

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

BULGARİSTAN’DA İSLAMİ AKIMLAR

SHABANALI AHMED DURMUSH

2502120462

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MEHMET DALKILIÇ

İSTANBUL – 2021

ÖZ
BULGARİSTAN’DA İSLAMİ AKIMLAR
SHABANALI AHMED DURMUSH

Bu tez Bulgaristan’da yaşayan Müslümanların durumunu ve orada faaliyet gösteren İslami akımları konu almıştır. Türkiye’ye yakınlığının yanında ciddi yerleşik Türk-Müslüman nüfusa sahip olmasıyla ve uzun bir tarihi geçmişe dayanan Hanefi-Matüridi anlayışını sürdürmüş olması bu konuda ayrı bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede bütün akımları konu etmenin imkânsızlığından kaynaklı Bulgaristan’da kalıcı faaliyet gösteren ve kendilerine taraftar oluşturan gruplar seçilmiştir.

Tezimizde İslami akımları, tekfirci akımlar, mehdici akımlar ve tasavvuf kaynaklı kültürel yapılar olarak üç ana kategoriye ayırarak ele almaya çalıştık. Bulgaristan toplumunun bu akımlarla karşılaşması, tanışması daha ziyade son dönemde yani 1990 sonrası, Bulgaristan’ın demokratik sisteme geçişi ve dini alanda özgürlüğün elde edilmesiyle olmuştur. Bu doğrultuda tezimiz giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte çalışmanın konusu, metodu, sınırları ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde Bulgaristan’ın kuruluşu ve geçirdiği tarihi süreç incelenmiştir. İkinci bölümde konuya tesiri açısından Bulgaristan Başmüftülüğü kurumunun kuruluşu ve tarihi, ülkenin din eğitimi konusundaki işlevi ele alınmıştır. Üçüncü bölüm ise Bulgaristan’da faaliyet gösteren İslami akımlara ayrılmış, durum ve faaliyetlerine yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise, tezimizde ulaşılan sonuçlar kısaca verildikten sonra genel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Akımlar, Tekfirci, Mehdici, Tasavvuf, Kültürel.

ABSTRACT

ISLAMIC MOVEMENTS IN BULGARIA

SHABANALI AHMED DURMUSH

This thesis is about the situation of Muslims, living in Bulgaria and the active Islamic movements. Besides the proximity to Turkey there is significantly settled Turkish-Muslim population and for centuries the continued understanding of Hanafi-Maturidi is of the particular importance in this regard. In this framework, due to the impossibility of dealing with all groups, the permanently active in Bulgaria and those who form followers were selected to be researched.

In our thesis, we tried to handle Islamic movements by dividing them into three main categories. As takfirist currents, mahdici currents and sufism-based cultural structures. The Bulgarian society has met and recognised these trends rather recently, after 1990. It was with the transition of Bulgaria to the democratic system and the achievement of freedom in the religious field. In this direction, our thesis consists of introduction, three chapters and conclusion.

In the introduction, the subject, method, limits and sources of the study were discussed. In the first part, the establishment of Bulgaria and its historical process are examined. In the second part, the establishment and the date of the Bulgarian Chief Mufti's Office in terms of its impact on the subject, and the country's situation on religious education has been researched and described. The third part is devoted to Islamic movements operating in Bulgaria, and their different situations and activities are included. Our thesis has been completed with the conclusion.

Keywords: Bulgaria, Movements, Takfirist, Mahdici, Sufism, Cultural.

ÖNSÖZ

İslam Mezhepler Tarihi açısından bakıldığında Müslümanların hizipçilikle, farklı akımlarla tanışması Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra olmuştur. Bunun sonucunda İslam'ın gittiği her yere farklı akımlar ve anlayışlar da beraberinde gitmiştir. İnceleme konumuz olan Bulgaristan topraklarında İslam'ın varlığı XIII-XIV. asra dayanmaktadır. İslam'ın girişi ile birlikte mezheplerin görülmesi de aynı döneme tekabül etmektedir.

Osmanlı dönemi ile daha belirginleşen ve sistematik hale gelen toplum, Müslümanların çoğalmasıyla birlikte farklı tarikatların ve mezheplerin özellikle sufi ekollerin ve Alevi-Bektaşî mezhebinin Sarı Saltuk ve benzeri akıncılar ve dervişlerle Bulgaristan coğrafyasına yöneldikleri bilinmektedir. Farklı dini unsurların bir arada yaşamaya başlamasıyla birlikte kaçınılmaz etkileşimler olmuş kültürel ve dini alanda etkilene meydana gelmiştir. Osmanlı sonrası yaşanan süreçte dine, doğru kaynaklardan ulaşmakta zorluk çeken toplum nesilden nesle aktarılan dini bilgiler, gelenek ve uygulamalarla ayakta kalmaya çalışmıştır. Günümüze kadar ulaşan çok çeşitli etnik yapıya ve bünyesinde değişik kültürleri de barındıran bir topluma sahip olan Bulgaristan, Avrupa'da toplumun ana unsuru olarak en fazla Türk-Müslüman nüfusa sahip ülkedir. 1908 yılından itibaren toplumun azınlık unsuru olan Türkler-Müslümanlar, böyle bir toplum yapısı içerisinde, yaşamın getirdiği sosyal, kültürel ve dini birçok sorunla karşılaşmış ve kendilerince çözüm aramışlardır.

Komünizm döneminde farklı akımların ve dini anlayışların varlığını duymakla beraber mahiyetini bilmeyen Bulgaristan Müslümanları, Demokratik dönemin başlamasıyla birlikte nüfusun yoğunluğu ve coğrafik konumu gereği farklı ülkelere farklı mezhep ve akımların ilgi odağı haline gelmiştir. Bulgaristan gibi Türklerin-Müslümanların azınlık olarak hayatlarını sürdürdüğü bir toplum için bu durum bazı sıkıntıları ve riskleri beraberinde getirmiştir. Dini alanda oldukça zayıf olan ve bilmedikleri bilgiler ve uygulamalarla karşılaşan toplumda, bunun sonucu olarak mezhepçilik, tarikatlar ve cemaatler yaygınlaşacaktır. Şüphesiz bu durum toplumu etkileyecek ve o güne kadar geleneksel İslami uygulamalara sahip olan Türkler-Müslümanlar gruplaşacak ve birbirlerini ötekileştirip, itham etmeye başlayacaklardır.

Bulgaristan’a giriş yapan akımlar, cemaatler, tarikatlar toplumun özelliklerini dikkate almadan sadece kendi dini gruplarının anlayışları doğrultusunda ve dış mihraklı yönlendirmeye bir netice elde etmeye ve anlayışlarını tatbik etmeye çalışmışlardır. Lakin yaymak istedikleri anlayışlar, Bulgaristan toplumundan farklı ortam ve şartlar içerisinde olgunlaştığı için uygulanması açısından sağlıklı sonuçlar vermeyecektir. Akımlar ve cemaatler farklı coğrafyalardaki tecrübelerinin sonucu olan kendi dini anlayışlarını ve doktrinlerini takip etmekte ve her grup kendince haklı ve doğru anlayış üzerine olduğunu iddia etmektedir. Ancak sosyolojik açıdan her toplumun dinamikleri farklıdır ve bundan dolayı da söz konusu din anlayışlarının bu coğrafyadaki yansımaları da farklı olacaktır.

Bulgaristan’da günümüze kadar İslami akımların faaliyetleri akademik bir çalışma olarak ele alınmamıştır. Bazı Bulgar ve yabancı araştırmacılar tarafından konu edinilmiş ama onların bakış açısı, daha ziyade İslam-Radikalizm-Terör ekseninde olmuştur. Bu, şüphesiz çalışmamızda veri toplama konusunda bizim bazı zorluklarla karşılaşmamıza neden olmuştur. Bu durumdan yola çıkarak “Bulgaristan’da İslami Akımlar” konusunu ve güncel tartışmaları, İslam Mezhepleri Tarihi metodolojisine uygun olarak deskriptif bir şekilde incelemeyi hedefledik. Zira toplumun kutuplaşmasında ve dini anlayışı ortaya koyuşunda özellikle çok unsurlu toplumlarda bunun gerekliliği artmaktadır.

Tezimiz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü, araştırmanın amacı, temel konusu, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, temel kavramları, yöntemi ve sorunsalını içermektedir. Birinci bölümde, Bulgaristan’ın kuruluşu ve coğrafi konumu, Osmanlı İmparatorluğu öncesi ve Osmanlı döneminde İmparatorluğun sınırları içerisindeki durumu ve Osmanlı sonrası, Prenslik ve Krallık dönemlerinde Bulgaristan’ın geçirdiği süreçler. Komünizm’ in Bulgaristan’a gelişi ve dönemi, Sovyetler birliğinin çöküşü ile Bulgaristan’ın demokratik döneme geçişini kapsamaktadır. İkinci bölümde, özellikle Osmanlı sonrası Bulgaristan Müslümanlarının hayatında ciddi rol oynayan Bulgaristan Başmüftülüğü’nün kuruluşu ve ülkenin yönetimine göre geçirdiği evreler ele alınmaktadır. Ayrıca buna bağlı olarak Bulgaristan’da Osmanlı dönemi ve sonrasında günümüze kadar din eğitimi incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise Bulgaristan’da İslami

akımların varlığı ve faaliyetleri, özellikle komünizm dönemi sonrası ele alınmaktadır. Çünkü komünizm öncesi böyle bir faaliyetten bahsetmek pek mümkün değildir.

Çalışma sürecinde, özellikle konu tespitinde ve yazım aşamalarındaengin bilgilerinden yararlandığım, vaktini ayırıp gayretlerini esirgemeyen saygıdeğer hocam ve danışmanım, Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ Beyefendiye teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca gerek kaynak gerekse görüşlerinden yararlandığım diğer bölüm hocalarıma ve tez izleme komitesine ve bu süreçte kaynak bulmada ve ulaşmada bana yardımcı olan Basri Zilabid hocama ve çalışmam süresince temas kurduğum Başmüftülük persone-line teşekkürü bir borç bilirim. Bu arada araştırmalarım süresince her fırsatta yanımda olan rahmetli annem, babam sevgili eşim ve çocuklarıma ayrıca teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2021

SHABANALI AHMED DURMUSH

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu	1
B. Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
C. Araştırmanın Alanı ve Sınırları	4
D. Araştırmada Metod ve Kaynakça.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'IN KISA TARİHİ: KURULUŞU VE GEÇİRDİĞİ DÖNEMLER

1.1. BULGARİSTAN'IN KURULUŞU VE COĞRAFİ KONUMU	8
1.1.1. Bulgaristan'a İslam'ın Girişi ve Fıkhi/İtikadi İslam Mezhepleri	9
1.1.2. Osmanlı Döneminde Bulgaristan	11
1.1.3. Prenslik Dönemi Bulgaristan	14
1.1.4. Krallık Dönemi Bulgaristan	19
1.1.5. Komünizm Dönemi Bulgaristan'da Durum	27
1.1.6. Sovyetlerin Çöküşü ve Demokrasiye Geçiş	36
1.1.6.1. Demokratik Dönemde Bulgaristan.....	38
1.2. GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ VE ÖNEMİ .	41

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN BAŞMÜFTÜLÜĞÜNÜN VE DİN EĞİTİMİNİN GEÇİRDİĞİ EVRELER

2.1. BULGARİSTAN BAŞMÜFTÜLÜĞÜNÜN TARİHİ VE GEÇİRDİĞİ EVRELER.....	46
2.1.1. Berlin Antlaşması ve Bulgaristan Müslümanları	46
2.1.2. Bulgaristan Müslümanları'nın Geçici Dini İdaresi	47
2.1.3. Bulgaristan Müslümanlarının Dini Yönetimi ve Bulgaristan Başmüftülüğü'nün Kuruluşu	50
2.1.4. İstanbul Antlaşması ve Krallık Döneminde Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü (1909 - 1944)	56
2.1.5. Komünizm Döneminde Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü.....	60
2.1.6. Komünizm Sonrası Demokratik Dönemde Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü	62
2.1.7. Başmüftülüğün Siyasi ve Dini Sıkıntıları	69
2.2. BULGARİSTAN'DA DİN EĞİTİMİ VE GEÇİRDİĞİ EVRELER	72
2.2.1. Osmanlı ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Bulgaristan Coğrafyasında Din Eğitimi.....	72
2.2.2. Osmanlı Sonrası Bulgaristan'da Din Eğitiminin Yapılandırılması Prenslik ve Krallık Dönemi (1878 – 1944).....	74
2.2.2.1. İlkokul Eğitimi	75
2.2.2.2. Ortaokul Eğitimi	77
2.2.2.3. Medreselerde Eğitim	77
2.2.2.4. Medresetü'n-Nüvvab Okulu	80
2.2.2.5. Nüvvab'ın Tali Kısmı'nda Okutulan Dersler.....	82
2.2.2.6. Nüvvab'ın Ali Kısmı'nda Okutulan Dersler	83
2.2.3. Komünizm Döneminde 1944 -1989 Yılları Arasında Din Eğitimi.....	84
2.2.4. Demokratik Dönemde 1989 Sonrası Din Eğitimi	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA İSLAMÎ HAREKETLER: AŞIRILAR, TASAVVUF KAYNAKLI VE KÜLTÜREL ISLAHÇILAR

3.1. BULGARİSTAN’DA İSLAMÎ HAREKETLER/YENİ İSLAMÎ AKIMLAR

.....	96
3.1.1. Aşırılar.....	96
3.1.1.1. Tekfirci Akımlar	96
3.1.1.2. Vehhabilik (Selefiyye)	101
3.1.1.3. Bulgaristan’da Vehhabilik (Selefiyye) Akımı	107
3.1.1.3.1. Bulgaristan’ın Vehhabilik (Selefiyye)’ten Etkilenme Yolları	112
3.1.1.3.2. Suudi Arabistan Kaynaklı Vakıflar ve Faaliyet Alanları	115
3.1.1.3.3. Vehhabiliğin (Selefiyye)’nin Yayılması İçin Takip Edilen Metod	118
3.1.1.3.4. Oniki Din Görevlisinin Yargılanma Süreci.....	120
3.1.1.3.5. Dini Radikalleşmenin Eğitim Alanına Tesirleri.....	122
3.1.1.3.6. Vehhabiliğin Etkili Olduğu Etnik Gruplar ve Yurtdışında Eğitimi Tetikleyen Unsurlar.....	124
3.1.1.3.7. Vehhabiliğin İnternet Sitesi ve Sosyal Medya Üzerinden Faaliyetleri	130
3.1.2. Mehdiçi Akımlar: Mehdi “Kurtarıcı” Beklentisi	137
3.1.2.1. Ahmedîyye (Kadiyanilik)	142
3.1.2.1.1. Bulgaristan’da Ahmedîyye (Kadiyanilik).....	146
3.1.2.2. Bahailik	163
3.1.2.2.1. Bulgaristan’da Bahailik.....	167
3.1.2.3. Adnan Oktar Grubu.....	177
3.1.2.3.1. Adnan Oktar Hareketinin Bulgaristan Faaliyetleri	180
3.1.2.4. MİHR Vakfı (İskender Evrenesoğlu).....	185
3.1.2.4.1. MİHR Vakfı’nın Bulgaristan Faaliyetleri	188
3.1.3. Bulgaristan’da Tasavvuf Kökenli ve Kültürel İslahçı İslami Akımlar	192
3.1.3.1. Süleyman Hilmi Tunahan Hareketi.....	192
3.1.3.1.1. Süleyman Hilmi Tunahan Hareketinin Bulgaristan Faaliyetleri..	195
3.1.3.2. Aziz Mahmut Hüdayî Vakfı.....	198
3.1.3.2.1. Aziz Mahmud Hüdayî Vakfı’nın Bulgaristan Faaliyetleri.....	200
3.1.3.3. Adıyaman Menzil Tarikatı	203
3.1.3.3.1. Adıyaman Menzil Tarikatı’nın Bulgaristan Faaliyetleri	205

3.1.3.4. Alevilik – Bektaşilik	207
3.1.3.4.1. Bulgaristan’da Alevilik – Bektaşilik.....	210
3.1.3.4.2. Bulgaristan’da Alevilik – Bektaşiliğe Yönelik Şii Faaliyetler.....	221
3.1.3.5. Cemaat-i Tebliğ.....	224
3.1.3.5.1. Cemaat-i Tebliğ’in Bulgaristan’daki Faaliyetleri	227
3.1.4. Nurculuk.....	231
SONUÇ.....	234
KAYNAKÇA	242
EKLER.....	260
ÖZGEÇMİŞ.....	269

TABLÖLAR LİSTESİ

İkinci Bölüm Tabloları

Tablo 2.1. Osmanlı sonrası senelere göre medreseler, müderris ve talebe sayısı.¹

Öğretim yılı	Medrese sayısı	Müderris sayısı	Öğrenci sayısı
1900/1901	20	21	728
1901/1902	20	19	735
1902/1903	15	15	547
1903/1904	16	20	650
1904/1905	16	18	590
1905/1906	14	14	457
1906/1907	12	12	438
1907/1908	9	14	336
1908/1909	9	10	440
1909/1910	10	10	372
1910/1911	10	10	406
1911/1912	9	11	390
1912/1913	5	5	185
1913/1914	9	10	296
1914/1915	3	3	86
1915/1916	2	2	44
1916/1917	6	12	206
1917/1918	2	2	27
1918/1919	6	9	159
1919/1920	14	18	682
1920/1921	21	28	949
1921/1922	21	34	983
1922/1923	21	36	964

¹ Antoaneta Pavlova, *İstoriya na Turskite Uchilishta v Bulgaria (1878-1959)*, Magistir, 1993, s. 55.

1923/1924	16	24	900
1924/1925	12	23	662
1925/1926	12	20	524
1926/1927	13	27	721
1927/1928	9	25	418
1928/1929	5	19	353
1929/1930	4	16	319



Tablo 2.2. İmam hatip liseleri müfredatında yer alan dini dersler ve sınıflara dağılımı şöyledir.²

Dersler	IX. Sınıf	X. Sınıf	XI. Sınıf	XII. Sınıf
Kur'an-ı Kerim	2	2	3	4
Fıkıh	1	2	2	2
Tefsir	-	-	1	1
Hadis	-	1	1	1
Akaid	-	-	1	-
Kelam	-	-	-	1
Siyer	-	1	1	-
Hitabet	-	-	2	2
İslam Tarihi	-	-	-	1
Dinler Tarihi	-	-	-	1
Arapça	2	2	2	2

² Gülümser Yusufova, **İslamskite Religiozni Uchilishta v Bulgaria**, VII, Bakalavırska Teza, Sofya, 2005, s. 82-84; Vedat Ahmed, “Bulgaristan'da Müslüman-Türk Varlığının Korunmasındaki En Önemli Etken Olan İslami Eğitimin Geçmişi Ve Bugünü”, **Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu (31 Mayıs-1 Haziran 2007) Bildiriler Kitabı**, Isparta, 2007, s. 179-191.

Tablo 2.3. Yüksek İslam Enstitüsü ders programı.³

Zorunlu Dersler	Saat	Zorunlu Dersler Seçmeli	Saat	Seçmeli Dersler	Saat
Kur'an-ı Kerim	240	Fetva	45	Farsça	90
Tefsir Usulü	45	Dini Musiki	30	Bulgaristan Müslümanları Folklor Edebiyatı	60
Tefsir	180	Dinler Bilgisi	60	Türk – İslam Edebiyatı	60
Hadis Usulü	45	Din Psikolojisi	60	Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları	60
Hadis	180	İslam Kozmolojisi	45	Çağdaş Genel Tarih	60
Temel İslam Bilgileri	120	Din Sosyolojisi	45	Çağdaş İslam Ülkeleri Tarihi	60
Fıkıh Usulü	90	Din ve Toplum	60	Bulgaristan Tarihi	60
İslam Hukuku	120	Bulgaristan Müslümanları Tarihi	60	Türkiye Tarihi	60
Kelam	120	Osmanlıca	90	Bilgisayar	60
Dinler Tarihi	60	Osmanlı Paleografyası	60		
İslam Tarihi	150	Pedagoji	90		
İslam Ahlakı	60	Psikoloji	45		
İslam Felsefesi	60	Eğitim Psikolojisi	60		
Hitabet	60	Çocuk Psikolojisi	45		
İslam Kültürü	60	Din Eğitimi Metotları	60		
Mezhepler Tarihi	45	Dini Kurumların Yapı ve İşleyişi	45		
Tasavvuf	45	Batı Dili	90		
Arapça	360	Türkçe	180		
		Bulgarca	60		
		Felsefe	60		
		Mantık	45		
		Sosyoloji	45		
		Eğitim Sosyolojisi	45		

³ İsmail Cambazov, **Yüksek İslam Enstitüsü Anılar-Belgeler**, Sofya, 2005, s. 170-172.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	:Arşivna edinitsa (Arşiv birimi)
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
a.g.md.	:Adı Geçen Madde
a.y.	:Aynı Yer
AÜİF	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi :Bakınız
Bkz.	:Basım
Bs.	:Baskı
Bsk.	:Cilt
C./c.	:Çeviren
çev.	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİA	:Editör
ed.	:Hazırlayan
haz.	:İlave
ilv.	:Karşılaştırınız
Krş.	:Numara
No. No.	:Neşreden
Nşr.	:Redaktör
red.	:Sayfa/Sayfalar
s.	:Basım Tarihi Yok
t.y.	:Türk Dil Kurumu
TDK	:Türkiye Diyanet Vakfı
TDV	:Tahkik Eden
Thk.	:Tercüme Eden
trc.	:Ve Devamı
v.d.	:Ve Diğerleri
v.diğ.	:Ve Benzeri
vb.	:Basım Yeri Yok/Yayımcı Yok
y.y.	:Yayınlar
Yay.	

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da İslami akımlar ve faaliyetleri henüz akademik bir araştırmaya konu edilmemiştir. Demokrasi sonrası bazı çalışmalar tasavvufi tarikatları ve bazı grupları araştırmalarında konu edindikleri vakidir. Ancak şimdiye kadar yapılan çalışmalar İslam Mezhepleri tarihi alanında ve bu bilim dalının metoduna uygun olarak yapılmamıştır. İslam mezhepleri Tarihi alanında yapılanlar ise sadece bir akım, bir grup veya bölgedeki dini anlayışı söz konusu etmiştir. Bu bağlamda özellikle demokratik dönemde ülkedeki mezhep veya dini grupları incelemek mümkün olabilmıştır. Çünkü demokrasi öncesinde Bulgaristan Cumhuriyeti’nde bunların kahir ekseriyetinin varlıklarından bahsetmek çok mümkün değildir.

Demokrasi sonrası doğal olarak gerek iç nedenlerle gerekse dış nedenlerle ülkeye ilgi duyan birçok dini grup veya dini akım bulunmaktadır. Bunların tamamını ayrı ayrı incelemek bir doktora tezine sığmayacak kadar genişliktedir. Ayrıca bu duruma doktora süresi ve metodu müsaade etmeyecektir. Bu yüzden araştırmamızın konusunu Bulgaristan’daki İslami akımları üç grupta konu edilmesi planlanmıştır. Böylelikle tarih açısından kısa sayılacak bir sürede ülkede faaliyet yürütecek kadar yerleşik dini gruplar belli bir gruplandırma ile araştırılacaktır. Buna göre birinci grupta “tekfirci akımları” ele alınmıştır. Tekfirci grupların öncelikli olarak ele alınmasının önemli nedenleri vardır. Özellikle Müslümanlar arasında hadislerde belirtildiği üzere “hercü merce” yani neyi niçin yaptığını bilmeden eylemde bulunmaya neden olacak görüş ve faaliyetlerin kaynağı olması bunun en önemli nedenidir. İslam Mezhepler Tarihi metodolojisine uygun olarak bunların, Bulgaristan’a girişleri etkin oldukları bölgeler ve ortamlar temel görüşleri ve faaliyetlerinden oluşmaktadır. İkinci grupta “mehdici akımlar” araştırılacaktır. Yine aynı şekilde Bulgaristan’da bulunanların yoğun olarak bulunduğu merkezler ve faaliyetleri araştırılacaktır. Üçüncü ve son grupta ise Türkiye menşei dini akımlar veya cemaatler konu olarak seçilmiştir.

Takdir edilmelidir ki bu bölümler altına girecek birçok büyük-küçük dini grup vardır. Bu durum bizi araştırmamızı sınırlamaya ve belli vasıflara haiz olanları araştır-

maya zorlamıştır. Bu çerçevede sadece Bulgaristan’da faaliyet gösteren ve tespit edilebilen akım ve cemaatler esas alınmıştır. Bu şekilde araştırmaya tabii tutulan akım ve cemaatlerin daha iyi anlaşılacağı ve faaliyetlerinin belirginlik kazanacağı düşünülmüştür.

Çalışmamızın bu dini akım ve cemaatlere yer vermesi açısından tezin başlığı “Bulgaristan’da İslami Akımlar” olarak belirlenmiştir. Ancak kalıcı faaliyet göstermeyen veya sahadaki çalışmaları Mezhepler Tarihi açısından diğerlerine göre dikkate değer olmayan dini akım ve cemaatlere yer vermedik. Başka bir ifade ile araştırmamızda daha ziyade kendilerine taraftar bulan ve süreklilik arz eden akımları ve cemaatleri konu edindik. Bu konuda özellikle 11 Eylül 2001 yılından sonra Bulgar araştırmacıların yüzeysel de olsa bazı belli akım veya cemaatlerin faaliyetleri hakkında bireysel araştırmalarının başladığı belirtilmelidir. Bu çalışmalar genellikle Bulgaristan vatan-daşı Müslümanları ötekileştirici ve İslamofobia çerçevesinde ortaya konulmuştur. Ancak bu türden çalışmalar bireysel olsa da günümüzde belli bir seviyeye ulaştığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Burada önemli bir noktaya dikkatler çekilmelidir. O da şudur: Bulgaristan’a ilgi duyan dini akım ve gruplar Bulgar araştırmacılardan daha ziyade Balkanlar genelinde araştıranların batılılar olmasıdır. Biz çalışmamızda Batılı veya Bulgar araştırmacıların yaptığı yaklaşımla değil daha çok tanımlamacı bir yöntemle durum tespiti yapmayı esas aldık. Bu çerçevede şüphesiz bazı akımların ve hareketlerin Bulgaristan Müslümanlarına zararı büyüktür. Bu çalışma ile sunulan görüşler bir nevi toplumu korumak ve daha sağlıklı dini bilgiye ulaşmak için bir vesile olmasını umarız.

B. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Genel olarak Balkanlar’da, özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılması ve komünizmin çökmesi ile özelde ise Bulgaristan’da, o güne kadar faaliyet alanı bulunmayıp demokratik dönemle Bulgaristan’ın demografik ve dini yapısından yararlanarak ortaya çıkan İslami akım ve hareketler ülkedeki dini ve kurumsal hayatı ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu etkilenmenin toplumsal ve kurumsal boyutu hangi düzeyde ve nasıl olduğunun incelenmesi Bulgaristan’daki Müslümanların ve dini idarenin süreç içerisinde yaşananların ve günümüzde durumun anlaşılması ve boyutu açısından oldukça

önemlidir. Bu konunun bugüne kadar araştırılmaması önemini ortaya koymakla birlikte zorluğunu da ifade etmektedir. Çünkü azınlık olarak yaşayan Bulgaristan Müslümanları İslami akımların ülkeye girişi ve faaliyetleriyle birlikte kendilerini daha önceden karşılaşmadıkları yeni bir durumun içinde bulmuşlardır. Osmanlı döneminde yaygın din anlayışı ve geleneği Hanefî-Matürîdîliğe bağlı olarak gelişmiştir. Bulgaristan Müslümanlarının bir azınlık olarak yeni akımlarla yüzleşmesi kolay olmayacağı gibi toplumda farklı tepkileri de beraberinde getirecektir. Ancak Bulgaristan Müslümanları kendi aidiyet ve geleneklerini koruyabilmeleri açısından bunun farkında olmaları elzemdir. Bu çalışma ile ele alınan dini akımlar ve cemaatlerin daha iyi anlaşılması, konunun önemsenmesi ve haklarında doğru kaynaklara dayalı bilgi sahibi olunması hedeflenmektedir.

Araştırmamızın temel amacı, Bulgaristan’da komünizm döneminden sonra demokratik düzenin gelmesiyle birlikte faaliyet göstermeye başlayan İslami akımların ve hareketlerin ortaya çıkış sebepleri ve ilk dönemlerde Müslümanlar tarafından yoğun ilgi görmeleri neticesindedir. Bununla birlikte bu ilginin hızlı bir şekilde düşüşe geçmesi, Bulgaristan’da var olan din anlayışı açısından faaliyet gösteren akımların seçtiği bölgeler ve nedenlerini ortaya koymaktır. Öncelikle Bulgaristan vatandaşı Müslümanların bunlardan etkilenme boyutu ortaya konulacaktır. İkinci olarak söz konusu akımların kalıcı olmaları açısından geçmişten günümüze geline nokta araştırılacaktır. Seçtiğimiz gruplar ise dünya çapında devamlı gündemde ve takipte olan ve Bulgaristan’da etkisi olan İslami akımlardır. Bu konuda ilk akla gelebilecek olan hareket Vehhabilik (Selefiyye) olacaktır. Bu nedenle biz de tekfirci gruplardan başlayarak, günümüzde popüler olması ve etki alanları açısından Mehdiçi ve son olarak da yaşayan yoğun Türk-Müslüman toplumunun var olması sebebiyle Türkiye’den gelen cemaat ve tarikatlar araştırmaya tabii tutulacaktır. Amacımız her bir hareketin veya cemaatin ortaya koyduğu faaliyet ve din anlayışı toplum açısından bilinmesi ve anlaşılmasıdır. Bu konuda ulaşabildiğimiz bilgileri ve bizatihi yaşadığımız olayları İslam Mezhepler Tarihi doktrini çerçevesinde değerlendirmeye ve ortaya koymaya çalıştık. Var olan İslami akımların veya cemaatlerin toplumun dini anlamasında ve daha iyi Müslüman olmalarında ne gibi fayda veya zararları olduğunu ortaya koymaktır. Böylelikle dengeleri ve

değişimleri kavrayabilme ve anlaşılmasına katkı sağlamanın mümkün olacağı kanaatindeyiz.

C. Araştırmanın Alanı ve Sınırları

Her araştırmanın farklı nedenlerden dolayı ve araştırmacının bütün verilere ulaşabilme olasılığından kaynaklı alanı ve sınırları belirlenmelidir. Konuyla ilgili bütün bilgileri elde etmenin imkânsızlığından dolayı çalışmayı bölge ve dönem olarak sınırlandırmanın gerekliliği ortadadır. Biz bu çalışmamızda alan olarak Bulgaristan coğrafyasını seçtik ve günümüz itibarıyla ülke sınırları içerisinde yaşayan Müslümanları esas aldık. Zaman bağlamında belli bir sınırlama koymasak da söz konusu araştırma Osmanlı sonrası kapsamakta ve özellikle komünizm sonrası dönemi ele almaktadır. Osmanlı sonrası İslami akımların varlığı bireysel çalışmalara ve nadir rastlanan mahiyettedir. Araştırmamızda kısaca onlara da yer vermeye çalıştık. Ayrıca Bulgaristan'a uğrayan bütün akımların veya cemaatlerin de ele alınmanın mümkün olmadığını düşünerek, daha ziyade kalıcı çalışma yapan akım ve cemaatleri, ziyaret anlamını aşan ve faaliyet sayılabilecek nitelikte sahada Müslümanlarla temasta bulunan akım ve cemaatleri seçmeye çalıştık. Bu bağlamda onları da gruplara ayırarak tekfirci, mehdici ve günümüz Türkiye cemaat ve tarikatları ile sınırlandırmaya çalıştık. Bütün bunların yanında sınırları ve alanı bu olsa da kısmen benzerlik içermesi açısından bazı akımların Balkanlardaki durumlarına atıfta bulunulmuştur.

D. Araştırmada Metod ve Kaynakça

İslami akımlar noktasında Bulgaristan'la ilgili var olan az sayıda Bulgarca ve yabancı araştırmacıların ortaya koyduğu verileri elde ederek, Bulgaristan'daki son yirmi yıllık dini hayata yakından şahitlik etmiş ve bizzat içinde bulunmuş biri olarak tespit etme metodu ile hareket etmeye çalışılmıştır. Sosyal bilimler alanında "yöntem" konusunda yaygın bir dağınıklık bulunduğu bilinciyle hareket edilmiş ve konunun yöntemi bu titizlikle seçilmiştir. Bu yüzden yöntemsel kaygılar, sadece biçimsel alanla yani kaynak ve dipnot gösterme tarzları ile sınırlı bırakılmamıştır. Çalışmamız, bir araştırmanın bilimsel olması ne anlam ifade ettiği göz önünde tutularak tasarlanmış ve yürütülmüştür. Bu yüzden çalışmamızda akademik araştırmaların gerektirdiği bütün

bilimsel metotlara riayet edilmeye çalışılmıştır. Elbette bilimin, bilimsel bilginin, yöntemin ne olduğu konusunda kesin bir sonuca ulaşılmamasının farkındayız. Ancak bilimsel bilgiyi diğer bilgi kategorilerinden ayırmak gerektiğinde bununla ilgili birçok literatürün bulunduğu vakidir. Bu çerçevede Pozitivizmden Yorumlamacılığa uzanan uçların arasında farklı noktalarda bilimsel bilgi tanımlamaları yer almaktadır. Ancak her araştırmacıdan beklenen çalışmasının merkezine bir bilimsel duruş kaygısını yerleştirmek zorunda olduğunu bilmesidir.

Araştırmamız mezhep, fırka, dini akım, tarikat ve cemaat gibi dini gruplaşmaların hüviyetini çeşitli boyutlarını söz konusu ettiği için öncelikle siyasi ve itikadi mezhepler, tarihi süreçte Müslümanların karşılaştıkları siyasi veya inançla ilgili köklü problemler ele alınacaktır. Sistematik ve tutarlı fikirlerden oluşan bir teoloji veya nazariye geliştirmek suretiyle kurumsallaşmalarını içeren “sistematik teoloji boyutu” esas alınacaktır. İkinci ve en temel bilgi temin yolu olarak “yazılı edebiyat” boyutudur. Bu konuda Sönmez Kutlu şöyle demektedir: “Siyasi ve itikadi bir oluşumun, mezhep kimliğiyle tanınması için, ortaya koyduğu teoloji veya nazariyeyi ele alan temel eserler bırakmış olması önemli bir aşamayı teşkil eder. Çünkü bu eserler, toplumsal yapıyla birlikte bir devamlılık ve tutarlılık kazandırmaktadır. Ayrıca görüşlerinin başkaları karşısında savunulabilir, tutarlı ve insicamlı hale gelmesini sağlamaktadır. Devamlılıkla kastedilen iç ahenklilik, özgünlük ve sistemlilik. Süreklilikten kastedilen ise, direnç ve istikrar içerisinde değişme ve kendisini yeniden üretmesidir. Her bir mezhep kurucusu kabul edilen imamı veya onu takip eden mensupları, yukarıda zikredilen temel kelami konularda veya bunlardan birisinde benimsedikleri görüşleri uzun uzun tartışıp akli delillerle ve Kur’an ayetleriyle destekleyerek savundukları birçok eser yazmışlardır. Bugün herhangi bir kelami eseri alıp okuduğumuzda, bunun yazarının hangi mezhepten olduğunu o eserde savunduğu fikirlerinden çıkarmak mümkündür. Çünkü aynı düşünce ekolünde yer alanların eserlerinde, konuların sıralaması, görüşlerine önem verdikleri ve savundukları âlimlerin adları, zihniyetleri, referans çerçeveleri ve kavram dünyaları hep birbirine benzer. Siyasi ve Teolojik düşünce ekollerinin bu eserleri, bugün elimizdedir. Hatta her mezhep, tarih boyunca önemli kültür merkezlerinde kendine ait birtakım medreseler kurmak suretiyle bu eserlerini okutmuş ve görüşlerini yaymaya çalışmışlardır. Teolojiler, daha çok yazılı kaynaklarla ve belirli mekânlarda aktarılır.”⁴

Araştırmamızın temel kaynaklarından birini de konunun “toplumsal boyutu” oluşturmuştur. Araştırma konusuna dahil olan grupların bilgileri sadece eserlerde kalmayıp toplum tarafından benimsenmesini de ilgilendirmektedir. Bu çerçevede Bulgaristan’da demokrasi sonrası oluşan hürriyet ortamından da yararlanan grupların toplumda yer alma ve temsil biçimleri ile odaklandıkları yerler de bilgi kaynakları arasında yer alacaktır.

⁴ Sönmez Kutlu, “İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu”, **İslami İlimlerde Metodoloji (Usul) Meselesi I**, İstanbul 2005, s. 395-396.

Araştırmamızda nicel yöntemler arasında yer alan betimleme yönetimi tercih edilmiştir. Bu bağlamda her konu başlığı tarihsel arka planı genellikle Bulgaristan çerçevesinde verilerek tanıtılmaktadır. Betimleme yöntemine uygun araştırma türleri gerekli yerlerde kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırma yerli yabancı kaynaklara dayalı olarak şekillendirilmiştir.

Bu alanla ilgili ulaşma açık olan bütün kaynakların taraması yapılmış, yapılan araştırmalar incelenmiştir. Avrupa ülkelerinde bu konular daha çok bazı gizli veya emniyet güçlerinin araştırmalarına tabi tutulduğundan böyle araştırmalar da tespit edilmiş ancak bütününe ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu konularla ilgili çıkan bütün çalışma ve haberler incelenmiş olmakla beraber, bazı akımlarla ilgili kaynak niteliğinde çalışma veya haber bulunamamıştır. Bunun sebebinin diğer akımlar kadar önemsenmediğinden kaynaklı olduğunu düşünmekte olup onların çalışmasını bizzat bilgimiz ve çalışmaların içinde yer alan bireylerin söyledikleri ile oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
BULGARİSTAN'IN KISA TARİHİ: KURULUŞU VE GEÇİRDİĞİ
DÖNEMLER

1.1. BULGARİSTAN'IN KURULUŞU VE COĞRAFİ KONUMU

Balkan yarımadası coğrafik özellikleri bakımından çeşitlilik arz eden bir yapıya ve önemli stratejik konuma sahiptir. Bu önem siyasi olduğu kadar, konumu gereği toprakların verimliliğinden ve farklı milletleri bünyesinde barındırmasındandır. Tabii bu dini ve kültürel zenginliği de beraberinde getirmiştir. Tarihi süreç içerisinde Avrupa ile Asya kıtalarını yani Doğu ile Batı'yı birleştirmesi ve bir köprü vazifesi gördüğü gibi büyük dinler arasında da bir temas vesilesi olmuştur. Batı ve Doğu medeniyetlerinin farklı merkezleriyle dolaylı veya dolaysız olarak ilişkilerde bulunmuştur. İlkçağlardan itibaren bu topraklarda Roma, Bizans, Osmanlı, gibi büyük İmparatorlukların izlerini görmek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğunun bu coğrafyayı fethetmesiyle bu bölgenin medeniyetine İslam dini de eklenmiş ve önemi daha da artmıştır. Bununla beraber farklı zaman dilimlerinde Bulgaristan, Sırbistan, Bosna, Dubrovnik gibi ortaçağ devletleri ile bazı bağımsız veya yarı bağımsız bölgeler de varlığını sürdürmüşlerdir.⁵

Bulgaristan, Balkan ülkelerinden biridir. Balkan kelimesinin Türkçe kökenli olduğu, “ormanla örtülü sarp dağ”, “dağlar silsilesi”, “sarp, geçit vermez ve dağlık arazi” anlamlarına geldiği kabul edilmektedir. Balkan tabiri genellikle Avrupalı coğrafyacılardan tarafından kullanılmış, Osmanlı bilginleri ise bu bölgeye “Rumeli” adını vermişlerdir.⁶

Bu bölge 380’li yıllarda Hunların egemenliği, daha sonraları ise dönemin gücü olarak bilinen Bizans İmparatorluğu’nun egemenliğinde kalmıştır. Bizans idaresi bu topraklarda uzun sürmemiştir. Türk boylarından biri olan Bulgarlar⁷ Kuzey Kafkaslar’da 635 yılında “Magna Bulgaria” (Büyük Bulgaristan) adı altında bir devlet kurmuş, ancak kendi aralarında bölündükten sonra bir grubu Tuna nehri kıyılarını kendine

⁵ Boyan Beshevliev, **Osnovni Etapi v İzgrajdaneto na Kartografskiya Oblik na Balkanskiya Poluostrov ot II do XIX**, Studio Protobılgarika, Veliko Tirnovo 1997, s. 117; Mehmet Dalkılıç, Ramazan Bıçer, Ekrem Demirli, **Balkanlarda Dini Aşırılıklar ve Etnik Barış**, İstanbul, Tasam, 2012, s. 37.

⁶ Mehmet Dalkılıç, Ramazan Bıçer, Ekrem Demirli, **Balkanlarda Dini Aşırılıklar ve Etnik Barış**, İstanbul, Tasam, 2012, s. 38.

⁷ Geza Feher, **Bulgar Türkleri Tarihi**, çev. Heyet, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Bsk. 1985, s. 5.

mesken edinmişlerdir. Bölgede yaşamını sürdüren Slav asıllı kabileleri kendi egemenliği altına alan Bulgarlar, Bizans'la girdikleri mücadeleler sonucunda 681 yılında yapılan bir antlaşma ile Han Asparuh önderliğinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁸

Bulgaristan'ın ilan edilişi ile Bulgarlar, Slavlar ve mevcut Bizanslılar bir arada yaşamaya başlarlar. Bizanslıların kabul ettikleri din IV. Asırdan beri Hristiyanlıktır ve var olan Slav ırkının onlardan etkilenmesiyle Hristiyanlığa meyletmesi doğrultusunda IX. Yüzyıl ortalarında (864) Bulgaristan'ı yöneten I. Boris'i Hristiyanlık dinini seçmeye ve Bulgaristan'ın dinini Hristiyanlık olarak ilan etmeye itmiştir. Bulgarlar tarafından kabul edilmese de zorla dayatılmış ve kabul ettirilmiştir. Bu gelişme Bizans'ın elini güçlendirmiş ve Bulgaristan'da Slav toplumunun kalıcı olarak varlığının ve kültürünün temellerini atmıştır.⁹

1.1.1. Bulgaristan'a İslam'ın Girişi ve Fıkhi/İtikadi İslam Mezhepleri

Bulgaristan'a İslâm'ın girişi ile ilgili ise farklı tezler vardır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Bulgaristan'a İslam'ın girişi, Türklerin bu bölgeye gelmesi anlamına gelmektedir. Muhammed Hamidullah'a ait olan görüşe göre Bulgaristan'a İslâm X. yüzyılda girmiştir.¹⁰ Bu görüş Osmanlı öncesi bir dönemi ifade etmektedir. Ancak diğer görüşte olan Sırp yazar Aleksandre Popoviç'e göre Arnavutluk ve Güneydoğu Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da Müslüman toplulukların görünmeye başlaması XIV yy. sonlarına rastlamaktadır.¹¹

Bu görüşün aksine Osmanlılar Rumeli'yi ele geçirdiklerinde Bulgaristan topraklarında özellikle kuzeydoğu Bulgaristan'da büyük Türk gruplarına rastlamışlardır bu da yukarıda belirttiğimiz üzere Türk boylarının bireysel veya kitle halinde bu bölgeye gelmeleri anlamına gelmektedir.¹² Osmanlılardan önce Bulgaristan topraklarına bazı Türk kabileleri ve boyları gelmişlerdir. 1064 yılı Oğuz boylarından büyük bir grup

⁸ Ömer Turan, **The Turkish Minority in Bulgaria**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1998, s. 16; Bkz. Dalkılıç v.d, **a.g.e.**, s. 38.

⁹ M.Dalkılıç, R.Biçer, E.Demirli, **Balkanlarda Dini Aşırılıklar ve Etnik Barış**, s. 38-39.

¹⁰ Muhammed Hamidullah, **İslâm'a Giriş**, Çev. Cemal Aydın, TDV Yay, Ankara, 2004, s. 315.

¹¹ Aleksandre Popoviç, **Balkanlarda İslâm**, Çev. Komisyon, İstanbul, İnsan Yay, 1995, s. 69.

¹² Stoyanov, **Turskoto Naselenie v Bulgaria Mejduetnicheska Politika**, Sofya 1998, s. 22.

Tuna nehrini geçerek Bizanslıların zayıf korumasını aşarak Kuzey Bulgaristan'a yerleşmişlerdir.¹³ 1078 yılından, XIII. asrın ortalarına kadar Kuman Türkleri dokuz defa Bulgaristan topraklarına girip yerleşmişlerdir. Hatta Bulgar çarı Kaloyan'la birlikte Latin İmparatoru Balduin'e karşı 14000 kişilik ordusuyla Bulgarlarla beraber savaşmışlardır.¹⁴ XII-XIV yy. arasında Bulgar topraklarına birçok Türk kabileleri gelip geçmişler bazıları buralarda kalmıştır. XI-XII yy. Dobruca bölgesine Karakalpaklılar yerleşmişlerdir.¹⁵ Hatta bazı araştırmacılar aynı dönemde Selçuklulardan bazı gruplar kuzey Bulgaristan'a geldiklerinden bahsetmektedirler.¹⁶ Osmanlılardan önce Balkanlar'a Sarı Saltuk baba otuz-kırk Türkmen obası ile Kuzey Dobruca'ya yerleşip yeni kasaba ve şehirler kurarak medeniyet ve kültür yaymışlardır.¹⁷ Bazı Türk grupların Kırcaali bölgesinde Arda nehri etrafında mesken tuttuklarından da bahsedilmektedir.¹⁸

Osmanlıların Bulgaristan'ı fethettikten sonra özellikle Kuzey Bulgaristan'da büyük sayıda Türk gruplarına rastlamışlardır. Bu görüşün tarihi delillere dayandığı sabittir ve fethedilen topraklarda Türk-İslam, izlerine rastlamışlardır.¹⁹

Bu verilere bakıldığında Bulgaristan topraklarında bireysel anlamda Osmanlı öncesi Türklerin ve Müslümanların varlığından bahsetmek mümkün, lakin toplumun oluşması bu toprakların fethinden sonra olmuştur ve Osmanlı'nın Balkanlarda zorla İslamlaştırma yapmadığı anlaşılmaktadır. Ortak dil ve etnik yapıdan olan Türk boyları arasında İslamiyet'in hızla yayıldığı görülmektedir. İslami mezhep bağlamında Sarı Saltuk ve Türkmen boyları dikkate alınırsa yeni oluşmakta olan Alevilikten bahsetmek mümkündür. O dönem itibarı ile başka akımdan bahsetmek mümkün olmaz iken Osmanlı ile beraber Müslümanların itikatta Matüridi Fıkıhta ise Hanefi mezhebine dayalı bir din anlayışını benimsedikleri belirtilmelidir. Bu yüzden Bulgaristan'da Müslüman toplumun temelini Ehli-Sünnet anlayışı oluşturmuştur.

¹³ İbrahim Yalimov, *İstoriya na Turskata Obshtnost v Bulgaria*, Sofya 2000, s. 26; Stoyanov, *Turskoto Naselenie v Bulgaria Mejdutnicheska Politika*, s. 22-24.

¹⁴ Georgiev, *İstoriya na Bulgaria*, Sofya, 1993, s. 44.

¹⁵ Yalimov, *İstoriya na Turskata Obshtnost v Bulgaria*, s. 27.

¹⁶ Çınar Karahasan, *Etnicheski Maltstinstva v Bulgaria*, Sofya, 2005, s. 207.

¹⁷ Muzaffer Tufan, *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Yeni Türkiye Yayınları 1999, Ankara, Osmanlı, C. IX, s. 268.

¹⁸ Stoyanov, *Turskoto Naselenie v Bulgaria Mejdutnicheska Politika*, s. 48.

¹⁹ Yalimov, *İstoriya na Turskata Obshtnost v Bulgaria*, s. 28.

1.1.2. Osmanlı Döneminde Bulgaristan

Bulgaristan 1018-1187 yılları arasında Bizans hâkimiyeti altında kalmış ve bu dönemde Bizans kültürü tümüyle yerleşmiştir. Bu süreçte yalnızca Ohri'de bağımsız bir Bulgar başpiskoposluğu kalmıştır. Bulgaristan Bizans hâkimiyetinden kurtulma imkânı bulmuşsa da bir asır sonra güçlü bir şekilde Balkan yarımadasında hâkimiyeti sağlamak isteyen Osmanlı'nın fütuhatına karşı koyma gücünü kendinde bulamamıştır.²⁰ Osmanlıların 1363 yılında Edirne'yi fethettikten hemen sonra, Sultan Murad bununla yetinmeyerek Osmanlı coğrafyasını genişletme faaliyetlerine devam etmiştir. Kabiliyetli bir kumandan olan Lala Şahin Paşa'yı Kuzeyden Filibe ve Zağra taraflarına sevk ettiği gibi Evrenos Beyi de Batı Trakya'nın fethi ile Gümölcine üzerine memur etmiştir. Rumeli bölgesinde yapılan icraatlar ve fetihlerle Osmanlı nüfuzunu iyice sağlamlaştırmış ve bunun devamı olarak Lala Şahin Paşa, Filibe'yi (Plovdiv) 1363 yılında fethetmiştir. Filibe'nin fethi aynı zamanda Bulgaristan'la ilk temas anlamını taşımaktadır. Filibe Meriç nehri kıyısında verimli arazileri, pirinç ve buğday üretimi ile meşhurdur. Bu bölgenin kontrolü Balkanlarda bazı dengeleri değiştirecek mahiyette idi. Filibe'nin düşmesi ile Sırbistan'a kaçan kale kumandanı orada destek aramış ve Filibe'nin geri alınmasını teşvik etmiş ancak kurulan ittifak ve çaba sonuç alamamıştır.²¹

Bulgaristan'ı yöneten Çar İvan Aleksandır Osmanlıların fetihlerine karşı koymaya ve tekrar bazı topraklarını geri alabilmeye uğraşmış ve kısmi başarı sağlamıştır. Ancak 1365 yılında ölümü ile Bulgaristan parçalanmış ve bu coğrafyanın fethi daha da kolaylaşmıştır.²²

Çar İvan Aleksandır'dan sonra orta Bulgaristan'a hâkim olan küçük oğlu Çar İvan Şişman direnişini uzun süre sürdürmüştür. Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan topraklar I. Murad döneminde fethedilmeye başlanmış ve Yıldırım Bayezid ile sürmüştür. 1393 yılında Tırnova ve son olarak 1395 yılında Niğbolu fethedilmiştir. Niğbolu'nun düşmesi ile Balkanlar'da ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılımı ile yeni ittifak

²⁰ Halil İnalçık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Ankara, 1999, s. 4.

²¹ Şahin, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. X, s. 149-150; Ziya Kazıcı, **Siyasi, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi**, İstanbul, 1995, s. 93.

²² Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan", **DİA**, C. VI, 1992, s. 396-399.

kurulmuş ve 1396 yılında Niğbolu'ya saldırı gerçekleşmiş ancak başarısız olmuştur. Böylelikle günümüz Bulgaristan'ı tamamıyla Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir.²³

Bulgaristan'ın fethinden sonra, önce Sultan Murad yeni fethedilen topraklarda sağlam bir şekilde yerleşebilmek ve bunun devamlılığını sağlayabilmek için çok hızlı bir şekilde iskân politikasını yürürlüğe koymuştur ve Anadolu'dan gelen Türkmen muhacirlerini buralara yerleştirmiştir.²⁴ 1362-1389 Murad Hüdavendigâr ve 1389-1401 Bayezid Rumeli'ye birçok Yörük aşiretini yönlendirmiş ve fethedilen topraklara Yörükleri yerleştirmiştir. Murad Hüdavendigâr zamanında Bulgaristan'ın Filibe civarındaki topraklara yerleşmeye başlayan Konyalı Yörükleri kendisi ve Bayezid zamanında Balıkesir ve Manisa Yörükleri takip etmiştir. Fethedilen topraklara Anadolu'dan getirilen Türk göçmenlerle nüfus artmış ve bölge idari olarak Rumeli vilayeti içerisine dahil edilmiştir. Bu gelişmeler ışığında bölgede ilk Osmanlı sancaklarından olan Çirmen sancağı oluşmuştur.²⁵ Uygulanan iskân siyaseti ile Türkler bölgeye kesin olarak yerleşmişler nitekim 1530 yılında Çirmen sancağının %88 yani yaklaşık 35 000 Türk'ten oluşmaktadır. Bulgarların ve diğerlerinin nüfusu ise %12 yani yaklaşık 5000'dir. III. Murad dönemine gelindiğinde nüfus artmakla birlikte yüzde olarak neredeyse değişmemiştir.²⁶ Bulgaristan'da Müslüman-Türk toplumun oluşmasında iskân politikasıyla birlikte, en büyük rolü verimli toprakları oynamıştır. Bulgaristan toprakları çok verimli oldukları için Türkler, Tatarlar ve Çerkezler Anadolu'dan gelip buraya yerleşmişlerdir.²⁷

Bu gelişmelerle birlikte 500 yıl boyunca bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan topraklarda Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürmüştür ve kültürel, siyasal ve ekonomik hayatın değişmez bir parçası olmuştur. Bu coğrafyada bulunan şehirler Osmanlı İmparatorluğunun önemli merkezleri haline gelmiştir. Nüfus dağılımı Türklerin yoğunlukta olduğunu göstermekle birlikte, bazı şehirler Türkler tarafından yeni kurulmuştur.

²³ Machiel Kiel, "Niğbolu", *DİA*, C. XXXIII, 2007, s. 87-89; Şahin, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. X, s. 160.

²⁴ Zıyanuri Aksu, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, Örnek Neşriyat, 1994, s. 54.

²⁵ Halaçoğlu, "Bulgaristan", *DİA*, C. VI, 1992, s. 396-399.

²⁶ Halaçoğlu, *a.g.md.*, s. 396-399.

²⁷ Antonina Jelyazkova, Bojidar Aleksiev, Jorjeta Nazırska, *Müslümanlıkta Obshtnost i v Bulgaria*, İMİR, Sofya 1997, s. 52.

Bu dönemde Filibe, Sofya, Hasköy ve Şumnu gibi şehirler İslami eğitimde, edebiyatta ve Osmanlı mimarisinde birinci derece önem taşımaktadır. Bu gelişmeler göstermektedir ki günümüz Bulgaristan şehirlerinin bazıları Osmanlı'da taşra değil ana merkez konumundadır. Günümüze kadar ulaşan Osmanlı eserleri ve şehir yapıları bunu göstermektedir. Daha ilk dönem eserleri olarak bilinen Filibe Muradiye Camii, Hasköy Eski Camii, Yambol Ebu Bekir Camii ve Bedesteni, İhtiman'da bulunan İmarret Camii, bu konuya örnek teşkil edebilecek mahiyettedir.²⁸ Bu örnekler çoğaltılabilir ancak biz bu kadarla yetinmeyi uygun görüyoruz.

Bu coğrafyada bulunan şehirler XV. Yüzyılın sonlarında Osmanlı devletinde görülmeye başlayan ekonomik gelişmelerden ve şehirleşmeden ilk faydalananlardır. Bulgaristan toprakları o dönem İstanbul ve Osmanlı ordusu için pirinç, et ve giyim kaynağı olarak bilinmektedir. Nitekim verilere göre 1565 yılında Bulgaristan'da bulunan koyun yetiştiricilerinden, Osmanlı idaresi ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için 174.290 koyun yetiştirmelerini istemiştir. Meriç kıyılarındaki vadilerden mukataa olarak üretilen pirinçten yıllık bir milyon akçe gelir sağlanmaktadır. 1571 yılında Ah-yolu'daki savaş gemilerinin yapımında kullanılan kereste Şumnu, Herazgrad, Tırnova'dan, demir ise Samokov'dan tedarik edilmektedir. Giyim ve keçe endüstrisi genellikle Filibe, Şumnu ve İslimye'de gelişerek İmparatorluğun diğer bölgelerine burarlardan ihracat yapılmaktadır. Bu kalkınma ve refah düzeyi göz önünde bulundurularak 1450-1595 yılları arasında Bulgaristan'da ne bir saldırı ne de bir ayaklanma meydana gelmiştir. Özellikle Sofya, Filibe, Silistre başta olmak üzere Bulgar şehirleri Rumeli'nin askeri ve ticari merkezleri olarak gelişmişlerdir.²⁹

Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki Rumeli'de bulunan Bulgaristan şehirlerinde her alanda gelişmeler kaydedilmiş ve merkezler oluşmuştur. Bu ayrıca, bölgenin refah düzeyinin ve hayat standardının yüksek olduğunu gösterir. Günümüze kadar ulaşmaları ise kalıcı izler bırakacak nitelikte önemsendiklerinin bir işaretidir. Her

²⁸ Machiel Kiel, **Bulgaria pod Osmanska Vlast**, Sofya, 2017, s. 1-2.

²⁹ Halil İnalçık, "Bulgaria", **the Encyclopedia of İslam**, Leiden, E.J.Brill, 1960, s. 1303.

alandanda var olan alışmalar Osmanlı'nın son dönemine kadar devam etmiş, XIX. Yüz-yılda Osmanlı İmparatorluğu Balkanlarda toprak kaybetmeye başlamasıyla bu düzen sekteye uğramış ve çöküşe geçmiştir.

1.1.3. Prenslik Dönemi Bulgaristan

Bulgaristan özerkliğini 1877-1878 yılında gerçekleşen Osmanlı – Rus (şıpka) savaşı neticesinde Rusya desteği ile kazanmıştır. Bugünkü Bulgaristan Tuna vilayeti ve Doğu Rumeli vilayeti olarak ikiye blnmştir. zerkliğini alan blęe Tuna vilayeti olurken, Doğu Rumeli vilayeti resmiiyetle hala Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. Yaşayan Müslüman Türk toplumu yönetici konumunda iken, yönetilen ve zamanla azınlık haline gelmiş bir topluma dnşmştir.

Savaş esnasında ve sonrasında sivil halktan 500000 ile 600 bin kadar Trkn öldürüldüğü veya yerini yurdunu bırakarak Anadolu'ya ge zorlandığı söylenmektedir. Mesela Filibe blęesi halen Doğu Rumeli vilayeti içerisinde kalmasına rağmen 1875 yılında 300000 olan Türk – Müslüman nüfus 1878 yılında savaş sonrası 15000'e düştüğü görülmektedir.³⁰ Nitekim bu dönem Balkan ve Rumeli'de yaşayan Türklerin kitleler halinde g ettiği dönem olarak bilinmektedir.

Diğer bir görüşe göre, yedi ay süren Osmanlı – Rus savaşı döneminde ve sonrasında bazı kaynaklara göre bir milyona yakın Türk trajik bir şekilde yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır. Savaş ve sonrası, bir yıl süren Rus işgali döneminde, gzerghlarında bulunan Türk köy, kasaba ve şehirleri tahrip etmişler buralarda yaşayan Türklerin birçoğunu katletmişlerdir. Göçmenlerin ve yerinde kalanların, açlıktan, soğuktan, işkenceden, salgın hastalıklardan ve bazı blęelerde devam eden katliamlardan dolayı yer yer ölüm vakaları %50'ye ulaşmıştır.³¹ Osmanlı İmparatorluğu zamanında inşa edilen kültürel miras, mektepler medreseler ve camiler de yıkılıp yakılmıştır.³²

³⁰ Halaçoğlu, “Bulgaristan”, **DİA**, s. 396-399; Osman Keskioğlu, **Bulgaristan'da Türkler**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985, s. 13.

³¹ Bilal şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2009, s. 41; İlker Alp, **Bulgar Mezalimi 1878-1989**, Ankara, T.. Yayınları, 1990, s. 21.

³² Hüseyin Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2002, s. 56.

Rusların çekilmesiyle Tuna vilayeti olarak bilinen ve Bulgaristan'ın ortasından Kuzey'i kapsayan bölge Bulgar Prensliği olarak isimlendirilmiş, Güney ise Doğu Rumeli vilayeti olarak teşkilatlandırılmıştır. Doğu Rumeli yani Güney Bulgaristan her ne kadar İmparatorluk sınırları içinde görünse de hâkimiyet fiiliyatta Bulgarların eline geçmiştir. Savaş esnasında ve Rus işgali döneminde Türklere karşı sergilenen tutum Bulgarlar tarafından da devam ettirilmiş ve halkın göçleri devam etmiştir.

Savaştan beş yıl sonra 1883 yılında 250 000 bin Türkün göç ettiği bilinmektedir. Bu süreçte Bulgaristan Türklerinin aydını konumunda olan öğretmen, hoca, doktor vs hepsi ya göç etmiş veya katledilmiştir.³³ Bu dönemde gerçekleştirilen 1880-84'te ilk nüfus sayımına göre, ülkenin toplam nüfusu 2 982949, Müslümanlar ise 802597 kişi ve bu nüfusun %26,9 teşkil ettikleri görülmektedir.³⁴

Doğu Rumeli vilayeti 1885 yılının sonlarına doğru Bulgar Prensliğine katılmış ve Güney Bulgaristan adını almıştır. Bu gelişme neticesinde Osmanlı memur ve subayları Bulgaristan topraklarından ayrılmıştır.³⁵

Bu gelişmelerin sonunda, Bulgaristan Batı Trakya'sı olarak bilinen Kırcaali, Koşukavak, Ortaköy, o gün Gümülcine, Darıdere, Paşmaklı ve Nevrekop bölgeleri 1912 Balkan savaşına kadar Osmanlı sınırları içerisinde kalmıştır.³⁶

Fransa'nın Varna Konsolos yardımcısı Heuri Muttet 12 Ekim 1880 tarihli 40 sayılı raporunda bu dönemi anlatırken Bulgar zulmü ile ilgili uzun bir liste eklemiştir. Yalnız kendi konsolosluk çevresinde Mart 1879-1880 tarihleri arasında 82 önemli olay olmuştur. Türk köyleri Bulgar çetelerinin sürekli baskılarına uğramış, Türklerin malları ve hayvanları çalınmış, Türklerden çalınan paralar 288.809 kuruşu bulmuştur.³⁷ Bulgar zulümlerinin sebep olduğu gerçek göç, Savaştan önceki isyanlar sebebiyle başlamış olan Anadolu'ya doğru göçler, savaş ortamında artmış, savaş sonrasında da devam etmiştir.

³³ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 41-42.

³⁴ Ömer Turan, **Bulgaristan Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar**, İstanbul, İSAM, 1998, s. 232.

³⁵ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 41.

³⁶ Halaçoğlu, "Bulgaristan", **DİA**, s. 396-399.

³⁷ **Bulgaristan'da Türk varlığı Bildirgeleri**, Türk Tarih Kurumu, 1985, s. 50.

Savaşın, Bulgaristan ve hatta bir bakıma bütün Balkanlar'da bulunan Müslümanlar açısından en önemli neticesi, 3 Mart 1878 yılında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla³⁸ “Büyük Bulgaristan'ın” kurulmuş olmasıdır. Bu konuda çok cömert davranıldığı anlaşılmaktadır. Zira az veya çok, Bulgarların yaşadığı her bölge, bu yeni devletin sınırları içine alınmıştır. Bulgaristan sınırları, kuzeyde, Sırbistan'dan başlayıp, Tuna nehrini izleyerek Karadeniz'e ulaşmıştır. Güneyde ise, Ohri gölünden, Ege Denizi'ndeki Kavala limanı da dahil olmak üzere, Edirne'nin kuzeyinden, yine Karadeniz'e uzanmıştır.

Osmanlı-Rus savaşının bitmesiyle, Ayastefanos barış antlaşması imzalanmasından sonra, Tırnova kentinde toplanan ilk Bulgar meclisi 16 Nisan 1878 tarihinde, Bulgaristan Prensiğine Rusya Çariçesi'nin yeğeni olan Aleksandır Batemberg seçilmiştir.³⁹

Ayastefanos antlaşması Osmanlı ve Rusya Devletleri arasında savaş sonrası yapılmış ve iki devleti ilgilendirmektedir. Bu antlaşma, Rusya'nın uzun süredir izlediği Panslavizm politikasının bir zaferi olmuştur. Rusların, Şark Meselesini istedikleri gibi çözmeleri İngiltere ve Avusturya'nın itirazına sebep olmuş, çünkü İngiltere, Bulgaristan'ın Ege'ye açılmasına, Avusturya da, yeni kurulan devletin büyüklüğüne karşı çıkmıştır⁴⁰.

Bunun üzerine Almanya'nın önerisi ile Ayastefanos Antlaşması, Berlin'de tekrar masaya yatırılmıştır. Osmanlı, Almanya, Avusturya, Macaristan, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya devletlerinin delegeleri, Berlin'de bir araya gelerek 13 Haziran'da başlayan kongre görüşmelerini 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması'nın⁴¹ imzalanmasıyla sona erdirmişlerdir.

³⁸ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara 1953, s. 387.

³⁹ Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, İstanbul, Öncü kitapevi, 1984, s. 96.

⁴⁰ Mahir Aydın, **Şarkı Rumeli Vilayeti**, Ankara, 1992, s. 12.

⁴¹ Erim, **a.g.e.**, s. 403.

Buna göre “Büyük Bulgaristan”, Tuna Vilayetinin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna sancakları üzerinde kurulu 63.972 kilometrekarelik bir Bulgar Prenslığı’ne dönüşmüştür. Filibe ve İslimiye sancakları demek olan Şarkî Rumeli Vilâyeti 32.594 km² Bulgaristan’dan ayrılarak özerk bir Osmanlı vilâyeti haline gelmiştir.⁴²

Ayrıca Bulgaristan’da kalan Türklerin kültürel ve eğitim alanlarında hakların engellenemeyeceği koyulmuştur. Ve bu ilkelerin Bulgar kamu hukukunda yeri olacağı öngörülmüştür. Bunun anlamı bir yıl sonra 1879 yılında Tırnova Anayasası hazırlanacağı zaman göz önünde bulundurulacağı ve Anayasada yer verileceğidir.⁴³

Anayasanın hazırlanma sürecinde Türk azınlığını temsilen on bir temsilci seçilmiştir. Bunların arasında 5 Müftü bulunmaktadır lakin dördü Anadolu’ya göç etmek zorunda kalmışlardır. 1879’da hazırlanan Tırnova Anayasası Berlin antlaşmasına uygun bir şekilde Bulgaristan’da yaşayan Türklerin sadece siyasi ve medeni hakları değil, dini ve kültürel hürriyete ve eşitliğe sahip olduklarına da yer vermiştir. Dini inancı sebebiyle vatandaşlar arasında ayırım gözetilmeyeceği ve onların dini işlerini kendi dini önderleri tarafından yönetileceği ön görülmüştür.⁴⁴

Tırnova Anayasasının kabul edilmesiyle Müslüman azınlığın geçici dini teşkilatlanması meydana gelmiştir. Din, Müftülük ve Camiler olmak üzere iki merkezli örgütlenme, cami ve vakıf gelirlerini yönetecek Cami encümenliği oluşturulması kararlaştırılmıştır.⁴⁵ İhdas edilen Müftülük Kurumu Bulgaristan’da kalan Türk-Müslüman azınlığın dini ve hukuki işleriyle ilgilenecektir.

Müftülük yapabilmek için Şeyhülislamın Menşur denilen meşruhatına veya yazılı iznine sahip adaylar arasından seçilecektir. Bulgaristan dışişlerine ve din işleri Bakanlığına bağlı olan Müftüler bölgelerindeki camilerin hizmetlerinin yürütülmesini denetleyip, vakıfları idare edecekler ve Müftülüğe bağlı olan Şeriyye Mahkemelerinde Müslümanların miras, evlenme ve boşanma gibi davalarına bakacaklardır. İmamlarla

⁴² İsmail Cambazov, **Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi**, Sofya, 2013, C. I, s. 82.

⁴³ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 51.

⁴⁴ Yalimov, **a.g.e.**, s. 75.

⁴⁵ Yalimov, **a.g.e.**, s. 83.

diğer cami personellerinin maaşları cami gelirlerinden karşılanacaktır. Müftülerin maaşları ise Bulgaristan Hükümeti tarafından ödenecektir.⁴⁶

Yeni hazırlanan anayasadan sonra, geçici yönetmenlikler ve yasalar hazırlanmış ama bunlar kalan Türk toplumunun eğitime yer vermemişlerdir. 1884 yılında hazırlanan yeni düzenleme ile “Resmi ve Özel okullar yasası” çıkartılmıştır. Özel okullardan kasıt Türk azınlık okullarıdır. Türk okullarının tamamı özel statüde bulunmaktadır. Devamında Türk okullarını ilgilendiren 1891 yılında daha kapsamlı yeni eğitim yasası çıkartılmıştır. Böylelikle Bulgar görevliler okullar üzerine yetkili kılınmıştır.⁴⁷

Tuna vilayeti ekonomik ve kültürel bakımdan Osmanlı İmparatorluğunun en zengin bölgelerinden biriydi. Bu vilayet Osmanlı İmparatorluğunda uygulanması düşünülen reformlar bakımından pilot bölge olarak seçilmiştir. Bu çerçevede başka modern okullar kurulmak üzere Mithat Paşa eğitim alanında birçok önemli reformlar yapmıştır. Tuna vilayeti eğitim bakımından İstanbul’dan sonra İmparatorluğun en gelişmiş bölgesi haline gelmiştir.⁴⁸

Doğu Rumeli vilayetinde yaklaşık 400 ilkokul vardı. Osmanlı-Rus Savaşı’nın akabinde ilk on yılda, bir yandan azınlığın aydın kesimini oluşturan öğretmenlerin kitle halinde Osmanlı topraklarına göç etmesi, bir yandan da Türk okullarının gelir kaynaklarını oluşturan vakıf mallarının savaş sırasında tahribata uğraması, savaş sonrasında da Bulgarlarca ele geçirilmesi, okul ve medrese binalarının yakılıp yıkılması veya başka amaçlar için kullanılmak üzere Bulgarlar tarafından işgal edilmesi, eğitim alanında büyük bir gerilemenin yaşanmasına neden olmuştur.⁴⁹ Prenslik döneminde azınlık okulların sayısı 1284 okulu bulmaktaydı. Bu okullarda 18 Tatar, 38 Pomak, 1404 Türk olmak üzere 1460 öğretmen görev alırken 779 Tatar, 1313 Pomak ve 69966 Türk olmak üzere 72 bin 25 öğrenci eğitim görmekteydi. 1894-1895 eğitim ders yılı verilerine göre Türklerin 128 okulunda toplam 2549 kitap 78 harita 2küre 15 diğer araç ve gereçler bulunuyordu. Aynı olumsuz koşullar Tatar ve Pomaklarda da mevcuttur. Tatar okullarında yalnız 15 kitap bulunmaktaydı.

⁴⁶ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampından Meclise**, İstanbul, 2003, s. 194.

⁴⁷ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 51.

⁴⁸ Dayıoğlu, **Toplam Kampından Meclise**, s. 180.

⁴⁹ Yalimov, **a.g.e.**, s. 86; Şimşir, **a.g.e.**, s. 32.

Müslüman Türk azınlığı yılda 3 kez Bulgar Hükümetine eğitim vergisi vermekle birlikte eğitim yasası gereğince Parlamento'nun onayı olmadan devletten yardım alamıyordu. 1907 yılında azınlığın ödediği eğitim vergisi 1.575.928 leva, Devletten aldığı yardım ise 75000 levadır.⁵⁰ Sonuç olarak bu özel azınlık okullarından mezun olan öğrenciler Bulgar okullarında okumuş öğrenci gibi haklara sahip değillerdi ta ki özel imtihana girmedikleri sürece mezun olmuş sayılmıyorlardı. Öğretmenler ise Bulgar okullarındaki meslektaşlarıyla aynı hakları paylaşıyorlardı.⁵¹

Bulgaristan Türkleri siyaset alanında çok pasif bir varlık göstermektedir. Kendine has bir partisi yoktur. Değişik partilerden adaylar çıkarmakta ve bazı partilerin seçim listelerinin ilk sıralarında yer almaktadırlar. Özellikle Türk azınlığın olduğu bölgelerde hedef bir azınlığın temsil edilmesi değil; onların oylarını elde etme siyaseti yürütülmüştür. Osmanlı ve Avrupa'ya karşı azınlığın da yönetimde yeri vardır imajı empoze edilmeye çalışılmıştır. Prenslik döneminde Müslüman Türk azınlığa karşı caydırma ve sindirme siyaseti güdülmüştür. Bu olaylar insanların bu toprakları terk edip Anadolu'ya göçlerine sebep olmuştur. Diğer değinilmesi gereken husus Müslüman azınlığın elindeki vakıf mallarıdır. Vakıf mallarına da bu süreçte el koyarak gelirlerin önü tamamen kesilmiştir. Özetle Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığı Osmanlı sonrası ikinci sınıf insan muamelesi görmeye başlamıştır.

1.1.4. Krallık Dönemi Bulgaristan

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle iç kargaşadan yararlanan Bulgaristan, 30 yıl Bulgar Prensliği olarak Osmanlı'ya 30 bağlı kaldıktan sonra 5 Ekim 1908 tarihinde Tırnovo'da bağımsızlığını ilan etmiştir.⁵²

Bu gelişme ile Bulgaristan Bulgar Prensliğinden Krallığa dönüşmesiyle, o güne kadar “çar” unvanı ile bilinen Prens Ferdinand kral unvanını almıştır. 19 Nisan 1909'da Osmanlı Devleti ile Bulgar Krallığı arasında İstanbul'da bir antlaşma ve pro-

⁵⁰ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 186.

⁵¹ Yalimov, **a.g.e.**, s. 89.

⁵² Bojilov, **İstoriya na Bulgaria**, s. 489.

tokol imzalanmış ve böylelikle İstanbul antlaşması ve protokolü ile Bulgaristan'ın bağımsızlığı tanınmıştır. İmzalanan protokole Bulgaristan Türklerin-Müslümanların haklarıyla ilgili bir de ek sözleşme ilave edilmiştir.

Bu sözleşme ile Bulgar Hükümeti, ülkesinde bulunan Türk azınlığın hak ve özgürlüklerine dini ve kültürel kimliklerine saygı göstermeyi ve korumayı taahhüt etmiş bulunmaktadır. Osmanlı ise bu girişimle Bulgar Krallığı sınırları içerisinde kalan tebaasının haklarının ve kimliklerinin korunmasını kabul ettirmiştir. Bu sözleşme ile Bulgaristan'da yaşayan Türklerin-Müslümanların dini idareleri ile ilgili düzenleme yapılmış ve Türk eğitimine de ayrıca yer verilmiştir.⁵³

Bu sözleşmede Bulgaristan'da Müftülüklerle ilgili bir düzenleme olmakla beraber Türk-Bulgar heyetleri arasında Türk okulları ve eğitimi için öğretmen yetiştirme düşüncesiyle bir pedagoji yani Darülmuallimin mektebinin açılmasına onay verilmiştir.⁵⁴ Tabi bu konular gelişecek olaylar sebebiyle ertelenecektir.

Bulgar Prensiğinin bağımsızlığı ile Kral olan Ferdinand Osmanlı İmparatorluğu aleyhine yeni ittifak arayışlarına girmiş ve oluşmasında önemli rol oynamıştır. Osmanlı sonrası Balkanlarda değişen dengeler ve sınırlar neticesinde 1912 yılında Bulgaristan-Yunanistan ve Sırbistan arasında İttifak antlaşmaları yapılarak Osmanlı'ya savaş ilan etmişlerdir. Bunun sonucu olarak Balkan savaşı başlamıştır. Osmanlı'yı Avrupa kıtasından tamamen Anadolu'ya çekilmesini hedefleyen savaş Balkanların ve Rumeli'nin Osmanlı'dan tamamıyla kurtarılması amaçlanmıştır. Özellikle Bulgar ordusu bu savaşta önemli başarılar elde etmiştir. Edirne ve İstanbul istikametine kadar ilerlemiş ve Çatalca'ya kadar Trakya'nın tamamına hâkim olmuştur. Yunanistan Batı Trakya'yı, Sırbistan ise Makedonya ve Arnavutluk'u ele geçirmişlerdir. Üç ay içinde Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa toprakları ele geçirilmiştir.⁵⁵

Böylelikle o güne kadar Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kalan Kırcaali, Mesanlı, Koşukavak, Paşmaklı ve Nevrekop da Bulgarlar tarafından kontrol altına alın-

⁵³ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 58.

⁵⁴ Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, s. 122.

⁵⁵ Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan", **DİA**, C. VI, 1992, s. 399-401; Yalimov, **a.g.e.**, s. 101.

mıştır. Ele geçirilen Türk ve Rum köyleri yağmalanıp, yakılmış ve askeri birlikler köylerde buldukları her şeyi tahrip etmişlerdir. Köylerdeki Camiler, mezarlar ve Rum kiliseleri dahi yakılmıştır. İnsanların birçoğu öldürülmüş özellikle Müslümanlar hedef alınmıştır.⁵⁶

Savaş esnasında Rodop, Pirin ve Trakya’da yaşayan Pomaklara karşı Hristiyanlaştırma kampanyası düzenlenmiştir. “1912 yılında Kutsal Savaş olarak adlandırılan Balkan Savaşı esnasında sonsuza kadar hatırlanacak olan Kral Ferdinand’ın sözleri haçın hilale karşı ayaklanması ile Bulgaristan Batı Trakya’yı Rodopları, Makedonya’yı, ele geçirdi ve bu topraklarda yaşayan halkın büyük bölümü İslam dinine mensuptu. Bu topraklar elde edildiğinde onlara Hristiyanlığı sundu ve kabullendirmeye çalışılmıştı.” Bu olay savaşın başlamasından önce Bulgar Kilisesi, VMRO ile beraber ve ordudan gelen büyük destekle planlanmış ve başlatılmıştır.⁵⁷

Balkan Savaşı’nda Rodoplar’da yaşayan Pomak halkının Osmanlı’ya verdiği destek ve yardımları unutmayan Bulgar Devleti Rodoplar’da ve Trakya’da 33 köyde 3970 ev yakıp yıkmış, malları ve hayvanları gasp etmiş; bu Hristiyanlaştırmaya Bulgar Kilisesi de maddi destek vermiştir. Pomak halka karşı yapılan sadece Hristiyanlaştırma olmamış isim, kıyafet, örf-adet ve yaşam tarzı da değiştirilmeye çalışılmıştır. Müslüman halk camilere, kiliselere ve hükümet binalarına sokularak toplu halde vaftiz edilmiş, bu olaylara ordu görevlileri bizzat iştirak edip ayaklanmaları önlemişlerdir.⁵⁸ Bu baskılar ve zulüm sonucunda Anadolu ya göçler meydana gelmiştir. Londra’da 1913 yılında imzalanan antlaşma Bulgaristan’la müttefikleri lehine Osmanlı’nın ise aleyhine olacak hükümler içermektedir. Ancak antlaşmadan kısa süre sonra aynı yıl içerisinde ittifak kuran ülkeler toprak dağılımı konusunda anlaşamamışlar ve böylece Bulgaristan’a karşı birleşmişlerdir ve ikinci Balkan savaşı başlamıştır. Bunu fırsat bilen Osmanlı kaybettiği toprakları geri almak için Bulgaristan’ın durumundan faydalananak Trakya bölgesini Edirne’ye kadar geri almıştır. Bu durumu gören Bulgaristan

⁵⁶ Alp, **a.g.e.**, s. 55-58.

⁵⁷ Evgeniya İvanova, **Othvirleni Priobshteni**, Sofya, 2002, s. 11.

⁵⁸ Yalimov, **a.g.e.**, s. 104-105.

yeni antlaşma ve barış istemek zorunda kalmış böylelikle 10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Barış Antlaşması imzalanmış ve Bulgaristan kaybettiklerini kabullenmiştir.⁵⁹

Bu gelişmeler neticesinde 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da Osmanlı ile Bulgar Krallığı arasında yeni bir Barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya ek protokolle Bulgaristan'da bulunan Müftülüklerle ilgili yeni bir düzenleme getirilmiştir. 1909 yılında imzalanan sözleşmenin benzeri olmakla beraber daha kapsamlı ve tafsilatlı bir içeriğe sahiptir. Türk eğitimi ile ilgili de hükümler içeren ek protokol Başmüftülüğün ihtiyaç görmesi halinde Müftülüklerin kontrolünde, yeni okullar açılmasını talep edebileceğini söylemektedir. Ayrıca Türk öğretmenlerin resmi okullardaki Bulgar öğretmenlerle, aynı statüde olmasına karar verilmiştir. Ve önemli bir gelişme olarak Naib yetiştirmek üzere Medresetü'n-Nüvvab okulunun açılması da karara bağlanan konular arasındadır.⁶⁰

Bu süreçte 1912- 1913 yıllarında zorla Hristiyanlaştırılmış olan Pomakların sayısı 200.000'i bulmuştur. Bütün Rodop dağlarında Hristiyanlaştırmaya karşı ayaklanmalar olmuştur ve bu ayaklanmalara Pomaklarla beraber Türkler de katılmışlardır. Trakya'nın geri alınmasından ve Balkanlarda hezimete uğramasından sonra ve 1913 tarihinde İstanbul'da imzalana barış antlaşmasının ardından Bulgaristan Patrik'i yeni Hristiyanlaştırılmış olanların dinlerini ve isimleri geri almakta özgür olduklarını açıklamıştır.⁶¹

Birinci dünya savaşı esnasında Bulgaristan diğer Balkan ülkelerinin aksine Almanya ve Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Yenilgi ile sonuçlanan bu savaş sonrasında Kral Ferdinand 29 Eylül 1918 tarihinde tahtı oğlu Boris'e bırakmak zorunda kalmıştır.⁶²

1919 yılında birinci dünya savaşını bitiren antlaşmayla, Bulgaristan daha fazla toprak kaybetmiş ve bu gelişmelerle kaybedilen bölgelerden dönen Bulgarlar ve savaş sonrası isyan eden askerlerin birleşmesiyle ülkeyi siyasi ve iktisadi istikrarsızlığa sü-

⁵⁹ Kuyucuklu, "Bulgaristan", *DİA*, s. 399-401.

⁶⁰ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, s. 130-131.

⁶¹ İvanova, *a.g.e.*, s. 16-17.

⁶² Kuyucuklu, "Bulgaristan", *DİA*, s. 399-401.

rüklemiştir. Ağustos 1919’da yapılan parlamento seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Çiftçi Partisi, Ulusal Parti ve Liberal Parti ile birlikte koalisyon hükümeti kurmuştur. Savaş esnasında yaptığı katı muhalefet sebebiyle hapse atılan Aleksandır Stamboliyski, bu olayları önlemek üzere hapisten çıkartılmış ve koalisyon hükümetine bakan olarak girmiştir.

Komünist Parti’nin önderliğinde başlatılan grev sonucu Bulgaristan genelinde sıkıyönetim ilan edilmiş ve askeri müdahaleyle olaylar bastırılmaya çalışılmıştır. Mart 1920 yılında yeniden seçime gidilmiş ve seçimlerde Çiftçi Partisi tek başına iktidar olmuştur. Böylece Aleksandır Stamboliyski Başbakan olarak göreve başlamıştır.⁶³

Çiftçi Partisi dönemi Bulgaristan Türkleri açısından ayrı bir önem ve özelliğe sahiptir. Bu dönemde, 1919-1923 yılları arasında Türkler – Müslümanlar bir nebze rahatlamışlar ve nefes almışlardır. Bulgar Hükümeti açıkça bünyesinde yaşayan azınlıklarla ilgili yükümlülükleri olduğunu kabul etmiştir. Bulgaristan Hükümetinin tutumunun değişmesine sebep olan birkaç etken vardır. Biri birinci Dünya Savaşı’na beraber müttefik olarak katılmışlar ve silah arkadaşlığı edip mücadele etmiş olmalarıdır. Diğer bir husus ihtilalle iktidarın yolunu açan Stamboliyski hükümeti çiftçilerin desteği ile iktidarı sürdürmek istemektedir. Türklerin nüfus oranına göre %80 çiftçilikle meşgul olmaktadır.

Ayrıca Birinci Dünya Sonrasında azınlıklarla ilgili devletler hukukunda önemli gelişmeler olmuş ve 27 Kasım 1919 tarihinde yapılan Neully antlaşmasında açık bir şekilde “azınlıkların korunması” teminat altına alınmıştır. Antlaşmaya göre azınlıkların dini, sosyal, kültürel ve eğitim öğretim kurumları açmak, yönetmek ve buralarda kendi dillerini okutmak gibi konulardan ve Bulgarların yararlandığı bütün diğer hususlardan yararlanacaklarını kayıt altına almıştır. Bu antlaşmayı imzalayan Çiftçi Partisi yönetimi Müslüman-Türk toplumunu yanında tutmak için bunları uygulamış ve çok partili dönemde Türkleri yanında tutmaya çalışmıştır.⁶⁴

⁶³ Vera Mutaftchieva, İvan Bojilov, **İstoriya na Bulgaria**, Sofia, 1993, s. 553-554; Kuyucuklu, “Bulgaristan”, **DİA**, s. 399-401.

⁶⁴ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 65.

Özellikle Çiftçi Partisi ve Komünist Parti aralarında Müslüman azınlığın oylarını kazanmak için kıyasıya bir rekabet yaşanmıştır. Çiftçi Partisi, Müslüman Türklerin ilgisini çekebilmek için Çiftçi Bilgisi Gazetesi'ni çıkarmış, gazetenin yayın yönetmeni olarak Ahmet Şeyhun'u görevlendirmiştir. Komünist Parti genel yayın yönetmenliğini Rasim Hilmi Çakaloğlu'nun üstlendiği Ziya Gazetesi'ni yayınlamış, aynı zamanda Marksizm ideolojisinin propagandasını yapmıştır. Demokrat parti ise genel yayın yönetmenliğini Ahmet Fazıl'ın yaptığı Tunca Gazetesi'ni yayın hayatına sokmuştur. Bu yayınlarda olduğu gibi Müslüman nüfusunun yoğunlukta olduğu bölgelerde birçok alanda Müslüman Türk azınlığın oylarını kazanma rekabeti dikkat çekmektedir.⁶⁵

Stamboliyski hükümeti Türk azınlığına karşı tutumu olumlu anlamda değişmiş ve bu değişim başka alanlarda olduğu gibi Türk azınlığın eğitimi alanında da açıkça görülmüştür. Bulgaristan Türk okulları için ayrı bir tür müfettiş atanmasına karar verilmiştir. Türk okullarında Bulgarca eğitim yapılmasının zorunluluğu kaldırılacaktır. Bulgar okulları gibi Türk okulları için de okul fonları oluşturulacak ve okula mülk sahibi olması hakkı tanınacaktır.⁶⁶

Öğretmenler Bulgar meslektaşları gibi resmi yardım alacaklardır. Daha önceden karara bağlanan gelişen olaylar ve savaşlar sebebiyle bir türlü açılışı yapılamayan Darülmuallimin Şumnu'da Türk öğretmen okulu açılıp öğretime başlamış ve 1820 yılında ilk mezunlarını vermiştir.⁶⁷

Bir diğer önemli gelişme yine Balkan Savaşları sonrasında açılması sözleşmelerle karara bağlanan ama gerçekleştirilemeyen Medresetü'n-Nüvvab Okulunun açılmasıdır. Krallık döneminde Bulgaristan Türk azınlığının en yüksek eğitim veren kurumu olan bu okul 1922/1923 eğitim yılında faaliyete girmiştir. İsminden de anlaşılacağı gibi, müftü vekilleri veya şariat mahkemelerinde görev yapacak kadı yetiştirecektir.⁶⁸

Bulgaristan yönetimini ilk önce ihtilalle daha sonra da seçimle eline geçiren Çiftçi Partisi muhalefeti sindirmeye çalışmış ancak bu dönem çok uzun sürmeyerek

⁶⁵ Yalimov, **a.g.e.**, s. 123.

⁶⁶ Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, s. 134-137.

⁶⁷ Şimşir, **a.g.e.**, s. 70-73.

⁶⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s. 72-74.

1923 yılında Çiftçi partisi iktidarı askeri bir darbe ile devrilmiş, lideri olan Aleksandır Stamboliyski ise kurşuna dizilerek öldürülmüştür.⁶⁹

Aleksandır Stamboliyski döneminde biraz huzur bulan ve rahat yaşayan Türk toplumu sonrasında iktidara gelen A. Tsankov başkanlığındaki hükümet döneminde, Türklere yönelik baskı unsurları artmış ve aslında hiç kesilmeyen göçü yine tetiklemiş ve Türkler Anadolu'ya göç etmeye devam etmiştir.⁷⁰ Faşist Hükümetin, yönetimi ele geçirmesiyle Türk azınlığına karşı değişen tutum Çiftçi Partisi döneminde elde edilen bütün haklar geri alınmış ve her yönden ayırıcı ve çifte standart uygulanmaya başlanmıştır. 1923-1924 eğitim yılı için Türk okullarına verilen eğitim yardımları durdurulmuştur. Okul encümenliğine tahsis edilen vakıf malları, tarlalar, otlaklar ve ormanlar geri alınmıştır. Türk okullarının birçoğu kapatılmıştır. Maddi yetersizlik sebebiyle Türk öğretmenler çok zor şartlar altında kalmışlardır. Bir bölümü işlerinden ayrılmak zorunda kalmışlar geride kalanlar ise çok cüzi maaş karşılığında çalışmaya devam etmişlerdir.⁷¹

Bu gelişmelerin yanında iç siyasette Devleti koruma adı altında Komünist Partisini ve bağlı kuruluşları kapatma yasası çıkartmıştır. 1923-1925 döneminde bu uygulamaları ile Tsankov hükümeti yıpranmış ve kendi içinde düştüğü ihtilaf sonucunda 1926 yılında iktidardan düşmesine ve yerine muhalif liderlerden olan A. Lyapçev başkanlığında hükümet kurulmasıyla neticelenmiştir. Lyapçev döneminde ülke kısmen rahatlamış siyasi özgürlük tekrar sağlanmıştır. O dönemde çiftçiler ve liberalleri de yanına alarak, Demokrat Parti tarafından kurulan “Ulusal Blok” 1931 yılında seçimleri kazanarak Malinov başkanlığında hükümet kurmuştur. İçerde çok radikal değişiklikler yapmayan iktidar Balkanlarda kaybedilen toprakları geri almayı hedefleyerek 1934 yılında kurulan Balkan Pakti'na katılmamıştır.

Bu gelişmelerden ve Almanya ile yakınlaşmasından rahatsız olan muhalifler tarafından, askerlerle de yakınlık kurarak tekrar askeri darbe yapılmış ve K. Georgiev başkanlığında yeni hükümet kurulmuş ve meclis lağv edilmiştir. Siyasi Partilerin faaliyetleri durdurulmuş ve hükümet başkanları değişse de bu dönemde Hitler Almanya'sı

⁶⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s. 54-57; Kuyucuklu, “Bulgaristan”, **DİA**, s. 399-401.

⁷⁰ Turan, **Geçmişten günümüze Bulgaristan Türkleri**, s. 23.

⁷¹ Yalimov, **a.g.e.**, s. 154.

ile yakınlaşma sürmüş ve hükümetler faşizan olarak adlandırılmıştır. 1934-1944 dönemi böyle bilinmekle beraber İkinci Dünya Savaşı neticesinde bu olaylar son bulmuştur.⁷²

Bu siyasi olayların ışığında Türkleri ilgilendiren dini, sosyal ve eğitim alanında gelişmeler de çok iç açıcı değildir. 1928 yılında Şumnu'daki Darülmuallimin Türk öğretmen okulu eğitim bakanının kararıyla kapatılmış, sebep olarak Medresetü'n-Nüvab okulunun Bulgaristan'daki Türk öğretmen ihtiyacını karşılayabilecek durumda olduğu öne sürülmüştür.⁷³ 1924-1927 dönemi Bulgaristan'da Türkçe ders kitabının basıldığı bir dönem olurken 1926 yılında 42'si okul kitap olmak üzere toplam sadece 44 kitap basılmıştır. Ancak zamanla Bulgaristan yönetimleri tarafından Türkçe kitaplar üzerinde sıkı bir denetim uygulanmaya başlanmış ve birçok kitabın basılması yasaklanmıştır.⁷⁴ 1928 y. Türkiye'de Latin harf devrimi yapıldıktan sonra, Lom'da Türk öğretmenler birliği kongresi düzenlenmiş ve Türkiye'de Latin harflerine geçilir geçilmez Bulgaristan'daki Türk okullarında da eğitimin Latin harfleriyle yapılmasına karar verilerek bu yönde hazırlıklara başlanmıştır. Bulgaristan Başmüftülüğü başta olmak üzere ve tutucu kesimin Latin harflerle eğitime karşı gelmelerine rağmen 1930'dan itibaren Bulgaristan'daki tüm Türk okullarında Latin harflerle eğitime geçilmiştir.⁷⁵

1934 yılında bir yıl içinde 1900 köy ve yerleşim isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiş, eğitim ve basım faaliyetleri yasaklanmıştır.⁷⁶ 1944'teki rejim değişikliğine kadar devam eden ve azınlığın bugüne kadar yaşadığı en olumsuz dönemlerden birisini oluşturan bu on yıllık dönemde Türk azınlığı can ve mal güvenliğini ciddi şekilde tehdit eden uygulamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Türk okullarının büyük bir çoğunluğu kapatılarak, Türkler Bulgar okullarında eğitim görmeye zorlanmışlardır.

Müftülükler ve cemaati idare heyetleri tümüyle Bulgaristan yönetimine tabi kılınırken, vakıf mallarının önemli bir kısmı da çeşitli yollarla yönetim tarafından ele geçirilmiştir. Türkçe gazete ve dergiler yasaklanmış, Türk derneklerine yoğun bir

⁷² Kuyucuklu, "Bulgaristan", **DİA**, s. 399-401.

⁷³ Şimşir, **a.g.e.**, s. 65; Yalimov, **a.g.e.**, s. 154.

⁷⁴ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 238.

⁷⁵ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 238-239.

⁷⁶ Karahasan, **a.g.e.**, s. 209.

baskı uygulanmış ve Türk aydınları tutuklanarak sürgüne gönderilmişlerdir.⁷⁷ Bu dönem başa gelen hükümetleri Bulgar tarihçileri “Faşist” olarak nitelendirmektedir. Özellikle 1934-1944 yılları arası ülkede tam bir faşist düzen kurulmuş olup, dönemin hükümetleri Türklere Bulgaristan’ı zindan etmişlerdir.⁷⁸

1942’de Bulgar Parlamentosunda Pomakların isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmesi yönünde yeni bir yasa kabul edilmiştir. İkinci Dünya savaşının en ağır döneminde kabul edilen bu yasanın uygulanması ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan faydalanılarak hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Bulgaristan’da yiyecek, giyecek ve yakıt gibi temel ihtiyaç maddeleri karneye bağlanmış olduğundan, Bulgaristan yönetimi Pomakların bu gibi temel maddelerden yararlanabilmelerini, Bulgar isimleri kabul etmeleri şartına bağlı tutulmuşlardır. Bu çerçevede Pomak azınlığına mensup yaklaşık 60.000 kişinin isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmişlerdir.⁷⁹

Savaş öncesi şehirlerde ikamet eden Müslümanlar, kunduracılık, kavaflık, saracılık, terlikçilik, dülgerlik, doğramacılık, demircilik, arabacılık, terzilik, tabakçılık, berberlik v.b. gibi mesleklerle iştigal ederlerdi. Bulgarlar ise abacılık, mutafçılık ve gaytancılık alanlarında faaliyet gösterirlerdi.⁸⁰ Savaş, tüm ekonomik dengeleri de alt üst etmiş, Bulgarlar şehir ekonomisine hâkim olmuşlardır.

1.1.5. Komünizm Dönemi Bulgaristan’da Durum

Bulgaristan’da komünizm hareketinin oluşumu ve başlangıcı 1919’lu yıllara dayanmaktadır. O yıllarda siyasi yapısı oluşmaya ve o güne kadar Sosyal Demokrat İşçi Partisi adıyla gelen hareket 1919 yılında gerçekleştirdiği kongrede partinin ismini Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) olarak değiştirmiştir. Neredeyse bütün işçi sınıfı tarafından desteklenen bu parti 1919 yılında yapılan parlamento seçimlerinde % 25 oy alarak siyasi alandaki olgunluğunu ve varlığını ispatlamıştır. Ancak Çiftçi Partisi İktidarı bu hareketi baskı altına alarak, zayıflatma yoluna gitmiş ve 1923 yılından sonra da Bulgaristan’da olayların sağlıklı gelişmemesi neticesinde çok varlık gösterememiştir.

⁷⁷ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 227.

⁷⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s. 54-57.

⁷⁹ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 228.

⁸⁰ Osman Kılıç, **Kader Kurbanı**, Ankara, BİSAV, 2002, s. 18-19.

1934 yılından sonra dikte ve faşizan bir tutum sergileyen yönetimin Almanya ile yakınlaşması neticesinde İkinci Dünya Savaşı yıllarında iktidarı savunmak için gelen Alman askerine karşı tekrar güçlenen Bulgar Komünist Partisi, Sovyet Rusya'nın da 8 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan'a asker desteği göndermesi ile bir gün içerisinde var olan iktidar devrilmiş ve 9 Eylül 1944 günü yaptığı darbe neticesinde yönetimi ele geçirmiştir.⁸¹ Düşürülen hükümetin kabine üyeleri tutuklanmış ve Almanya ile ilişkilere son verilme kararı alınmıştır.

Yeni dönemde Sovyetler Birliği (Rusya) ile işbirliği yapılması da alınan kararlar arasındadır. Seçim yapılana kadar oluşturulan koalisyon hükümete, Komünistler başta olmak üzere Çiftçi Partisinden ve bağımsızlardan oluşmaktadır. Vatan Cephesi adı verilmiş olan iktidara K. Georgiev Başbakan olmuştur. Oluşturulan Bakanlar Kurulunda, en önemli iki Bakanlık İçişleri ve Adalet Bakanlıkları Komünist Partisi üyelerine verilmiştir.⁸²

Bu gelişmelerin ardından Dışişleri Bakanı Stoyanov bir mülakat verir ve şunları söyler: Bu sizin gözünüzde bir ihtilaldir, evet gerçekte bu bir ihtilal, ancak kan dökülmeden yapılmıştır. Hakikaten yapılan değişiklik o gün itibarı ile kan dökülmeden yapılmıştır.⁸³

Sovyetler Birliğinin gücüyle yapılan bu değişiklik şüphesiz Bulgaristan'da varlığını sürdüren Türkleri Müslümanları da ilgilendirmektedir. Bulgaristan'da birçok alanda değişiklik olmuştur. Ülke içerisinde en büyük azınlığı teşkil eden Türkler ilk yıllar kazanılmaya çalışılmış ve rejime bağlanmaları için kısmen özgür hareket etmeleri sağlanmıştır. Krallık döneminde Türkler, azınlık olarak bilinirken, komünizm döneminde 1965 yılına kadar "Türk Ahalisi", 1976 yılına kadar "Türk Kökenli Bulgaristan Vatandaşları", 1977 yılından itibaren "Bulgar Türkleri", 1984 yılından itibaren ise "Bulgar Müslümanlar" olarak isimlendirilmişlerdir.⁸⁴

⁸¹ İbrahim Kamil, "Komünizm Dönemi Bulgaristan", **Balkanlar El Kitabı**, İstanbul, Araştırma ve Kültür Vakfı, 2006, C. II, s. 483-485.

⁸² Kamil, "Komünizm Dönemi Bulgaristan", **Balkanlar El Kitabı**, s. 483-485.

⁸³ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 184.

⁸⁴ Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)**, s. 11.

Yeni iktidar bundan sonraki süreci bir program yayınlayarak anlatmıştır. Açıklamalara göre anayasal özgürlükler tesis edilecek ve dini özgürlük ve kimlik aidiyeti sağlanacaktır. Belediyelerin özerk olacağını söyleyen iktidar eğitimden, ekonomiye ve sosyal politikalara kadar, birçok alanda yeni reformlar olacağını söylemektedir. Faşizm döneminde yaşanan siyasi tutukluları serbest bırakmakla beraber, İçişleri Bakanlığı nezaretinde halk mahkemeleri kurulmuş ve yeni yargısız infazlar gerçekleştirilmiştir.⁸⁵

Bu gelişmelerin ardından Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile mütareke yapılmış ve 18 Kasım 1945 tarihinde yapılan seçimler sonucunda yine K. Georgiev başkanlığında komünistlerin hâkim olduğu bir hükümet kurulmuştur. Yeniden hükümet kurulması neticesinde ordu içinde ve diğer kurumlarda muhalif görüşlü kadrolarla geniş çaplı bir mücadeleye girilmiş ve kontrol altına alınmıştır. Yaklaşık bir yıl sonra 8 Eylül 1946 tarihinde yapılan halk oylaması neticesinde Bulgar Krallığı lağv edilmiş ve yerine Bulgaristan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından 27 Ekim 1946 tarihinde yeniden seçime gidilmiş ve yine Vatan Cephesi seçimlerin galibi çıkmıştır. Ancak bu defa fark hükümet K. Gerorgiev başkanlığında değil uzun yıllar Sovyetler Birliğinde yetiştirilen ve üst düzey görevler alan Georgi Dimitrov başkanlığında kurulmuştur.⁸⁶

Komünizmin ilkeleri kendilerini her alanda hissettirmeye başlamıştır. Bulgaristan 10 Şubat 1947 tarihinde Paris'te herhangi bir toprak kaybına uğramadan Barış antlaşması imzalamış ve uluslararası konjonktürde de kendini sağlama almıştır. Yeni dönemde Sovyetler Birliği'nin etkisi ve Dimitrov'un orada yetişip ülkenin başına gelmesi bağlılığı daha da artırmış ve 4 Aralık 1947 tarihinde Sovyetler Birliği'nin Anayasası örnek alınarak önce İşçi Partisi'nin ismi BKP yani Bulgar Komünist Partisi olarak değişmiş ve diğer partileri kapatan bir Anayasa kabul edilmiştir.⁸⁷

Siyaset alanında bu gelişmeler yaşanırken Bulgaristan Türklerinin durumu da hiç iç açıcı değildir. Nitekim 1934-1944 yılları arasında var olan dikte ve faşist yönetim, Türk okullarını kapatmış ve çocuklar okula gidemez duruma düşmüştür. Bununla

⁸⁵ Kamil, "Komünizm Dönemi Bulgaristan", **Balkanlar El Kitabı**, s. 483-485.

⁸⁶ Kuyucuklu, "Bulgaristan", **DİA**, s. 399-401.

⁸⁷ Kuyucuklu, "Bulgaristan", **DİA**, s. 399-401.

beraber Türkçe var olan dergi ve gazeteleri de kaldırmış ve Türklerin sesini duyurabileceği bir araçları kalmamıştır. Türk derneklerini ve sosyal kurumları feshetmiş, okul encümenleri ve cemaat heyetlerini dağıtmış durumdadır. Böylelikle okullara gelir oluşturan vakıf veya fonlar Türklerin ellerinden alınmıştır. Yeni iktidar bütün bunların faturasını Faşist yönetime kesmiş ve bu durumu düzelteceğini söylemiştir.⁸⁸

Bu doğrultuda, Türk azınlığı kazanmak için büyük gayretler sarf etmiştir. Eski faşist rejimin ırkçı uygulamalarını kabul etmediklerini ve azınlıklara kendi milli, kültürel ve dini kimlik özgürlüklerini tanıyacağını beyan etmişlerdir. 28 Aralık 1944'te Milli Türk konferansı toplanarak Bulgaristan'daki Türk azınlığın sorunları görüşülmüştür. Yurt genelinden 200 temsilci katılmıştır. Türk Sorunları Komünizm ideolojisinin çıkarlarına uygun olarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Şumnu'dan gelen temsilcilerin birçoğu Medresetü'n-Nüvvab Hocaları ve öğrencileri sorunların bu çerçevede çözülmesinin mümkün olmayacağını beyan etseler de, komünizm yanlısı delegeler Şumnu temsilcilerini konservatif bir tutum içinde olduklarını ve bu düşüncelerin kabul edilemeyeceğini savunmuşlardır.⁸⁹

Bir sonraki adım olarak 14 Mayıs 1945 tarihinde Sofya'da Işık ismiyle Türkçe bir gazete yayımlanmaya başlamıştır. Bu gazete yeni Rejimin bir icraatı olmakla beraber Faşist yönetim döneminde Türk azınlığına karşı yapılan zulümleri anlatarak hem Türkleri kazanmayı denemiş hem de Türklerin sesi olduğunu göstermeye çalışmıştır. Hatta yaptığı yayınlarda Faşist yönetimin, Almanya'yı örnek alarak tek uluslu devlet yapma niyetinden bile bahsetmiştir.⁹⁰

Yine 19 Eylül 1945 tarihinde Lofça'da gerçekleşen, Vatan Cephesi Türk Azınlığı Kongre'sinde alınan kararlardan birisi, Faşist yönetim döneminde kapatılan Türk okullarının yeniden açılması ve devlet koruması altında olmasıdır. Daha da geliştirilerek bir Türk Lisesi açılması ve Türk öğretmenlerin emeklilik haklarından yararlanması doğrultusunda karar alınmıştır.⁹¹

⁸⁸ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 184.

⁸⁹ Yalimov, **a.g.e.**, s. 281.

⁹⁰ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 184.

⁹¹ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 224.

Komünizm ilk yıllarda, özgür bir ortam vaadini beraberinde getirdiği iddiası ile başlamıştır. Komünist rejim bu ilk yıllarda Bulgaristan Türklerini ve diğer azınlıkları kendi içerisinde bir arada tutmak için ılımlı açıklamalar yaparken içerden başka niyetler taşıdığını zaman ilerledikçe göstermeye başlamıştır. 1946 – 1947 yıllarında Bulgaristan içerisinde Türklerin farklı bölgelere göç ettirilmesi hadisesi resmîyet dışı gerçekleştirilmiştir. Türklerin bu iç göçte hiç rızası olmadığı biliniyordu. Ayrıca bu uygulama ile yıllar içerisinde daha kolay asimile edilmeleri amaçlanıyordu. Bulgaristan bu iç göç ile kendilerini aklamak için “sınır güvenliği” amaçlandığını İçişleri Bakanlığı tarafından daha sonra açıklamıştır.⁹²

Bu gelişmelerin ardından 1946 yılında Hükümet, Türk okullarını devletleştirmeye kalkışmıştır. O zamana kadar Osmanlı İmparatorluğundan beri özel okul statüsünü koruyan Türk okulları ilk defa bu durumun değişmesiyle karşı karşıyadır. Osmanlı sonrası yapılan sözleşmelerle teminat altına alınmış olmasına rağmen ve Türk toplumunun istememesine rağmen, Türk okullarının statüsü, Vatan Cephesi iktidarı tarafında öne sürülen gerekçelerle devletleştirilecektir. 12 Ekim 1946 Bulgaristan Parlamentosunda eğitim yasasına eklenen yeni bir madde Türk azınlık okulları devletleştirilmiş. Böylece Türk azınlık okulları tümüyle Bulgar devletinin kontrolüne geçmiştir.⁹³

Yeni yönetimin hedefi kültürel ve eğitim faaliyetleriyle evrensel komünist toplumunu yaratmak Türklerin, Bulgar sosyalist ulusuyla bütünleşmesini sağlamak. Müslüman Türk çocukları Bulgar, Ermeni, Yahudi, Çingene, Pomak çocuklarıyla birlikte ateizm temelli bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Bu eğitim sonucu kültür, din ve kimlik bütünleşmesi hedeflenmiştir.⁹⁴

İlerleyen zaman içinde, şeklen ulusal içerik olarak ve sosyalist bir toplum niyetiyle düzenlenen ve gelişmesine izin verilen eğitim ve kültürel kurumlarının devlet tarafından desteklenmesiyle etnik kimliklerin aşınmaktan çok güçlendiği görülmüştür. Pomakların, Tatarların, Romanların çok daha yaygın bir biçimde kendilerinin Türk

⁹² İbrahim Tatarlı, **Bulgaristan’dan 1944 -2006 Yılları Arasında Türk Göçleri, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları**, Sofya, Avrasya, 2009, s. 327.

⁹³ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 228-230.

⁹⁴ Karahasan, **a.g.e.**, s. 212.

olarak tanımlamaya başlamaları, BKP yönetimini Bulgar sosyalist Devleti ile bütünleşmiş tek bir ulus yaratma amacına ulaşmak için yeni politikalar ortaya koymaya yönelmiştir.⁹⁵

Okullarla ilgili bu düzenlemeden sonra 1922 yılında açılan Medresetü'n-Nüvab okuluna 1947 yılında el atmışlar, önce Gimnaziya yani liseye dönüştürmüşler sonra da kapatmışlardır.⁹⁶

Bulgaristan'da yeni iktidar Sovyetler Birliği siyasetinin bir taklidi haline gelmiş olup ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, reformları, toplumun tarihi, coğrafik ve toplum psikolojisinin özelliklerini gözetmeden Sovyetlerden aldıkları gibi uygulamaya geçmişlerdir. Dini ve inanç özellikleriyle ilgili olan konular ise tamamıyla göz ardı etmeye başlamışlar çünkü yeni yönetim Ateizm, Marksizm ideolojisi üzerine kurulmuştur.⁹⁷

Parti yetkilileri, Türklere Komünizm ideolojisinin aşılmasının ve benimsenmesinin dolayısıyla din ile millet faktörünün ortadan kalkmasının kolaylaşacağını düşünmüşlerdir. Türk asıllı öğretmenleri radyo ve basın gibi yerlerde görevli olanları pedagoji okulları ile özel kurslarda eğiterek komünist ilke ve ülkülerini Türk azınlığına nakletmek ve benimsetmek üzere hazırlamışlardır. Aynı amaçla sıkı kontrol altında Türkçe gazete, dergi ve kitaplar yayınlamışlardır.⁹⁸

Türk okullarının statüsü devlet bünyesine geçmesinin ardından, 1948-1949 yıllarında kurulan kooperatif birlikleri (TKZS) ile Türklerin elinde olan topraklar da devletleştirilmiş oldu. Sanayide de aynı yolu izleyen yönetim böylece bütün işletmeleri devletleştirilmiş ve özellikle Türkler arasında huzursuzluk iyice artmıştır.⁹⁹

Buna bir de Komünizm döneminde kabul edilen kapsamlı dinler yasası eklenmiştir. 24 Şubat 1949 tarihinde kabul edilen Dinler Yasası'na göre ülkede tüm dinler serbest olacak, ancak devlet idaresi tarafından murakabe edileceklerdir. Bununla beraber bütün dinleri devlete karşı bir propaganda olarak yorumlamaktaydı yasa. Tabii

⁹⁵ Dayıoğlu, **a.g.e.**, s. 280-282.

⁹⁶ Kılıç, **a.g.e.**, s. 77.

⁹⁷ Karahasan, **a.g.e.**, s. 211.

⁹⁸ Alp, **a.g.e.**, s. 182.

⁹⁹ Kuyucuklu, "Bulgaristan", **DİA**, s. 399-401.

bu durum Ortodoks olmayanlar yani Müslümanlar için geçerlidir. Bu yasa aynı şekilde 1971 Anayasası'nda da korunmuştur.¹⁰⁰

Komünistlerin iktidara gelişlerinde özellikle yönetimi ihtilalle ele almalarından da kaynaklı, etnik ve dini kimliklerin önemli olmadığını savunurken çok geçmeden bunun böyle olmadığı anlaşılmış ve sosyalist bir yapı ve devamında, komünist bir toplum oluşturma emelleri ortaya çıkmıştır. Yaşanılan gelişmeler neticesinde, ciddi bir Türk nüfusu Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramaya başlamıştır ve neticede Türkiye-Bulgaristan arasında gerginliğe kadar varan ilişkiler neticesinde, 1950-1951 yıllarında 152 000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.¹⁰¹

Uzun yıllar Bulgaristan'da isminden söz ettirecek olan ve Bulgaristan Türkleri açısından dönüm noktası niteliğinde önem taşıyan Todor Jivkov 1956 yılında Devletin başına gelmiş ve Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) üzerinde nüfuzunu artırmıştır. Jivkov'un iktidara gelmesiyle, Türklere karşı olan tutum daha da belirgin bir hal almış ve olumsuz gelişmeler birbirini takip etmiştir. 1959 yılında Türk azınlık okulları tamamen kapatılmış ve Türkçe seçmeli ders olarak haftada 1 saate indirilmiştir. 1974 yılında ise bu uygulama dahil Türkçe'ye tamamen son verilmiştir.¹⁰²

Türk azınlığı ile ilgili olumsuz yaklaşımın sürmesi ve daha ciddi hal alması üzerine Türkiye'ye göç tekrar gündeme gelmiştir. 1968 yılında Türkiye-Bulgaristan arasında yapılan göç antlaşması ile parçalanmış aileleri birleştirmeyi hedefleyerek 1969-1978 yılları arasında Türkiye'ye 130 000 Bulgaristan Türkü göç etmiştir.¹⁰³

1971 yılında yeni anayasa kabul edilmiştir. Jivkov önceki Dimitrov anayasasının aksine, açıkça Türklerin varlığını tanımamakta ve sadece Bulgar olmayan vatandaşlardan bahsetmektedir. 1977 yılında ise ülkede sadece Bulgarların yaşadığından ve homojen bir yapıdan yani tek (Bulgar) ulusundan oluştuğunu deklare etmektedir. Bu konular sadece deklare edilmekle kalmamış, fiilen olması için harekete geçilmiş ve

¹⁰⁰ Ali Eminov, *The Turks*, Vol. 6: "The Turkish World", pp. 584-591, 2002, Çev. Mine Çankaya, "Bulgaristan Türkleri 1945-1983", *Türkler*, 21 vols. Vol. 20: *Türk Dünyası*, Ankara: Yeni Türkiye, 2002, pp. 377-384.

¹⁰¹ Kamil, "Komünizm Dönemi Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı*, s. 493-494.

¹⁰² Kamuran Özbir, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, İstanbul 1986, s. 41.

¹⁰³ Kamil, "Komünizm Dönemi Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı*, s. 493-495.

1972-74 yıllarında meydana gelenler artık açıktan bir asimilasyon sürecinin yaşandığını göstermektedir. Ülkedeki Müslüman Pomakların isimleri zorla Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek, Pomaklar ülkenin çeşitli bölgelerine sürgün edilerek dağıtılmış ve bu şekilde asimile olmalarının kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Türkçe konuşan Müslüman Çingenelerin akıbeti de bundan farklı olmayarak 1981-1983 yılları arasında onların isimleri Bulgarlaştırma süreci başlamıştır.¹⁰⁴

Yapılan bu hamlelerle „böl parçala ve yönet“ politikası uygulanmıştır. Zira 1984 Aralık ayına gelindiğinde sıra bu olaylara karşı tepkisini gereği gibi göstermeyen Türklere gelmiştir. Rejim attığı bu adımlarla iktidara gelişinde kendinden öncekileri eleştirdiği konuyu, kendisi uygulayarak tek uluslu sosyalist Bulgaristan'ı oluşturmak istemiştir. Yapılan açıklamalarda “Bulgaristan’da Türk yoktur, ancak Osmanlı işgalcileri tarafından geçmişte zorla Müslümanlaştırılan ve Türkleştirilen vatandaşlar vardır” denilmektedir. Ancak Müslüman Türklere yüzlerce şehit vererek ne dinlerinden ne de dillerinden vazgeçmemişlerdir.¹⁰⁵

Bu uygulamaya “Yeniden Doğuş” (Vızroditelen Protse) ismi veren ve insanlık dışı olan uygulama önce Güney Bulgaristan’da başlamış 1985 yılının ilk aylarında Kuzeydoğu Bulgaristan’a da sıçramıştır. Asırlardır Bulgaristan topraklarında hayatını sürdüren milli kimliği ve dini aidiyeti olan bir toplum ve bu toprakların temel unsurlarından olmasına rağmen yok edilmeye çalışılmıştır. Türklere ve diğer Müslüman olan unsurlara artık “Müslüman Bulgarlar” demeye başlanmış ve böylelikle varlıkları resmen inkâr edilmiş hatta Osmanlı İmparatorluğu zamanında zorla Türkleştirildikleri ve Müslümanlaştırıldıkları algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁰⁶

Bu gelişmeler olurken Türklere her türlü dini ve milli uygulamaları yasaklanmış, Türkçe konuşmak, kılık kıyafet uygulaması değişmiş, sünnet ve dini ibadetler kaldırılmış, Türk toplumunun geçmişini dahi silmeyi hedefleyen bu zulüm mezarlık-

¹⁰⁴ Mehmet Acaroğlu, **Bulgaristan Türkleri**, 1. bsk, İstanbul, Kültür Sanat Yayınları 2007, s. 262; Nuray Ekici, “Bulgaristan Türkleri”, **Balkanlar El Kitabı**, İstanbul, Araştırma ve Kültür Vakfı, 2006, C. II, s. 515.

¹⁰⁵ Ayşegül Kemaloğlu, **Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2012, s. 5.

¹⁰⁶ Ekici, “Bulgaristan Türkleri”, **Balkanlar El Kitabı**, s. 516.

lardaki Türkçe ve Arapça isim ve ifadeleri dahi kırdırılmış veya kazıtmıştır. Uymayanlara ise maddi ve sürgün gibi yaptırımlar uygulanmıştır, kısacası Komünist rejim 1984-1989 yılları arasında bir Türk toplumuna milli, kültürel soykırım uygulamıştır.

Bütün bu uygulamalar ve baskılar sonuç vermemiş aksine Türk toplumunun kendi dini ve milli değerlerine daha sıkı sarılmasına ve birbirlerine kenetlenmelerine sebep olmuştur. Halk kendi dini ve milli kimliğini ortaya çıkaran bütün etkenleri gizli şekilde uygulamaya başlamıştır. Gizli dini eğitim, Türkçe eğitim ağırlık kazanıp evlerde sadece Türkçe konuşulmaya başlanmıştır. Kullanılan Bulgarca kelimeler terk edilmiş, Türkçe türküler söylenmiş, Türkçe müzikler dinlenilmiştir.

Ev ortamında gizli gizli Türk filmleri izlenip toplu halde ibadet ve dini törenler yapılmıştır. Mevlitlere 52. Gece Kur'an-ı Kerim okumalarına mutlak iştirak edilmiş, cenazelerde de imkân oldukça Türkçe konuşulmuş ve Arapça dua edilmiştir. Düğünlerde, nişanlarda, aile toplantılarında Türkçe konuşulup, Türkçe şarkılar ve türküler söylenmiştir. Küçük yaştaki çocuklara Türkçe şiirler ezberletilmiştir. Türk halkı dış dünyadan kopmuş kendi içine kapanmış dini ve milli görevlerini gizliden gizliye uygulamaya çalışmıştır.¹⁰⁷ Farklı olarak ifade edilecek olursa, asimilasyon politikaları etki-tepke denklemi çerçevesinde Türk toplumunda etnik ve dini kimliği güçlendirmiştir.

Diğer taraftan, ülkedeki Türk aydınlar hapisanelere mahkûm edilmesi ve türlü işkencelere maruz bırakılmaları, Belene kampına yüzlerce Türkün gönderilmesi bu sürecin başlangıcından beri var olan huzursuzluğu artırmış ve nihayet 1989'un başlarından itibaren protestoların sesi yükselmiştir. Kuzeydoğu Bulgaristan'da açlık grevleri ile başlayan toplu gösteriler kısa süre içerisinde Güney Bulgaristan'a ve Rodop bölgesine de sıçramıştı. Göstericilerin demokratik yollardan dini ve kültürel haklarının iadesini talepleri, Türkiye'den ve uluslararası kamuoyundan gelen baskılarla birleşince Bulgaristan Komünist idaresi yönetimince geri adım atmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Yalimov, **a.g.e.**, s. 445.

¹⁰⁸ Birgül Demirtaş Coşkun, **Bulgaristan'la Yeni Dönem**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s. 33-35.

Çok geçmeden 29 Mayıs 1989 tarihinde Devlet Başkanı Todor Jivkov medya aracılığı ile Bulgar Devlet Kanallarından Türkiye'ye göç etmek isteyen „Bulgar Müslümanların” serbest olduğunu ve bunu gerçekleştirebileceklerini açıklamış ve Türkiye'nin sınırları açmasını talep etmiştir.¹⁰⁹ Adına “Büyük Seyahat veya Gezi” (Gol-yamata Ekskurziya) denilen göç gerçekleşmiş ve 350 bin kişinin birkaç ay içerisinde Türkiye'ye göçü sağlanmıştır.¹¹⁰ Yaşanan büyük göç, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da gerçekleşen en büyük toplu göç hareketi olma özelliğini taşımaktadır.

1.1.6. Sovyetlerin Çöküşü ve Demokrasiye Geçiş

Soğuk savaşın bitmesi ile Sovyetler birliği ve Varşova Paktı'nın dağılmasına eş zamanlı olarak, Bulgaristan'da 10 Kasım 1989 tarihinde Todor Jivkov iktidardan indirilmiştir. Yerine o güne kadar kabinede Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Petır Mladenov geçmiştir.¹¹¹ Böylece Bulgaristan'da Komünizm dönemi sona ermesi ile birlikte ülkede Demokratik yönetim sistemi benimsenmiştir.

Artık yönetim halkın oylarıyla belirlenecektir. Bunun göstergesi olarak Mladenov iktidarı, gerçekleştirilen asimilasyon politikalarını protesto etmek için toplanan halka önderlik eden entelektüel Türk-Müslümanlarla hemen 14 Kasım'da görüşmüş ve hapiste tutuklu bulunanların serbest kalması için gereken düzenlemeleri yapmaya koyulmuştur. Türk-Müslüman aydınları ile oturulan masada, yeni yönetim, azınlığın durumunu iyileştirmeye yönelik öngörülen reformları değerlendirmiştir. Devamında 29 Aralık'ta Mladenov yönetimi, zorla değiştirilen isimlerin geri alınabileceğini, dini vecibelerin isteyenler tarafından serbeste uygulanabileceğini ve Türkçe konuşmanın serbest olduğunu açıklamıştır.¹¹²

1989 sonu 1990'nın başı Bulgaristan Türkleri toplu halde başkent Sofya'da gösteriler düzenleyip Müslüman Türk azınlığın taleplerini dile getirmişlerdir. Zorla

¹⁰⁹ Ayşe Kayapınar, “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan'daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:1 Sayı:2, 2003, s. 208.

¹¹⁰ Ekici, “Bulgaristan Türkleri”, **Balkanlar El Kitabı**, s. 516.

¹¹¹ Sami Kocaoğlu, **Bulgaristan Türkleri Ah**, İstanbul, 1998, s. 409.

¹¹² Hugh Poulton, **Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**; Çev. Yavuz Alagon, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1993, s. 198.

değiştirilen Türk ve Müslüman isimlerinin iadesini dini ve kültürel özgürlük asimilasyon kampanyasına karşı gelen tutukluların serbest bırakılmasını talep etmişlerdir.¹¹³

Bulgaristan’da yeni bir süreç yaşanırken, bu dönemde en önemli konulardan biri geçmiş dönemde Bulgaristan Türklerinin çeşitli sıkıntılara maruz kalmaları neticesinde durumlarının ne olacağıdır. 15 Ocak 1990 tarihinde Bulgar Komünist Partisi uygulanan politikanın yanlışlığını ve haksızlığını kabul etmiş ve değiştirilen isimlerin iadesine ilişkin karar almıştır. Bu yeni dönemin bizzat hayata geçtiği anlamına gelmektedir, nitekim bir gün sonra 16 Ocak 1990 tarihinde, 1971 Anayasa’ında yer alan tek partili yönetimle ilgili maddeler kaldırılmış ve çok partili yönetime geçilmiştir.¹¹⁴

Bu dönemde ülkede birçok yeni parti kurulmuştur. Bulgar Komünist Partisi (BKP) ismini değiştirerek BSP (Bulgar Sosyalist Partisi) olmuştur. Kurulan yeni siyasi partilerin en önemlilerinden biri Jelü Jelev’in¹¹⁵ başkanlığını yaptığı ve 14 siyasi hareketin birleşmesiyle oluşturulan Demokratik Güçler Birliği (DGB)’dir. Müslüman ve Türk azınlığı da bu demokratikleşme sürecinden yararlanma adına Ahmed Doğan başkanlığında Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)’ni kurmuşlardır. Aslında bu hareket 1986’da asimilasyona karşı dayanışma için kurulan Türk Milli Kurtuluş hareketinin siyasi partiye dönüşmüş halidir.¹¹⁶

4 Ocak 1990’da Varna’da Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) olarak Türk-Müslüman azınlığı temsil etmek niyetiyle ilk parti kayıtlara geçmiştir. Ahmet Doğan, hareketin doğal lideri konumundadır ve arkadaşları ile birlikte HÖH’ü ilan etmişlerdir.

¹¹³ Karahasan, **a.g.e.**, s. 217.

¹¹⁴ Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, İstanbul, Der Yayınları, 1999, s. 86.

¹¹⁵ Jelü Jelev (1935-2015): 1965’te maddenin felsefi tanımını üzerine yazdığı bilimsel araştırmasını tamamladı. Bu araştırmasında Lenin’in felsefeye dayandırılan temel ilkelerini sorguladı. Bu durum onun Bulgar Komünist Partisinden ihraç edilmesine yol açtı. Sofya’da oturma izni kaldırılarak bütün bilimsel çalışmalarına el konuldu. 1994’te Türkçeye tercüme edilen “Faşizm: Totaliter Devlet” isimli eserini 1966-1977 yılları arasında yazdı. Totaliter rejim hareketlerinin başladığı yıllarda şeffaflık ve demokrasinin korunmasını amaç edinen bir örgüt kurdu. Bu örgüt Demokratik Güçler Birliği Partisi’ne dönüştü. 1990’da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimiyle Bulgaristan’ın demokratik usulle seçilen ilk Cumhurbaşkanı oldu. (Jelü Jelev, Faşizm Totaliter Devlet, çev. S. Baklacı, S. Hafızoğlu, 1. bsk, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994, s. 7).

¹¹⁶ İbrahim Tatarlı, **Hak ve Özgürlük Hareketi Yurtta ve Balkanlar’da Demokrasi, İşbirliği ve Güvenliğin Etkin Faktörüdür**, Sofya 2003, s. 9-12; Bestami Bilgiç, “Günümüzde Bulgaristan”, **Balkanlar El Kitabı**, İstanbul, Araştırma ve Kültür Vakfı, 2006, C. II, s. 501.

Sofya’da 26-27 Mart 1990 tarihinde HÖH ilk Ulusal Kuruluş Konferansı’nı düzenlemiştir. Toplantı’ya değişik bölgelerden temsilciler katılmış, Kongre’de genel anlamda, partinin izleyeceği yol, yöntem ve azınlığın haklarını savunmayı amaçlayan noktalar HÖH’ün siyaset bildirgesi olarak okunmuştur.¹¹⁷ Siyaset bildirgesinde insan hakları ve en başta ulusal etnik, dil ve din sorunları olmak üzere azınlıkların hakları belirtilmiştir.¹¹⁸ Kuruluş Kongre’sinde açıklanan program ve yapılan istişareler sonucunda şekil alan parti, hukuki çerçeveye oturtulmuş ve Siyasi Partiler Kanunu gereğince 26 Nisan 1990 tarihinde resmi hüviyetine kavuşmuş ve Siyasi hayatına başlamıştır.

1.1.6.1. Demokratik Dönemde Bulgaristan

Büyük Ulusal Meclisi için seçimler 10-11 Haziran 1990’da yapılmış, Komünizm sonrası Bulgaristan’da ilk demokratik seçimler Büyük Ulusal meclisi için Haziran 1990’da gerçekleşmiştir. Ancak demokratik partilerin zaman darlığı nedeniyle yeterli hazırlığı yapamamalarından dolayı seçimin galibi komünist partisinin devamı olan Bulgar Sosyalist Partisi (BSP) olmuştur. Türklerin kurduğu HÖH de yapılan seçimlerde yüksek oy alarak ülkedeki üçüncü büyük parti olmuştur. Bununla onlar mecliste 23 milletvekili bulundurma hakkını elde etmişlerdir. Aynı yıl yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini DGB’nin ve sağ partilerin adayı Jelü Jeleu kazanmıştır.¹¹⁹

Bulgaristan toplumu, resmi olarak Türklerin siyasetteki varlıklarını anlamaya ve alışmaya çalışırken, açıklamalar doğrultusunda Türk-Müslüman isimlerinin iadesi kısmen başlamıştır. Ancak ilk uygulamaya göre, iddia sahipleri gerçek isimlerini geri alabilmeleri için mahkeme süreci yaşamak zorundadır. Büyük Ulusal Meclisinde HÖH’ün girişimi ile mahkeme süreci kaldırılmış ve isimlerin iadesi kolay idari bir işleme dönüştürülmüştür.

Bu gelişmeler ışığında, 1991 yılının Ocak ayına kadar 600.000 Müslüman isimlerinin iadesi için başvurmuş ve isimlerini geri almışlardır.¹²⁰

Büyük Ulusal Meclisi olağanüstü bir Meclistir ve Anayasa değişikliği yapmak gayesi ile toplanır. Milletvekili sayısı ve seçim süreci, olağan olan Ulusal Meclisten

¹¹⁷ Özgür, **a.g.e.**, s. 91-114.

¹¹⁸ Tatarlı, **Hak ve Özgürlükler Hareketi**, s. 12-15.

¹¹⁹ Bilgiç, “Günümüzde Bulgaristan”, **a.g.e.**, s. 501.

¹²⁰ Karahasan, **a.g.e.**, s. 217.

farklıdır. Öngörülen Anayasa değişikliği yapılıncaya Meclis kendini fesheder. Büyük Ulusal Meclisi çalışmasını tamamladıktan sonra, Ekim 1991 yılında olağan Meclis için ilk genel seçimler yapılır. Yeni dönemde Bulgaristan Parlamentosu 240 sandalyeye sahip olacaktır yapılan seçimlerin galibi Demokratik Güçler Birliği (DGB) olur, HÖH 24 sandalye kazanır ve DGB'ne destek vererek Filip Dimitrov'un Başkanlığında Bulgaristan'ın ilk demokratik hükümeti kurulmuş olur destek verme koşullarından bir tanesi Türkçe dersin tekrar okutulmasına izin verilmesi olmuştur. Eğitim Bakanı bu konuyla ilgili bir yönetmelik hazırlamış ve Türkçe eğitim haftada 4 saat olmak üzere seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Türkçe dersini öğrenciler alabilmeleri için velilerinden okul idarelerine bir dilekçe ile başvurmaları istenmiştir. Ancak dönemi tamamlamadan HÖH'ün desteğini çekmesiyle Filip Dimitrov Başkanlığındaki Demokratik Güçler Birliği hükümeti düşer.

Aralık 1994 yılında erken genel seçime gidilir ve seçimlerin galibi BSP olur, HÖH de tarihinin en düşük milletvekili sayısına sahip olur 15 sandalye ile. Ocak 1995 yılından itibaren Jan Videnov Başkanlığında Sosyalistler sol bir hükümet kurar ve 1997 yılına kadar iktidarda kalırlar. Ancak yaşanan ekonomik kriz nedeniyle halk eylemler düzenleyerek BSP hükümetini istifaya zorlamıştır. Ve 1997 yılında erken genel seçim yapılır ve seçimlerin galibi tek başında iktidar olabilecek sandalyeye sahip olan DGB'dir. Demokratik Güçler Birliği İvan Kostov Başkanlığında Hükümet kurar. Bu seçimlerde HÖH 19 milletvekili kazanır kısmen toparlanma süreci yaşamıştır.

27 Ekim 1996 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini sağ güçlerin adayı Petır Stoyanov kazanmış ve kendi döneminde komünizm döneminde yaşanan olaylardan dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirirken Bulgaristan Türklerinden özür dilemiştir. Her ne kadar Bulgaristan Türklerinin durumunda kısmen olumlu gelişmeler gerçekleşmiş olsa da 1980'li yıllarda gelişen asimilasyon süreci ve zulümlerle ilgili ciddi bir yargılama olmamıştır.¹²¹

DGB 2001 yılına kadar iktidarda kalmış ve ilk defa Demokratik dönemde erken seçim değil normal süresinde seçim olmuştur. Ayrıca o güne kadar gösterilen siyasi istikrarsızlık ve solun hâkimiyeti Avrupa Birliği tarafından çok olumlu karşılanmamış

¹²¹ Turan, a.g.e., s. 27.

ama Kostov hükümeti ile AB üyeliğine müzakereler başlatılmış ve 2000 yılında AB üyesi ülkelere vize rejimi kaldırılmıştır.

17 Haziran 2001 tarihinde gerçekleşen Parlamento seçimlerini Bulgaristan siyasetinde yeni olan ve yeni kurulan İkinci Simeon Ulusal Hareketi (ISUH) kazanmıştır. Genel Başkanı II. Simeon olan ve Komünizmin gelmesi ile ülkeden kovulan Bulgaristan Monarşi ailesi mensubudur. 240 sandalyeli mecliste 120 milletvekili kazanmış ve zorlarsa tek başına hükümeti kurabilecek durumdadır. Ancak kendisi, bu seçimlerde 21 milletvekili kazanan HÖH ile koalisyon kurmayı tercih etmiştir.

HÖH 2001 yılına kadar Bulgaristan siyasetinde önemli rol oynamış olsa da açıktan iktidara gelmekle farklı bir pozisyona gelmiş durumdadır. Türklere Tarım Bakanlığı ve bir Devlet Bakanlığı verilmiştir. Bu iktidar döneminde Bulgaristan için önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1990 yılından sonra Sovyetler Birliğinin dağılması neticesinde yüzünü Batıya yani AB-NATO eksenine çeviren Bulgaristan, Bu bağlamda Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak ve desteğini alarak 2004 yılında NATO üyesi olmuştur. Ayrıca Avrupa Birliğine üye olmak için müzakereler devam ederken eğer bu şekilde ilerlerse 2007 yılında tam üyeliğe geçeceği açıklanmıştır. İktidarda olan iki parti de liberal çizgidedir ve dönemini sorunsuz bir şekilde tamamlamıştır.

25 Haziran 2005 tarihinde yapılan Parlamento seçimlerinde, BSP uzun bir aradan sonra ilk defa galip çıkmıştır. Ancak seçim sonuçları çok partili bir meclisi işaret etmektedir. Avrupa Birliğine üyelik süreci yaşanırken hükümet kurmak zor görünse de, siyasiler Avrupa'ya siyasi istikrarsızlığı göstermek istememektedir. Biraz zorlanarak da olsa BSP-ISUH-HÖH arasında üçlü koalisyon kurulmuştur, HÖH tarihinin en iyi sonuçlarını elde etmiş ve Parlamento'da 34 sandalyeye sahip olmuştur. Aynı zamanda yeni Kabine 'de 3 bakanlığa sahip olacaktır. HÖH'ün dolayısıyla Türklerin Bulgaristan siyasetindeki etkileri özellikle iktidarda yer almalarıyla artmış ve daha göz önüne taşınmıştır. Kuruluşundan itibaren farklı tepkilerle karşılaşan HÖH, Bulgar Milliyetçileri arasındaki rahatsızlık artmış ve tepkisel olarak yeni bir siyasi hareketin doğuşuna dönüşmüştür. 2005 genel seçimlerin sürprizi yeni kurulan ATAKA, hücum anlamına gelen parti olmuş ve 21 sandalye ile Parlamente'ya girmiştir. Bu seçimlerde

en büyük hüsranı merkez sağ yaşamıştır. Bu dönemde 2007 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik gerçekleşmiştir.

2009 yılında gerçekleşen Parlamento seçimlerinin galibi yeni kurulan ve merkez sağda konumlanan Boyko Borisov liderliğindeki GERB partisi olmuştur ve ufak kesintilerle günümüze kadar iktidarı devam ettirmektedir. HÖH bu seçimlerde meclisteki sandalye sayısını 37'ye çıkartmış ancak etkin bir rol oynayamamıştır. Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelişi ile zaman içerisinde HÖH'le anlaşmazlıklar artmış ve ortak bir diyalog dili bulunamamıştır. Bunun neticesinde 2010-2015 zaman diliminde, Türkleri temsil etmek niyeti ile iki yeni parti kurulmuş ancak yeterli taban çalışmasına sahip olmadıkları için kalıcı olmamışlardır.

Siyasi arenada bu gelişmeler yaşanırken Türklerin milli ve dini aidiyetleriyle ilgili ve geçmişte yaşanan olaylar çerçevesine çok olumlu gelişmeler yaşanmamıştır. Bazı Devlet adamları tarafından özür dilenmiş üzüntü dile getirilmiş ancak somut adımlar atılmamıştır. Bunun en büyük sebebi demokratik ve toplumsal bir iradenin olmamasıdır. Yeni oluşan siyasi partiler ve iktidarlar dahi bu konularla ilgilenmemiş ve araştırmamıştır. 1989 sonrası Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) Bulgaristan Sosyalist Partisi olarak ismini değiştirerek ve yapılan asimilasyon çalışmalarıyla ilgili geçmiş idarecileri sorumlu tutmuştur. DGB yapılan zulmü kınamış lakin gerçeklerin ortaya çıkması için bir adım atmamıştır. Hatta HÖH beklenildiği kadar asimilasyon uygulamalarının sorumlularını ortaya çıkarmak için yeterince gayret göstermemiştir.¹²²

1.2. GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ VE ÖNEMİ

Osmanlı döneminden sonra Bulgaristan – Türkiye ilişkileri yürütülmeye çalışılmış olsa da sıklıkla kriz hali almışlardır. Dönem dönem antlaşmalarla durumu idare etmeye çalışmışlar ama neredeyse her 10 yılda yaşanan göçlerle sıkıntıların ve gerginliğin devam ettiği aşikârdır. Göçler bir taraftan Bulgaristan'da var olan Türk toplumu azaltmakta diğer taraftan ise Türkiye'yi zor durumda bırakmaktadır. Son yaşanan büyük göç ile komünizm rejimi son bulmuş ve Sovyetler çökmüştür.

¹²² Yalimov, a.g.e., s. 493.

Sovyetlerin ve Soğuk Savaşın bitimiyle, Bulgaristan’da yeni dönem başlamış ve Türkiye ile arasındaki ilişkiler yeni safhaya girmiştir. Bulgaristan – Türkiye ilişkileri en zor dönemini Komünizm’in son yıllarında uygulanan asimilasyon politikasıyla yaşamıştır. Neredeyse kopma noktasına gelen ilişkiler, yeni dönemde yeniden tesis edilecektir. Bulgaristan’da var olan Türk azınlığı devamlı Bulgaristan tarafından Türkiye ile ilişkilerde bazen gerginlik için bazen de normalleşmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Sovyetler birliği ve Varşova Paktı bünyesinde ilişkileri germekten çekinmeyen Bulgaristan yeni dönemde böyle bir güvencesi olmadığı için daha temkinli davranmak zorundadır.

Demokratik döneme geçişle hızlı bir şekilde Türklere haklarının ve isimlerinin geri verileceğini açıklamaları aynı zamanda Türkiye ile iyi ilişkiler istiyoruz anlamına gelmektedir. Bu süreç işlerken yeni dönemde Türklerin bizzat siyasette yer almaları için adımlar atılmış ve HÖH adı altında siyasi hareket kurulmuştur. Bundan sonraki süreç Bulgaristan Türkleri açısından göstermelik düzeyde haklarının verilmesi olurken, uygulanan siyasetten anlaşılan Bulgaristan’ın buna önceden hazır olduğudur.

1997 yılına kadar ağırlıklı olarak sol bir iktidarla devam eden ülke Komünizmin dönmüş halini anımsatmaktadır. Tabii ki Sovyetler birliği dönemindeki uygulamaların tekrar geri dönmesi mümkün olmamakla birlikte Türkler ve Türkiye her zaman Bulgar milliyetçiliğini ön plana çıkarmak ve iç siyaset malzemesi yapmak açısından verimli olmuştur. 1997 yılında sağ partilerin tek başına iktidara gelmesi ilişkileri daha olumlu bir zemine oturttuğu gibi Avro-Atlantik çizgi de gözden kaçmamaktadır.

Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlaması ve NATO üyeliğinin gerçekleşmesi bu dönemde olmuştur. Bu iktidar döneminde Cumhurbaşkanı ve Başbakan Komünizm döneminde işlenen insanlık suçunu kınamış ve özür dilemişlerdir. Bu gibi gelişmeler neticesinde NATO üyeliği için Türkiye’nin tam desteğini almıştır. Bundan sonraki süreçte HÖH iki dönem iktidarda koalisyon ortağı olarak katılmış ancak Türkiye ile ilişkilerde daha fazla ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye’de iktidar profilini de göz önünde bulunduracak olursak AK Parti’nin iktidara gelişine kadar sembolik anlamda Türklerin huzuru için ve izlenilen pasif dış

politikayı da dikkate alarak pek fazla sorun çıkmamış ve idare etme siyaseti güdümüşür. AK Parti'nin ilk yıllarında bu süreç devam ettirilirken özellikle HÖH nezdinde iyi ilişkiler kurmak için çaba sarf edilmiş ve girişimlerde bulunulmuştur.

Ancak AK Parti'nin pasif dış politikadan, aktif bir dış politikaya geçişi bu ilişkileri etkilemiş ve HÖH'ün iktidar koalisyonunda yer aldığı ikinci dönem hissedilmeye başlanmıştır. 2009 yılından günümüze Borisov'un iktidarı döneminde, Erdoğan'la kişisel dostluğu da göz önünde bulundurularak ilişkiler daha verimli bir safhaya taşınmıştır. Devletlerarası ilişkiler bu şekilde gelişirken 2010 yılında Türkleri temsilen var olan HÖH ile ilişkiler tamamen kopma noktasına gelmiştir.

Diğer taraftan 2002 yeni "Dinler Yasası" ile Bulgaristan Başmüftülüğü ciddi sıkıntılar yaşamış ve zirvesi yine 2010 yılı olmuştur. Bu konu da ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerde her zaman etkili olmuştur. Borisov döneminde iç siyasetin eksenini de göz önünde bulundurularak yer yer ırkçıların çıkışlarına prim verilmiştir, mesela Trakya Bulgarlarına ilişkin Türkiye'den tazminat talep edilmesi böyle bir olaydır.

Çözülmesi zor bir hal alan Başmüftülük mevzusu geçici olarak çözülmüş ve bunu İktidar da HÖH de kendine yazmıştır. Diğer taraftan HÖH ile aradaki sorun artmakta ve çözülmez bir hal almaktadır. Nitekim 2013 yılında Türkiye'nin desteği ile alternatif bir siyasi hareket oluşturulmuş ancak başarılı olamamıştır. 2014 yılında erken seçime gidilirken Türkiye bu sefer farklı bir yol izleyerek HÖH ile arayışı düzeltmeyi ve barışık bir zemine oturtmayı denemiştir.

Bu süreç olumlu başlasa da çok uzun sürmemiş ve Rus uçağı krizinde patlak vererek tahmin edilemez boyutlara ulaşmıştır. Bu gelişmeler neticesinde Türkiye yeniden bir alternatif siyasi hareket modelini denemiş ama yine başarılı olamamıştır. Türkiye'deki başkanlık referandumu sürecinde HÖH açıktan taraf olmuş ve hakaret düzeyine varacak şekilde açıklamalarda bulunmuştur. Günümüzde sembolik denilebilecek düzeyde ilişkilerin devam ettiğini söylemek mümkündür.

Bütün bu süreçte iki ülke arasındaki ilişkilerin devamlılığı üzerine kurulmuş ve düzenli bir şekilde devam etmiştir. Günümüzde Bulgaristan çıkarları doğrultusunda özellikle mültecilerle ilgili Türkiye'den her platformda övgü ile bahsederken, iç kamuoyuna siyasi çıkar doğrultusunda yer yer Türkiye'yi eleştirmektedir. Bulgaristan

Türkleri toplum olarak bütün bu gelişmelerden olumlu olarak neredeyse bir kazanım elde etmemiş bilakis hala kendilerini toplumun ikinci sınıf vatandaşı olarak görmektedirler. Bütün bu gelişmeler neticesinde Türk toplumunda güven problemi ortaya çıkmakta ve yaşanmaktadır. Günümüzde toplumun aktif nüfusu Batı ülkelerinde hayatlarını sürdürdükleri için bu çok hissedilmemektedir.



İKİNCİ BÖLÜM
BULGARİSTAN BAŞMÜFTÜLÜĞÜNÜN VE DİN EĞİTİMİNİN
GEÇİRDİĞİ EVRELER

2.1. BULGARİSTAN BAŞMÜFTÜLÜĞÜNÜN TARİHİ VE GEÇİRDİĞİ EVRELER

2.1.1. Berlin Antlaşması ve Bulgaristan Müslümanları

Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan topraklarından ayrılmasıyla beraber şüphesiz en önemli konu, asırlardır oraları kendine mesken edinmiş olan Türklerin-Müslümanların durumu olmuştur.

Bu konuda Berlin antlaşması büyük önem taşımaktadır. Yaşanılan sıkıntıların neticesinde antlaşmanın 4. maddesinde Türklerin ve diğer azınlıkların varlığını, hak-kını ve hukukunu korumak için uluslararası bir zeminde Bulgar Prensiği kendi ana-yasasında bu konulara yer vermeye zorlanmıştır. Devamında hemen ardından 5. mad-dede din ve mezhep farklılığı hiçbir şekilde mülki ve siyasi alanda sorun teşkil etme-melidir. Bu Türklerin ve diğer azınlıkların Bulgarlarla eşit haklara sahip oldukları an-lamını taşımaktadır. Bunu ifade eden madde devamında, aynı zamanda dini yaşamada ve uygulamada özgür bir tutum sergileyebileceklerini beyan eder. Bir de 12. Madde Türkleri ve azınlıkları konu etmektedir ve özel mülk edinmelerinde bir engel olmadı-ğını ve eşit haklara sahip olduğunu vurgular.¹²³

Prensiğin kuruluşunun daha ilk yıllarında ortaya çıkan politik, kültürel ve eko-nomik koşullarda Müslüman topluluğu, çözüm aranan aktüel problemlerden birisi ol-muştur. Bulgar Prensiğinin kesin kuruluş vesikası olan Berlin Antlaşması bu yerlerde kalan Müslüman toplumun haklarını, inanç ve ibadet hürriyetlerini, dinî teşkilâtlarını ve dinî/ruhani liderleriyle ilişkilerinin dokunulmazlığını antlaşmanın 4. 5. ve 12. mad-delerinde garanti altına almıştır. O zamanlarda Bulgaristan Müslümanlarının dini lideri İstanbul'da bulunan Şeyhülislam'dır. Berlin Antlaşması'nın hükümlerine göre Bulga-ristan Müslümanlarının ülke içerisinde kendi örgütlerini kurma imkânları olduğu gibi, İstanbul'da bulunan Şeyhülislâm ile de ilgi ve münasebet halinde bulunabilecekler-dir.¹²⁴

¹²³ Cambazov, **Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi**, s. 106.

¹²⁴ Ahmet Zihni, "Müftülüklerimiz ve Narodnaklar II", **Çiftçi Bilgisi**, sayı 3, 2/14, 1920, s. 1-2.

Bu süreç Bulgaristan’da kalan Müslümanların dini idaresini yeniden şekillendirmeleri ve bu doğrultuda yeni düzenlenecek olan anayasada kendilerine yer bulmaları gerektiğini ifade eder. Maddelerle teminat altına alınan haklar bireysel anlamda olduğu gibi kurumsal anlamda da çok uygulanmadığı görülecektir. Bulgaristan Müslümanları kurumsal yapıya ulaşmaları epeyce uzun sürmüş bundan önce ise geçici formüllerle idare edilmeye çalışılmıştır. Bütün gelişmelere rağmen vurgulanması gereken konu dini idare yapısı kuruluşundan günümüze her zaman önemini koruduğudur. Bilinilmesi gereken diğer husus ise çok etkin olmasa da Bulgaristan Müslümanlarının elinde bulunan tek özerk statüye sahip kurum özelliğini taşımasıdır.

2.1.2. Bulgaristan Müslümanları’nın Geçici Dini İdaresi

Bulgaristan Müslümanları cemaati son derece önemli bir topluluk olup bünyesinde asırlardan beri Bulgaristan topraklarında yaşaya gelmiş yaklaşık olarak bir buçuk milyon Müslüman’ı barındırmaktadır. Bu itibarla Bulgaristan Müslümanları, sadece Bulgaristan’da yaşayan Müslümanlar için ilgi teşkil etmekle kalmayıp sık sık uluslararası sahnede, özellikle Bulgaristan ile Türkiye arasındaki münasebetlerde bir sorun olarak kendisini göstermiştir. Müslüman toplumunun hak ve salâhiyetleri, ikinci defa Prenslik Bulgaristan’ının “Temel Kanunu” olan Tırnova Anayasası’nın 42. Maddesinde de ele alınmıştır. Bulgaristan’ın bu “Temel Kanunu” uyarınca “Hristiyanların, Müslümanların ve Yahudilerin Ruhanî İdarelerine Dair Geçici Kurallar” kabul edilmiştir.¹²⁵

Daha önceden var olan şeriiye mahkemeleri, müftülükler ve vakıflar gibi İslâm müesseseleri, tüm bu gelişmelerden sonra Berlin Antlaşması’nın 5. maddesi ve Tırnova anayasasının 42. maddesindeki hükümlere, ayrıca çok asırlık İslâm ananelerine göre biçimlenmeye ve uyum sağlamaya başlamışlardır. 1879 yılında ilk Bölge Müftülükleri oluşturulmuş ve müftüler halk oylamasıyla seçilmiştir. 14 Nisan 1879 tarihli yazısında Sofya Gubernatoru (bölge valisi), Rus komiserine 29 Mart tarihli 192 No’lu yazıyla millî eğitim ve din işleri şubesi’nin çağrısına uygun olarak, Müslüman muhtarların, imamların ve ileri gelenlerinin toplam 35 kişi olarak iştirak ettikleri Sofya

¹²⁵ Cambazov, **Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi**, s. 124.

Müftü seçiminde oybirliği ile hâfız Sadullah Efendi'yi Sofya Müftüsü olarak seçtiklerini bildirmektedir¹²⁶. Bu seçim, İstanbul'daki Rus Büyükelçiliği vasıtasıyla Şeyhülislâm tarafından tasdik edilmiş ve Sofya Müftüsü 'ne bir menşur gönderilmiştir¹²⁷

Bu bağlamda Müslüman toplumu, 1880 yılında 10 bölge müftüsü seçmiştir. Bölge müftülerinin yönetim yerleri, Müslüman nüfusun en yoğun yaşadığı şehirler olmuştur. Bu dönemde bölge müftülerinin Bulgar hükümeti ve Şeyhülislâm ile ilişkisini daha sonraları "Merkez Müftü" diye adlandırılan Sofya müftüsü sağlamaktadır. Tsankof liderliğinde kurulan üçüncü Bulgar hükümeti, liberal bir hükümet olarak 1880 yılının ortalarında Bulgar Ortodoks Kilisesi tahrikçileri tarafından 'Kiliseye karşı atılan bir darbe ve Hristiyan Ortodoks müessesesini alçaltıcı' olarak bulunan "*Hristiyanların, Müslümanların ve Yahudilerin Dinî Yönetimleriyle İlgili Geçici Tüzüğü*" çıkarmıştır¹²⁸. Kilise kaynaklı bu şiddetli tenkidin sebepleri Hristiyanlığın ilk defa kendi dışındaki inançlar ve azınlık gruplarıyla aynı kefeye konmasıdır. Bütün bu olanlara rağmen, *Geçici Tüzük*, 5 yıl boyunca Müslümanların dinî idaresi ile devlet ilişkilerini düzenleyen tek vesika olmuştur. *Geçici Tüzük*'ün 25 – 39 maddeleri Müslümanlarla ilgilidir. Buna göre, Müslümanların idaresi, ibadet yapılan câmilerde üçten beşe kadar üyeden oluşan câmi encümenlikleri ve müftülükler'den oluşmaktadır (Md. 25).

Câmi encümenliklerin üyeleri-geçici olarak-cemaatin belirlediği ve bölge müftülerinin de uygun gördükleri şekilde seçileceklerdir (Md. 26). Câmiye devam eden herkes cemaatten kabul edilir (Md. 27). Câmi görevlileri, câmi encümenliğinin durumuna göre yıllık maaş alırlar (Md. 29). Câmilerin gelirleri ise vakıf mallarından gelen gelirler, câmiye yapılan vasiyetler ve câmi encümenliğinin belirlediği ve cemaatinden topladığı gelirlerdir (Md. 30). Gelirlerin harcandığı yerler ise şunlardır: gaz yağı ve mum masrafları, imamların ve câmi görevlilerinin maaşları, câmi ve gayrimenkul mülkiyetinin tamirine yapılan masraflar ve câmi içine yapılan süsleme masrafları (Md. 31).

Geçici Tüzük'ün 32. Maddesi müftülerin görev yeri, seçimle işbaşına gelmeleri ve kendilerinden istenen icazetname ile ilgilidir. Buna göre, her adlî sancakta bir müftü

¹²⁶ TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 863, v. 16.

¹²⁷ TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 863, v. 48.

¹²⁸ Dırjaven Vestnik [Resmi Gazete], sy. 56, 09.07.1880.

bulunur. Bu müftü Şeyhülislam tarafından verilmiş ruûs veya menşur denilen icazet-name sahipleri arasından ve o sancak halkı tarafından seçilir.

Müftü 'nün ikametgâhı sancak Mahkemesi'nin bulunduğu şehirdedir ve yönetimi bütün adlî sancağı ihata eder. Bulgaristan Prensliğinde o zaman toplam 10 adlî sancak bulunmaktaydı. Bunlar: Sofya, Köstendil, Vidin, Vraca, Plevne, Tırnova, Rusçuk, Şumnu, Silistre ve Varna adlî sancaklarıydı. Her sancağın hangi şehirleri içine aldığı da tüzükte belirtilmiştir (Md. 33).

Geçici Tüzük, müftülerin görevlerini iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan ilki câmilere ve orada görevli olanlara nezaret etmek, ikincisi de “*Bulgaristan’da Adlî Teşkilâtın Yapısıyla İlgili Geçici Hükümlerin*” 930 – 938 maddeleri çerçevesinde Müslümanların adlî işleriyle ilgili yetkili şer’i hâkim olmalarıdır (Md. 34).

Müftülerin alacakları maaşlar da tüzükte belirtilmiştir. Sofya müftüsü hükümetten yıllık 3 000 frank maaş alacak, diğer 9 müftünün her biri ise 2 000 frank alacaklardır. Her müftünün bir sekreter ve kâtipten oluşan maiyeti vardır, ancak bu iki görevlinin maaşları nikâh tezkeresi gelirlerinden karşılanır. Her müftülük dairesinde yıllık 600 frank maaşlı birer tercüman bulunur. Bunların maaşları “*Bulgaristan’da Adlî Teşkilâtın Yapısıyla İlgili Geçici Hükümlerin*” 927. Maddesinde belirtilen yekünden karşılanır (Md. 35, 36, 37).

1880 *Geçici Tüzüğü’nde* ele alınan konulardan biri de vakıflardır. Prenslikte vakıfların idaresi ile ilgili bir kanun çıkana kadar vakıfların geliri sancak yönetim şuraları tarafından idare edilmeğe devam edilecektir. Ancak o zamana kadar, ibadete açık olan câmilerin gelirlerinin tamamı kendilerine bırakılacak, ibadete açık olmayanların gelirleri ise sancak müftüsü ile hariciye ve Din İşleri Bakanlığı’nın da uygun görmesiyle Sofya’da açılacak Müslüman okulu için harcanacaktır (Md. 38).

Görüldüğü gibi, Bulgaristan Prensliğinde Müslümanların dinî idarelerine ilişkin ilk düzenleme olan bu tüzük, Bulgaristan’da Osmanlı’dan tevarüs eden kadılikları kaldırmış ve onların görevini müftülüklere devretmiştir. Böylece müftülerin görev ve

yetkileri genişlemiş, yalnız din işleriyle değil, hukuk işleriyle de görevli hale gelmişlerdir¹²⁹.

“Hristiyanların, Müslümanların ve Yahudilerin Dini İdarelerine Dair Geçici Kurallar” 1895 yılına kadar yürürlükte kalmış, Müftülük teşkilâtı bu kısır mevzuata göre çalışmıştır. Bu düzenlemede dikkati çeken noktalardan birisi, müftülerin nasıl tayin edileceğinin açıklanmasına karşılık, görev süresi ve devlet görevlileri olarak hangi esaslara göre görevden alınacaklarına dair hükümlerin bulunmamasıdır. Bu en önemli iki eksiklik Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı’na müftüleri görevden alma konusunda çok keyfi hareket etme imkânı vermiştir. 1880 geçici tüzüğünde rastlanılmayan diğer bir husus da müftü vekilleri konusudur. Hâlbuki müftülük merkezi olan sancaklar dışında ihtiyaca göre müftü vekâletlerinin açıldığı bilinmektedir¹³⁰.

Bunun sebebi, müftü vekillerinin daha sonraki uygulamalarda olduğu gibi seçimle değil de atamayla göreve getirilmesi, ayrıca bunların atama ve azillerinin Prens tarafından değil, Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı tarafından yapılması bu durumun en uygun izahı olmalıdır.¹³¹

2.1.3. Bulgaristan Müslümanlarının Dini Yönetimi ve Bulgaristan Başmüftülüğü’nün Kuruluşu

21 Eylül 1885 tarihinde Filibe’ye gelerek Şarkî Rumeli Vilayetinin idaresini ele almakla Prens Aleksandır, vilayeti Bulgar Prensliğine ilhak eder¹³². Bu ilhakin neticesinde Filibe, Hasköy, Eski Zağra, Tatarpazarcığı, İslimye ve Burgas (Aytos) sancakları Bulgaristan Prensliği topraklarına katılmışlardır. Böylece 10 olan müftü sayısı 16’ya yükselmiştir.

¹²⁹ Hafız Hasan Sâni, “Bulgaristan Müftülükleri”, **Sırat-ı Müstakim**, (1910), sy. 85, s. 125; Şimşir, **a.g.e.**, s. 66.

¹³⁰ Bkz. **Dikkat**, sy. 4, 17.05.1883.

¹³¹ H. Mehmet Günay, **Osmanlı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dini Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı (1878-1945)**, İstanbul, Rumeli Araştırmaları Merkezi, 2006, s. 18.

¹³² Aydın, **a.g.e.**, s. 258.

1880 geçici tüzüğün eksikliklerini gidermek maksadıyla 1885 – 1895 yılları arasında gerek Bulgar yöneticiler gerekse Müslümanlar tarafından dinî idarelerine ilişkin pek çok tasarı hazırlanmış ise de bunların yürürlüğe konulması pek mümkün olmamıştır¹³³.

Nihayet, 15 Eylül 1895 tarihinde yayınlanan 63 No'lu Prens Buyruğu ile “Müslümanların Dinî İdarelerine Dair Muvakkat Talimatname” tasdik edilerek resmi gazete ‘de yayınlanmıştır.¹³⁴

“*Muvakkat Talimatname*” olarak tanınan bu tüzük birincisine nispetle daha kapsamlı ve daha sonra çıkarılacaklar içerisinde en uzun ömürlüsü olmuştur. Hazırlanması ve yürürlüğe konulması Bulgaristan Millet Meclisi (Sıbranie)’de kabul edilmeksizin doğrudan hükümet kararname ile Prens’in onayına sunulmuştur. Bulgaristan Müslümanlarının dinî idaresinde önemli bir dönüm noktası olan bu talimatnamenin muhtevası hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Talimatname, esas itibarıyla 3 ana bölüm ve 33 maddeden müteşekkildir.

Birinci bölüm, Başmüftü, sancak müftüleri ve müftü vekillerinin seçimi, tayinleri, nitelikleri, maaşları ve idarî makamlarla iletişimlerine ayrılmıştır. Bu bölümde yer alan hükümler şunlardır:

Bu *Talimatnamede* ilk göze çarpan yenilik merkezi Sofya’da bulunan ve Bulgaristan Müslümanlarının dinî önderlik merkezi olarak “Başmüftülük” kurumunu tesis etmek olarak görülmektedir.¹³⁵

Bulgaristan dahilinde bulunan Müslümanların dinî idaresi a) Başmüftü, b) Sancak müftüleri, c) Müftü vekillerinden ibarettir. Müftü ve Müftü vekillerinin sayısı Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı’nca belirlenir (Md. 1).

¹³³ Bu tasarılar için bkz. Turan, Ömer, **The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)**, Ankara 1998, s. 174, vd.

¹³⁴ **İttifak**, sy. 60, 9 Teşrin-i Evvel 1331/1895; 61, 16 Teşrin-i Evvel 1311/1895.

¹³⁵ Basri Çalışkan, **Bulgaristan’da İslam**, İstanbul, İnkılab yayınları, 2019, s. 53; Cambazov, **Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi**, s. 163.

Başmüftü, Prens onayıyla tayin edilir ve merkezi Sofya'dır. Başmüftü'nün bir kalem dairesi bulunur. Başmüftü Bulgaristan Müslümanlarını dinî lideri olup bu talimatnamenin sınırları dahilinde bütün müftülerin, câmi ve diğer hayır müesseselerinin ve buralarda görevli bulunanlar ile cemaatlerin üzerinde yüksek nezareti vardır (Md. 2-3).

Müftüler, seçim hakkı olan Müslümanlar tarafından seçilir. Seçim "Sancak Mahkemeleri Cinayet Davalarında Bulunan Muvakkat Üyelerin" seçim sistemlerine göre icra olunur. Çingeneler, müftü seçimine katılamazlar.

Başmüftü ve sancak müftülerinde şu nitelikler aranır: a) Bulgaristan vatandaşı olmak, b) Meşihat tarafından verilmiş "icazetname" ve "menşur" sahibi olmak, c) Ahlak ve şahsiyet sahibi olmak.

Usulüne uygun olarak seçilen müftüler, sahip oldukları evrak incelendikten sonra Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine Prens tarafından tayin edilirler. Belirlenen günde müftü seçimi yapılmadığı takdirde, öngörülen nitelikleri haiz olan bir şahıs Bakanlıkça müftü tayin edilir. İstikamet ve dirayetle 6 sene hizmet eden müftü vekilleri de müftü seçilebilirler (Md. 4-6).

Sancak müftülerinin önerisi ve sorumluluğu altında müftü vekilleri Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı'nın onayıyla tayin olunurlar. Müftü vekillerinin mümkün oldukça müftüler için öngörülen nitelikleri taşıması gerekir. Sofya, Varna, Rusçuk ve Filibe müftüleri huzurunda İslami hükümlere göre imtihan veren zatlar müftü vekilliği için tercih olunacaktır (Md. 7).

Başmüftü, sancak müftüleri ve onların vekilleri ile onların dairelerinde çalışanların maaşları Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı tarafından belirlenir (Md. 8).

Müftü ve müftü vekilleri, tayin edildikten sonra 500 leva kefalet (teminat) verirler (Md. 9).

Müftüler, Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı'yla doğrudan doğruya, diğer sancak ve kaza daireleri ile sancak mutasarrıfları ve kaza kaymakamları aracılığıyla iletişim kurarlar. Müftü vekilleri ise mercii olan müftü ile mahalli sancak mutasarrıfı ve kaza kaymakamı ile iletişim kurarlar. (Md. 10).

Talimatnamenin 11-13. maddelerini kapsayan ikinci bölümü de, müftülerin aldığı harçlar, gelir-gider listeleri ve bunların denetimleri konusunu düzenlemektedir. Buna göre, müftüler ve müftü vekilleri, “nikâh” için “izinname” verirler. Bunun karşılığında bâkire için 4, dul için 2 leva alırlar. Başmüftü, sancak müftüleri ve müftü vekillerinin gelir-gider listesi her ayın sonunda bağlı oldukları bakanlığa gönderilir. Başmüftü, sancak müftüleri ve müftü vekillerinin gelir ve giderlerinin teftişi Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı tarafından yapılır.

Üçüncü ve son bölüm ise esas olarak, Cemaat-ı İslamiyeleri, onların görevlerini, sorumluluklarını, üyelerini, seçim yöntemini, azillerini, gelir ve giderleri ile denetimlerini düzenlemektedir.

İkinci bir yenilik Müslüman topluluğun teşkilatı ile ilgilidir. 1880 tüzüğünde her câmi için öngörülen “Câmi Encümenlerinin bu talimatnamede yer almamasına karşılık, burada belirli bir hane sayısına ulaşan her yerleşim biriminde daha geniş görev ve yetkileri olan yeni bir teşkilat, yani Cemaat-ı İslamiyeler oluşturulmuştur.¹³⁶

Talimatnameye göre, Müslümanların câmi, medrese, diğer hayır kurumları ve ibadethaneleri ile bunların mal varlıklarının idareleri için her bir köy muhtarlıklarında 3-5, kazalar ve diğer kasabalarda 5-8, sancaklarda ise 7-10 üyeden oluşan bir Cemaat-ı İslamiye teşkil olunacaktır. Üyeler aralarından birisini sandık emini tayin ederler. Müftü ve müftü vekili bulunan kasaba cemaatinin başkanı müftü ve müftü vekili olup, bunların bulunmadığı kasabalarda cemaat üyelerinden birisi müftü tarafından, başkan tayin edilir (Md. 14).

Cemaat-ı İslamiye üyelerinde aranan nitelikler, câmi ve diğer hayır kurumlarının bulunduğu yerleşim biriminde ikamet ediyor olması, Bulgaristan sınırları içinde gayrimenkul malları bulunması, okuma-yazma bilmesi ve ehli namustan olması gerekmektedir (Md. 15).

Cemaat üyeleri, yaptıkları görev karşılığında bir ücret almazlar. Sadece sandık emini olacak üyeye, cemaatin tüm gelirlerinin yüzde on ’unu (%10) veya senelik 1500

¹³⁶ Cambazov, *Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi*, s. 165.

levayı aşmamak kaydıyla, müftünün tensibiyle cemaat tarafından bir maaş belirlenir. Sandık emini cemaatin yazışmalarını yürütmekle de yükümlüdür (Md. 16).

Cemaat-ı İslamiyelerin seçimi, yerleşim birimi dahilinde daimi ikamet eden ve seçme hakkı bulunan Müslümanlar tarafından her senenin başında yapılır. Müslümanların, dinî idarelerinde çingeneler hiçbir şekilde yer almayıp seçmen ve aday olarak seçime de katılamazlar. 70 Müslüman hanesinden az olan yerlerde sancak müftüsünün kararı ve Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı'nın onayı ile üç 'ten beş üyeye kadar bir komisyon oluşturup bu talimatnamenin sınırları içinde cemaat görevlerini yerine getirir. Cemaatler, üç sene için seçilirler. Bu sürenin sonunda eski cemaat, yeni cemaate usulünce muhasebeyi devreder. Bir cemaatin üyeleri yeniden cemaat üyesi seçilebilir. Cemaatin istifası veya usulsüzlükleri sebebiyle Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı tarafından görevden alınması durumunda yeniden cemaat seçimi yapılması içi tarih belirlenir ve cemaatin görevlerini yerine getirmesi için geçici olarak bir komisyon tayin edilir. Seçim yapılması için belirlenen günde seçim gerçekleştirilemediği takdirde, Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı tarafından başka bir tarih belirlenir, o tarihte de seçim yapılmazsa yani seçimlerin icrasına kadar cemaatin görevlerini yerine getirmek üzere müftünün önerisi ve Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı tarafından, belirtilen nitelikleri taşıyan üç 'ten beşe kadar üyeden oluşan bir komisyon tayin edilir (Md. 17-19).

Cemaatler, Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı'nca onaylanır. Her bir cemaat seçilip onaylandığında, câmi ve diğer ibadethanelerin mal varlıklarının gelirlerini, eski cemaat üyeleri tarafından ayrıntılı ve imzalı listesi ile kabul etmesi gerekir. Bu listenin ve diğer muhasebe belgelerinin bir kopyası teftiş merciine gönderilir (md.21).

Cemaat-ı İslamiyelerin görev ve yetkileri, câmii ve diğer ibadethane gelirlerinin usulünce harcanmasına gayret etmek, gelirleri bu talimatnamede gösterilen kalemlerden başka yerlere harcamamaktır. Câmi ve diğer ibadethanelerin gelir ve malını cemaatin zimmetine geçirmesi durumunda veya usulsüz yere harcanması halinde genel esaslar çerçevesinde mahkemeye verilmesi için ilgili müfettiş tarafından gerekli tedbirler alınır. Câmi mallarının satın alınması, satılması ve değiştirilmesi için cemaatler mufassal gerekçeler serdederek karar verip müftülükler aracılığıyla Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı'nın ilk önce iznini almak durumundadırlar (Md. 22).

Cemaat-ı İslâmiyelerin denetlenmesi şu şekilde olur: her sene başında gelir ve giderlere ilişkin cemaat tarafından bütçe yapılıp ilgili mutasarrıf tarafından tetkik, tas-hih ve tasdik olunur. Cemaat sene başında câmi ve diğer ibadethanelerin geçen seneye ait gelir ve giderlerine ilişkin ayrıntılı hesapları ilgili müfettişe vermeğe mecburdur. Bu muhasebeden müftüler birer sureti ilgili sancak mutasarrıfına ve Başmüftü'ye gön-derir. Maliye muhasipleri ve yardımcıları ile kaza kaymakamları cemaatlere ani teftiş-lerde de bulunabilirler (Md. 24-26).

Her cemaatin, Bulgarca ve Türkçe ibare ile yazılmış mührü vardır. (Md. 27)

Talimatnameye göre câmilerin gelir ve giderleri şu şekilde tespit edilmiştir: a) Vakıf emlâki, b) İzinnâme çıkarılmak üzere verilen şahadetnamelerin her birinden bi-rer leva, c) Fevkalade gelirler ve yardımlar. Bu gelirler: a) Vakıf sahiplerinin tahsis ve şart kıldığı harcamalara, b) Sandık emininin, câmi ve diğer ibadethanelerde görev ya-panların maaşlarına, c) Câmilerde ibadet için gerekli eşyanın tedarikine, d) Câmi ve diğer ibadethaneler ile onların mülklerinin tamirine, e) Cemaatlerin kırtasiye ve diğer giderlerine harcanır. Gelirler, giderlerden fazla olduğu takdirde, fazlalığın yarısı ma-halli Müslüman mekteplerinin idaresine verilir. Cemaat sandık emini, bütün gelir ve giderleri, müftü veya vekili tarafından ip ile geçirilmiş ve mühür ile tasdik olunmuş özel defterine, günü gününe tarihiyle beraber kaydeder (Md. 28-31).

“*Muvakkat Talimatnamenin*” 32. Maddesi vakıf mallarını işletilmesi ve tami-ratıyla ilgilidir. Bu maddeye göre vakıf mallarının kiraya verilmesi ve tamir edilmesi “*Müzayede Kanunu*” uyarınca cemaatler tarafından gerçekleştirilip sancak mutasarrıf-ları tarafından da onaylanır. 500 levaya kadar olan tamirler müzayedesiz yalnız ilgili müftünün izni ile 500 levadan fazla olan tamirler müzayede ile Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı'nın izni ile icra olunacaktır (Md. 32).

Talimatnamenin son maddesinde de Müslümanların dinî idarelerine ilişkin şimdiye kadar çıkan ve bu muvakkat talimatnameye aykırı bulunan bütün emir ve ta-limatların hükümsüz olduğu belirtilmektedir (Md. 33).

“*Muvakkat Talimatname*” Başmüftülük kurumunun ihdas edilmesine rağmen Müslüman topluluğu tarafından pek sıcak karşılanmamıştır. Bu tüzük Müslüman azın-lığın, dinî açıdan bağlı bulundukları Şeyhülislâmlık ile ilişkilerini bir hayli kısıtlarken,

Bulgar idaresine ve siyasetçilerine daha bir bağımlı hale getirmektedir. Hariciye ve Din İşleri Bakanlığı'nın hemen her hususta son merci olarak devrede olduğu görülmektedir. Bu durum İslam cemaatinin bağımsızlığına müdahale olarak algılanmıştır.¹³⁷

Bu geçici *Talimatname* kısa vadede bazı yankılara sebep olmuştur. 1895 *Geçici Talimatnamesinin* 26 Eylül 1895 tarihinde Bulgar Resmi Gazete 'sinde yayımlanmasından hemen sonra 10 Ekim 1895 tarihinde Osmanlı Sadareti, anılan talimatnamenin bir suretini Şarkî Rumeli Vilayetinin merkezi Filibe'ye, oradaki Müslüman halkın meseleleriyle yakından ilgilenmek üzere, özel olarak görevlendirilmiş olan Ali Haydar Efendi'ye göndererek, tetkik edip, içerdiği hükümlere ilişkin görüşlerini rapor etmesini istemiştir. Ali Haydar Efendi *Talimatnameyi* inceledikten sonra, bunun başta müftüleri atama yetkisini Bulgar Prensliğine veren ve onların Meşihatla ilişkilerini büyük ölçüde zedeleyen ve ruhanî kişi ve kurumlara Bulgar idarecilerinin müdahale ve baskılarını büyük ölçüde arttıran maddeleri olmak üzere pek çok hükmün kabul edilemez olduğu, bunların hem kendi içinde çelişkiler içerdiği, hem de mevcut antlaşmalarla bağdaşmadığı değerlendirmesini yapmış, bunun üzerine *Talimatname*, onun tenkit ve önerileri ışığında Sadaret tarafından kurulan bir komisyon tarafından 1 Şubat 1896 tarihinde revize edilip yeniden formüle edilmiştir.¹³⁸

2.1.4. İstanbul Antlaşması ve Krallık Döneminde Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü (1909 - 1944)

Bulgaristan Prensi Ferdinand, 1908 yılında Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyetin ilan edilmesini fırsat bilmiş ve 22 Eylül 1908 tarihinde Prensliğe son vererek tam bağımsızlığını ve Bulgar Krallığı'nı ardından da kendinin Kral olduğunu ilan etmiştir. Böylece Bulgaristan'ın, Osmanlı ile olan bütün bağları kopmuştur.¹³⁹ Bunun ardından Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Hükümeti arasında 19 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da bir Protokol¹⁴⁰ imzalanmıştır. Bu protokolle Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın

¹³⁷ Günay, **a.g.e.**, s. 33.

¹³⁸ Osman Keskiöğlu, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara, 1985, s. 33-35; Cambazov, **Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi**, s. 166-167.

¹³⁹ Kuyucuklu, "Bulgaristan", **DİA**, s. 399; Popoviç, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁴⁰ Protokolün tam metni için bkz. **Sırât-ı Mustakîm**, sy. 126, 20 Kanûni Evvel 1326, V/363 vd.

bağımsızlığını tanımıştır. Adı geçen protokol ile buna ekli olan Müftülükler Sözleşmesi aynı anda imzalanmış ve bu sözleşmenin, antlaşmanın ayrılmaz parçasını teşkil ettiği kararlaştırılmıştır. Bu sözleşme ile Bulgaristan Müslümanlarının müftülükleri, vakıfları, cemaat işleri ve okullarına dair yeni hükümler getirilmiş ve bunlar sağlam esaslara bağlanmıştır¹⁴¹.

Bu protokolde Bulgaristan'da Müslüman ahaliye eskiden olduğu gibi din ve mezhep serbestliği, ibadet ve tören özgürlüğü sağlanacağı, onların, diğer din ve mezhep mensuplarının haiz oldukları medenî ve siyasî haklardan faydalanmaya devam edeceği, câmilerde Müslümanların halifesi sıfatıyla Padişah adına hutbe okunmaya devam edileceği kararlaştırılmıştır.

Bu Sözleşmenin 1. Maddesine göre Sofya'da bir Başmüftülük kurulacaktır. Başmüftü, Bulgaristan'daki müftüler arasından 5 yıllık süre için seçilecektir. Fakat bu seçim o kişiyi, otomatik olarak Başmüftü yapmayacaktır. Bulgar hükümetinin Osmanlı devletine müracaat ederek Şeyhülislam'ın tasvip ve tasdikini alması gerekmektedir. Şeyhülislâm da kendi tarafından yayınlayacağı bir menşur (yetki belgesi) ile yeni seçilen Başmüftüyü tasdik ederek kendisine “Mürasele-i Şeriyye” (kadılık mektubu) gönderecektir. Bu şekilde onun memleket içindeki diğer müftülerin müvekkili olma hakkı tanınmış olmaktadır. 1909 sözleşmesini getirdiği yeni ve önemli hükümlerden birisi de müftü ve müftü vekillerinin büyük çoğunluğunun, Berlin Antlaşması ve Tırnova Anayasası hükümleri ihlal edilmek suretiyle Bulgar hükümleri tarafından atanması uygulamasına¹⁴² son vermesi, müftülerin seçimle, müftü vekillerinin de ilgili müftünün önerisiyle işbaşına gelmesi ilkesini getirmesidir. Ancak anılan sözleşmenin 3. Maddesinde müftülerin ve vekillerinin azlinin hükümet memurları hakkındaki kanuna göre yapılacağı öngörülerek, seçimlerinde bir yetkisi bulunmadığı müftülerin görevden alınmaları hususunda Bulgar hükümetine dolaylı bir yetki tanınmış olmaktadır ki, bu hüküm önceden olduğu gibi hükümetin tesiri ve baskısına karşı müftülerin ve

¹⁴¹ Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁴² Bu sözleşmeden önce müftüler Hariciye ve Mezahip Bakanlığınca atanır ve azledilirdi. (Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 42.)

müftü vekillerinin konumunu zayıflatmaktadır. Bu konuda Başmüftü'ye de – kurulacak komisyona bir üye olarak katılmaktan başka – önemli bir rol verilmediği anlaşılmaktadır.¹⁴³

Müslümanların 1879-1910 yılları arasında dinî ve bazı hukukî işleri bölge müftülükleri tarafından yürütülmüş, Sofya müftüsü ise “Merkezî Müftü” sıfatıyla Bulgaristan ve Osmanlı Devletleri önünde diğer müftülükleri temsil etmiştir.

İlk Sofya merkez müftüsü Hâfız Sadullah Efendi olup daha sonra bu görevi Hâfız Saadeddin Efendi, Osman Nuri Efendi, Silistreli Hâfız Bilâl, Şumnuu Hocaîade Mehmed Muhyiddin Efendi yürütmüşlerdir.

1909 İstanbul Anlaşması'na ekli Sözleşme'nin bir önemli özelliği de getirdiği başlıca hükümlerin kâğıt üzerinde kalmayıp kısa zaman içinde uygulamaya konulmasıdır. Bunun somut örneklerinden en önemlisi, sözleşmenin öngördüğü gibi önce müftüler, sonra da Başmüftü için seçim yapılmasıdır. Müftü seçimleri iki dereceli olmuştur. Önce 25 Nisan 1910 tarihinde müftüleri seçecek olanlar seçilmiş, bunlar da 9 Mayıs 1910 tarihinde 14 sancak müftüsünü seçmişlerdir. Seçilen müftüler ile müftü vekillerinden oluşan 34 kişilik seçmen grubu da 8 Aralık 1910 tarihinde Sofya'da toplanarak 1905 yılından itibaren Sofya müftüsü olan Hocaîade Mehmed Muhyiddin Efendiye Başmüftü seçmişlerdir. Oyların 25'i Hocaîade'ye, 9'u ise seçimin diğer adayı olan Vidin Sancak Müftüsü Süleyman Rüşdi Efendiye çıkmıştır. Böylece Bulgaristan'da ilk kez bir Başmüftü 5 yıllığına seçimle işbaşına gelmiştir. Balkan harpleri sonunda, 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya ek olarak ikinci defa getirilen bir başka sözleşme ile müftülükler sorunu çok daha esaslı bir şekilde ele alınmıştır. Diploması tarihinde ikinci “Müftülükler Sözleşmesi” adı ile anılan bu belge, 1909 yılında imzalanan sözleşmeden iki hususta farklılık arz etmektedir.¹⁴⁴

1-Başmüftü, sancak müftüsü, müftü vekilleri ile müftülük kurumlarında görevli personelin maaşları Bulgar hükümeti tarafından ödenecektir.

¹⁴³ Krş. H. H. Sâni, “Bulgaristan Müftülükleri”, **Sırât-ı Müstakîm**, s. 126.

¹⁴⁴ Çalışkan, **a.g.e.**, s. 59.

2- Başmüftülüğün örgütlenmesi, Başmüftü tarafından hazırlanacak bir tüzük üzere olacaktır.

Bu anlaşmalar ve sözleşmeler, Bulgaristan Müslümanlarının, başta müftülükler olmak üzere hemen bütün dinî haklarını ve müesseselerini – en azından teorik olarak – oldukça geniş ve sağlam bir şekilde koruma altına almaktadır.¹⁴⁵ 1913 İstanbul Barış Antlaşması ve ek sözleşmelerdeki hükümlerin yerine getirilmesi için 3 Aralık 1913’de Bulgar İçişleri Bakanlığı sancak valilerine, Türk-Müslüman ahaliyle ilgili her bir maddeye ayrı ayrı açıklamalar getiren özel bir genelge göndermiştir. Fakat bunların hepsinin uygulandığını söylemek ne yazık ki güçtür. Zaten bu anlaşmaların imzalanmasından hemen sonra birinci dünya savaşı patlak vermiş, Başmüftü tarafından hazırlanması öngörülen tüzük gecikmiş ve İslam cemaatinin çalışmalarını düzenleyen geniş kapsamlı ve ayrıntılı tüzük, ancak savaş sonrası hazırlanabilmiştir. Sözleşme’ de ilk olarak Sofya’da bir Başmüftü bulunacağı belirtilmektedir ki, esasen bu hüküm 1895 Geçici Talimatnamesinde de yer almıştır. Bununla birlikte burada Başmüftü’nün konumu, görevleri ve seçilme prosedürü ile ilgili daha teknik ve ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır.¹⁴⁶

Sözleşme’ de İslâmî vakıfların idaresi ve korunmasına ilişkin çok önemli hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Bundan başka, müftü ve müftü vekillerinin şer’iye hâkimi sıfatıyla verdikleri hüccet ve ilamların temyiz prosedürü ve bu konuda Başmüftü’nün görev ve yetkileri ile ilgili de sözleşmede ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. 23 Mayıs 1919 tarihinde yürürlüğe giren yeni tüzük, “Bulgaristan Müslümanları Müessesât-ı Diniye İdâre ve Teşkilâtı Nizamnâmesi” adını taşımaktadır. Üslûbu ve teknik özelliklerinin yanı sıra içerdiği hükümler açısından da oldukça mükemmel sayılabilecek bu nizamnâme, Bulgaristan Müslüman toplumun o tarihe kadar sahip olduğu dinî ve millî haklarını birtakım istisnalar dışında teyit edip son derece sistematik bir şekilde düzenlemiş, dinî kurum yapılarını ve yönetim organlarını yerli yerine oturtup çok sağlam esaslara bağlamıştır. 9 bölüm, 189 maddeden oluşan “Nizamnâme”, Bulgaristan Müslümanlarının dinî yönetimlerine ilişkin hazırlanıp uygulamaya konulan en ayrıntılı

¹⁴⁵ Günay, **a.g.e.**, s. 41-42; Cambazov, **a.g.e.**, C. I, s. 224-25.

¹⁴⁶ Çalışkan, **Bulgaristan’da İslam**, s. 60.

düzenleme özelliğini taşımaktadır. Bundan sonraki bütün düzenlemelerde de bu nizamnamenin bir esas ve kaynak teşkil ettiği görülmektedir. Fakat daha önceden olduğu gibi, adı geçen gelişmeleri izleyen yıllarda da olaylar her zaman yasalarda yer aldığı gibi seyretmeyerek bazı hallerde uluslararası anlaşmalar ve Müslümanların dini idare tüzüğü de göz ardı edilmiştir. 1915 yılında Hocaîade Başmüftülükten ayrılınca, I. Dünya Savaşı sebebiyle 1919 yılına kadar yeni seçim yapılmamış, bu süre içinde Başmüftülük makamında tayinle getirilmiş kaymakamlar bulunmuştur¹⁴⁷. Kaynaklar bu yıllarda keyfi müftü tayin ve azillerinin alabildiğine yürüyüp gittiğini bildirmektedir¹⁴⁸.

Razgrad'lı Süleyman Faik Efendi 1919 yılında Başmüftü olarak seçilmiş ve 1928 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. 1928 yılında atama yoluyla Başmüftü olan Şumnulu Hüseyin Hüsnü Efendi, 1936 yılında yine atama yoluyla gelen Razgrad'lı Abdullah Sıdkı Efendi 'ye kadar bu görevde kalmıştır.¹⁴⁹

Özellikle XX. yüzyılın 20'li yıllarından sonra iktidara gelen çeşitli hükümetler doğrudan doğruya Müslümanların iç işlerine karışmaya başlamışlardır. Anayasa ve diğer yasalara aykırı olarak Başmüftü seçilmemiş, o yıllarda Din İşleri Müdürlüğü'nün hukuken bağlı olduğu Dışişleri Bakanı tarafından Başmüftü atanmıştır. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.¹⁵⁰

2.1.5. Komünizm Döneminde Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü

9 Eylül 1944'te iktidarı ele geçiren komünistler, Şumnu'da bulunan ve açılması 1913 Müftülükler Sözleşmesi'nde yer alan Medresetü'n-Nüvvâb'ın Âlî Kısmı mezunlarından Süleyman Ömer Efendi'yi 1945 yılında Başmüftü olarak tayin etmişlerdir. Süleyman Efendi'nin istifasından sonra 1947 yılında da Akif Osman Efendi'yi Başmüftülük makamına getirmişlerdir.¹⁵¹

¹⁴⁷ Bu yıllarda sırasıyla Başmüftülük kaymakamlığında bulunan zatlar şunlardır: Hacı Ömer Lütfi, Hacı Emin Zarifi, Salih Saip, Hafız Ahmed Cumalı, Saadeddin Filibeli (Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 43.)

¹⁴⁸ Bkz. **Çiftçi Bilgisi**, sy. 2, 07.02.1920; Mehmet Celil, "Acı Hakikatler", **Rehber**, sy. 243, 03.09.1932.

¹⁴⁹ Çalışkan, **Bulgaristan'da İslam**, s. 61.

¹⁵⁰ Çalışkan, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁵¹ Cambazov, **Bulgaristan'da Başmüftülük Tarihi**, C. II, s. 14-17.

Komünistlerin iktidara gelmesinden sonra 4 Aralık 1947’de kabul edilen Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Anayasası, vicdan özgürlüğü adına 78. maddeyi getirmektedir. Bu madde ile güya vatandaşlara “Dini ayinlerini ve ibadetlerini yerine getirme hakkı” tanınmıştır. Yeni anayasada, “Ayrı ayrı dini toplulukların durumu, finansmanı, iç sorunlarının yoluna konulması ve kendi kendilerini yönetimleri özel bir kanunla olacaktır”. denilmektedir.¹⁵² Yeni anayasanın vaat ettiği bu kanun, 24 Şubat 1949’da Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek “Dinî Cemaatler Kanunu” adı altında yürürlüğe girmiştir. Dinî Cemaatler Kanunu’nun 5. maddesinde şöyle denilmektedir: “Farklı dinler, dinsel ve örgütsel yapılarında, ibadetlerinde, toplumsal nizam ve iyi ahlâk kurallarına aykırı düşmedikçe kendi kanun ve tüzükleri uyarınca hareket edebilirler”.¹⁵³ Dinî cemaatler kanununda kabul edilmesi öngörülen yeni tüzük, 22 Mayıs 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından tasdiklenen “Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde Müslümanların Dini Teşkilâtı ve Yönetimi Tüzüğü” adı altında yürürlüğe konulmuştur.¹⁵⁴

Daha sonra görüleceği üzere bu dini cemaatler kanunu 2002 yılına kadar yürürlükte kalacak ve köklü bir değişikliğe uğramayacaktır.

Bu tüzüğün 84. maddesinde; “Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde Müslüman Türkler dini yönden Müslüman encümenlikleri aracılığıyla kendi Başmüftülerini seçerler”. denilmektedir. 104. maddeye göre ise; “Başmüftü, müftüler tarafından 6 yıllık bir süre için seçilir”. denilmektedir. Fakat 9 Eylül 1944’ten sonra Başmüftü seçimi sadece bir temenni olarak kalmış, Başmüftü daima yönetim kimi göstermişse o olmuş veya seçilmiştir.¹⁵⁵

1965 yılında Hasan Âdem Efendi, Başmüftü olarak tayin edilmiş iken, 1976 yılında Mehmet Topçu ve 1988 yılında da komünist istihbarat teşkilatında ajan olarak çalışmış Nedim Gencev Başmüftü olarak atanmışlardır.¹⁵⁶

¹⁵² Cambazov, **Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi**, C. II, s. 28-29.

¹⁵³ Cambazov, **a.g.e.**, C. II, s. 55.

¹⁵⁴ Cambazov, **a.g.e.**, C. II, s. 57.

¹⁵⁵ Cambazov, **a.g.e.**, C. II, s. 58.

¹⁵⁶ Çalışkan, **a.g.e.**, s. 85-88.

Bulgar komünist idaresinin dine ve özelde İslam dinine karşı tavrının anlaşılabilmesi için İsmail Cambazov hocanın hatırasını nakletmek yerinde olacaktır.

“Bir gün beni Dışişleri Bakanlığına bağlı Dinler Komitesi’nden aradılar. N. Georgiev isminde bir memur bana gelecek hafta başlayacak İmam Kursu’na lektör tayin edildiğimi, İslam Tarihi dersi vereceğimi, gereken hazırlığı yapmamı söyledi. Şaşıtm. Böyle bir şeyden hiç haberim yoktu. Hemen itiraz ettim. İş Dinler Komitesi Başkanı Lübomir Popov’a dayandı.

Dışişleri Bakan Yardımcısı, kariyerden diplomat Popov itirazlarımı sabırla dinledikten sonra:

-Samimi konuşalım ki, anlaşalım, dedi. Kursu Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi’ndeki arkadaşlar münasip görmüşler. [Zorla] isim değiştirme meselesi yüzünden Araplar bizden soğudular. Birçoklarıyla iktisadî ilişkilerimiz sıfırlandı. Biz bu kursu açmakla İslam âlemine şunu söylemek istiyoruz: “İsim meselesi bir etnik köken meselesidir. Din ise başkadır. Bulgaristan’da Türk yoktur, fakat Müslüman vardır. İşte biz Müslümanlara hoca yetiştiren kurs açıyoruz.” Sizi ben tayin etmedim ki, serbest bırakayım. Müdür ve lektörler İçişleri Bakanlığı tarafından seçildi. Ben ne İçişleri Bakanı’na karşı çıkabilecek kuvvetteyim, ne de partinin kararına. Hem de sizi isabetli seçmişler. Biz sizden bunlara biraz İslamiyet’i öğretmenizi istiyoruz, onları Müslüman yapmanızı değil. Hristiyan kilisesinde 3.750 papaz var. Bunlardan sadece birinden şüphe ediyorum, galiba Tanrı’ya inanıyor. Bunun dışındaki papazların hepsi ateist. Hocaları da böyle yapmalıyız.”¹⁵⁷

2.1.6. Komünizm Sonrası Demokratik Dönemde Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Bulgaristan rejim değişikliğine uğramış ve Demokratik döneme geçiş yapmıştır. Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de Başmüftülük bu süreçten etkilenecektir. Komünizmin son Başmüftüsü ve sonraki dönemde Bulgaristan Başmüftülüğü açısından ciddi sorun teşkil edecek olan Nedim Gencev belli ki Komünizmin sonuna doğru 1988 yılında planlı bir şekilde bu sahaya sürülmüş bir şahıstır yeri geldikçe bu konu ele alınacaktır.

Ülkenin yönetiminde geçiş evreleri tamamlanınca yeni göreve gelen hükümet 10 Şubat 1992 tarihinde görevden alınan Nedim Gencev’in yerine Ahmet Yakup, Mustafa Alish Hacı ve Mustafa Şakir’den oluşan geçici üçlü komisyon tayin edilmiştir.¹⁵⁸ Bulgaristan Müslümanları demokrasiye geçişten sonra ilk idaresini 19 Eylül 1992 tarihinde gerçekleştirilen Millî Müslümanlar Konferansı’nda seçmiştir. O zamanlar konferansın / kongrenin aldığı kararlar Başbakanlığa bağlı Din İşleri Müdürlüğü’nde tescil edilmektedir. Söz konusu konferansta Başmüftü olarak Fikri Salih Hasan seçilmiş ve

¹⁵⁷ Cambazov, *Sofya İslam Enstitüsü, Anılar-Belgeler*, Sofya, 2005, s. 14-15.

¹⁵⁸ Çalışkan, *Bulgaristan’da İslam*, s. 92.

Din İşleri Müdürlüğü yapılan seçimin yasalara ve müftülük tüzüğüne uygun olduğunu onaylayarak tescil etmiştir. Böylece uluslararası antlaşmalarla belirlenen seçimle işbaşına gelme ilkesine yeniden dönmüştür. Ondan önceki yani komünist dönemin Başmüftüsü Nedim Gencev hemen itiraz istemiyle mahkemeye başvurmuştur. Ancak mahkeme talebini haklı bulmamış ve istemini reddetmiştir. Üç yıllık dönem için seçilen Başmüftü ve bölge müftüleri dönemlerini 1995 yılına kadar tamamlarlar. Ancak, Bulgaristan Müslümanlarının seçimle ortaya koyduğu iradeye saygı duymayan komünizm döneminin Başmüftüsü Nedim Gencev, mahkeme önlerinde uzun yıllar sürecek bir çekişmeyi başlatmış olur.¹⁵⁹

Bu arada Nedim Gencev, taraftarları ile 2 Kasım 1994 tarihinde kendilerini Bulgaristan Müslümanlarının temsilcisi olarak ilan ettikleri göstermelik bir kongre düzenlemişlerdir. Söz konusu kongrede Nedim Gencev'in Yüksek İslam Şurası'nın Başkan olması karar verilirken Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü ile ilgili yeni bir tüzük de kabul edilmiştir. Bunun üzerine Nedim Gencev, kongresinin tescil edilmesi için hemen Din İşleri Müdürlüğü'ne başvurmuştur.¹⁶⁰

Aynı yılın sonunda Bulgaristan'da parlamento seçimleri yapılmış ve Bulgar Komünist Partisi'nin halefi olan Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)'nin çoğunluğu elinde bulundurduğu yeni hükümet Ocak 1995 yılında görevine başlamıştır.

Siyasi konjonktürün değişmesi ile kendini sosyalist olarak adlandıran eski komünist parti iktidara gelmiştir. Bunun üzerine Başbakanlığın çatısı altında bulunan Din İşleri Müdürlüğü, Fikri Salih Hasan'ı Başmüftülük makamından uzaklaştırmış, ona mukabil Nedim Gencev'in 2 Kasım 1994 tarihinde gerçekleştirdiği kongreyi 23 Şubat 1995 tarihinde onaylayarak kendilerine yakın olan ve komünizm döneminin son Başmüftüsü Nedim Gencev'i Yüksek İslam Şurası Başkanı, Basri Şerifi de Başmüftü olarak söz konusu makamlara oturmalarını sağlamıştır.¹⁶¹

Gelişmeler üzerine, 1995 yılında tekrar seçim (kongre) yapılması söz konusudur. Seçim yapılır ve tekrar Fikri Salih Hasan Başmüftü olarak seçilir. Ayrıca yeni

¹⁵⁹ Çalışkan, **a.g.e.**, s. 92.

¹⁶⁰ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü, Anılar-Belgeler**, s. 153-154.

¹⁶¹ Çalışkan, **Bulgaristan'da İslam**, s. 93.

tüzük de kabul edilir. 19 Kasım 1996 tarihinde dönemin Başbakan Yardımcısı, 1995 tarihli tüzüğü ve Fikri Salih Hasan tarafından temsil edilen Başmüftülük makamının liderliğini tescil etmeyi reddetmiştir. Bu gelişmeler devam ederken Nedim Gencev, dayanağı olması için 07.08.1996 tarihi itibarıyla sembolik bir kongre toplayarak seçim yapmıştır. Bu dönemde yaklaşık 100 yıllık tarih içerisinde ilk defa Başmüftünün yetkileri daraltılarak Yüksek İslam Şurası Başkanı'na Başmüftüden fazla yetki verilmiştir. Başmüftü'nün uhdesinde olan Bulgaristan Müslümanlarını temsil yetkisi Yüksek İslam Şurası Başkanı'na bırakılmıştır. Söz konusu kongrede Nedim Gencev Yüksek İslam Şurası Başkanı, Basri Şerif de Başmüftü olarak seçilmiştir. Daha sonra vefat eden Basri Şerif'in yerine Nedim Gencev'in kendisi geçici olarak bu görevi yürütmüş sonra da 1997 yılında Ali Uzunov Başmüftü olarak görev yapmıştır. Bu dönem yaklaşık bir yıl devam etmiştir. Çünkü Nisan 1997 yılında genel seçimler yapılmış, siyasi konjonktür bu defa demokratlardan yana değişmiştir. Komünizm döneminden nefret eden ve kendini "demokrat" olarak tanımlayanlar (Demokratik Güçler Birliği) iktidara gelmişlerdir. Yeni gelen yönetim Başmüftülük sorunu da dâhil eskiden kalan her şeyi demokratik esaslar çerçevesinde değiştirmek niyetindedir. Nitekim adım atılır ve Nedim Gencev'in de rızasıyla 23 Ekim 1997 tarihinde Birleştirici Kongre yapılmasına zemin oluşturulur. Ancak seçimi kazanamayacağını anlayan Nedim Gencev, Birleştirici Kongre'ye katılmaz ve Bulgaristan Müslümanlarının resmi temsilcisinin Yüksek İslam Şurası Başkanı olarak kendisinin olduğunu iddia eder.¹⁶²

Seçim (kongre) 23 Ekim 1997 tarihinde yapılır ve Müslümanlar müftülerini seçerler. Mustafa Aliş Hacı Başmüftü, Hüseyin Karamolla da Yüksek İslam Şurası Başkanı seçilmiştir. Söz konusu kongre, 28 Ekim 1997 tarihinde Başbakan Yardımcısı tarafından Dini Cemaatler Kanunu'nun 6. ve 16. maddelerine dayanarak dini cemaatler kütüğüne tescil edilmiştir. Bu kongre Başmüftünün Bulgaristan Müslüman Cemaatini temsil etme yetkilerini kendisine iade etmiştir. 23.10.1997 tarihinde seçilen idare, 3 yıl olan dönemini tamamlar. Bunun üzerine Yüksek İslam Şurası; 28.10.2000 tarihinde bir sonraki dönem için seçim kongresi yapılması kararını alır.¹⁶³

¹⁶² Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü, Anılar-Belgeler**, s. 156-160.

¹⁶³ Çalışkan, **Bulgaristan'da İslam**, s. 94-95.

28 Ekim 2000 tarihinde seçim (kongre) yapılır. Selim Mehmed Başmüftü, Mustafa Aliş Hacı da Yüksek İslam Şurası Başkanı seçilmiştir. Din İşleri Müdürlüğü yapılan seçimi onaylamış ve tüzükte yapılan değişiklikleri kayda geçirmiştir.¹⁶⁴

Ancak tüzüken 3 yıl olan dönemin sonlarına doğru 2002 yılında Bulgaristan Parlamentosu yeni Dini Cemaatler Kanunu kabul etmiş ve bu kanununda en önemli değişiklik ulusal kongrelerde yapılan seçimin ve tüzük değişikliklerinin tescilini Din İşleri Müdürlüğü'nden alınıp Sofya Şehir Mahkemesi'ne verilmesini öngördüğünden kayıt 18 Şubat 2003 tarihinde mahkemeye aktarılmıştır.¹⁶⁵

Yüksek İslam Şurası, 3 yıllık dönemi sona erdiğinden 13 Aralık 2003 tarihinde kongre yapma kararı alır. Ancak yeni bir dönem başlamıştır. Kongrede yapılan seçim ve tüzük değişikliklerinin tescili artık mahkeme tarafından yapılacaktır. 13.12.2003 tarihindeki seçimde Fikri Salih Hasan Başmüftü, Ridvan Kadyov da Yüksek İslam Şurası Başkanı seçilmiştir. Gencev, Fikri Salih'in kongresinin tescil edilmemesi için mahkemeye itiraz dilekçesi vermiştir. Şehir Mahkemesi Gencev'in bu itirazını kabul etmiş olup Fikri Hasan'ın Başmüftülüğü'nü, Ridvan Kadyov'un da Yüksek İslam Şurası Başkanlığı'nın tescilini gerçekleştirmemiştir. Sofya Şehir Mahkemesi durumdan çıkmak için 19 Temmuz 2004'de Fikri Salih, Ridvan Kadyov ve Osman İsmailov'dan oluşan geçici üçlü bir komisyon tayin etmiştir. Bu üçlü komisyon kısa zaman içerisinde kongre yapmakla mükelleftir. Nitekim 20 Mart 2005'te kongre yapılması için üçlü yönetim karar alır, kongre hazırlıkları yapılır ve kongre gerçekleştirilir.¹⁶⁶

20 Mart 2005 tarihinde yapılan seçimlerde Fikri Salih Hasan, Nasuf Nasuf ve Mustafa Aliş Hacı Başmüftü adayı olmuş, oylama neticesinde 1400 Evet, 3 Hayır ve 1 Çekimser oyla Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü'ne Mustafa Aliş Hacı seçilmiş ve Başmüftülüğü Sofya Şehir Mahkemesince de 21 Mayıs 2005 tarihinde onaylanmıştır. Söz konusu kongrede Basri Pehlivan da Yüksek İslam Şurası Başkanı seçilmiştir. Ancak, yapılan kongreye karşı N. Gencev yine dava açmıştır ve bu dava süre-

¹⁶⁴ Cambazov, **Sofya İslam Enstitüsü, Anılar-Belgeler**, s. 190.

¹⁶⁵ Çalışkan, **Bulgaristan'da İslam**, s. 95-96.

¹⁶⁶ Çalışkan, **Bulgaristan'da İslam**, s. 96.

cinin son aşaması 8 Ocak 2008 tarihinde tamamlanmıştır. Şehir Mahkemesi, 1996 yılında yapılan seçimi dikkate alarak Nedim Gencev'in meşru Başmüftülük temsilcisi olduğuna karar vermiş ve davayı Nedim Gencev kazanmıştır.

Yapılan araştırmalar ve tetkikler sonucu tekrar kongre yapmanın yolu bulunarak 19 Nisan 2008 tarihinde yeni bir kongre gerçekleştirilmiştir. Mustafa Aliş Hacı Başmüftü, Basri Pehlivan da Yüksek İslam Şurası Başkanı olarak ittifakla tekrar seçilmiştir.¹⁶⁷

Yüksek İslam Şurası süren davalar çerçevesinde, kısa süre içerisinde yeniden kongre kararı alır. 31 Ekim 2009 günü düzenlenen kongrede Başmüftü olarak Mustafa Aliş Hacı, Yüksek İslam Şurası Başkanı olarak da o güne kadar Kırcaali Bölge müftüsü olan Şabanali Ahmet seçilmiştir. 02.11.2009 tarihinde Sofya Şehir Mahkemesine tescil için başvuru yapılmıştır. Ancak mahkeme 06.11.2009 tarihinde, 19.04.2008 tarihindeki kongreyle ilgili Yüksek Mahkeme'de devam eden dava sonuçlanıncaya kadar son yapılan seçimin kaydını durdurma kararı aldığını açıklamıştır.

Yüksek Mahkeme'de devam eden Başmüftülük konusu, 12 Mayıs 2010 tarihinde sonuçlanmış ve Yüksek Mahkeme Nedim Gencev lehine karar vermiştir.¹⁶⁸

Krizden tek çıkış yolunun her iki tarafın da katılacağı yeni bir ulusal kongre olduğu iyice açığa çıkmıştır. 2009 yılında seçilen 33 üyeli Yüksek İslam Şurası 200.000'den fazla Müslümanın imzalı taleplerini de dikkate alarak 12 Şubat 2011 günü kongre yapılması kararı alır. Nedim Gencev ve taraftarlarına davetiyeler gönderilir. Ancak 1997 yılında yaptığı gibi yine demokratik yarışa katılmaz. Başmüftü adayı Mustafa Hacı, 988 delegenin tamamının oyunu alarak yeniden bu göreve seçilmiştir. Kongrede ayrıca, Ekim 2009 yılındaki seçimde olduğu gibi Yüksek İslam Şurası Başkanlığı'na Şabanali Ahmet seçilmiştir. Oylama ile Yüksek İslam Şurası kuruluna 31 üye seçilerek yeni bir tüzük de kabul edilmiştir.

Bu seçime Bulgaristan devletinin yanı sıra uluslararası kuruluşlar ve Müslüman ülke temsilcileri büyük ilgi göstermiştir. Konferansa katılanlar arasında Amerika Bul-

¹⁶⁷ Çalışkan, **a.g.e.**, s. 96-97.

¹⁶⁸ Çalışkan, **Bulgaristan'da İslam**, s. 97.

garistan Büyükelçisi, Uluslararası İslam Konferansı Örgütü temsilcisi ve IRCICA Genel direktörü, Türkiye Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı, DPS-HÖH Milletvekilleri bazı Müslüman ülkelerin büyükelçileri ve Balkan Ülkelerinden Başmüftüler de katılmıştır. Konferansa ayrıca Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi Pırvanov ile Başbakan Boyko Borisov da birer kutlama mesajı göndermiştir.

Yeni seçilen dini yönetim alınan kararların Sofya Şehir Mahkemesinde tescil edilmesi için kongreden üç gün sonra 15 Şubat 2011 tarihinde başvurusunu yapmıştır. Ancak mahkeme dokuz gün sonra yani 24 Şubatta verdiği kararda tescil istemini reddetmiştir. Kararda bir üst mahkemeye itiraz hakkı tanınmıştır. Karar bir üst mahkemeye temyiz edilmiş ve iki ay sonra 20 Nisan 2011 tarihinde hak ve adalet yerini bulmuştur. Sofya İstinaf Mahkemesi 14 sayfalık gerekçeli kararında ortaya konan delilleri dikkate alarak, yapılan kongrenin bütün yasal koşulları taşıdığını belirterek yasal Başmüftü olarak Mustafa Aliş Hacı'yı Yüksek İslam Şurası Başkanı olarak da Şabanali Ahmet'i dini cemaatler kütüğüne tescil edilmesi kararını verir. Burada son bulmasa da hukuki sıkıntılar bu aşamadan sonra resmiyet ve statü anlamında Başmüftülük Kurumu bir nebze rahatlamıştır.

Ekim 2014 yılında yapılan Parlamento seçimlerinde Yüksek İslam Şurası Başkanı Şabanali Ahmet Hak ve Özgürlükler Hareketi'nden milletvekili seçilmiş ve olağan kongreye 1 yıldan aşkın bir süre olması hasebiyle yerine vekâleten Şura üyelerinden Vedat Ahmet'i teklif etmiş ve Şura tarafından onanmıştır.

Yüksek İslam Şurası'nın kararı ile 24 Ocak 2016 yılında olağan Başmüftülük Milli Konferansı gerçekleşmiş ve bu konferansta oy birliği ile Başmüftü Mustafa Hacı, Yüksek İslam Şurası Başkanı da Vedat Ahmet seçilmiştir olağan olarak Şura üyeleri ve tüzük değişikliği de delegelerin oylarına sunulmuş ve gerçekleşmiştir.

Bir asırlık zaman zarfında değişikliklere uğrayan Başmüftülük teşkilâtının taşra birimleri bölge müftülükleri ve cami encümenlikleridir. Konjonktüre göre bunların yetkileri bazen genişletilmiş, bazen de daraltılmıştır.

Bugün bölge müftüleri Yüksek İslâm Şurası tarafından seçilmektedir. Belli başlı büyük cami encümenlikleri de Yüksek İslâm Şurası tarafından seçilmekte, büyük çoğunluğu ise cami cemaati tarafından seçilmektedir.

Başmüftülük, Bulgaristan Müslümanlarının dinî işlerini yöneten, Bulgar makamları ve yurt dışındaki kurum ve kişiler önünde temsil eden kurumdur. Başmüftünün vekâletiyle bölge müftüleri de yerel makamlar önünde Müslümanları temsil etmektedirler.

Başmüftülük merkezi başkent Sofya'da bulunmakta olup 50 kişilik personelle hizmet vermektedir. Başmüftülük bünyesinde vakıflar müdüriyeti, eğitim dairesi, irşat dairesi, yayın şubesi, hukuk şubesi ve muhasebe şubesi bulunmaktadır. Bölge müftülükleri ise büyüklüğüne göre, 2 ile 5 arası personelle hizmet vermektedirler.

Başmüftülük, bölge müftülükleri ve Müslüman encümenlikler vasıtasıyla ülke içinde bulunan vakıf mallarını -bina ve tarla- yönetmekte, devlet tarafından el konan veya değişik kişilerce satılan vakıf mallarının iadesiyle ilgili davalar yürütmektedir.

Başmüftülüğe bağlı olarak bir Yüksek İslâm Enstitüsü, üç imam hatip lisesi ve her yıl sayıları ciddi değişikliğe uğradığı için sayı vermekten kaçındığım camilerde yaz Kur'an Kursu faaliyet göstermektedir. Başmüftülük tarafından aylık olarak Türkçe ve Bulgarca "Müslümanlar" dergisi yayınlanmaktadır. Zaman zaman değişik İslâmî kitaplar yayınlanmaktadır.

Başmüftülük devlet ilköğretim okullarında okutulan İslâm dini derslerinin programlarını hazırlamakta, öğretmen ve kitaplarını temin etmektedir.

Başmüftülüğün bünyesinde günümüz itibarı ile 20 bölge müftülüğü bulunmakta olup, bölge müftülüklerinin tayin ettiği 800'e yakın imam bulunmaktadır. Müslüman cemaatinin 1400'ün üzerinde cami ve mescidi bulunmaktadır.

Bölge Müftülüklerinin sayısı 2008 yılına kadar 12 olmuş; daha sonra 16 ve 2009 kongresinde de 19'a çıkarılmış 2011 kongresinde 21'e çıkartılmış 2016 kongresinde 20 olmuştur. Bulundukları şehirler şu şekildedir: Sofya, Gotse Delçev (Nevrokop), Plovdiv (Filibe), Smolyan (Paşmaklı), Haskovo (Hasköy), Kırcaali, Aytos, Şumen (Şumnu), Dobriç (Hacıoğlu Pazarcığı), Razgrad (Hezargrad), Pleven (Plevne), Tırговиşte (Eski Cuma), Silistra (Silistre), Pazarcik (Tatar Pazarcığı), Ruse (Rusçuk), Veliko Tırnovo (Tırnova) ve Sliven (İslimye), Varna, Stara zagora (Eski Zağra), Vidin.

2.1.7. Başmüftülüğün Siyasi ve Dini Sıkıntıları

Sonuç itibarı ile Osmanlı sonrası, Başmüftülük kurumunun ihdas edilmesine kadar ve ihdas edildikten sonraki süreçte görmekteyiz ki Başmüftülük siyasi konjonktürden çok etkilenmiş ve devamlı olumlu veya olumsuz anlamda gelişmeler kuruma sirayet etmiştir. Bununla beraber genelde dinler yasası başlangıçtan günümüze kurumun çalışması ve pozisyonu ile ilgili çok etkili olmuştur bunu daha Başmüftülük kurulmadan önce geçici olarak kabul edilen “Hristiyanların, Müslümanların ve Yahudilerin Ruhanî İdarelerine Dair Geçici Kurallar” çerçevesin görmekteyiz. Geçici olarak kabul edilen bu kurallar 15 yıl yürürlükte kalmış akabinde “Müslümanların Dinî İdarelerine Dair Muvakkat Talimatname” kabul edilmiş ve Başmüftülük, Hariciye Bakanlığının nezaretinde ihdas edilmiştir.

Bir nebze olsun 1909 ve 1913 yıllarında imzalanan birinci ve ikinci İstanbul Antlaşmaları ile düzene giren Başmüftülük ne yazık uygulamalarda aynı durumu görememiştir. 1944 yılı sonrası demokratik döneme kadar geçen süreci çok değerlendirmeye almıyorum çünkü 1949 yılında Kabul edilen ve 1951 yılında yürürlüğe giren “Dinî Cemaatler Kanunu” tamamen sembolik kalmıştır. Demokratik dönemde ise “Dinler Yasası” iki defa değişikliğe uğramıştır. 2002 ve 2018 yıllarında gerçekleşen bu düzenlemelere değinmek yerinde olacak kanaatindeyim.

Bulgaristan’da “Dinler Yasası”, dini hayatı düzenlemek, inanan bireylerin hürriyetini ve hukukunu korumak üzere vardır. Dinler yasası bazı dönemlerde değişikliklere uğramış var olan dini kurumlar bir dönem Dışişleri Bakanlığına bağlı iken demokrasinin gelmesi ile Başbakanlığa bağlanmıştır. Osmanlı sonrası ve Bulgaristan Başmüftülüğünün ihdası ile Başmüftülük ülkede var olan Müslümanların dini hayatını düzenlemek, çıkan dini sorunları çözüme kavuşturmak ve bir nevi devletle Müslümanlar arasında dini anlam taşıyan konularda arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Bulgaristan’da dinler devamlı devletten ayrı telakki edilmiş dönemine göre devlet destek çıkmış bazen de yarımsız bırakmıştır ancak dini kurumlar genelde özerk statüde olmuş ve bunu korumuştur.

Dinler yasası 2018 Aralık ve 2019 Mart ayında yapılan değişikliklerden önce son kapsamlı değişikliğini 2002 yılında yaşamıştır mimarı iktidar ortağı olan HÖH

(Hak ve Özgürlükler Hareketi)'dir. O zaman yapılan temel değişiklik ile Bulgar Ortodoks Kilisesi hariç diğer dini yapılar gerçekleşen tüzük ve yönetim değişikliklerini Sofya Şehir Mahkemesince tescile tabii tutulması olmuştur. Sebebinin ise şöyle açıklarlar yasanın mimarları, o zamana kadar Başbakanlık Dinler Müdürlüğünce tescil edilen dini idareler mahkemeye taşınmakla siyasi etki ve bağımlılıktan kurtulacaklardır. Ancak gerçekte hiç de öyle olmaz siyasetten bağımsız kalmadığı gibi yargı sistemine taşındığı için bu madde uzun yıllar Başmüftülük idaresi için bitmeyen davaların ve yönetim kavgalarının önünü açmış olmaktadır.

2002 yılından gerçekleşen kısmi değişikliklerin neticesinde asıl kapsamlı olarak değişiklik 2018-19 yılında yapılmıştır. Değişikliği tetikleyen unsurlar dini olmaktan ziyade her zaman olduğu gibi yine siyasi olmuştur. Bu sefer değişiklik Bulgaristan'ın uzun süre üzerinde durduğu ama gerçekleştiremediği bir konudur. 2015 yılının sonlarına doğru Türkiye – Rusya arasında yaşanan gerginlik belki planlı bir şekilde Bulgaristan'a sıçramış yeni siyasi serüvenlere Türkiye'yi sürüklemiş ve akabinde atılacak birçok adıma zemin hazırlamıştır.

Bu olaylardan sonra 26 Mart 2017 yılında yapılan parlamento seçimleri sonucunda kısmi bir başarı sağlansa da Türkiye eksenli yürütülen bu süreç amacına ulaşmamıştır. Yeni parlamento görevine başladıktan sonra ilk işlerinden biri dinler yasasını gündeme almak olmuştur. Yeni dinler yasasının temelinde 2002'de olduğu gibi yine HÖH (Hak ve Özgürlükler Hareketi) vardır, sebebi ise son parlamento seçimlerinde ciddi oy kaybetmelerinin sorumlularından biri olarak güya Türkiye etkisi altında bulunan Başmüftülüğü görmeleridir. Realite öyle olmasa da Başmüftülüğün kısmen özerkliğini kaybetmesi ve Türkiye ile olan bağlarını azaltmak için ellerine fırsat geçmiştir ve bunu iyi kullanmayı amaçlamaktadırlar.

Öncesine bakıldığında, siyasi çalkantı döneminde Türkiye'den gelen imamların maaşlarının gecikmesini gerekçe göstererek, Başmüftülük yönetimi kamuoyu önünde birkaç defa Bulgaristan Cumhurbaşkanı ve Başbakanına aleni olarak imamlar maaş alamıyor bize para verin imamların maaşlarını ödemek için diye davette bulunmuşlardır. Tabii Bulgaristan yetkilileri bunu soğukkanlı karşılamışlar ve yuvarlak

cevaplar vermişlerdir, ancak bir taraftan da planlarında var olan dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak için ellerine bulunmaz bir fırsat geçmiştir.

HÖH'ün de bu işte siyasi gerekçelerle başı çekmesi işi daha da kolaylaştırmıştır. Öncelikle üç büyük parti GERB (iktidar), BSP ve HÖH (muhalefet) ortak hazırlanmış bir kanun tasarısı sunmuşlardır. Bu tasarımı beğenmeyen ırkçı ve milliyetçi cephe iktidar ortağı olarak daha radikal bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Tasarıların ikisi de beraber incelenmeye karar verilmiş, ama nihayetinde kabul edilen tasarı GERB, BSP ve HÖH'ün kanun tasarısı olmuştur. Kamuoyunda ve basında yer alan eleştirilere bütün siyasiler Cumhurbaşkanı'ndan siyasi parti liderlerine ve sözcülerine kadar açıklamalarında tek söylem edinmişlerdir, söz konusu milli güvenlikse gerisi teferruattır, radikal gruplardan ve dış müdahaleden korunmamız için bu kanun tasarısının yasallaşması zorunludur.

Kanun tasarısında bu iki gerekçe aleni olarak yer almaktadır milli güvenlik, radikalizm ve dışardan etki. Kanun tasarısı birçok değişikliği öngörmekle beraber temelde iki ana konu ele almaktadır. 1. Genel nüfustan 1% nüfusa sahip olan diyanetlerin, kişi başı 10 leva yıllık söz konusu diyanete para verilmesidir. Bu kriterlere haiz sadece Bulgar Ortodoks Kilisesi ve Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü bulunmaktadır. Son sayıma göre ülkede kendilerini Müslüman olarak ifade edenler 570 000 civarındadır ve bu da yıllık 3 000 000 Avro' nün üzerinde yıllık ödenektir ki bu ek gelirlerle müftülüğün temel cari giderlerine yetecektir.

2. önemli husus ise yurtdışından anonim ve deklare edilmemiş yardımın kesilmesidir, ancak bu konu kanun tasarısı genel kurulda incelenirken ikinci okuma öncesi yasallaşmadan önce değişmiştir. Bulgar Ortodoks Kilisesi aleni bir şekilde bu konuya karşı çıkmıştır ve kanunu teklif edenler değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte Başmüftülük tamamen suskun ve kanunu kabullenmiş gibi davranmaktadır. Yasa sonrası günümüzde bu konuyu takip edenler yurtdışı yardımının korunması sanki Türkiye'nin lehine olmuş gibi okumaktadır ama gerçekte anlamı öyle değildir.

Genel olarak yeni kabul edilen "Dinler Yasası" toplumda daha çok Hristiyanlar ve diğer dini gruplar arasında esefle karşılanmış ve eleştirilmiş, devletin dini kurumların işlerine ve özgürlüklerine bir müdahale olarak algılanmıştır. Sonuç itibariyle dini

kurumlar daha ciddi bir şekilde devletin denetim ve kontrolüne alınmış, üzerlerine müdahale imkânı artmıştır bu da daha ileride hissedilecektir. Özellikle Başmüftülük üzerinde siyasetin var olan etkisi artmış ve bu doğrultuda bundan sonraki çalışmalarında ve yönetim seçiminde daha çok müdahale edebilecekleri bir zemin hazırlanmıştır.

2.2. BULGARİSTAN'DA DİN EĞİTİMİ VE GEÇİRDİĞİ EVRELER

2.2.1. Osmanlı ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Bulgaristan Coğrafyasında Din Eğitimi

Eğitim öğretim sistemi ülkelerde, her dönem önemli bir yer tutmuştur. Bunun Osmanlı İmparatorluğu için de böyle olduğunu söyleyebiliriz. Aslında Osmanlı Devleti büyük ölçüde bu mirası kendinden önce var olan İslam devletlerinden almıştır. Osmanlı devleti fethettiği toprakları ilk dönemden itibaren iskân politikası çerçevesinde Müslüman – Türklerin meskûn edildiği bölgelerde camii, medrese inşa ederek din eğitiminin yaygınlaşmasına ve tatbik edilmesine büyük önem vermiştir.¹⁶⁹ Bulgaristan'daki din eğitimini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Müslüman – Türkler din eğitimini İslam'ın bir emri olarak telakki etmişlerdir. Osmanlı yönetimi, bu konuyu fethettiği topraklara da taşıyarak İslam'ı tebliğ etme ve Müslüman olanların dinlerini kolayca yaşayabilmeleri açısından eğitim ve öğretim kurumlarına ciddi anlamda önem vermişlerdir. Din eğitimini ilk oluşturan Hz. Peygamber s.a. ve tarafından kurulan ilk eğitim kurumlarından esinlenerek inşa edilmiş olan Osmanlı eğitim sistemini bağımsız bir şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Tarihi derinliğin verdiği tecrübe ve yeni açılımların ortaya koyduğu daha geniş ve çok yönlü kazanımları harmanlayarak Osmanlı, kendi coğrafyasında eğitim yönünden en gelişmiş bölgelerden olan Rumeli ve buna bağlı olarak Tuna Vilayeti Bulgaristan topraklarında güçlü bir eğitim sistemi oluşturmuştur. Osmanlı'nın 1877-1878 Harbi neticesinde bu topraklardan el çekme zarureti hâsıl olmadan önce Bulgaristan'da eğitim kurumları geniş bir eğitim ağına sahip olmakta olup şu manzarayı arz etmektedir: Bazı kaynaklara göre, XVII. Yüzyılda Sofya'da 40, Filibe'de 71, Silistre'de 40, Eski Zağra'da 42, Niğbolu'da 20, Tırnova'da 20, Vidin'de 11, Hacıoğlu Pazarcık'ta 11, Pravadi'da 10, Plevne'de 7,

¹⁶⁹ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, s. 12.

Şumnu'da 7, Kazanlık'ta 7, Tatarpazarcık'ta 7, Çirpan'da 7, Yeni Zağra'da 7, Köstendil'de 6, Lofça'da 6, Kostenets'de 3, Vratsa'da 4, Samokov'da 3, Hasköy'de 3, İslimye'de 1, Hezargrad'ta 1 çocuk mektebi bulunmaktadır.¹⁷⁰ Bunun devamı olarak Osmanlı'nın son dönemiyle ilgili veriler ise şu neticeyi göstermektedir: 2000'in üzerinde çocuk mektebi, 150'ye yakın medrese ve 40 civarında rüştiye.¹⁷¹

Belirtilen birkaç sebepten dolayı 1877-1878 yıllarında cereyan eden Osmanlı-Rus Savaşı esnasında ve daha sonraki dönem içerisinde Bulgaristan'daki Müslümanların eğitim sistemi büyük bir buhran yaşamıştır. O yıllarda Müslüman-Türk toplumunun dini ve fikri önderleri, Bulgaristan Osmanlı coğrafyasının dışında kaldığı için Osmanlı topraklarına göç etmiş, okul binaları bakımsız harap hale gelmiş veya gasp edilmiştir. Daha önce değindiğimiz üzere okulların mali kaynağının ana dalını teşkil eden vakıf mallarının da gasp edilmesi ve hayırsever eşrafın ve zenginlerin bulundukları bölgeleri terk etmek zorunda kalması sebebiyle maddi destek asgariye düşmüştür.¹⁷² İlim ve irfana verdikleri önem sebebiyle yeni kurulan Bulgaristan devletindeki Türkler bulundukları aşırı olumsuz şartlara rağmen, kısa bir zamanda bu buhranlı durumdan çıkabilmenin çarelerini aramaya koyulmuşlardır. Belirli bir zaman içinde eskiden var olan eğitim sistemini yeni şartlara göre yeniden yapılandırarak azınlık haklarını ve bunların en önemlilerinden olan din ve din eğitimi özgürlüğünü kazanma ve gereğince kullanma yolundaki zorlu mücadelelerine başlamışlardır.

Bulgaristan'daki Müslüman azınlığın varlığını sürdürme, kültürünü geliştirme ve eğitim-öğretim alma haklarının devam etmesi noktasında savaşın akabinde imzalanan Yeşilköy (Aya Stefanos) ve Berlin antlaşmaları gibi uluslararası akitlerin yanında, 1879 yılında kabul edilen Tırnova Anayasası çerçevesinde de temin edilmektedir. Ancak uygulamada birçok sorun zuhur etmektedir. Yeni kurulan Bulgaristan devletinin Müslüman - Türk azınlığın sorunlarını çözme konusunda büyük ölçüde hazırlığı yoktur. Oluşan durumdan dolayı Müslümanlar eğitim ve kültür konularında geçici bir dönem kendi haline bırakılmıştır. Bulgaristan'ın yeni dönemde bu konulara hazır olma-

¹⁷⁰ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁷¹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 29; Memişoğlu, **Bulgaristan'da Türk Kültürü**, Ankara, 1995, s. 74-78.

¹⁷² Şimşir, **a.g.e.**, s. 32-35.

ması dışardan destek almasını gerektirmiştir. Dönemin Maarif Bakanı Konstantin İreçek'in o dönemde hem Avrupa'nın, hem de İslami usullere uygun düşen çözümler üretecek şekilde, Fransa'dan Cezayir asıllı bir Müslüman uzmanı davet etmesi ve getirme yolundaki girişimi de bunu ortaya koymaktadır.¹⁷³ Uygulanan ekonomik ve idari baskılar durumu oldukça zorlaştırmakla beraber, öğretim konusunda kendi haline terkedilen Müslümanlar, biraz bağımsız hareket etmelerine izin verilmiş olsa da mümkün oldukça engellenmişlerdir. Örneğin çıkarılan ilk kanun tasarılarında Müslüman okulları özel statüde değerlendirilmekle birlikte, bu eğitim müesseselerinin mali kaynağını oluşturan ve temel geliri olan vakıf malları kamulaştırılmakta, gasp edilmekte ve metruk bakımsız hale dönüştürülmektedir. Diğer bir örnek de kabul edilen kanunlar çerçevesinde azınlıkların okullarında Bulgar dilinin okutulması zorunlu hale getirilmekte, ancak bu dersleri verebilecek Müslümanlara eğitim ve hazırlık imkânı tanınmamaktadır. Bu gibi gelişmelerle birlikte, sağlık müesseseleri okulların gerekli hijyen kurallarına riayet etmesini öne sürmekte, fakat aynı zamanda Vidin, Samakov, Rusçuk, Tırnova, Pravadi ve Sofya gibi şehirlerde bulunan en güzel ve düzenli Müslüman-Türk okullarına genel toplumun istifadesine bahanesi ile el konmakta, Müslümanlar tarafından kullanılamaz duruma dönüştürülmektedir.¹⁷⁴

Bulgaristan'da din eğitimini daha iyi anlaşılması için dönemlere ayırarak incelemek daha verimli olacaktır kanaatimizce. Diğer konularda olduğu gibi üç dönemde incelemek mümkündür; Osmanlı sonrası Prenslik ve Krallık dönemi, komünizm dönemi ve demokrasi dönemi.

2.2.2. Osmanlı Sonrası Bulgaristan'da Din Eğitiminin Yapılandırılması Prenslik ve Krallık Dönemi (1878 – 1944)

Bulgaristan'da din eğitim ve öğretimi, genel eğitim ve öğretimden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Bu dönemde Bulgaristan devleti yeniden yapılandırıldığı gibi devletin içinde bütün diğer sistemlerde yeni yapılanma içerisinde olmuştur. Genel eğitim sistemiyle birlikte din eğitim ve öğretimi için de bu süreç doğal olarak sancılı ve zorlu bir dönem olacaktır. Bu dönemdeki din eğitiminin çerçevesini oluşturabilmek

¹⁷³ Jorjeta Nazırska, *Bilgarskata Dırjava i Neynite Maltsinstva; 1879-1885*, Sofya, 1999, s. 87

¹⁷⁴ Şimşir, *a.g.e.*, s. 33-38; Nazırska, *Bilgarskata Dırjava i Neynite Maltsinstva ; 1879-1885*, s. 87-88.

için üç farklı alanda nasıl verildiğini incelemek gerekmektedir. Bunlar sırasıyla şöyledir: ilkokul (sıbyan mektepleri), ortaokul (rüştiye) ve medreselerde din eğitimi olarak ele alınabilir.

2.2.2.1. İlkokul Eğitimi

Osmanlı döneminde ilköğretim, “sıbyan mekteplerinde” gerçekleşmektedir. Çocukların eğitimi için teşkil edilen bu eğitim kurumları klasik İslam medeniyetindeki “küttab” adlı okulların devamı mahiyetindedir. Bu eğitim kurumlarına farklı isimler de verilmiştir örneğin darü’t-ta’lim, darü’l-huffaz, taş mektep veya sadece mektep gibi.¹⁷⁵ Bu mekteplere erkek Müslüman – Türk çocukları 7-15, kız çocukları ise 7-13 yaşlarında eğitimlerine devam etmişlerdir. Okul çağına gelmiş olan çocuklar “Âmin Alayı” ve “Bed-i Besmele” adı verilen canlı ve hareketli bir törenle derslerine başlamaktadırlar.¹⁷⁶ Hocaların genellikle medrese eğitimi almış dini bilgileri tahsil etmiş veya eğitim verebilecek düzeyde olan imamlar seçilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı sonrası 90’lı yıllarında ilköğrenim sıbyan mektepleri artık “ibtidaiyye” olarak isimlendirilmeye başlanan ilkokullarda gerçekleşmeye başlamıştır.¹⁷⁷

Müslüman - Türklerin ikamet ettiği her yerleşim merkezinde bu okullar bulunmaktadır. Dersler genellikle okulda, cami odalarında veya hocanın/öğretmenin evinde yapılmaktadır. Ayrı okul ihtiyacını karşılayacak bina varsa o da hemen caminin bitişiğindedir bunun amacı hocaların sadece camii imamı olmasından değil, eğitimin temelini dini tedrisat oluşturduğu için ibadetlerin ve tatbikatın elverişli olmasından kaynaklanmıştır.¹⁷⁸

Genellikle öğretmen aynı köyün imamı ve hatibidir. Eğitim - öğretim yılı Kasım’dan Hıdırellez’e kadar devam etmektedir. Fiziki şartlar sınıfları ayırmaya elverişli olmamasından kaynaklı eğitim kalfa yardımıyla gerçekleşmektedir. Öğretmenin imam olması hasebiyle derslerin düzeni vakit namazlarına göre ayarlanarak ya öğle namazına kadar veya ikindi namazına kadar devam etmektedir. Namaz vakti girince öğren-

¹⁷⁵ Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, s. 15.

¹⁷⁶ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁷⁷ Mehmed Celil, “Mekteblerimiz İyi ve Fena Günleri”, **Rehber**, 19 Mayıs 1928, sayı 18, s. 1.

¹⁷⁸ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 1989, 3. Baskı, s. 96.

ciler hep birlikte gelenekleri doğrultusunda âmin'ler eşliğinde o günkü dersi sonlandırmaktalar.¹⁷⁹ İlk dönemde okullardaki öğrenimin ağırlıklı olarak İslam dinini öğretmeye yönelik olduğu görülmektedir. Mekteplerde Kur'an-ı Kerim, Tecvit, Türkçe Ahlak risaleleri, Arap alfabesi, ilmihal (temel dini bilgiler) ve hesap (matematik) öğretilmektedir.¹⁸⁰

Ancak ilerleyen zaman içerisinde okul programlarına tedricen Bulgarca, müzik, Türk tarihi, coğrafya, tarih ve tabiat bilgisi gibi dersler de ilave edilmiştir. 1977-1978 Harbi sonrasında ilk dönemlerde çocuklar Kur'an-ı Kerim okumayı, bazıları ise yazmayı da öğrenmişlerdir. Bununla birlikte namaz kılmada gerekli olan kısa sure ve duaları da ezberlemişlerdir. İlmihal bilgileri olarak öğrenciler, iman ve İslam'ın şartlarını öğrenmekte abdest, namaz gibi ibadetleri camide gerçekleştirmektedir. Bahsedilen konular hakkında temel bilgi edindikten sonra öğrenciler "hatim duası" yaparak öğrenimlerini tamamlamış olmaktadır. Eğitim-öğretim süresi kesin bir takvim çerçevesinde olmayıp programın içeriği ve ders saatleri öğretmene göre şekillenmektedir. Bu durumun böyle devam etmeyeceği aşikârdır ve XX. yüzyılın başlarında ortak bir program arayışı başlamış ve bunun neticesinde 1904/1905 öğretim yılında oldukça düzgün ve ortak sayılabilecek bir program hazırlanmıştır. Özellikle 1906 yılında Bulgaristan Muallimin-i İslamiyye Cemiyet-i İttihadiyyesi'nin kurulmasından sonra hazırlanan program takip etmeye gayret edilmiş, ancak bu doğrultuda her zaman başarı elde edilememiştir. 1904/1905 öğretim yılında hazırlanan programı ele aldığımızda, Rusçuk bölgesinde haftada toplam 19 saat din bilgisi, Razgrad bölgesinde ise toplam 16 saat din bilgisi okutulduğu görülmektedir.¹⁸¹

Yukarıda değindiğimiz ekonomik sıkıntılardan ve okulların statüsünden kaynaklı, Müslüman – Türklerin ilkokullarında öğretmenler yerleşim noktasının vakıfları aykta ise ve gelirleri varsa bazen maaş alabilmektedir, sosyal güvence ise söz konusu bile değildir. Ancak öğrencilerin aileleri bu konuda azami ölçüde gayrete göstermekte

¹⁷⁹ Kesioğlu, **Bulgaristan'da Türkler**, s. 58.

¹⁸⁰ Nikola Vankov, **Îz Arhiva na Ministerstvoto na Narodnoto Prosveshtenie -18781-1879, 1884-1885**, Sofya, 1905, s. 91; Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁸¹ Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, s. 104.

ve eğitim sürecinin değişik aşamalarında hocalara hediyeler teymîn etmektedirler. Öğretmenlere hediye ve ödemeler genellikle aynı olarak verilmekle birlikte bazen duruma göre öğrenci velileri, borçlu kalmamak için hocanın işlerini halletmektedirler.¹⁸²

2.2.2.2. Ortaokul Eğitimi

Bulgaristan'da sıbyan ve ibtidai mekteplerinin yaygınlaştırılmasıyla beraber rüştiye okullarının açılmasına ve ihdas edilmesine hız verilmiştir. Eğitim tarihinde rüştiyeler, önceleri 4 yıllık daha sonraları ise 3 yıllık sınıf sistemine göre düzenlenmiş olup günümüz terminolojisiyle ortaokul seviyesinde eğitim veren okullardır. Sıbyan mekteplerini bitirip şahadetname alan öğrenciler sınavsız bu okullara alınmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ilk yıllarda sadece birkaç merkezi şehirde rüştiye okulu kalmıştır, ancak daha sonraları bu okullar başka şehirlerde de açılmaya başlamıştır. İlk akla gelenler Şumnu, Varna ve Filibe rüştiyeleridir, çünkü oralarda pedagojik formasyon sahibi, İstanbul'da Darü'l-Muallimini bitirmiş öğretmenler görev yapmakta olup daha sonraki yıllarda tanınmış eğitimci ve düşünce önderi olan bir çok kişi bu üç okuldan yetişmiştir. Bunlardan biri Filibe rüştiyesinde hocalık yapan ıslahatçı Ali Suavi'dir kayda değer iz bırakmıştır. Filibe kız ve erkek rüştiyelerini esas aldığımızda bu okullardaki İslami öğretimi şu şekilde tasvir edebiliriz: Kız rüşdiyesi üç yıllıktır. Her üç sınıfla da Kur'an-ı Kerim, mebadi ulûmu diniye ve Kavaid-i Arabiye ve İslam tarihi okutulmaktadır. Erkek rüştiyesinde eğitim süresi dört yıldır. Kur'an-ı Kerim, Mebadi ulûmu diniye, Akait, Arapça ve İslam tarihi okutulmaktadır.¹⁸³

2.2.2.3. Medreselerde Eğitim

Bulgaristan'da Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerinde olduğu gibi, medreseler ve burada ders veren müderrisler ve hatta medresedeki talebeler, kurulan vakıflar tarafından idare edilmiş ve onların bütün ihtiyaçları vakıflarca temin edilmiştir. Kurulu olan medreseler Osmanlı İmparatorluğu'nun uğradığı reformlara rağmen son dönemine kadar ayakta kalmayı başarmıştır, ancak Osmanlı sonrası yeni Bulgaris-

¹⁸² Vankov, *İz Arhiva na Ministerstvoto na Narodnoto Prosveshtenie -1878-1879, 1884-1885*, s. 91.

¹⁸³ Keskiöğlu, *Bulgaristan'da Türkler*, s. 68-69.

tan devletindeki medreselerin kendilerine mahsus bazı özellikleri bulunmaktadır. Varlığını sürdüren medreseler Osmanlı dönemindekilerin devamı olmakla birlikte, yönetim ve idare olarak farklı bir devletin bünyesine geçmişlerdir. Bununla beraber mevcut o güne kadar var olan vakıflar yıkılmaya, tahrip edilmeye ve kamulaştırılmaya başlanmıştır, bu da medreselerin ayakta durmasını ve eğitim sürecini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu sorunların yanında Başmüftülük kurumunun henüz ihdas edilmemesinden kaynaklı, 1910 yılına kadar bu okulların denetimi de bulunmamaktadır. Medreseler bulundukları bölgelerde kısmen var olan Bölge Müftülükleri tarafından teftiş edilmektedir. Bulgaristan'daki medreselerin öne çıkan özellikleri, sadece din derslerinin var olması ve genellikle bir müderrisin görev yapmasıdır, bir medresede görevli iki hoca-nın bulunduğu durumlar neredeyse yoktur. Medreselerin eğitim durumu birbirinden kopuk olup ve genel anlamda ortak bir müfredatları yoktur. Uygulanan program ve ders içeriği tamamen hocanın seviyesine ve birikimine göre şekillenmektedir. Normalde medrese eğitimi ilk mektep yani sıbyan mekteplerinin bir üst derecesidir. Sıbyan mektebini ikmal eden veya özel bir eğitim sayesinde o dereceye gelen talebe, medreselerde okumak istediğinde, önce alt seviyedeki bir darul-kurra'ya girer ve orada hazırlığını tamamladıktan sonra yüksek seviyedeki bölüme geçer. Eğitim süresi dört-beş yıldır, ancak bazılarında daha uzun da sürmektedir. Bahsettiğimiz dönemde Bulgaristan'daki medreselerin eğitim seviyeleri oldukça düşüktür. Konu ettiğimiz medreselerden mezun olanların daha sonra uzun dönem İstanbul medreselerinde öğrenimlerine devam etmeleri bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu medreselerin amaçları, arzu edenlere daha geniş dini bilgiler vermek ve Müslüman halkın imam-hatip ve vaiz gibi dini kadro ihtiyacını karşılamaktır. Medrese mezunlarının dışında hazırlıklı kadro olmamasından kaynaklı, bu eğitim müesseselerini tamamlayanlar uzun yıllar ilkokullarda müderrislik yapma fırsatı bulmuşlardır. Tespit edilen verilere göre, 1904/1905 öğretim yılında Bulgaristan içindeki 1460 ilkokul öğretmeninin 565'i medrese mezunudur.¹⁸⁴ Okullarda görev yapmaları karşılığında Bulgaristan makamları, görevlilere bazı ayrıcalıklar tanımış örneğin askerlik yapmaktan muaf tutmuştur. Osmanlı'nın akabinde Bulgaristan'da var olan medreselerin sayısını, bulundukları bölge ve yerleri 1930'lu yıllara kadar tespit etmekte oldukça zorlanılmıştır. Bulgaristan'da

¹⁸⁴ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, s. 92.

din eğitimi ve Türk eğitim tarihi araştırmacılarına göre, 1878-1885 yılları arasında aşağıdaki yerleşim yerlerinde medreseler bulunmaktadır: Filibe, Yanbolu, Sofya, Eski Zağra, Tırnova, Vidin, Niğbolu, Kazanlık, Hasköy, Varna, Hacıoğlu Pazarcığı, Pravadi, Balçık, Şumnu, Silistre, Eski Cuma, Osman Pazarı, Rusçuk, Razgrad, Turtrakan, Vırbovka, Küçük Kokarca.¹⁸⁵ Ancak bu konu edilen yerlerin dışında da medreselerin mevcudiyeti ve faaliyeti olmadığı anlamına gelmemektedir muhakkak. Söz konusu edilen medreseler genel olarak öğretim hayatlarına Medresetü'n-Nüvvab'ın açıldığı 1922 yılına, hatta birkaç yıl sonrasına kadar faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu doğrultuda medreselerle ilgili çerçevenin biraz daha belirgin hale gelmesi açısından medrese ve öğrenci sayısına bakmak yerinde olacaktır. Örneğin: yıllara göre Bulgaristan'da eğitim veren medrese ve talebe sayısı için (bkz. Tablo 1).

Tabloya baktığımızda yıllara göre medrese ve öğrenci sayısı kayda düşecek azalma ve artma görülmektedir bunun sebebi ise ülkenin yönetimi ve yıllara göre sahip olduğu siyasi iktidardır. Mesela 1920'li yıllarda Çiftçi Partisinin yönetime gelmesiyle ve Türkiye ile olumlu ilişkiler sürecinde bir rahatlama her alanda olduğu gibi dini alanda da hissedilmektedir. Maarif Bakanlığı nezdinde 1920 yılında Müslüman okulları müfettişi tayin edilmiş ve o güne kadar devam eden ilgisizlik giderilmiştir. Bu doğrultuda hemen ilkokulların müfredatlarının birleştirilmesi yoluna gidilmiş ve bireysel hareket alanı kaldırılmıştır. Bu müfredat çerçevesinde dört sınıfta haftalık toplam 15 saat din bilgisine yer verilmektedir.¹⁸⁶ Program alanında bunlar olurken Bulgaristan Muallimin-i İslamiyye Cemiyet-i İttihadiyyesi'nin çalışmasıyla yeni ders kitapları hazırlanmış, ilkokullar için Ahmed İhsan ve Osman Nuri bey tarafından ise din bilgisi kitapları nerşredilmiştir.¹⁸⁷ Uğradığı bazı değişikliklerle bu program 9 Eylül 1944 tarihinde geçilen yeni düzene kadar uygulamaya devam edilmiştir. Başmüftülüğün denetiminde 1936 yılında yeni program ve ona uygun ders kitapları hazırlamak üzere bir komisyon kurulmuştur. O sıralarda Başmüftülük nezdinde yeni kurulan din eğitim müfettişliği müdürü ve eski Başmüftü Hüseyin Hüsnü ile Süleyman Sırrı, Hafız Nazif

¹⁸⁵ Vedat S. Ahmed, "Bulgaristan Müslümanlarının Durumu- Yıl; 1878-1885", **Kalem**, 2002, sayı 6, s. 18-20; Ekrem Hakkı Ayverdi, "Bulgaristan'da Osmanlı Eserleri", **Avrupa'da Osmanlı Mini Eserleri**, İstanbul, 1982, C. IV, s. 141-143.

¹⁸⁶ Kesioğlu, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁸⁷ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 144.

Osman, Hafız Yusuf Yakub, Eğridere’li Hasan Sabri ve Mehmed Fikri gibi önemli ilahiyatçı ve pedagoğlardan oluşan bu komisyonun çalışmaları neticesinde yeni bir program hazırlanmış ve kitapların yazılmasına başlanmıştır. Siyasi nedenlerle yürürlüğe giren din eğitimi müfettişliği yine aynı gerekçelerden kaynaklı 1937 yılında kapatılınca uzun yıllar faaliyet gösteremeyen ve askıda tutulan Türk okulları müfettişliği yeniden devreye sokulmuş, başına da Türk okullarının gelişimini engelleme yönünde büyük gayretler sarf etmiş olan Dimitir Neşev getirilmiştir. Onun zamanında daha önce hazırlanan program gözden geçirilerek Müslüman iptidaiye ve rüştiye okulları programı olarak kabul ve ilan edilmiştir.¹⁸⁸ Bakanlık tarafından onaylanan programda din derslerinin durumu şöyledir: İlkokullarda haftalık toplam 8 saat din bilgisi ve toplam 12 saat Kur’an-ı Kerim. Ortaokullarda ise haftalık toplam 6 saat din bilgisi ve toplam 8 saat Kur’an-ı Kerim.¹⁸⁹

Bütün bu olaylar yaşanırken Çiftçi Partisi yani Aleksandır Stamboliyski döneminde Bulgaristan Müslümanlarının eğitimi için ilk defa ortaokul seviyesinin üzerinde eğitim kurumları açılmıştır, bunlar Şumnu’daki Daru’l-Muallimin ve Medresetü’n-Nüvvab’tır. Daru’l-Muallimin veya tam adıyla Devlet Türk Daru’l-Muallimin, Müslüman okullarına öğretmen hazırlamak amacıyla 1918 yılında açılmıştır.¹⁹⁰ Ancak 10 yıl gibi bir süre eğitim faaliyetinde bulunan okulun müfredatında dini alanda kadrolar yetişmesi için din dersleri de vardır ve dönemin en tanınmış ilahiyatçılarından Emrullah Feyzullah Efendi, Hafız Emin Zarifi ve Yusuf Ziyaeddin Ezheri bu dersleri okutmuşlardır. Okul programında İslami ilimlerden, din bilgisi dersinde ibadetler ve akait bölümleri içinde verilmiştir.¹⁹¹

2.2.2.4. Medresetü’n-Nüvvab Okulu

Çiftçi Partisi iktidarı döneminde uzun süre açılması beklenen ve daha sonraları kendisinden söz ettiren Şumnu’da Medresetü’n-Nüvvab açılmıştır. Bulgaristan, Osmanlı – Rus savaşı sonrası tam bağımsızlığını ilan edemediğinden halen Osmanlı İmparatorluğuna bağlı özerk bir bölge sayıldığından ilk yıllarda böyle bir okulun açılması

¹⁸⁸ **Medeniyet**, 13. 08. 1936, sayı 101, s. 1; Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 71-74.

¹⁸⁹ **Medeniyet**, 14. 06. 1937, sayı 41, s. 1.

¹⁹⁰ İbrahim Tatarlı, “Şumen Devlet Türk Öğretmen Okulu (Daru’l-muallimin)”, **Ümit**, Sofya, Kasım 1995, sayı 5, s. 16-17.

¹⁹¹ Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 79; Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 149.

mümkün olmamakla beraber din görevlileri halen İstanbul medreselerinde yetişmektedir. Ancak Bulgaristan 1908 yılında bağımsızlığını ilan edince artık eğitim için İstanbul'a gitmek eskisi kadar kolay olmayacaktır. Bu gelişmeler neticesinde 1909 yılında Osmanlı ile Bulgaristan arasında imzalanan sözleşme ile Bulgaristan Başmüftülük Teşkilatı iki devletçe düzenlenmiştir. Ancak müftülerin ve müftü vekillerinin ve naiblerin nerede yetişeceği açıkta kalmıştır.¹⁹² Böyle bir okulun açılması Bulgaristan Müslümanlarının Osmanlı sonrası beklentisi olup 1913 yılında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Sözleşmesi'nde öngörülmüş 1919 yılında hazırlanan Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesinde bu fikrin pratikte nasıl gerçekleşeceği yönünde bazı düzenlemeler kabul edilmiştir.¹⁹³ Bu okul, asri ihtiyaçları karşılamaya muktedir ulema yetiştirmek üzere kurulmuş olup¹⁹⁴ 1922 yılında açılan beş yıllık Tali/Lise kısmı ve 1930 yılında faaliyete başlayan Ali/Yüksek kısmından oluşmaktadır. Nüvvab'ın tamamında eğitim-öğretim ücretsizdir. Öğrenciler okulun yurdunda yatılı kalmaktadır. Medresenin Ali kısmının kendine özel idaresi mevcuttur. Müfredatının zorluğundan kaynaklı öğrenci sayısı çok değildir. Daru'l-Muallimin'in 1928 yılında kapatılmasından sonra Nüvvab Medresesi, ortaokul sonrası eğitim-öğretim veren ve Bulgaristan Türklerinin ihtiyaçları için hem din görevlisi, hem de öğretmen yetiştiren tek kurum haline gelmiştir. Medresetü'n-Nüvvab adı üstüne bir medresedir, din eğitimi vermektedir, ancak orada fen ve kültür dersleri de okutulmuş, hatta bu dersler kemiyet bakımından daha fazla olmuştur.¹⁹⁵

Bu okulda görev yapmış hocalar, iyi yetişmiş ilahiyatçılardan olup, Bulgairstan din eğitimine büyük hizmetleri geçmiş olan Osman Nuri, Süleyman Sırrı, Hafız Abdullah Fehmi, Hasip Saffeti ve Mehmet Masum gibi seçkin öğretmenler ile İstanbul Darülfünun'da ve Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde yükseköğrenim görmüş değerli hocalardır.¹⁹⁶ Nüvvap Okulu 1922-1923 eğitim yılında 8 öğretmen ile çalışmalarına başlamış, 1947 yılında öğretim elemanı 30'a ulaşmıştır. Böylece 25 yıl içerisinde iyi bir

¹⁹² Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁹³ Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi; Sofya, 1924, s. 23-26, 38; Ayrica, Bulgaristan'da Din Eğitimi ve Medresetü'n-Nüvvab Hakkında Geniş Bilgi için Bkz. Ali Mehmedov "Bulgaristan Şumnu'daki Medresetü'n-Nüvvab'ın İslam Din Eğitimi Tarihindeki Yeri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SOBE, Konya, 2011.

¹⁹⁴ Kıvamuddin b. Nur Muhammed, **Ta'dil**, Şumnu, 1924, s. 2.

¹⁹⁵ Popoviç, **a.g.e.**, s. 87; İbrahim Hatiboğlu, "Medresetü'n-Nüvvab", **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 345.

¹⁹⁶ Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 85; Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 154.

eğitimci, hoca kadrosu ortaya çıkmıştır. Medrese'nin ilk müdürlüğünü Emrullah Feyzullah Efendi yürütmüş, akabinde Yusuf Ziyaeddin Ezheri ve Ahmed Davutoğlu üstlenmişlerdir. İdareci ve öğretmenler sayesinde Bulgaristan Müslümanları – Türkleri için ilim, irfan yuvasına dönüşmüş, bir yandan müftü, naib, vaiz, imam hatip yetiştirirken, diğer yandan çok değerli öğretmenler ve hizmet edecek birikimli kadrolar çıkarmıştır.¹⁹⁷

2.2.2.5. Nüvvab'ın Tali Kısmı'nda Okutulan Dersler

- 1) Kur'an-ı Kerim ve Tecvid
- 2) Fıkıh
- 3) Arap Dili ve Edebiyatı
- 4) Fars Dili ve Edebiyatı
- 5) Türk Dili ve Edebiyatı
- 6) Bulgar Dili ve Edebiyatı
- 7) Coğrafya
- 8) Tarih-i İslam ve Umumi
- 9) Ulum-ı Riyaziyye (Matematik)
- 10) Ulum-ı Tabiiyye (Tabiat İlimleri)
- 11) Hikmet (Fizik) ve Kimya
- 12) Mantık ve Adap
- 13) Kelam
- 14) Fenni Tedris ve Terbiye (Pedagoji)
- 15) Bulgar Kanunları
- 16) İlm-i Ahlak
- 17) Bulgar Tarihi ve Coğrafyası
- 18) Hüsn-i Hat (Güzel Yazı)
- 19) Resim¹⁹⁸

¹⁹⁷ Kılıç, **Kader Kurbanı**, s. 88-89; Şimşir, **a.g.e.**, s. 67-88.

¹⁹⁸ Mehmedov “Bulgaristan Şumnu'daki Medresetü'n-Nüvvab'ın İslam Din Eğitimi Tarihindeki Yeri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SOBE, Konya, 2011, s. 27; TSDA – Sofya, f.471, op.2, a.e. 20, s. 44-45.

Nüvvab'ın ali kısmı, İslam hukuku ve genel hukuk ağırlıklı bir program içermektedir, müftü ve naib yetiştirmeği amacıyla kurulduğundan dolayı bu dersler ağırlıktadır. Ancak ali kısmının açılışından birkaç yıl sonra diğer İslami ilimler tefsir, hadis ve İslam tarihi de ders programlarında yerini almıştır.

2.2.2.6. Nüvvab'ın Ali Kısmı'nda Okutulan Dersler

- 1) Fıkıh
- 2) Fıkıh Usulü
- 3) Feraiz
- 4) Mecelle-i Ahkâmı Adliye
- 5) Sakki Şeri (İslam Usulü)
- 6) Devletler Hukuku
- 7) Hukuka Giriş
- 8) Mahkeme Usulü
- 9) İlmi İktisat
- 10) İdare Hukuku
- 11) Vakıf Kanunları
- 12) Bulgar Kanunu
- 13) Hukuki Cezaiye Nazariyatı (Ceza Hukuku)¹⁹⁹

Nüvvab medresesinin açılmasıyla Bulgaristan'da din eğitiminde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Çiftçi Partisi döneminde müstakil medreselerin tekrar hayat bulduğunu gözlemlenmiştir, ancak 1922 yılında Nüvvab'ın açılışıyla birlikte birçoğu kapanmış. Ayakta kalanlar ise Nüvvab'ın Tali kısmına öğrenci yetiştirme durumunu üstlenmişlerdir.²⁰⁰

Önemine binaen medreseler bağlamında burada farklı bir yaklaşımdan bahsetmek gerekmektedir. Söz konusu medrese 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararıyla Paşmaklı (Smolyan) bölgesinde bulunan Raykovo kasabasında kurulmuştur. Medresede biraz Kur'an-ı Kerim ve din bilgisi dersleri ile birlikte fen ve kültür dersleri de mevcuttur. Rodoplardaki Müslümanlara sözde “din eğitimi” vermek üzere kurulan

¹⁹⁹ Kılıç, **Kader Kurbanı**, s. 88-89; Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 87-88.

²⁰⁰ Keskiöğlu, **a.g.e.**, s. 94-95.

Raykovo medresesinin asıl amacı, Müslüman Pomakları, Müslüman Türklerin “etkisi altından kurtarmak” suretiyle Müslümanları bölmektir. Bunun emareleri çok zaman geçmeden ilerleyen dönem içerisinde Pomak Müftülüğü ve buna bağlı oluşturulan beş Bölge Müftülüğünün oluşturulmasıyla ortaya çıkmış ve Pomaklarla Türkleri birbirinden ayırarak asimile etmeyi hedeflemişlerdir.²⁰¹ O güne kadar din eğitimlerine Medresetü’n-Nüvvab’ta devam eden Pomak asıllı öğrencilerin eğitimleri sonlandırılarak zorla Raykovo medresesine yönlendirilmiş bu konuda baskı da uygulanmıştır.²⁰² Öngördükleri hedefe ulaşmak noktasında müdürlük görevine Pomakların Bulgar ırkından geldiğini savunan yıllarca bu konuyu dillendiren Mustafa Şarkov, yedek subay Adem Arnaudov ve daha o yıllarda gönüllü olarak Svetoslav Duhovnikov adını alan Mehmed Dervişev gibi sözde “asıllarını idrak etmiş” profilde insanlar getirilmiş, öğretmenler de yine aynı anlayışa sahip “aydınlar” arasından alınmıştır.²⁰³ Okulun kuruluşundan, idarecilerine ve öğretmen profiline kadar ortaya çıkan samimiyetsiz görüntü o bölgede yaşayan Müslüman Pomaklar tarafından kabul edilmemiş ve devletin bütün gayretine ve ısrarına rağmen çok zaman geçmeden, söz konusu medrese birinci sınıfa öğrenci bulamamış bu vesileyle 1045 yılında faaliyetini sonlandırmıştır.²⁰⁴

2.2.3. Komünizm Döneminde 1944 -1989 Yılları Arasında Din Eğitimi

Bulgaristan Müslümanlarının Stamboliyski ile rahatlamaları çok uzun sürmemiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi oluşan olumsuz hava savaşın başlamasıyla daha da artmış ve Müslümanlar üzerindeki baskı ve kısıtlamalar yoğunlaşmıştır. Bu kısıtlamalar bağlamında birçok okul kapatılmış ve eğitim hayatına son vermiştir, ancak herşeye rağmen Medresetü’n-Nüvvab eğitim sürecine başarılı bir şekilde devam etmiş ve bazı eğitim kurumları da varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır.²⁰⁵ Bu durum şüphesiz savaşın son bulması ve 9 Eylül 1944’te iktidarı ele geçiren komünistlerin ideolojileri neticesinde değişecektir, nitekim öyle de olmuştur. İktidarın ilk dönemlerinde Türkleri yanında tutabilmeleri için şirin görünen komünistler, diğer taraftan gelecekle ilgili alt

²⁰¹ TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 887, 888, f. 165, op. 2, a.e. 41; Dirjaven Arhiv – Smolyan, f. 391, op. 2, a.e. 3.

²⁰² TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 887.

²⁰³ TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 888, f. 165, op. 2, a.e. 41.

²⁰⁴ Dirjaven Arhiv – Smolyan, f. 16, op. 1, a.e. 34.

²⁰⁵ Yalımov, “Bulgaristan Türklerinin Eğitim Düzeni”, *Ümit*, 1997, sa. 16, s. 14.

yapı oluşturmaya başlamışlardır. Öngörülen uygulamalar arasında ilk sırada din eğitimi sınırlandırmak yer almaktadır. Bu doğrultuda okullarda var olan din dersleri minimuma çekilmiştir. Örnek vermek gerekirse, 1946/1947 yılında devletleştirilen Türk okullarının ilkokul ve ortaokul müfredatlarında sadece haftalık 8 ve 6 saat Kur'an-ı Kerim dersi yer almaktadır. İslam dini ile ilgili diğer tüm dersler ise kaldırılmıştır.²⁰⁶

Bazı dönemlerde öğrenciler arasında zuhur eden huzursuzluk ve farklı istekler yeni dönemle birlikte hız kazanmıştır. Bu doğrultuda bir grup öğrenci hoca kadrosunda değişiklik talep etmekte yabancı dil bilen hocaları kadroya dahil etmek istemişler ve Nüvvab'ı yeniden dizayn etmeye kalkışmıştır. İstekleri bunlarla sınırlı olmayan öğrenciler eğitim süresini 5 yıldan 4 yıla indirgemek istemişler ve uzun yıllar okula emek vermiş olan Nüvvab'ın müdürü Yusuf Ziaeddin Ezheri'ni değiştirilmesini gündeme getirmişlerdir. İstekler arasında yine okulun liseye dönüştürülmesi ve diğer liselerle denklik sağlanması da geçmektedir. Şüphesiz bu girişimler bir grup öğrencinin kendi başına yaptığı işler değildir. Bulgaristan'da zor günlerin habercisi olan uygulamaların başlangıcı gibidir, yani siyasi ve idari yaklaşımlarla zuhur etmiş ve bazı çevreler tarafından öğrencilere destek verilmiş ve teşvik edilmişlerdir. 1944-45 yılında yoğunlaşan öğrencilerin istekleri, direniş neticesinde kabul edilmiş, Yusuf Ziaeddin Ezheri görevden alınmış, eğitim süresi 4 yıla düşürülmüş, okula devlet ödenek sağlamış, kadroya yeni ilveler ve Bulgar öğretmenler atanmış, okula kız öğrenci alınmış, Nüvvab lise statüsüne dönüştürülmüştür. 1950 yılında tamamen devletin idaresine geçen okul dini mahiyetini de bütünüyle kaybetmiştir.²⁰⁷

Diğer medreselerin durumu da farklı değildir. Bu eğitim müesseseleri de, haftada birkaç saat Kur'an-ı Kerim ile din bilgisi dersi veren ve medrese ismi taşıyan normal bir ortaokula dönüştürülmüştür. Aldığı yeni şekil ve estirilen olumsuz havanın yanında

²⁰⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 199.

²⁰⁷ Haşim Ertürk, Rasim Eminoğlu, **Bulgaristan'da Türk-İslam Eğitimi ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü'n-Nüvvab**, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 1993, s. 44; Yuliyen Markov, "Razvitie na Obrazovanieto Sred Turskoto Naselenie v Bulgaria (1944-1952 r.)" **İstoricheski Pregled**, god. 26, 1970 g., br. 1, s. 72; Cambazov, **Medresetü'n-Nüvvab; Anılar-Belgeler**, Sofya, 2005, s. 39-83.

haklarında sürdürülen aleyhte propaganda neticesinde, öğrenci yetersizliğini öne sürerek 1948/49 eğitim öğretim yılında başlayarak sırayla kapanmışlardır.²⁰⁸ Bazı bölgelerde bulunan medreseler din eğitimi kaldırılarak, Türk okulu gibi belli bir süre daha eğitimine devam etmişlerdir, Çiftlik Mahalle ve Kiremitlik medreseleri bunlardandır.

Daha önce değindiğimiz Raykovo medresesi beklenen etkiyi oluşturamayınca komünist rejim tarafından kapatılmış, aynı amaca hizmet etmek düşüncesiyle Filibe’de bir lise kurulması gündeme getirilmiş ve faaliyete sokulmuştur. Fiilen 1947 yılında açılan “Mehmed Sinap” Pomak Dini Lisesinin programına önce haftalık 8’er saat Kur’an-ı Kerim ve din bilgisi dersleri konmuş, fakat bunların sayısı 1948 yılında Bakanlık tarafından 2’şer saate indirilmiştir. Ancak bu okulun da ömrü uzun olmayıp 1950 yılında kapatılmıştır. Bütün çabalara rağmen lise ayakta kalamamış ve 3 yıl neticesinde faaliyeti son bulmuştur. 1950’li yıllarda din eğitimi artık tamamen yasaklanmıştır. Bunun sonucunda aileler çocuklarına din eğitimi verebilmek için Kur’an okumak ve bazı temel İslami bilgiler almak üzere açıktan bazı hocaların yanına göndermeye başlamışlar, fakat bu da kısa bir zaman sonra yasaklanmıştır. Bundan sonra daha duyarlı aileler çocuklarına din eğitimini gizlice verme yolunu tutmuşlar, fakat bu durumların herhangi bir sebeple açığa çıkması yüzünden pek çok kimse ya işinden uzaklaştırılmış, ya toplumsal hayatta yükselmesi engellenmiş, sürgün veya hapis cezasına çarptırılmıştır. Netice olarak yaklaşık 40 yıl süren totaliter-komünist rejim döneminde resmi olarak herhangi bir yerde din eğitimi verilmemiştir.²⁰⁹

Komünizm rejiminde din eğitiminin ömrü uzun olmamış ve ilk yıllarda tamamen ortadan kaldırılmıştır. Komüniz dönemi boyunca ülke genelinde din eğitimi verilmemiştir. Genel çerçevede din eğitimi ile ilgili durum bu iken, iktidar kendini dış dünyaya özellikle Arap ülkeleri önünde şirin göstermeye ve itibar kurtarmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda 1986 yılında istisnai bir durum olarak Sofya’da altı aylık bir

²⁰⁸ Mesela bk. Vedat S. Ahmed, “Bulgaristan’da Müslüman-Türk Varlığının Korunmasındaki En Önemli Etken Olan İslami Eğitimin Geçmişi Ve Bugünü”, **Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu (31 Mayıs-1 Haziran 2007) Bildiriler Kitabı**, Isparta, 2007, s. 186; Markov, “Razvitie na Obrazovanieto Sred Turskoto Naselenie v Bulgaria (1944-1952 r.)” **İstoricheski Pregled**, god. 26, 1970 g., br. 1, s. 72.

²⁰⁹ Ahmed, “Bulgaristan’da Müslüman-Türk Varlığının Korunmasındaki En Önemli Etken Olan İslami Eğitimin Geçmişi Ve Bugünü”, **Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu (31 Mayıs-1 Haziran 2007) Bildiriler Kitabı**, Isparta, 2007, s. 179-191; TSDA, f. 165, op. 3, a.e. 14, 73, 83.

imam kursu organize etmiştir. Uygulanan sözde (soya dönüş) sürecinin hemen akabinde böyle bir teşebbüs manidardır. Bu kurs tamamen emniyet güçlerinin kontrolünde ve rejime sadık imamların organize edilmesi ve bağların güçlendirmesi için yapılmıştır. Nitekim kursta imamlara ateist hocalarca Kur'an-ı Kerim, din bilgisi ve İslam tarihi gibi dersler okutulmuştur. Bu kurs etrafında yürütülen bütün faaliyetler göz boyama amaçlı gerçekleşip daha ziyade köylerde komünizmin etkisini artıracak kişiler seçilmeye çalışılmıştır.²¹⁰

Burada önemli bir hususa dikkatleri çekmek gerekir. Bulgaristan'da din eğitimi süreçlerini söz konusu etmenin tezin ana konusuyla ne derece ilgili olduğunun göz önünde bulundurulmasıdır. Zira bazen kısmen, bazen tamamen yasaklanan İslam dini ile ilgili eğitim süreçleri Müslümanlara ağır bedeller ödetmiştir ve ödetmeye de devam etmektedir. Söz konusu süreçlerde Bulgaristan Müslümanlarının kahir ekseriyeti sahih kaynaklarından kendi din ve mezhep bilgisini öğrenememiştir. Kendi imkânları ile merdivenaltı tabir edilecek ve kontrolü mümkün olmayan bir şekilde eğitim almaya çalışanlar ise ya cezalandırılmış veya her geçen gün ana kaynaklardan uzaklaşan ve farklılaşan bir din eğitimi sürecini yaşamıştır. Sonuç olarak yaklaşık bir asır sonra Bulgaristan Müslümanlarının çoğunluğu, dışarıdan gelen dini grupların etkisi altında kalmaya müsait hale gelmiştir. Nitekim demokrasi dönemi ile birlikte tüm Balkanlarda olduğu gibi Bulgaristan'a da özellikle Ortadoğu ve Türkiye kaynaklı dini grup, akım, cemaat ve tarikatların ilgisi artmıştır. Başka bir ifade ile kendi eğitim süreçlerini sahih kaynaklara dayalı olarak devam ettirme imkânı bulamayan Bulgaristan Müslümanları demokrasi sonrası, tüm yerli ve yabancı dini grupları hedefi haline gelmiştir. Bu nedenle tezimizde söz konusu ettiğimiz dini grupların kahir ekseriyetinin faaliyetleri ya demokrasi sonrası başlamıştır veya bu dönemde hız kazanmıştır. Dolayısıyla tezimizde Bulgaristan'daki din eğitimi süreçleri önemlidir ve dini grupların faaliyet ve hedef kitlelerinin tespiti için gereklidir. Yeni dönem ise din eğitimi konusunda içinde bulunduğumuz zamanı ve eğitimin seyrini konu edecektir.

²¹⁰ Cambazov, *Sofya İslam Enstitüsü; Anılar-Belgeler*, s. 14-23.

2.2.4. Demokratik Dönemde 1989 Sonrası Din Eğitimi

Sovyetler bloğunun çöküşüyle birlikte Bulgaristan’da da komünizm sistemi son bulmuş ve demokratik, çoğulcu bir düzene geçiş yapılmıştır. Demokratik dönemde çoğulculuk ve eşit yaklaşım gerçek anlamıyla uygulanmasa da önceki dönemle mukayese edildiğinde ciddi bir fark ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin gelmesi ve yeniden yapılanan Bulgaristan, bünyesinde barındırdığı azınlıklara yeni haklar tanımış ve bu gelişme Müslümanların lehine olmuştur. Tanınan imtiyazlar arasında Müslümanların dini özgürlükleri, hakları ve din eğitimi alanında da yeni imkânlar vardır. Yeniden düzenlenen “Dinler Yasası” çerçevesinde Bulgaristan Başmüftülüğü toplumun ve kurumun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak din eğitimi veren okullar açabilecektir. Başmüftülük bu haktan istifade ederek komünizmin ilk yıllarında son bulan din eğitimine yeniden hayat vermek doğrultusunda okullar ihdas etmiştir. Bu dönemi değerlendirmemizde bu eğitim müesseselerinin kuruluşu ve zaman içerisindeki seyri olacaktır.

Demokrasinin gelmesi ve heyecanıyla Bulgaristan Müslümanlarının dini idaresi olan Başmüftülük, geçmişten günümüze kadar Müslümanların hayatında yetiştirdiği isimlerle dini alanda önemli bir yere sahip olan Medresetü’n-Nüvvab okulunu farklı bir yaklaşımla yeniden ihya etme yoluna gitmiştir. Medresetü’n-Nüvvab’ın Tali kısmından esinlenerek, Şumnu Nüvvab İmam Hatip Lisesi kurulmuştur ve müfredatı Türkiye’deki İmam Hatip Liselerine benzemektedir. Lise eğitiminden sonra öğrenimine devam etmek isteyenler için de Sofya Yarı Yüksek İslam Enstitüsü ihdas edilmiştir. Bu durum Milli Eğitim Bakanlığı’nın 15.08.1990 tarihli emirnamesiyle²¹¹ gerçekleşmiş ve okul 03.10.1990 tarihinde öğrencilerle eğitim hayatına başlamıştır. Kurulan yeni Müslüman okuluna ülkenin her yerinden ilgi duyulmuş ve ilk olarak 75 öğrenci ile eğitim hayatına başlamıştır. Okulun ders programı ve müfredatında yer alan din derslerini önce Başmüftülük, daha sonra da bütün program ve müfredat Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Kurulması ve ilk dönemlerinde okulun statüsü ile ilgili bir netlik olmamasına rağmen eğitim kurumu 1993 yılında ilk mezunlarını

²¹¹ Milli Eğitim Bakanlığı’nın Başmüftülüğe göndermiş olduğu 9200-203/28.08.1990 numara ve tarihli mektup.

vermiştir. Var olan belirsizlik okulun verdiği diplomalar konusunda bir sıkıntı meydana getirmemiş ve eğitimine devam etmek isteyenler değişik üniversitelerde öğretim hayatını devam ettirebilmişlerdir. Müslümanlar tarafından ilgi duyulan bu okulun benzerleri başka bölgelere de kurulması gündeme gelmiş ve bu doğrultuda 1991/1992 öğretim yılında Şumnu İmam Hatip Lisesi'nin şubeleri olarak Rusçuk (Ruse) ve Kırcaali'ye bağlı Mestanlı (Momçilgrad) kasabasında iki yeni İmam Hatip Lisesi eğitim hayatına başlamışlardır. Yeni kurulan söz konusu iki okul da 1992/1993 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayını almış ve müstakil okul olarak resmiyet kazanmışlardır. Milli Eğitim Bakanı'nın emirnamesi ile okullarda 3 yıllık eğitim süresi, 1995 yılında 4 yıla çıkarılmış ve genel öğretim veren dini lise statüsü elde ederek tam yetkili lise statüsünde değerlendirilmiştir.²¹² Okullar halen bu statüde devam etmektedirler. Bu okullarda eğitim dili Bulgarca ve Türkçedir. Genel lise dersleri Bulgarca, İslami dersler ise genellikle Türkçe ve dersin özelliğine göre Arapça kullanılmaktadır. Okullarda okutulan müfredat Türkiye'deki imam hatip liseleri ile ciddi benzerlik içermektedir. Örneğin: Kurulan İmam Hatip Liselerinin müfredatı için (bkz. Tablo 2).

Yeni açılan İmam Hatip Liselerinden Rusçuk'taki okul ilk döneminden itibaren, erkek ve kız öğrencilere hitap etmektedir. Şumnu'da bulunan İHL ilk yılında kız öğrenci almış ancak fiziki şartlar gereği bu konuyu durdurmuştur. Mestanlı'daki okul da yine sadece erkek öğrencilere açıktır. Gelecek yıllarda ise Yüksek İslam Şurası'nın kararı ve Başmüftülüğün emirnamesiyle 2000/2001 eğitim - öğretim yılından itibaren Şumnu ve Mestanlı'daki okullarda da kızlar öğrenim görmeye başlamışlardır. Bugüne kadar üç okuldan 1500'ün üzerinde öğrenci mezun olmuş, bunların belli bir oranından fazlası yurt içinde ve dışında değişik üniversitelerde eğitimine devam etmiştir.²¹³

İmam Hatip Liseleri ve söz konusu İslam Enstitüsü, kuruluşunda halkın desteği ve var olan vakıfların gelirleri ile zor şartlarda eğitime başlamışlardır. Belli bir dönem öğrencilerden cüzi de olsa harç alınmıştır. İlk yıllarında okullar dolaylı olarak, Türkiye Diyanet Vakfı'nın maddi desteğiyle çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Sistematiik ve sürekli olmayan bu destek 1998 yılında düzenli ve devamlı bir hale dönüştürülmüştür.

²¹² Mehmedov "Bulgaristan Şumnu'daki Medresetü'n-Nüvvab'ın İslam Din Eğitimi Tarihindeki Yeri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SOBE, Konya, 2011, s. 82-83; Dırjaven Vestnik, 1995, br. 18, s. 98.

²¹³ Cambazov, **a.g.e.**, s. 156-159.

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı ve Bulgaristan Diyanet Müdürlüğü arasında 17 Haziran 1998 tarihinde imzalanan protokol ve bununla ilgili Başmüftülük ve TDV arasında 1999 yılında imzalanmış iki protokol neticesinde halen bu dört okulun finansmanını Türkiye Diyanet Vakfı sağlamaktadır.²¹⁴ Türkiye Diyanet Vakfı, İmam Hatip Liselerinin her birine 3 ilahiyatçı öğretmen göndermektedir. Bu uygulama 2006 yılına kadar sürmüş, devamında gönderilen öğretmen sayısı bire düşürülmüştür. Bu uygulama 2011 yılında Türkiye Diyanet Vakfı ile T.C. Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılan anlaşma ile gelen öğretmenler artık Bakanlık kadrosundan olacaktır.

Yüksek İslam Enstitüsü'ndeki uygulama da benzer bir şekilde uzun yıllar devam etmiştir, ancak son dönemde oraya da bir akademisyen görevli idareci olarak gönderilmektedir. Bakanlar Kurulu'nun 42 numaralı ve 29. 09. 1990 tarihli genelgesiyle açılmış olan Sofya'da 3 yıllık eğitim veren Yarı Yüksek İslam Enstitüsü'nün amacı Müslüman - Türk topluluğuna din görevlisi yetiştirmektir. 1 Ekim 1990 tarihinde resmi açılışı yapıp, yaklaşık 50 erkek ve kız öğrenci eğitime başlamıştır. Daha sonraki yıllarda enstitü mezunlarına öğretmenlik hakkı tanınması yönünde taleplerde bulunulmuşsa da buna ilgili makamlarca izin verilmemiştir.²¹⁵ İslam Enstitüsü başarılı bir girişim neticesinde 1998 yılında Yüksekokula dönüşmüştür. 15 numaralı ve 09. 03. 1998 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Yarı Yüksek İslam Enstitüsü kapatılıp, yerine Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. Bununla birlikte okuldan mezun olanlara her türlü din görevlisi olma yetkisinin yanı sıra din dersi öğretmenliği hakkı da tanınmıştır.²¹⁶ 2006 yılına kadar bu şekilde devam eden okul, Avrupa Birliği şartlarında bir okula dönüşmesini amaçlayarak akredite olmak için epey uğraş verilmiş ancak günümüze kadar maalesef başarılı olunamamıştır. Yüksek İslam Enstitüsü'nün programı, Bulgaristan Müslümanlarının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ve Türkiye'deki ilahiyat fakülteleri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Örneğin: Yüksek İslam Enstitüsü'nde okutulan dersler için (bkz. Tablo 3).

²¹⁴ Protokol Zabtu Türkçe ve Bulgarca olarak 17.06.1998 yılında Ankara'da imzalanmıştır. İmza sahibi dönemin Diyanet İşleri Başkanı ve Bulgaristan Dinler Müdürüdür, Başmüftülük arşivinde nüshası mevcuttur; Cambazov, **a.g.e.**, s. 160-169.

²¹⁵ Cambazov, **a.g.e.**, s. 104-106.

²¹⁶ Ustav na Visshiya İslamski Institut – Sofya, Sofya, 1998, s. 2.

Dini hakların verilmesi ve kullanılması bakımından önemli olan diğer bir konu din eğitimi hakkında devlet/belediye okullarında “İslam dini” (Религия Ислям) dersinin okutulmaya başlanmasıdır. Bu sonuç Bulgaristan Başmüftülüğü ve Ortodok kilisesinin birlikte hareket etmeleri ve çabaları neticesinde elde edilmiş önemli bir kazanım olmakla beraber, Yüksek İslam Enstitüsü’nde okuyan ve mezun olanları istihdam etmek için yeni bir alan oluşturmaktadır. 2000 yılında yürürlüğe giren bu uygulama zorunlu seçmeli ve seçmeli olarak okullarda haftada 1 saat okutulmaktadır. İlkokuldan lise sona kadar seçilme imkânı bulunan bu derse ne yazık ki birçok sebepten kaynaklı beklenen talep oluşturulamamıştır. Başmüftülüğün uğraşı doğrultusunda yol alınmaya çalışılsa da, siyasetten ve diğer birimlerden destek görmediği için okul idarelerinin inisiyatifine kalmış bir durumdur. Başmüftülük’teki verilere göre, şu anda Bulgaristan genelinde 35 kadar okulda 4.000 dolayında öğrenci İslam dini dersi okumaktadır.

Burada Bulgaristan Yeni “Dinler Yasası” çerçevesinde Müslümanların güncel sorunlarına da temas edilmelidir. Bu çerçevede Bulgaristan Türkiye’nin Balkanlara ve Avrupa’ya açılan kapısı durumunda olduğu göz ardı edilmemelidir. Başka bir ifade ile Anadolu’nun iki nefes borusundan biri konumundadır. Tarih boyunca Balkanlar’daki bütün ülkelerle iletişim yolu buradan geçmiştir. Bu nedenle Bulgaristan’daki Müslümanların asimile edilmemesi; kendi din, kültür, gelenek ve görenekleri koruması önemli bir konudur. Sosyalist rejimin çökmesi ve Bulgaristan’ın Avrupa birliğine kabul edilmesinden sonra Müslümanlar için yeni bir dönem başlamıştır. Demokrasi dönemi ile görece bir rahatlama olsa da kısa bir süre önce yeni “Dinler Yasası”nın Bulgaristan Meclisi’nde kabul edilmesi Müslümanları zor günlerin beklediğini düşündürmektedir. Ülkede halkın yüzde 25’den fazlasını Müslümanlar oluşturuyor. Bir buçuk milyon ile iki milyon arasında bir nüfusa sahip olan Müslümanlar Türk, Pomak, Makedon, Tatar ve Çingene asıllıdır. Ancak Müslümanların çoğunluğu Türklerden oluşmaktadır.

Bulgaristan’ın Avrupa Birliğine kabulünden sonra Müslümanların din eğitimi ile gelişmeler, görünürde Müslümanların asimilasyon ve sindirme süreçlerinin sona erdiğini düşündürse bile gizli asimilasyon tehlikesi yeni bir sorun olarak ortaya çık-

mıştır ve Bulgaristan Müslümanlarının günümüzdeki en ciddi problemi haline gelmiştir. Özellikle “Avrupa İslam’ı siyaseti esas alınarak yürütölmek istenen din eğitimi süreçleri Müslümanları gerçekten zorlu şartların beklediğini düşündürmektedir. “Dinler Yasası” kabul edilirken Türkiye’nin devreye girmesi ve bazı maddelerinin iptalini sağlamış olmasına rağmen sorunların tamamen ortadan kalktığı söylenemez. Ayrıca İslamofobiya politikasının bir sonucu olarak Bulgaristan’da da Avrupa’ya paralel olarak din eğitimi ile ilgili bir takım yeni hazırlıklar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bulgaristan’da özellikle Müslüman kesimin yoksulluğu düşünülecek olursa “Dinler Yasası” ile Türkiye’nin yardımlarının önünün kesilmesi durumunda din eğitiminin zorlaştırılması ile birtakım sorunlar ortaya çıkacaktır. Bütün bu kısıtlama ve engellemeler öncelikle Balkanlardan aşırı görüşlü gruplara katılımı hızlandıracaktır. Zira bu katılımın ardında tarihi, sosyolojik, dini ve siyasal nedenlerin bulunduğu belirtilmelidir. Mehmet Dalkılıç bunları şöyle sıralamaktadır:²¹⁷

1. “Ülkedeki zor şartlardan kurtulma çaresi olarak İslamcı savaşçılara olan sempati: Özellikle Afganistan ve Çeçenistan’da savaşan radikal gruplardan seyyar bir savaşçı grup oluşturulmuştur. Dünyanın neresinde olursa olsun söz konusu savaşçı grup derhal oraya intikal etmiş ve sözde bölge Müslümanlarına yardım etmek için onlarla birlikte savaşmıştır. Bu savaşçılar ayrı bir örgütlenme ve komuta kademesi olmaksızın Müslüman Boşnak ve Kosovalı Müslüman Arnavutlar ile yan yana savaşmakla kalmamış aynı zamanda en zorlu görevlere talip olmuş ve daima ön saflarda bulunmuşlardır. Sakallı, beyaz kıyafetli ve yeşil bayrak taşıyanlardan oluşan askeri birlikler çaresiz bölge Müslümanlarının zihinlerine kazınmıştır. Bu yüzden savaş yılları boyunca ülke dışından transfer edilen savaşçılara olan sempati ve minnet bölgenin her köşesine sinmiştir. Savaş sonrasında ise bölgeye yerleşen sözde mücahitler bölgede oluşturulan bu sempatiyi kullanarak ve manipöle ederek, savaşçı devşiren ve çeşitli yollarla örgüte finansal destek sağlamaya çalışan kişiler haline dönüşmüştür. Bulgaristan’da ise daha çok Ortadoğu ülkelerinde din eğitimi alan ve kendi bölgelerine döndükten sonra gerek resmi gerekse gayri resmi olarak Vehhabi fikirleri yaymak suretiyle aşırıcılık taraftar bulabilmiştir. Bunda Bulgaristan Müslümanlarının bir asra yakın bir sürede din eğitimini sahih kaynaklardan öğrenememesinin çok büyük bir etkisi bulunmaktadır. Gerek örgün gerekse yaygın

²¹⁷ Mehmet Dalkılıç, “Bulgaristan Yeni “Dinler Yasası” Çerçevesinde Müslümanların Güncel Sorunları ve Türkiye’nin Rolü”, Bildiriler Kitabı, Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman, Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle), I. Cilt, 24-25 Ekim 2019, Malatya, s. 453 vd.

eğitimde din adamlarını dönemin şartları doğrultusunda doğru bilgilerle yetiştirilememesi dini hassasiyeti olanlar arasında büyük bir infial oluşturmuştur”.

2. “Osmanlı sonrası Balkan Müslümanlarına uygulanan zulüm ve baskılara karşı koyma çabası: Osmanlı millet sistemi içerisinde devletin asli unsuru olmanın tüm avantajlarını kullanan Müslüman Arnavut, Boşnak, Pomak, Torbeş, Mısırlı, Tatar, Türk ve daha birçok halk, 1. Dünya Savaşı’ndan sonra konumunu kaybetmiştir. Artan baskı rejimleri, zorunlu göç politikaları, siyasal ve ekonomik izolasyon ve çatışmalar bölge Müslümanları arasında karşı koyma refleksini geliştirmiştir. Bu durum aslında tüm bölge Müslümanlarında genel anlamda mücadelecı bir duruş oluşturmuştur. Balkan Müslümanları örgütlü olarak intikal eden aşırı grupları kendilerine daha yakın görmüş, çaresiz ve olacıklardan habersiz onlarla birlikte çalışmak zorunda kalmıştır. Radikal örgütlerin radikalleşmeye başlayan Balkan halklarına kurduklarını iddia ettikleri İslam Devleti’nde refah ve huzur içinde yaşamayı, savaş esnasında ölmesi durumunda cenneti, yaralanması durumunda ise gaziliği vaat etmeleri popülaritesini artırmaktadır. Ekonomik vaatler, yüksek maaş ve ganimet paylaşımı fakir ve eğitimden yoksun bırakılmış Müslüman gençlerin ilgisini çekmesine neden olmaktadır. Başka bir ifade ile mantıki temellerden yoksun olmasına rağmen iyice ötekileştirilmiş, baskı altında olan ve din okumasını Selefi-Vehhabi akımlar üzerinden yapan Balkan Müslümanları için bu örgütler önemli bir seçenek olarak görülmüştür. Ve görülmeye de devam etmektedir”.

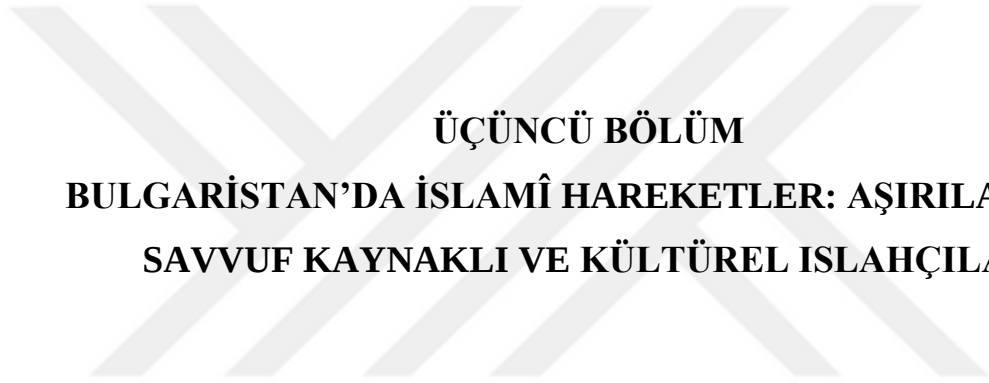
3. “Komünist-Sosyalist rejimlerden sonra Müslümanların cehaletten kurtulma ve yeniden dine yönelme çabası esnasında Selefi-Vehhabi akımların fırsatı değerlendirilmesi: Balkan halklarında dine verilen önemin devlet politikaları eliyle azaltılması neticesinde Balkan Müslümanları tüm diğer Balkan halkları gibi dine ve dini değerlere bir uzaklaşma yaşamıştır. Ancak bağımsızlık veya demokrasi sonrası Balkan Müslümanları arasında din konusunda ciddi bir değişim yaşanmış ve dine karşı ilgisizlik yerini inançların yeniden güçlenmeye başladığı bir sürece bırakmıştır. Dine yönelen halk bu değişim sırasında iç ve dış nedenlerden dolayı büyük bir şansızlık yaşamıştır. O da şudur: Tarih boyunca Sufi gelenekle yoğrulmuş olan Türk Müslümanlığından teşekkül eden “mutedil Balkan Müslümanlığı” hâkim durumda bulunmaktaydı. Gerek son yıllarda söz konusu dini anlayışla yeterince din adamının yetiştirilememesi, gerek din eğitimi veren müesseselerin kapatılması Ehl-i Sünnet anlayışlı dini söylemlerin zayıflamasına neden olmuştur. Müslümanlar bağımsızlık veya demokrasiye geçiş dönemi kargaşasında kısa süre içerisinde tarihi birikimlerin oluşturduğu dini anlayış yerine bölgede yayılan ve Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gibi ülkelerin desteklediği Selefi-Vehhabi akımlarla karşılaşmıştır. Daha önce devlet eliyle Arap ülkelere din eğitimi için gönderilen öğrenciler Selefi-Vehhabi aşırı görüşlerin etkisi altında kalmıştır. Selefi görüşlü ve dışlamacı bir

zihniyete sahip söz konusu din adamları, çeşitli baskılarla bölgedeki hem Osmanlı camilerine hâkim olmaya hem de Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin inşa ettiği yeni cami ve diğer dini müesseseleri kontrol altına almaya çalışmaktadır. Bu çerçevede onlarca cami Selefi-Vehhabi imamların kontrolünde bulunmakta ve Selefi-Vehhabi imamlar özel vaazlarla taraftar toplamaktadır. Savaşçı devşiren ve finansal destek sağlayan kişilerin neredeyse tamamının bu akımlar içerisinde bulunan kişilerden oluşması önemlidir. Nitekim son zamanlarda bölgede yapılan tutuklamaların büyük çoğunluğunu ülke Selefi-Vehhabi hareketlerine dâhil olan kişilerden oluşmaktadır.²¹⁸ Doğru kaynaklardan ve resmi eğitim kurumlarında din eğitimi verilmesine müsaade edilmedikçe Bulgaristan’da aşırı görüşlü gruplar yayılma imkânı bulacaktır. Ayrıca Balkanlarda her geçen gün artan radikalleşme ve gergin siyasi konjonktür ile beraber Selefi-Vehhabi akımların etkisi büyüyecektir”.

4. “Müslüman Balkanlı göçmenlerin sıkıntılarına çare ararken Selefi-Vehhabi gruplarla temasa geçmesi: Tarih boyunca bölgede yaşanan baskı, zulüm ve göçe zorlamalar nedeniyle Balkan Müslüman diasporalarında da güçlü ve hızlı bir şekilde yeniden dine yönelim yaşanmıştır. Balkanlı nüfusun buradaki Selefi-Vehhabi akımlarla temasa geçmesi Selefi akımların taraftar edinmesine neden olmuştur. Bugün Suriye ve Irak’taki savaşçıların bir çoğunun diaspora üyesi olduğu bilinmektedir. Örgüt, Avrupa’da Balkanlar’dan daha fazla men-subu olmasının avantajını kullanarak her geçen gün diasporalar üzerindeki etkisini arttırmaya devam etmektedir”.²¹⁹

²¹⁸ Mesela bk. www.aljazeera.com.tr; www.m.radikal.com.tr Erişim: 17.09.2019.

²¹⁹ Hamdi Fırat Büyük, “Balkanların Yeni Kabusu: IŞİD”, <http://panorama.khas.edu.tr/uploads/pdf/balkanlarin-yeni-kabusu-isisid.pdf> (Erişim: 03.08.2017).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BULGARİSTAN’DA İSLAMÎ HAREKETLER: AŞIRILAR, TA-
SAVVUF KAYNAKLI VE KÜLTÜREL ISLAHÇILAR

3.1. BULGARİSTAN'DA İSLAMÎ HAREKETLER/YENİ İSLAMÎ AKIMLAR

Bu bölümde genel olarak Bulgaristan'daki İslami hareketlerden/gruplardan bahsedeceğiz. Bunları da aşırılar, ılımlı aktifler ve pasifler şeklinde gruplamayı uygun gördük. Ancak takdir edilecektir ki bir tezde bu başlık altına girecek olan bütün grupları her yönüyle incelemek mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı burada Bulgaristan'ın geneline hitap eden dini yapılar incelenecektir. Doktora sonrası çalışmalarla da, bölgesel veya küçük gruplar üzerine incelemelerde bulunulacaktır.

3.1.1. Aşırılar

Aşırılar başlığı ile kastedilenler aslında klasik mezhepler tarihi literatüründe genellikle “Galiyye” veya “Gulat” olarak ifade edilmiştir. Günümüzde bunların en öne çıkan ve aşırı sayılan özelliği kendi düşüncesinde olmayan “ehl-i kibleyi Müslüman olarak görmemeleridir. Bunlar dini düşünce, inanç, faaliyet, karizmatik lider, olay veya bölgesellik gibi çeşitli nedenlerle farklı isimlerle anılmaktadırlar.

3.1.1.1. Tekfirci Akımlar

Dinde aşırılık gulûv kelimesiyle ifade edilmekte ve sözlük anlamı “haddi aşmak, itidal çizgisinin ötesine geçmek” anlamına gelmektedir. Terim olarak “Kur'an ve Sünnette belirlenen İslam anlayışının dışına çıkmak” olarak tanımlanabilir. Gulûv, söz, davranış, her türlü anlayış ve uygulamada aşırılık gösterip itidal ölçüsünün dışına çıkmayı ifade eden genel bir terim olmakla beraber İslam kaynaklarında daha çok dini anlamda aşırılığı ifade edecek şekilde kullanılmıştır.²²⁰

Arapça bir kelime olan “gâliyye” kaynaklarda “haddi aşmak” mânasına gelen “gulûv” kökünden çoğul anlamında bir nispet ismi olduğu belirtilmektedir. Bu kökten türeyen ve aşırı gidenler anlamındaki “gulât” ile “ehlü'l-gulûv” yani aşırılık ehli ve “ashâbü'l-gulûv” yani aşırılık taraftarı terkipleri İslam mezhepleri tarihi alanında dinde aşırı gidenleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu çerçevede “gâliyye” kavramı İslam Mezhepleri tarihi ile ilgili eserlerde şöyle tanımlanmıştır: Gâliyye veya

²²⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Gulûv”, *DiA*, C. XIV, 1996, s. 192-195.

gulât kavramı “İslâm’a nispet edilen fakat İslâm’dan sayılmayan fırkalara verilen genel isimdir. Terim anlamı ise “İslâm’a mensup olduklarını iddia ettikleri halde, İslâm dininin temel inanç esaslarından birini veya birkaçını inkâr eden veya inkâra götüren bir tarzda te’vili esas alan gruplar” demektir. Buna göre gâliyye terimi “İslâm toplumu tarafından tasvip edilmeyen grupları” belirtmektedir.²²¹ Burada sorun şudur: Bu türden Şii grupların İslâm’a nispeti neden söz konudur. Bunun iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi, onlar kendilerini takiyye prensibine dayanarak “Müslüman” olarak nitelendirmektedirler. İkincisi ise söz konusu gâlî gruplar İslâm coğrafyası içinde Müslümanlar arasında ortaya çıkmışlardır. İslâm’dan sayılmamalarının nedeni ise temel inanç esaslarında İslâm’a muhalif ve mugayir görüş ve inanç sahibi olmalarındandır. Bu çerçevede İsmâiliyye, Nusayrîlik, Dürzîlik, Ehl-i Hakk, Yezîdîlik, Bahâîlik, Kadıyânîlik, Ahmediye başta olmak üzere birçok grup gulat başlığı altında incelenmiştir. Biz burada Bulgaristan’da faaliyetleri bulunan ve tarihi eskiye dayanan Alevilik’in yanında Bahâîlik ve Kadıyanîlik/Ahmediye gibi çağdaş dönemde ortaya çıkan grupları söz konusu edeceğiz.

Müslüman toplumun karmaşık sosyal yapısı gâliyye fırkalarının daha erken dönemlerden itibaren çeşitli nedenlerle ortaya çıktığı görülmektedir. Bunların başında dünyevî menfaatler, asabiyet ve eski İran ve Yahudi kaynaklı yabancı din düşmanlarının İslâm’a yönelik yıkıcı faaliyetleri gelmektedir. Bu yüzden ilk Mezhepler tarihçileri ve Kelamcılar “din dışına çıkaracak” temel hususları söz konusu ederek aşırı fırkaları saymışlardır. Kaynaklarda her mezhebin gulâtı olabileceği belirtilse de daha çok Şia’ya mensup olan ve aşırı düşünceler taşıyan Şii grupları için kullanıldığı dikkatleri çekmektedir. Mesela Ebu’l-Hasen el-Eş’arî, (ö. 324/935-36) *Makâlâtü’l-İslamyî’n ve İhtilafu’l-Musallîn* adlı eserinin başında Şia’yı söz konusu etmiş, onu gruplara ayırarak eserine önce “Gâliyye”yi tanıtarak başlamıştır. Buradan hareketle din ve sosyal hayatta sorun oluşturan en önemli grupların gâliyye içinde zikredilenler olduğu ve mezhepler tarihinin temel konularından birini oluşturduğu sonucu çıkartılabilir. Nitekim Ebu’l-

²²¹ Mesela bk. Mustafa Öz, “Gâliyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. XIII, İstanbul, 1996, s. 333-337.

Hasen el-Eş'arî Galiyye'nin, Ali hakkında aşırı gittikleri ve ifrata varan sözler söyledikleri için onların bu isimle anıldığını belirtmektedir.²²² Ebû Mansûr Abdülkâhîr b. Tâhîr b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) de *el-Fark Beyne'l-Firak* adlı eserinde Gâliyye'yi "İslam'a mensup olamadıkları halde İslam'a nispet edilen fırkalar" başlığı altında söz konusu etmiştir. Eş'arî'ye uyarak onun *Makâlât*'ta gulât olarak saydığı fırkaları tekrar etmiştir.²²³ Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî (ö. 548/1153) de gulât ile daha çok Şia'yı ilişkilendirmiş ve Gâliyye'yi Şia'nın temel beş kolundan biri olarak göstermiştir. Ancak Şehristânî'nin, Eş'arî ve Bağdâdî'nin zikretmediği başka fırkaları da gulât'a ilave ettiği belirtilmelidir. Zira ona göre "Galiyye" imamaları konusunda yaratılmışların hududundan çıkaracak derecede aşırılık gösterenler, onlarda ilâhî özellikler bulunduğu hükmedenler, bazen yaratılmışlardan birini İlah'a, bazen de İlah'ı yaratılmışlardan birine benzetenlerdir. Gulâtı din dışına çıkaran temel inanışları ise teşbih, beda, rec'at ve tenasüh şeklinde sıralamıştır.²²⁴ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî (ö. 456/1064) de aynı temel anlayıştan hareketle gulata götüren iki inanışı hatırlatmıştır. Bu aşırılıkların biri peygamberlik diğeri ise ilah konusu ile ilgilidir. Bu yüzden Gâliyye'yi iki gruba ayırmıştır. Birincisi, peygamberimizden sonra da onun dışında peygamberliği gerekli görenler, ikincisi ise Allah dışındakilere ilahlık nispet edenlerdir.²²⁵

Burada ifade edilmesi gereken önemli bir husus şudur: Elbette Gâliyye ya da dinde aşırılık sadece Şia ile ilgili değildir. Yukarıda söz konusu edilenlerden başka başta ahiret olmak üzere dinin temel prensiplerinin dışına çıkaracak şekilde inanç ya da uygulama sahipleri gâliyyeden sayılmıştır. Nitekim Haricîlerin gulâtı, Sûfilerin gulâtı ve Ehl-i Sünnet'in gulâtı gibi başlıklara da tesadüf edilir. Tarih boyunca bu vasıflara uygun oranları farklı olmakla birlikte hemen her mezhepten birçok galiyye fırkası zuhur etmiştir. Günümüzde de ya bunların devamı veya yeni çıkan aşırı görüşlü

²²² Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, Kahire, 1950, s. 25-33. D

²²³ Abdulkahir el-Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Firak*, Kahire, ts. s. 230-264.

²²⁴ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire, 1968, s. 173-190.

²²⁵ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Kahire, ts., c. 4, s. 183.

dini gruplar söz konusudur. Bunlardan bir kısmı genelde Balkanlarda özelde Bulgaristan'da faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu türden gruplar özellikle demokrasi sonrası Bulgaristan'da taraftar bulabilme konusunda uygun ortam ve şartlar bulabilmişlerdir. Bu bağlamda Bulgaristan Parlamentosu'nun "Yeni Dinler Yasası"²²⁶ ile birtakım önlemler almaya çalıştığı belirtilmelidir.

Dini kaynaklarda "el-legvu-ğulüv-fi'd-din" şeklinde geçen aşırılık, kişisel arzu ve isteklerin, dini normların önüne geçmesi ve gerçek din anlayışına üstünlük sağlama ve dinin çarpıtılmasını ifade etmektedir. Kur'an'da iki yerde geçen bu ifadeye baktığımızda insanlardan haddi aşmamaları istenmektedir. İlk ayette kitap ehline hitaben: "*Dininizde hakkın dışına çıkmayın, haddi aşmayın daha önce sapıtan, birçoklarının da sapmasına sebep olan ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir toplumun arzu ve isteklerine uymayın.*" (el-Maide, 5/77) Hz. İsa'nın ilahlaştırılmasının küfür olduğunu beyan ettikten sonra bu şekilde devam etmiştir. İkinci ayette ise yine Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu kabul edilmesinin ve üçlü ilah (Teslis) inancı konusunda kitap ehline hitaben "*Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylemeyin.*" (en-Nisa, 4/171.) diye buyurulmuştur.²²⁷

Hz. Peygamber de hadislerinde bu konuya dikkat çekmiş ve dinde aşırı gitmeyi yasaklayan ve geçmiş ümmetlerin aşırılıkları sebebiyle helak olduklarını belirtmiştir. "*Dinde aşırı gidenler helak olmuştur.*" (Müslim, İlim,7.) Ayrıca yine hadislerde ibadet ve davranışlarda tanınan ruhsatların kullanılması ve aşırıya kaçılmaması konusunda ümmetini uyarmıştır.²²⁸

Guluv kelimesinin yanında Kur'an'da ifade edilen diğer aşırılıkları ortaya koyan terimlere de kısaca değinmek yerinde olacaktır. Bunlar "tuğyan" azgınlık, "i'tida" taşkınlık, "bağy" isyan, taassup, israf ve ifrat gibi terimlerdir. Buradan da anlaşılabacağı gibi aşırılığın boyutu sadece Hristiyanların Hz. İsa'yı ilah edinmeleri değil, insanın hayatında birçok konuyu kapsamaktadır. Mesela fazla yemek israf olmakla beraber

²²⁶ Geniş bir değerlendirme için bk. Dalkılıç, "Bulgaristan Yeni "Dinler Yasası" Çerçevesinde Müslümanların Güncel Sorunları ve Türkiye'nin Rolü", **Bildiriler Kitabı**, (Yayına hazırlayan: Fikret Karaman), Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Toplumsal Boyutlarıyla) (24-25 Ekim 2019 Malatya-Türkiye). C. II, s. 453-495, Ankara, 2019.

²²⁷ Enver Osman Kaan, "Dinde Aşırılık", **Diyanet Aylık Dergi**, Mayıs 2017, s. 73-74.

²²⁸ Yavuz, "Gulüv", **DİA**, s. 192-195.

yemek yeme ve elbise alma konusunda aşırılık böyle ifade edilmiştir. Sevgi konusunda aşırıya kaçmak yine sıkıntı arz edecektir. Amel ve ibadet konusunda istenilenden fazla ibadet etmek isteyen bir grup sahabeyi meşhur hadisinde bizzat Hz. Peygamber uyar-
mış ve bundan vazgeçirmiştir. Savaş ve düşmanlık konusunda dahi Hz. Peygamberin
itidalli davrandığı ve aşırıya kaçmadığı hayatı incelendiğinde bu konuda örnekler bul-
mak kolaydır.²²⁹ Bu örneklerden çıkan sonuç Müslüman dini ve toplumsal hayatında
dengeli davranmalı ve aşırılık olarak değerlendirilen davranışlardan uzak durmalıdır.

İslam’da aşırılığın ortaya çıkışını gösteren bazı özellikler vardır. Bunların ba-
şında şüphesiz tekfir etmek gelmektedir. Tekfirin anlamı, Müslüman olan bir kişiyi,
Müslüman olmamakla veya dinden çıkmakla itham etmektir. İslam’da tekfirin sonuç-
ları çok ağırdır. Tarihte ilk olarak diğer Müslümanları tekfir eden grup Hariciler ol-
muştur. Harici anlayışının tezahürlerini görmekle beraber, bugün bu geleneği devam
ettiren değişik gruplar mevcuttur. Onlar, Müslümanları tekfir etmekten çekinmeyerek
Müslümanlara büyük zararlar vermektedirler.²³⁰

Dini Aşırılığı, “dini diriliş” veya “dini yenilenme” gibi anlayarak, bu söylem-
lerle ortaya çıkan kesimler bu anlayışın sınırlarını kuralsız bir şekilde genişletmeye
çalışmışlardır. Çıkışı itibarıyla bu söylemleri kullanan ve günümüzde devam ettiren ve
Batı literatüründe de bu şekilde tanımlanan Vehhabilik, Selefilik düşüncesi etrafında
teşekkül eden akımlardır. Çıkış noktası olarak dinin, sözde köküne, temeline dönmeyi
hedefleyen ve temsil eden bir akımdır. Bu niyetle var olmuş ve zamanla bu çizgiye
uymayan herkesi tekfir etmeyi ve aşırılığı kendine düstur edinmeye başlamıştır. Hz.
Peygamber ve dört Halife döneminde var olan uygulamalara benzemeyen her uygu-
lama bidat ve batıl görülmüş ve bunu çözmek için de her türlü zorbalığın kullanılması
caiz kabul edilmiştir.²³¹ Biz bu tanıma uyacak ve böyle bilinen akımlardan Bulgaristan
Müslümanları ile teması olanları çalışmamıza konu edindik.

²²⁹ Necmettin Çalışkan, **Modernleşme Sürecinde Müslümanlar**, Ankara, Nobel Yay., 2018, s. 62-63.

²³⁰ Kaan, **Diyanet Aylık Dergi**, s. 74.

²³¹ Dalkılıç, Biçer, Demirli, **a.g.e.**, s. 193.

3.1.1.2. Vehhabilik (Selefiyye)

Selef din anlayışı, Ehl-i Sünnet'in genel anlayışına göre Müslümanların ilk üç neslinin din anlayışıdır. Ancak Selefiyye, çok daha sonra ortaya çıkan dini-siyasi bir akımdır. Bu akım üzerinde Hanbelilik mezhebinde yuvalanmış birtakım kişiler ile İbn Teymiyye ve İbn Kayyım el-Cevziyye gibi âlimlerin etkisi hissedilmektedir. Akım, yayılmasını bu ve benzer âlimlerin etkisiyle sürdürmüş ve saygınlığını artırmıştır. Burada daha çok, yeni Selefilik gibi tabirlerle gündeme gelen ve 18. Yüzyılda ortaya çıkan Vehhabilik akımı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Muhammed b. Abdülvehhab liderliğinde Necd bölgesinde ortaya çıkan Vehhabilik, Selefiyye'nin daha farklı ve yeni bir şekilde gündeme gelmesini sağlamıştır. Tarihi gelişmeler ışığında Selefiyye mezhebi siyasallaşmış ve Osmanlı sonrası yeniden teşekkül eden Suud ailesinin inisiyatifindeki devletin yeni mezhebi olmuştur.²³²

İsmi Muhammed b. Abdülvehhab'a nisbetle alan hareket, ortaya çıkışından itibaren geniş bir etkiye sahip olmuştur. Vehhabilik, görüşleriyle ve doğduğu Necd bölgesiyle, uluslararası arenada günümüze dek gündemde kalmayı başarmıştır. Her ne kadar siyaset ağırlıklı olsa da akımın görüşleri, ilim çevrelerinde de kullanım alanı bulmuştur. Mezhebin mensupları ise, kendilerini, söylenenlerden uzak, dinin aslına dönüş ve bir ihya hareketi olarak görmektedirler.²³³

Muhallifleri tarafından kullanılan Vehhabilik adı, kendi taraftarlarınca çok benimsenmemektedir. Kendilerini dinin aslına dönüş yapmak için ortaya çıkan bir hareket olarak tanımladıkları için Muvahhidun, Ehl-i Hadis, İslam Davetçisi isimlerini benimsemekle birlikte Vehhabilik isminden kurtulmak amacıyla Selefiyye denilmesini tercih etmişlerdir.

Vehhabilik mezhebi görüşlerinde kendinden önce ortaya çıkan bazı fırkalara benzese de temelde doktrinini Hanbeli mezhebi ve İbn Teymiyye'den aldığı görülmektedir. İbn Teymiyye'nin, ekol üzerinde tesirli olduğu aşikârdır. Irak bölgesinde bulunduğu dönemde Şia mezhebine karşı tavır takınmış ve onların özellikle türbelerle ilgili

²³² Mehmet Ali Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, İstanbul, Klasik, 2016, s. 60-61; Madawi Al-Rasheed, **A History of Saudi Arabia**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 14-26.

²³³ Simeon Evstatiev, *Religiya i Politika v Arabskiya Svyat*, Sofya, İztok-Zapad, 2012, s. 250; Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhabilik", **DİA**, C. XXXXII, 2012, s. 611-615.

yaklaşım ve uygulamalarına karşı çıkararak bunun tevhid inancına zarar verdiğini söylemişlerdir. Vehhabiliğin ortaya çıkmasında ve diğerlerinden kendilerini farklı kılmada en önem verdiği konu tevhid ve şirk görüşleri olmuştur. Kendisinin ortaya koyduğu eserlerde genellikle bu konuları işlemiş ve üzerinde durmuştur. İbn Abdülvehhab tevhid inancını iman, İslam ve İhsan üçlüsü çerçevesinde açıklamış ve bu kapsamda yapılan bütün dini amellerde dua, tevekkül, kurban kesme, gibi konuların Allah'a ibadet olduğunu söylemiş ve başkası adına yapılamayacağını belirtmiştir. Uyeyne bölgesinde bulunan bütün mezarları dolaşarak yüksek olanları adamlarıyla birlikte yıkmış ve toplumun kutsallık atfettiği ne varsa ortadan kaldırmıştır. Bunların içerisinde Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd b. Hattab'ın türbesi de bulunmaktadır ve onu bizzat kendisi tahrip etmiştir. Daha sonraları Vehhabiler Mekke ve Medine baskınları sırasında, mezarlıklara, Hz. Peygamberin doğduğu eve ve Hz. Hamza mescidine zarar vermişlerdir.²³⁴

Yukarıda bahsettiğimiz Muhammed b. Abdülvehhab'ın tutumları bağlamında, onun tevhid inancı ile alakalı şefaath, tevessül, kabir ziyaretleri ve tasavvufa ilişkin görüşlerini kısaca açıklamak gerekir. O, bu sayılan konuların, bizzat insanın Allah inancını etkileyeceğini söyler. İnsanın Allah'a dua ederken bir üçüncü şahsı vesile kılmanın doğru olmadığını ifade eder. İsterse bu şahıs Hz. Peygamber veya veli bir kul olsun bunu cahiliye döneminde var olan uygulamalara benzetmiş ve tevessülü şirk olarak değerlendirmiştir.

Kabir ziyaretlerini, mezar başında dua etmeyi veya etrafında namaz kılmayı veya kabre herhangi bir eşya bırakmayı vefat eden kişiden bir beklenti olabileceğini düşünerek yasaklamış ve yine itikadi bir konu şeklinde ele alarak Allah'a ortak koşmak saymıştır. Tasavvuf ilminde yer alan rabita ve istimdadı da tevhid inancına zarar veriyor gerekçesi ile yasaklamıştır. Ayrıca tasavvuf ilminin sonradan ortaya çıkmasından dolayı bu konuları tamamen bidat çerçevesinde değerlendirmiştir. Müslümanın

²³⁴ Kamile Ünlüsoy, "İhvân-I Müslimîn'in Kabir Ziyaretleriyle İlgili Görüşleri ve Muhalliflerinin Eleştirileri Üzerine Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl:2020/1, Sayı: 44, s. 85. Ayrıca bk. Mehmet Ali Büyükkara, **İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik**, İstanbul, Klasik, 2018, s. 38-42.

kendisine herhangi bir şekilde mürşid edinmesini, şirke götürecektir bir sebep olarak değerlendirilmektedir.²³⁵

Bu akıma muhalifleri tarafından “Yeni Haricilik Hareketi” de denilmiştir. Osmanlı zamanında akımın mensuplarının isyankâr tavırları ve devlete itaat etmemeleri, ayrıca kendi görüşlerini kabul etmeyenleri ve uymayanları tekfir etmeleri ve sık sık şiddete başvurmaları karşısında yeni Haricilik şeklinde adlandırılmıştır. Bir diğer husus bidat algıları sebebiyle mabetlerle ve mezarlıklarla ilgili tutumlarından dolayı “Mezar yıkıcılar” da denilmiştir.²³⁶

Selefiyye/Vehhabîlik mensuplarının kendileri için kullandıkları isimler ise şöyledir:

1- Selefiyye: Dört mezhebin her imamına da hürmet ettiklerini dile getiren Vehhabîler, akidelerinin Selef-i Salihin akidesi olduğunu söylerler. Kendilerinin ayrı bir mezhep kurmadıklarını ifade ederek geliştirmiş oldukları bu hareketi Da’vet, Da’vetü’t-Tevhid ve Da’vetü’s-Salefiyye olarak adlandırırlar. Bu nedenle günümüzde Selefilik denilince ilk akla gelen Vehhabîler olmaktadır. Bu çalışmada da bazı yerlerde Selefilik kavramı Vehhabîler için kullanılmıştır.

2- Muvahhidûn: Kendilerini de bu yolda oluşturdukları tevhid akidesi çerçevesinde Muvahhidûn olarak isimlendirirler. Ayrıca itikatta ve amelde Hanbelî olduklarını söyleyerek selef yolunda olduklarını vurgularlar.

3- İslam Da’vetçisi: Vehhabîler “Emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker” akidesine çok büyük bir önem atfetmektedirler. Bundan dolayı davet metodunu faaliyetlerinin ilk sırasına koymuşlardır. Türkiye’de ve dünyanın birçok yerinde dört imamın yoluna tabi olduklarını belirterek kendilerini, Selefiyye ya da İslam Davetçileri olarak tanımlamaktadırlar.²³⁷

²³⁵ Büyükkara, **İhvan’dan Cüheyman’a Suudi Arabistan ve Vehhabîlik**, s. 42-43.

²³⁶ Halil İbrahim Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, Ankara Okulu, 2013, s. 481; Büyükkara, “Vehhabîlik”, **DİA**, s. 611-615.

²³⁷ Mesela bk. el-Useymin, **eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab Hayâtuhû ve Fikruh**, Riyad, 1992, s. 114; Yörük, “Vahhabîlik”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. II, sayı I, 1953, s. 51; Ethem Ruhi Fırlı, **Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri**, İstanbul, 2000, 11. Baskı, s. 105.

Vehhabiliğin isimlendirilmesi meselesine dair bu özlü açıklamalardan sonra ekolün kurucu şahsiyeti olan Muhammed b. Abdülvehhab hakkında bilgi vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Zira Vehhabiliğin ilerleyen süreçlerde ortaya koyduğu eylemlerin, kurucu şahsiyetin yaşam tarzı ve fikirleriyle yakından alakalı olduğu söylenebilir. Muhammed b. Abdülvehhab 1115 (1703) yılında Arabistan'ın Necid bölgesindeki Uyeyne kasabasında dünyaya gelmiştir.²³⁸ Osmanlı coğrafyası içerisinde kalan Necid bölgesi, o dönemde gelişmekte olan ve bir merkez halini alan Dimaşk, Kahire ve İstanbul gibi şehirlere nazaran çok bilinmeyen Arabistan'ın iç bölgesinde ilim ve kültür alanlarında marjinal bir bölgedir. Tarih sahnesindeki yerini Muhammed b. Abdülvehhab'ın çıkışı ve görüşleriyle almış ve siyasi kıvraklığıyla günümüze dek ulaşmasını sağlamıştır. Batılı araştırmacılar Vehhabiliğin çıkışını ondan önce var olan bazı hareketlere benzeterek onlardan etkilenecek ortaya çıktığını iddia ederler.²³⁹ Değindikleri diğer sebep ise Osmanlı'nın hakim olduğu coğrafyada var olan Hanefi-Maturidi İslam anlayışı ve tasavvuf ekollerinin gelişmesi ile birlikte Şii hareketinin varlığı ve görüşleridir.²⁴⁰

Babası Abdülvehhab b. Süleyman Hanbeli kadısıdır, dedesi Süleyman b. Ali ise Necid müftüsüdür. Ailesinin ilim erbabı olmasından kaynaklı olacak Muhammed b. Abdülvehhab küçük yaşta ailesinin yanında doğduğu bölgede ilim tahsil etmeye başlamıştır. Tefsir, Hadis, Akaid gibi ilimlerin yanında Hanbeli Fıkhını da okumuştur.²⁴¹

İlim yolculuğuna doğduğu bölgede başlayan Muhammed b. Abdülvehhab'ın Necid bölgesinden hangi nedenlerle ayrıldığı bilinmemekle beraber Uyeyne bölgesinin küçük olması ve bilgisini daha iyi geliştirmeyi amaçlayarak Mekke ve Medine'ye gittiği bilinmektedir. Düşünceleri, ilim tahsili amacıyla gittiği Mekke ve Medine'de

²³⁸ Abdülaziz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Bâz, **Muhammed b. Abdülvehhab Da'vetuhû ve Si-retuhû**, Riyad, 1995, s. 20.

²³⁹ Johansen Reissner, "Saudi Arabien und die kleineren Golfstaaten", **İslam in der Gegenwart**, München, 1996, s. 533; Simeon Evstatiev, **Religiya i Politika v Arabskiya Svyat**, Sofya, İztok-Zapad, 2012, s. 250.

²⁴⁰ David Commins, **The Wahhabi Mission and Saudi Arabia**, London, I.B. Tauris, 2006, s. 7-8.

²⁴¹ Commins, **The Wahhabi Mission and Saudi Arabia**, s. 11-13; Bulut, **a.g.e.**, s. 484.

"Düzeltilme"

şekillenmeye başlamıştır. Mekke’de kaldığı süre ile ilgili çok bilgi bulunmasa da Medine’de o günün meşhur Hanbeli hocalarından ders almıştır. Aldığı eğitim doğrultusunda ve görüşleriyle, İslam’a sonradan dahil edilmiş bütün konularla mücadele etmeye karar vermiştir. Bu ilim merkezlerinden sonra Irak bölgesine Basra’ya gitmiştir. Basra’da kaldığı dönem içerisinde ders aldığı hocaların arasında tasavvuf şeyhi Muhammed Hayat es-Sindi de bulunmaktadır ancak bu, onun tasavvuf hakkındaki görüşlerini ve bidatlarla mücadele etme noktasındaki bakışını değiştirmemiştir.²⁴²

Çıkmış olduğu ilim seyahatini tamamlayan Muhammed b. Abdülvehhab, Ahşa üzerinden Necid bölgesine geri dönmüş ve yeni Uyeyne emiriyle ihtilafı yüzünden kadılık görevinden alınan babasının yanına Hureymila’ya yerleşmiştir. Babasının ölümüne (M. 1740) kadar biraz temkinli davranan Abdülvehhab sonrasında şirk olarak gördüğü bazı uygulamalara karşı çıkarak mücadeleye başlamıştır. Bu hamlesi kasaba ahalisi tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve şiddetle karşı çıkılmıştır. Muhalefetin ciddi olduğunu gören İbn Abdülvehhab sonuç alamayacağını anlayınca tekrar Uyeyne’ye dönmüştür. Geçici bir dönem Uyeyne’de kalabilse de uygulamaları neticesinde 1745 yılında orada da barınamayarak terk etmek zorunda kalmıştır. Uyeyne’den Riyad yakınlarında Suud ailesinin hâkimiyetinde bulunan Dir’iyye’ye gitmiş ve daha önceden tanışıklığı bulunan Muhammed b. Suud, kendisini himayesine almıştır. Bu himaye Muhammed b. Abdülvehhab ile Suud ailesi arasında bir antlaşmaya dönüşmüştür. Bu anlaşma çerçevesinde İbn Abdülvehhab, Suud hâkimiyetinin genişlemesini destekleyecek bunun karşılığında da Suud ailesi hâkim oldukları topraklarda ve ötesinde Vehhabi anlayışın yayılmasında her türlü yardımı yapacaktır.²⁴³ Bu antlaşma hem Vehhabilik hem de gelecekte şekillenecek olan Arabistan’ın yönetimi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim bu anlaşmanın da etkisiyle Arabistan yarımadası

²⁴² Abdullah Salih el- Useymîn, **Tarih el-Memleke el-Arabia es-Saudia**, Riyad, 1997, s. 61 vd.; John Voll, “Muhammad Hayya al-Sindi and Muhammad ibn Abd al-Wahhab, An Analysis of an Intellectual Group in Eighteenth-Century Medina”, BSOAS, vol. 38, 1975, s. 32-39; Büyükkara, “Vehhabilik”, **DİA**, s. 611-615.

²⁴³ Madawi Al-Rasheed, **A History of Saudi Arabia**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 14-26; Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, s. 486-487; Büyükkara, “Vehhabilik”, **DİA**, s. 611-615.

kısa sürede Suud ailesinin eline geçmiş ve devletin dini anlayışı da Vehhabilik olmuştur. Böylece Vehhabilik, dini bir akım olmanın yanında siyasi bir akım niteliği de kazanmış bulunmaktadır.

Vehhâbîlik hareketi ilk yıllarından itibaren ortaya koyduğu görüşlerle olumlu ve olumsuz bazı tepkilerin odağı haline gelmiştir. Kur'an ve hadislerde ifade edilenlerin yorumsuz kabul edilmesi gerektiğini, tevlin caiz olmadığını söylemeleri, türbe ve mezar ziyaretlerinde yapılan duaların ve benzeri davranışların şirk sayılabileceğini, iman ile amelin bir bütün olduğunu ve mutlaka amele yansması gerektiğini ifade etmeleri dikkat çektikleri konulardır. Özellikle birçok hareketin şirk olabileceğini ve bidatlerin her türlüünden uzak durulması gerektiğini, her yeniliğin de bidat olduğunu söylemişlerdir. Farklı görüşteki Müslümanları tekfir etmeleri, müşrik veya bid'atçı saymaları, onlarla savaşmaları, dört mezhebe ve tarikatlara, kabir ziyareti ve mevlid gibi yaygın uygulamalara karşı çıkmaları Vehhâbîlik karşıtı çevrelerce en çok eleştirilen konuların başında gelmektedir. Ayrıca Vehhabiliğin ortaya çıktığı XVIII. Yüzyılın, Hz. Peygamberin geldiği döneme nazaran daha kötü olduğunu, bidatların etkisiyle şirkin daha yaygın bir hal aldığını iddia etmişlerdir. Hz. Peygambere karşı savaşanların dahi kendi dönemlerinde var olan şirkin yanında zayıf kaldıklarını iddia etmişlerdir. Bu yüzden Muhammed b. Abdülvehhab ile Vehhabiler Kur'an'ı keyfi yorumlamak, Hz. Peygamber'in manevi şahsiyetine saygısızlık göstermek ve muteber âlimleri hiçe saymakla suçlanmışlardır. İthamlarında aşırıya kaçanların yanı sıra itidali korumaya çalışan birçok müellifin eserleriyle geniş bir reddiye edebiyatı meydana gelmiştir.²⁴⁴

Suud ailesinin himayesiyle ve gücüyle Arap yarımadasında yayılmaya başlayan Vehhabilik daha o dönem, Arabistan'ın dışına taşmış Irak ve Suriye bölgelerine nüfuz etmiştir. Ancak esas yayılma, Suudi Arabistan devleti kurulduktan sonra özellikle XX. Yüzyılda olmuştur. Gelişen dünyada ulaşım ve iletişim imkânlarının artması ve kolaylaşması ve petrol gelirlerinin artmasıyla, Vehhabiler Hindistan'a, Mısır'a, Yemen'e Nijerya'ya, Mali'ye ve Moritanya gibi Afrika ülkelerine ulaşmışlardır.²⁴⁵ Bu-

²⁴⁴ Evstatiev, **Religiya i Politika v Arabskiya Svyat**, s. 255; Büyükkara, "Vehhabilik", **DİA**, s. 611-615; Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, s. 62-63.

²⁴⁵ Büyükkara, "Vehhabilik", **DİA**, s. 611-615.

nun yanı sıra Avrupa'ya ve Amerika'ya, kurdukları vakıf ve yardım kuruluşlarıyla giriş yapmış, camii yapımı, konferanslar, yayınevleri ve Arabistan bölgesinden okumak için giden öğrencilerin vasıtasıyla etkisini genişletmeye çalışmıştır. Soğuk savaş sonrası yani Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla, Kafkaslara, Orta Asya'ya ve Balkanlara kadar aynı usulle yayılmaya devam etmiştir.

3.1.1.3. Bulgaristan'da Vehhabilik (Selefiyye) Akımı

Selefiyye/Vehhabilik hareketinin Bulgaristan'a ilgisi, diğer Balkan ülkeleri ve Türkiye²⁴⁶ ile benzerlikler göstermektedir. Ancak her ülkede ortama göre bazı değişiklikler söz konusu olduğu da bir vaki'dir. Önceki bölümlerde Bulgaristan'ın geçirdiği Sosyo-politik değişimler ve yönetim şekillerinden bahsederken bu coğrafyanın Vehhabilik (Selefiyye) akımı ile tanışmasının 1990 yılına yani komünizm döneminin bitimine kadar çok mümkün olmayacağına işaret etmiştik. Burada dikkat edilmesi gereken konu, Bulgaristan'ın, Osmanlı hakimiyeti sonrasında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte kalan Müslüman-Türk tebaa ile ilgili geçici yönetmelikler hazırlanmıştır. Bunların en kapsamlısı: "Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesidir". Bulgaristan Müslümanlarına Osmanlı sonrası çıkan nizamnameler arasında oldukça geniş haklar tanıyan bu nizamnamede, daha önce değindiğimiz üzere Medresetü'n – Nüvvab'ın kuruluşu ve açılışı teminat altına alınmıştır.

Bulgaristan Müslümanları Osmanlı'nın son döneminde Mısır ve Türkiye'de yaşanan İslahat tartışmaları ve çalışmalarından, Mısır'da Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza gibi şahsiyetlerden dolayı olarak etkilenmiştir. İstanbul'da ise yine kısmen Mısır'ın etkisiyle, Sırat-ı Müstakim mecmuası etrafında toplanan ve bazıları Darülfünun hocalarından olan Manastırlı İsmail Hakkı, Ahmed Na'im, İzmirli İsmail Hakkı, Filibeli Ahmed Hilmi, Mehmed Akif, Tırnovalı İsmail Fenni, Elmalılı Hamdi Yazır gibi âlimlerin bu alandaki çalışmaları Bulgaristan'a ulaşmıştır.

Bulgaristan'da ıslahata dair fikir beyan edenlerin ise, Medresetü'n-Nüvvab hocaları yanında, Din-i İslam Müdafileri Cemiyeti, Muallimin-i İslamiyye Cemiyet-i İttihadiyyesi ve Turan Cemiyetleri Birliği etrafında yoğunlaştığı görülür. Ancak son iki

²⁴⁶ Vehhablik/Selefiyyenin Türkiye'ye girişi ve faaliyetleri için mesela bk. Bekir Altun, "Selefilik-Vehhabilik ve Türkiye'deki Faaliyetleri", (YL Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

cemiyet ıslah edilmiş dinin Müslümanların terakkisinin aracı olarak kullanılmasından ziyade, Batılılaşmanın terakkide temel rolü üstlenmesi gerektiği fikrini savunmuştur.²⁴⁷

Nitekim II. Dünya Savaşı sonrası komünizm rejiminin başlamasıyla kısa sürede bütün bu etkilenmeler ve çalışmalar son bulmuştur Nüvvab medresesi kapatılmış ve komünizm günden güne kendini hissettirmeye başlamıştır. 1990 yılına kadar olan dönemde, yaşanan göçleri de dikkate alırsak Bulgaristan’da çok ciddi bir dejenerasyon süreci yaşanmıştır. Bırakın ıslahat çalışmalarını ve İslami akımların mevcudiyetini, rejim öncesi var olan çalışmalar dahi yok edilmiş ve din sadece aileden öğrenilen ve komünizm öncesi edinilen bilgilerin aktarımıyla ayakta kalan bir unsur haline gelmiştir.

Günümüze geldiğimizde Bulgaristan’da bazı çevrelere göre Vehhabilik (Selefiyye) akımı ile İslami radikalleşme aynı anlamı taşımaktadır. Hali hazırdaki bilgilere göre, Bulgaristan toplumu dış faktörlerden ve etkilerden kaynaklanan dört radikalleşme riskiyle karşı karşıyadır.

Birincisi IŞİD ve el-Kaide gibi çeşitli terör örgütlerinin faaliyetleriyle ilişkili risklerdir. Bulgaristan istihbarat servislerine göre, uluslararası terör örgütleri veya bireysel teröristler tarafından Bulgaristan topraklarına yapılan terör saldırıları riski, Sarafovo havaalanındaki İsrail vatandaşlarına karşı 18 Temmuz 2012 tarihinde yapılan ilk ve bugüne kadar tek olan terör saldırısıyla beraber artmıştır.

İkinci risk, Batı ülkelerinden Ortadoğu’daki bahsedilen örgütlere giden veya dönen askerlerin Bulgaristan üzerinden geçişleriyle ilgilidir. Görüş olarak radikal bir tutuma sahip olan bu savaş fedailerinin, kafa bulanıklığı, paranın çokluğu karşısında, bölgeden geçerken belli gruplarla kuracakları temasın son derece riskli olduğunu söylemek mümkündür.

Üçüncü risk, radikal görüşlere sahip kişilerin, günümüzde artan düzensiz mülteci akınıyla sızma olasılığı ile ilgilidir.

²⁴⁷ İbrahim Hatiboğlu, “XX. Yüzyılın ilk Yarısında Bulgaristan Müslümanları Arasında Dini Islahat Çabaları”, **Balkanlar’da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri**, Sofya, 2000, s. 347-348.

Dördüncü risk, daha önce de vurguladığımız, yurtdışındaki yüksek din okullarının özellikle Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerindekilerin Bulgaristan vatandaşlarının eğitim-öğretimi üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Yani Bulgaristan'da geleneksel olarak var olan Hanefi-Matüridi geleneğiyle uyuşmayan İslami uygulamalar ve anlayışların yayılma olasılığıdır.

Uzmanlar tarafından belirlenen radikalleşme riskleri veya alışlagelmiş olan İslami uygulamalardan ziyade Selefiyye akımından etkilenmenin sebeplerinden biri de bazı grupların sosyal statüsünün bu gibi durumlara daha elverişli olmasından kaynaklanmaktadır. Onların, Osmanlı sonrası düzenli eğitim imkânı bulamadıkları için genel toplum kaidelerinden uzak oldukları gibi fakirlik ve toplum tarafından algılanışları da bunu tetiklemektedir. Ayrıca yine aynı nedenle yani eğitim eksikliği veya sahîh kaynaklara dayanmayan dini bilgilere sahip gençlerin, güçlü merciler bulamamaları nedeniyle günümüzde internet ortamında bu ve benzeri görüşlere kolayca ulaşp meyledebilmeleridir.²⁴⁸

Günümüzde eldeki imkanlar, Vehhabîlik ile ilgili olarak Suudi Selefilik (Vehhabîlik), Cihadî Selefilik veya Akidevi Selefilik gibi ayrımlara gitmeden sadece Bulgaristan'daki tarihçesi ve faaliyetleri hakkında bilgi vermeyi mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede Vehhabîliğin/Selefiyyenin Bulgaristan'daki ilk temsilcileri, 1990 sonrası ülkedeki davet faaliyetleri, davet araçları, Bulgaristan'daki eğitim sistemleri, ülkedeki yazılı ve görsel faaliyetleri, internet siteleri, dernek, Kur'an Kursu ve medrese faaliyetleri bu başlık altında incelenecek en temel konulardır.

Bulgaristan'daki Selefiyye ve radikal akımların varlığı kamusal ve politik bağlamda birkaç temel bileşende değerlendirilebilir. İlk olarak, XIV. yüzyılın sonlarında başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun fetihleriyle ve devamında Bulgaristan, en çok yerli Müslüman – Türk nüfusa sahip Avrupa – Balkan ülkesi ve 2007 senesinden beri de AB üyesi olmasıdır. Müslümanlar, Bulgaristan'ın 1878'de yeniden bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte bu devletin temel unsurlarından biri olarak kalmışlardır. Os-

²⁴⁸ Strategiya za protivodeystvie na radikalizatsiyata i terorizma (2015 – 2020 g.), prieta s Reshenie № 1039 na Ministerskiya sıvet ot 30.12.2015 g., s. 4-5. Radikalizm ve terorizme karşı geliştirilen strateji (2015-2020) 1039 Nolu Bakanlar Kurulu Kararı 30.12.2015 s., s. 4-5.

manlı döneminde beraber yaşayan Bulgaristan toplumundaki Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki etkileşim, yüzlerce yıllık deneyimin devamı olacaktır. İkincisi, İslam'a karşı düşmanlık, tarihsel olarak (İslami) Osmanlı İmparatorluğu'na muhalefet olarak gelişen Bulgar ulusal söyleminin önemli bir unsurudur. Başka bir ifade ile İslamofobianın güçlendirilmesi ve toplumun her kesimine yayılması çabasıdır. Üçüncü önemli unsur, özellikle politikacılar ve gazetecilerin, İslam dini uygulamaları ve toplumsal konumuyla ilgili var olan bilgi eksikliğinden hatta cehaletten kaynaklanan tutumlarıdır.²⁴⁹

Bulgaristan'da bazı kesimler Müslümanlar arasında dindarlığı canlandırmak için toplumun alışık olmadığı metod ve dış mihraklı yeni anlayışlar yaymaktadırlar. Bu, genellikle toplumun o güne kadar bildiklerinin dışında, İslam hakkında yeni bilgi öğrenme imkânı olmayan kesimlere hitap etmektedir. Sunulan yeni anlayış ise, takdim edenlere göre, Hz. Peygamber (s.a.) döneminde tatbik edilen din yani sözde bütün yeniliklerden (bidatlardan) arındırılmış bir İslam'dır. Ancak bu, toplum arasında gelenek düzeyinde dahi olsa var olan din ve İslam anlayışına uymamaktadır. Anlatılanlar, asırlar boyu var olan Osmanlı döneminden kalan itikadi ve ameli anlayışa ters düşmektedir. Buradaki temel sorun, özellikle Suudi Arabistan kaynaklı sunulan Vehhabiyye/Selefiyye anlayışının, Bulgaristan'da var olan Müslüman toplumunun dini daha iyi yaşaması için bir araç mı olacağı yoksa onları daha büyük bir tehlikeye mi sürükleyeceğidir.²⁵⁰

Bulgaristan'da İslam kaynaklı radikalleşme hakkındaki kamuoyu tartışmaları, iki başlık altında incelenebilir: Birincisi, İslam'ın Selefi yorumuna dayanan hareketin ülkedeki bazı Müslüman kesimlere nasıl ve neden ulaştığı sorusunu içerir. İkinci boyut, bu süreçlerin İslam kaynaklı radikalleşmenin bir belirtisi olarak görülüp görülemeyeceği ve ne ölçüde görülebileceği sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu iki konunun yani Selefiyye anlayışıyla İslam kaynaklı radikalleşme, kamuoyunda genellikle beraber ve aynı başlık altında tartışılmaktadır. Yani Selefiyye anla-

²⁴⁹ Simeon Evstatiev, **Public İslam on the Balkans in a Wider European Context**, 2006, s. 40.

²⁵⁰ **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Sofya, CSD, 2016, s. 31-32.

yışı beraberinde İslam kaynaklı radikalleşmeyi getirecektir, hatta kamuoyundaki algıya göre ikisi aynı şeyi ifade etmektedir.²⁵¹ Bu nedenle, bu çerçevede bizim daha çok konumuz, 1989'dan sonra İslam dininin Bulgaristan'da geçirdiği süreçleri göz önünde bulundurarak Selefiyye anlayışının topluma nüfuzunun, ilk başlıkta olduğu gibi nasıl ve nedeni ile birlikte etkilerini incelemek ve bu konuyu günümüzde terör kaynaklı radikalleşmeden ve faaliyet gösteren örgütlerden ayırmaktır.

Burada yapılması gereken diğer bir ayırım da, Bulgaristan'daki Selefiyye anlayışı ile terör kaynaklı radikalleşmenin beslendikleri noktaların farklı oluşudur. Terör kaynaklı radikalleşme daha çok dış mihraklı geçmişten günümüze türeyen terör örgütleri aracılığı ile ya Bulgaristan üzerinden transit geçişler çerçevesinde veya para vaadi ile internet üzerinden yapılan propaganda ile kendine taraftar bulmaya çalışmaktadır ve radikal terör faaliyeti vasfı taşımaktadır. Bu konuda devletlerin araştırmaları ve istihbarat raporları, güvenlik nedeniyle ulaşımına kapalı olduğu için fazla da bilgi bulunmamaktadır.

Bizim ele aldığımız konu ise Mezhepler tarihi çerçevesinde Vehhabilik (Selefiyye) mezhebinin Bulgaristan'a yönelik faaliyetlerini ele almaktır. Değindiğimiz üzere Bulgaristan'da yerleşik olarak bu toplumun temel unsurlarından sayılan resmi verilere göre nüfusun yüzde 10-12'sini, gayri resmi verilere göre daha fazlasını oluşturan bir Müslüman topluluk vardır. Ayrıca aşırı sağ siyasi partilerin günlük söylemlerine bakıldığında toplumu karşı karşıya getirme noktasında çok bilinçsizce değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu da hem Bulgaristan Müslümanlarının geleceği hem de İslam'ın daha iyi anlaşılması için bu konuların daha iyi araştırılmasını ve anlaşılmasını zaruri kılmaktadır.²⁵²

²⁵¹ Mesela bk. Simeon Evstatiev, "Bulgaria moje da se protivopostavi na İDİL samo s podkrepa na bilgarskite myusyulmani", v. **Kapital**, 05.11.2014.

²⁵² **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, s. 32.

3.1.1.3.1. Bulgaristan'ın Vehhabilik (Selefiyye)'ten Etkilenme Yolları

Bulgaristan 45 yıllık komünizm rejiminden ve kapalı sınırlardan sonra, 1989 yılından itibaren demokratik dönemin başlamasıyla ülkedeki Müslümanlar dış dünyaya ve dolayısıyla İslam dünyasına erişebilme imkânı elde etmişlerdir. Komünizm döneminde ateizmin hâkim olduğu Bulgaristan'da yeni dönemde, sınırlar açılarak seyahat özgürlüğüne kavuşulmuş ve Müslüman-Türkler haklarını kısmen de olsa tekrar geri almaya başlamışlardır. Bu çerçevede mesela Müslüman isimlerin geri iadesine karar verilmiş, inanç ve din özgürlüğü ile birlikte dini uygulamalar için de bir engel kalmamıştır. İslam Mezhepleri bağlamında diğer Balkan ülkeleri gibi Bulgaristan'da da Müslüman halkın din anlayışı, Osmanlı döneminde olduğu gibi geleneksel Hanefi-Matüridi çizgidedir. Ancak sınırların açılması ve İslam dünyası ile temas kurulmasıyla o güne kadar bilmedikleri İslami anlayış ve doktrinlerle karşılaşmaları söz konusudur. Tespitlere göre yeni dönemde Bulgaristan Müslümanları şu dört konudan etkilenmişlerdir:

- 1) Yabancı yani Arap kökenli din adamlarından,
- 2) Suudi Arabistan, Mısır ve Kuveyt'ten gelen vakıf ve yardım kuruluşlarından,
- 3) Suudi Arabistan, Ürdün, Mısır ve Yemen gibi ülkelerde din eğitimi almak için gidip geri dönen öğrencilerden,
- 4) Batı Avrupa'ya giden gençlerin, oralarda karşılaştıkları Müslümanların, Selefiyye olmalarından ve onlarla kurdukları iletişimden.²⁵³

Bulgaristan kısmen diğer Balkan ülkelerinden, özellikle de Tito yönetimindeki Yugoslavya'dan farklı konumdadır. Nitekim komünizm sonrası Yugoslavya ülkelere ayrılacak ve bunların birçoğu savaş ile olacaktır. Bulgaristan'da yoğun Müslüman-Türk nüfusu bulunmasına rağmen böyle bir olay yaşanmamıştır. Olayların bu raddeye varmamasının sebebi ise başlıca komünizm sürecinin Yugoslavya'ya nazaran çok daha sert tatbik edilmesi ve halkın fazlasıyla dejenere olması, tarihi süreçte ve son olarak

²⁵³ Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii, s. 38.

aynı yıl içerisinde yoğun bir göç yaşanması ve yeni döneme Bulgaristan'ın hızlı bir şekilde adapte olmasıdır.

Ancak burada ikinci bölümde söz konusu edilen Bulgaristan'da din eğitimi süreçlerinin önemi bir kez daha hatırlatılmalıdır. Zira gelenekten, dinden ve tarihten koparılmış olan Bulgaristan Müslümanlarının içinde bulunduğu durum çok iç açıcı değildir. Baskı, zulüm, hak mahrumiyetleri ve zorbalıklar nedeniyle elinde yetişmiş bir dini kadro olmadığı gibi bilinçli bir toplum da yoktur. Bütün bu ve benzeri nedenler dış mihraklı dini akımların çalışmalarını bir açıdan kolaylaştırmakla birlikte Bulgaristan'da diğer Balkan ülkelerinde oluşan kaos ortamının olmaması ve devletin stabil olması onların faaliyetlerini zorlaştırmıştır. Akımların alan bulmadaki sıkıntısı ile ilgili bu durumun dışında birçok neden sayılabilir. Özellikle Bulgaristan Müslümanlarının yoğun olarak Türklerden oluşması ve Türkiye'nin yanı başında komşusu olması, her devirde Türkiye'deki akrabaları ile iletişim kurabilmeleri bunların başında belirtilmelidir.

Bu doğrultuda Suud ve Kuveyt gibi ülkelerin vakıfları ve yardım kuruluşları Balkanlarda var olan savaş ve kaostan yararlanarak yoğun bir şekilde Bosna, Makedonya, Kosova'ya giriş yaparken, Bulgaristan ve Arnavutluk ile ilgilenmeye başlamışlardır. Eski Yugoslavya komünizm döneminde dahi çok kapalı bir toplum olmamasıyla bilinir. Dolayısıyla o dönemden itibaren Arap dünyası ile bağlantıların mevcudiyeti ve bu bağlamda oluşan savaş ortamını da göz önünde bulundurursak özellikle Bosna'ya, söz konusu vakıflar ve ülkeler savaş ihtiyaçları dahil bir çok konuda yoğun bir şekilde giriş yapmışlardır.

Öte yandan potansiyel Müslüman nüfusu göz önünde bulundurularak Bulgaristan da ilgi odağı haline gelmiştir ve Selefiyye mensupları burada çalışmalarını artırmıştır. Dönemin dini idaresi buna müsait olmakla beraber komünizm döneminde Irak, Suriye, Ürdün gibi ülkelere eğitim amaçlı Bulgaristan'a gelip kalan Arap asıllı ve kendi görüşlerini paylaşan kişiler, Bulgaristan'daki bu faaliyetler için bir kolaylık teş-

kil etmiştir. Suudi Arabistan, Kuveyt ve Suriye kaynaklı sivil toplum örgütleri ve şahıslar gayri resmi yollarla 1990 sonrası Bulgaristan’da faaliyet göstermeye başlamışlardır.²⁵⁴

Bulgaristan’da Vehhabilik (Selefiyye) akımından bahsederken daha fazla Suud kökenli vakıfların faaliyetleri, buldukları taraftarlar ve kurdukları ilişkiler ve topluma yansımaları üzerinde durulması vakıya daha uygun olacaktır. Yeni dönemin başlaması ve sistemin belirginlik kazanması ile 1992 yılında Bulgaristan Başmüftülüğü aracılığı ile Suudi Arabistan ilk Bulgaristan kökenli öğrencilerini kabul etmiştir. Suudi Arabistan aynı zamanda Bulgaristan’da dini faaliyetleri desteklemek amaçlı Başmüftülüğe yardımda bulunmaya başlamıştır.

Böylelikle faaliyet anlamında ve Bulgaristan’da var olmak noktasında ilk temas gerçekleşmiştir. Burada belirtilmesi gereken bir başka husus ise diğer Balkan ülkelerinde de gözlendiği gibi Suudi Arabistan kaynaklı çalışmalar genellikle Türk olmayan unsurlara yönelik olacaktır. Suudi Arabistan’a giden öğrenci profiline baktığımızda da bu çok net olarak görülecektir.

Arap dünyasından gelen sivil toplum örgütleri ve yardım kuruluşlarının, fonları, yeni camilerin inşası, ücretsiz Kur'an Kursları ve Başmüftülüğe bağlı okulların açılması, pansiyon ve yemeklerin ücretsiz olması, İslam merkezleri oluşturulması gibi faaliyetlere kullanılmıştır. Ayrıca İslami eserlerden özellikle Selefiyye kaynaklarının Bulgarcaya çevirisi, yayınlanması ve dağıtımı, Arap ülkelerinde üniversite okumak isteyen gençlere yardımcı olunması ve eğitim-öğretim için gönderilmesinin yanında mevcut vakıflar aracılığı ile teşvik babında bazı aileleri veya bireyleri Hac ibadetini ifa etmek için Mekke'ye göndermeleri de yer almaktadır.²⁵⁵

Bu faaliyetler genellikle toplum arasından bazı kişilerin aracılığı ile yapılmaktadır. Ancak bu çalışmalar yeni olmakla beraber, Bulgaristan’da var olan İslam anla-

²⁵⁴ Kerem Öktem, “New Islamic Actors after the Wahhabi intermezzo: Turkey’s Return to the Muslim Balkans”, **European Studies Centre – University of Oxford**, 2010, s. 19.

²⁵⁵ K. Ghodsee, **Muslim Lives in Eastern Europe. Gender, Ethnicity, & The Transformation of Islam in Postsosialist Bulgaria**, Princeton University Press, 2010, s. 133.

yışından farklı olduğu için yerleşim yerlerindeki cemaat onları çok sıcak karşılamamaktadır. Buna sebep, söz konusu şahıs ve kuruluşların görüşlerinin, geleneksel olarak var olan din anlayışına uymamasıdır.

İlk dönemlerde bu faaliyetleri gerçekleştirenler, genellikle camilerde İslam'ı anlatmak için yurtdışından gelen hocalardır. Onlar, Türklerin yaşadığı bölgelerden, hem istemedikleri için hem de iyi karşılanmayacaklarını düşündükleri için uzak durmaktadırlar. Özellikle Pomaklar arasında faaliyet göstermeyi hedefledikleri için o bölgelere yönelmişlerdir. İlk dönemler tepkiyle karşılaşmamakla beraber ilerleyen zamanda anlayış farklılıklarının artmasıyla o bölgelerdeki yerel cemaatten de sıcak ilgi görmemeye başlamışlardır.²⁵⁶

3.1.1.3.2. Suudi Arabistan Kaynaklı Vakıflar ve Faaliyet Alanları

Bulgaristan makamlarınca, İslam kaynaklı dış yardım endişesi ve şüphesinin artmasına²⁵⁷ paralel olarak, bu kuruluşların bazılarının Bulgaristan makamlarınca izlenmesi ve faaliyetlerine izin verilmemesi gibi tedbirler gündeme gelmiştir.²⁵⁸ Burada örnek teşkil etmesi açısından söz konusu vakıfların ikisinden bahsetmek yerinde olacaktır. Değineceğimiz bu iki vakfın, genel merkezleri Amerika'da, sermaye kaynakları ise Suudi Arabistan'dadır.

Bunlardan biri, demokratik dönemde ilk giriş yapan "Al-Vakf – Al-İslami" vakfidir. Bulgaristan'a gayri resmi yollarla hemen 1990 sonrası giriş yaptığı bilinen bu vakıf 1993 yılında Dinler Müdürlüğü tarafından resmi olarak tanınan bir hüviyete kavuşmuştur. Bu işlemten sonra Bulgaristan Başmüftülüğü ile de ayrıca beraber çalışma protokolü imzalamıştır. Ancak endişelerin artması doğrultusunda hemen bir yıl sonra 1994 yılında Dinler Müdürlüğü resmîyetini kaldırmıştır.²⁵⁹ Bununla birlikte va-

²⁵⁶ Mesela bk. **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Sofya, 2016, Ekspertno Intervyu s Antonina Jelyazkova, 05.06.2015, s. 39.

²⁵⁷ Yovo Nikolov, "Pirvi idvat emisarite", v. **Kapital**, 14.08.2004.

²⁵⁸ Nikolov, "Bulgaria e v globalniya plan na radikalnite islyamisti", v. **Kapital**, 22.09.2001.

²⁵⁹ Obvinitelen akt, **Dosidebno proizvodstvo № 9/2009, Prepiska vh. № 1122/09** Okrijna prokuratura – Pazarcik.

kıf faaliyetlerine devam etmektedir. Bu bağlamda Suudi Arabistan’da okuyan öğrencilere sahip çıkmanın yanında döndüklerinde onları istihdam etmektedir. Vakfın faaliyetlerini ve yöneticiliğini, Bulgaristan’da okumuş ve evlenmiş Suriye asıllı bir şahıs yapmaktadır. Bu şahıs, vakıf resmiyetini yitirince kendi adına Velingrad’a bağlı Sırnitsa kasabasında üç katlı bir bina satın almıştır. Bu bina 1999 yılında resmiyette Başmüftülüğe kiralanarak Başmüftülük bünyesinde imam yetiştirme kursuna dönüştürülmüştür.

Bir yıllık eğitim programı ile orada okuyan öğrencilere, Başmüftülük tarafından imam olabilmeleri için sertifika verilmektedir.²⁶⁰ Kursun hocalarını ve yöneticileri Suudi Arabistan’dan mezun olmuş ilahiyatçılardan teşekküldür ve bazı dönemler Suudi Arabistan kökenli hocalar da gelmektedir. Kapasitesi 30 kişilik olan bu kursun bazı ilanlarında İmam Hatip Lisesi’nden mezun olan öğrencilerin dahi kursa kaydını yaptırabilecekleri hatta onlara öncelik verileceği yazmaktadır.²⁶¹

Kurs yatılı, eğitim ve yemek dahil her şey ücretsiz olup, bu kursa 17-30 yaş arası herkesin katılabileceği yaş sınırında değişikliğin ise komisyon kararı ile olabileceği belirtilmektedir. Sırnitsa’daki bu kurs, en son 2005-2006 eğitim yılı için öğrenci almış ve ondan sonra kapatılmıştır. Açılışından kapanışına kadar geçen süreçte toplam 100 civarında öğrenci mezun etmiştir. Mezunların bir kısmının imam olduğu, bazılarının ise yurtdışında ve Sofya Yüksek İslam Enstitüsü’nde eğitimlerine devam ettikleri bilinmektedir.²⁶²

Vakfın bu faaliyeti ve özellikle yaz dönemlerinde Başmüftülük ile beraber organize ettikleri seminerlerde Suudi Arabistan kaynaklı gelen hocaların faaliyetleri devam ederken, Bulgaristan’da 2002 yılında yaşanan “Dinler Yasası” değişikliği, artık benzer kuruluşların resmiyetini Sofya Şehir Mahkemesi’ne taşımaktadır. Vakfın yöneticileri, bunu fırsat bilerek 2002 yılında tekrar resmiyet kazanmak için harekete geçmiştir. Küçük bir isim değişikliği ile vakfın yeni ismi sadece “Al-Vakf” olarak değiştirilmiş ve 2002 yılında Sofya Şehir Mahkemesi’nce tescil edilmiştir. Ancak dünya

²⁶⁰ Gülümser Yusufova, “İslamskoto Religiozno obrazovanie v prehoda kım demokratiyata”, **Godishnik VII**, Sofya, 2011, s. 228-229.

²⁶¹ **Müslümanlar Dergisi**, 5/2005.

²⁶² Yusufova, “İslamskoto Religiozno obrazovanie v prehoda kım demokratiyata”, **Godishnik VII**, s. 228-229.

konjonktüründe 11 Eylül 2001 yılından sonra bu ve benzeri kuruluşların çalışmaları çok rahat olmadığından o dönem bu vakfın Amerika'daki genel merkezi kapatılmış ve 2004 yılında Sofya Şehir Mahkemesi de, tekrar resmiyetini kaldırmış ve çalışma iznini iptal etmiştir. 2006 yılında Sırnitsa'daki okulun kapatılmasıyla vakıf faaliyetlerini Bulgaristan genelinde minimuma çekmiş akabinde de görünürde durdurmuştur. Vakıf daha sonra, yargılanan 13 din görevlisi süreciyle tekrar gündeme gelecektir.

Diğer örneğimiz ise “Tayba” vakfıdır. Aynı şekilde genel merkezi Amerika'da olup, sermayesi Suudi Arabistan kaynaklıdır. “Tayba Vakfı” Bulgaristan'da ilk defa 1998 yılında resmi olarak kurulmuştur. Faaliyetleri resmiyetinden önce başlayan vakıf, daha fazla Ürdün'de okuyan öğrencilerle ilgilenmiştir. Bunun yanı sıra daha önce gördüğümüz tecrübe gereği yaz aylarında Bulgaristan'a dışarıdan getirdikleri hocalar ile Başmüftülük nezdinde seminerler organize etmeye başlamışlardır. Tayba Vakfı faaliyetlerine bu doğrultuda 2003 yılına kadar devam etmiştir.

Başmüftülük ile 2002-2003 yılında yapılan anlaşma neticesinde Bulgaristan genelinde bütün yaz Kur'an Kursları, söz konusu vakfın himayesine verilmiştir. Bu dönem içerisinde Kur'an Kursu düzenleyecek olan imamların bir kısmı vakıfça organize edilen seminerlerde eğitime tabi tutulmuşlardır. Ancak 2004 yılında dönemin Başmüftülük idaresi ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle kısa süre içerisinde kapatılmış ve faaliyetleri durdurulmuştur. Ancak vakıf yetkilileri aradan çok uzun bir süre geçmeden, 2004 yılının hemen sonlarına doğru tekrar resmi hüviyete bürünmek için Sofya Şehir Mahkemesi'ne başvurmuş ve yeniden “Tayba Vakfı” olarak tescil edilmiştir. Böylelikle Bulgaristan'daki faaliyetlerini kaldığı yerden hız kesmeden devam ettirmiştir. Tayba Vakfının Bulgaristan'da Müslümanlar arasında halen faaliyetleri mevcuttur. Ancak yaşanan sıkıntılardan ve yöneticilerin endişelerinden dolayı faaliyetlerini belli bir ölçüde şirketler üzerinden yürüttüğü gözlemlenmektedir.

Bu vakıfların çalışmalarıyla birlikte günümüze gelindiğinde, Selefiyye anlayışının Bulgaristan'a nüfuzu, üniversite okumak için başta Suudi Arabistan ve Ürdün olmak üzere bazı Arap ülkelerine giden gençlerin mezun olup memleketlerine dönüşü ile devam etmektedir. Sayı verilecek olursa bu konuda edinilen bilgi 2014 yılında şu

doğrultudadır: Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün'den otuzar kişi mezun olmakla birlikte, bireysel anlamda diğer Arap ülkelerinde eğitim alanlar da mevcuttur.²⁶³ Çeşitli Ortadoğu ülkelerinde Selefiyye anlayışına dayalı eğitimlerini tamamlayan ve Bulgaristan'a geri dönen din adamlarının çoğu, ya resmi olarak Başmüftülük bünyesinde imam, vaiz olarak veya bahsedilen vakıfların yardımı ile açılan Kur'an Kurslarında öğretici olarak görev yapmaktadırlar. Onlar göreve başladıkları yerlerde, yeni edindikleri bilgi ve birikimle Selefiyye anlayışını öğretmek ve tatbik etmek çabası içine girmişlerdir. Bu çerçevede halkın dini bilgisinin eksikliğinden yararlanmak suretiyle özellikle Osmanlı Hanefi-Matüridi din anlayışını benimseyen toplumun o güne kadar bildiklerinin yanlış ve İslam normlarından uzak olduğunu iddia etmeye başladılar. Bu türden Selefiyye faaliyetleri, doğal olarak her noktada aynı düzeyde değildir. Başka bir ifade ile Bulgaristan genelinde Selefiyye faaliyetleri aynı derecede kabul görmüştür. Nitekim genellikle Pomakların ve kısmen Romenlerin yaşadığı bölgelerde, bazı yerleşim yerlerinde ve cemaat arasında kabul görürken diğerleri ise kesinlikle bu yeni anlayışı benimsememişlerdir.²⁶⁴

Bazı yerleşim yerlerinde ise bu durum, genç hocalar ile yaşlı hocalar şeklinde bir ayrışmayla karşı karşıya gelmelerine yol açarak zor süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Keza söz konusu keskin ayrışma ve Müslümanların birbirlerine düşman olması ve hatta kâfirlik ile itham etme durumu cemaat içinde gelişmiştir. Bu yaşananlar bazı küçük köylerde bile iki ayrı cami inşa edilmesine ve iki ayrı imam olmasına ve birbirini tekfir eden iki cemaatin teşekkülüne kadar varmıştır.²⁶⁵

3.1.1.3.3. Vehhabiliğin (Selefiyye)'nin Yayılması İçin Takip Edilen Metod

Bulgaristan'daki Müslümanlara Selefiyye anlayışının aşılması, cemaatin bazı kesimlerine, Cuma günleri verilen vaazlar, okunan hutbeler ve bunun dışında yapılan anlatımlarla ve ortamın müsait olması durumunda özel kafelerde gerçekleşmiştir.

²⁶³ Ahmed Ahmedov, Başmüftülük genel sekreteri, haftalık Kapital gazetesine yukarıdaki bilgileri vermektedir. Zornitsa Stoilova, "Kakvo patriotichno ima v tova da izpavyash horata edni sreshtu drugi?" v. **Kapital**, 28.03.2014 r.), Ahmedov'a göre yurtdışında İslami Üniversitelerden 2014 yılı itibarıyla mezun olanların sayısı.

²⁶⁴ **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Ekspertno intervyu s Jelyazkova, 05.06.2015, s. 39.

²⁶⁵ Evgeniya Troeva, "Traditsionen i Nov İslam v Bulgaria", **Bulgarski Folklor**, 3-4/ 2012, s. 5-23.

Bunun yanında düzenlenen merdiven altı sözde din eğitimi dersleri ve dağıtılan kitap-
çık ve broşürlerle de Selefiyye'nin yaygınlaşması desteklenmiştir.²⁶⁶ Tabii ki bu süreç,
bölge için alışılagelmiş uygulamaların dışında yeni durumlar meydana getirmektedir.

Burada göz ardı edilen önemli bir husus daha hatırlatılmalıdır. O da şudur: Se-
lefi dışlamacı, tekfirci din anlayışının Balkanlara dolayısıyla Bulgaristan'a gelişi yol-
larından bir diğeri de Avrupa'daki Bulgaristan vatandaşı Müslümanlarla olmuştur. Bu
süreç Avrupa'da çalışmaya giden Bulgaristan vatandaşı Müslümanların orada Selefi
din anlayışı ile tanışması şeklinde gerçekleşmiştir. Yaklaşık bir asra yakın süredir
kendi dinini sahih kaynaklardan öğrenemeyen Bulgaristan vatandaşı Müslümanlar,
Avrupa'da uygun ortam bulduğu düşüncesiyle dinini öğrenme gayreti içerisine girmiş-
lerdir. Ancak başlangıçta, bilgi yetersizliği nedeniyle din öğretim merkezlerinde ken-
dilerine Selefiyye anlayışının aşılandığının farkında değillerdir. Bazen de söz konusu
Selefiyye merkezleri, din alanındaki yetersizliklerinden yararlanmak suretiyle onları
hedef kitle olarak seçmiş ve Selefi din anlayışını öğretmişlerdir. Bu ve benzeri yollarla
Selefi din anlayışını öğrenen Bulgaristan vatandaşı Müslümanlar, kendi ülkesine dö-
nünce, sözde doğru din anlayışının Selefiyye olduğunu düşünerek masum bir şekilde
etrafına yaymaya girişmişlerdir. Bu, gayreti dini adına bazen tamamen masumane baş-
lamış olup, sonuç olarak yakın akrabalarını ve dostlarını dahi tekfirci-dışlamacı bir
durum haline gelmiştir.

Rodoplarda Selefiyye görüşünü benimseyen Müslümanlar başta inançlarında
değişikliklere maruz kalmışlar ve ibadetlerini alışık olunan Hanefi-Matüridi mezhebi
dışında yapmaya başlamışlardır. Bu durum, kılık kıyafetlerine, sakallarının şekline ka-
dar etkisini göstermiştir. Bu çerçevede bazı geleneklerin kaldırılmasını isterler, cena-
zelerle ilgili bazı uygulamaların yanlışlığına değinirler, camilerden tesbihlerin kaldı-
rılmasını, mevlidin okunmamasını ve okutulmamasını söylerler. Ancak bu teşebbüs-

²⁶⁶ Savcılıkça hazırlanan iddianamede ve suç duyurusunda belirtilmiştir. Obvinitelen akt, **Dosıdebno
proizvodstvo № 9/2009, Prepiska v.h. № 1122/09**, Okrijna prokuratura – Pazarcik.

“Düzeltilme”

leri, genel cemaat tarafından tepkiyle karşılandığı gibi uygulamaya da konulmaz. Nitekim 2011 yılında yapılan bir araştırmaya göre bu bölgelerde Müslümanların yüzde 96,1'inin, cenazelerini tarihi geleneklerine göre defnettiklerini ortaya koymuştur.²⁶⁷

3.1.1.3.4. Oniki Din Görevlisinin Yargılanma Süreci

Bütün bu dışlamacı-tekfirci faaliyetlerin toplumda meydana getirdiği huzursuzluk ve kargaşa nedeniyle söz konusu vakıfların faaliyetleri var olan dini düzeni bozmuştur. Ayrıca dünyanın genelinde vuku bulan gelişmeler, Bulgaristan'da dış mihraklı İslami çalışmaları her alanda günden güne zorlaştırmaktadır. Bu yüzden Bulgaristan'da özellikle Ortadoğu ülkelerinden mezun olan veya bir şekilde Selefiyye ile bağlantısı bulunduğu tespit edilen din adamları daha sıkı takip altına alınmışlardır. Bütün bu sıkı denetimler sonucunda resmi olarak görevli olan, içlerinde imam, vaiz ve müftünün bulunduğu 12 kişi ile gayri resmi faaliyet yürüttüğü belirtilen bir kişi (toplam 13 kişi) hakkında Pazarcık²⁶⁸ Savcılığı'nca halk arasında dışlamacı-tekfirci Selefiyye din anlayışını yayma faaliyetlerinden dolayı iddianame hazırlanmıştır. İddianamenin hazırlanışı ve takip süreci resmi kayıtlara göre 2009 yılında başlatılmış ve 2012 yılında söz konusu 13 kişi hakkında dava açılmıştır.

İddianamede temel suçlama, yukarıda bahsettiğimiz "Al-Vakf Al-İslami" vakfıyla illegal çalışmalar yürütme ve bu süreçte kaynağı yurt dışı olan yüklü miktarda para almak şeklindedir. İddianameye göre 2008 yılında İstanbul'da bir otelde bu konuları kapsayan gizli bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya haklarında dava açılan şahıslardan bazıları katılmıştır. Dava süresince gizli ve korunmuş şahitler mevcuttur ve kim oldukları net olarak hala bilinmemektedir. Verdiği ve iddianamede yer alan bilgiler, söz konusu gizli tanığın/tanıkların, kendi içlerinden birileri olduğunu düşündürmektedir.

Ayrıca iddianamede, suçlananlar tarafından insanlara tebliğ edilen bazı hükümler yer almaktadır: Bulgaristan'da devlete itaat edilmez çünkü "hüküm Allah'ındır", insanların değil ve insanlara ait değildir; çağdaş kanunlara,

²⁶⁷ Evgeniya İvanova, **İslamizirani Balkani: Dinamika na razkazite**, Sofya, NBU, 2014, s. 177.

²⁶⁸ Pazarcık Bulgaristan'da bulunan bir şehir olup, Romenlerin yoğunlukta olduğu ve Kuzeybatı Rodopların bağlı olduğu ildir. Ayrıca Bulgaristan'da bir grubun, toplu olarak radikal İslam'dan davalarının görüldüğü şehirdir.

İslami hükümlerle ters düşmedikleri müddetçe uyulur; adil hüküm veren ancak Hz. Peygamber (s.a.)’dir onun dışında, insanlar tarafından konulan hükümler geçersizdir; Müslümanlar seçimlere katılmamalıdır. Çünkü yöneticinin kim olacağına ancak Allah işaret eder; Müslümanlar Hristiyanlarla dost olmamalı dostluk kurmamalıdır; kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olamazlar; kadınlara selam verilmeyeceği gibi onlarla tokalaşamaz; İslam dini kutsaldır ve diğer dinlere benzetilemez; Bulgaristan’da bayram sayılan yeni yıl, Baba Marta²⁶⁹ gibi günler kutlanılmamalı çünkü İslam dışıdır; Müslümanlar Selefiyye anlayışını net bir şekilde gözetmelidir, hayatlarında kıyafet ve uygulamalar dahil, Selefiyye hükümlerini benimseyenler mürteddirler.²⁷⁰

Bu dava 2012-2015 yılları arası görülmüş ve hükme bağlanmıştır. Mahkemeye çıkarılan 13 kişi arasından, illegal örgüte liderlik yapmakla suçlanan 3 kişiden ikisi suçsuz bulunmuş biri şartlı tahliye ile serbest kalmıştır. Toplam 13 kişiden ise sadece Başmüftülük personeli olmayan 1 kişi hüküm giymiş ve cezaya çarptırılmıştır. Diğer 12 kişiye ise sadece idari olarak para cezası uygulanmıştır.²⁷¹ Davanın bu sonucu, mahkemenin iddianamedeki suçlamaların çoğunu eksik bulduğunu ve yeterli kanıt bulamadığını göstermektedir.

Suçlanan 12 din görevlisinin Selefiyye anlayışını tebliğ ettikleri için 2012-2015 yılları arasında yargılanmaları kamuoyunda, özellikle Bulgar asıllı araştırmacılar ve toplum için bunun, İslami radikalleşmeye yol açıp açmayacağı ile ilgili tartışmalara neden olmuştur. Araştırmacıların bir kısmı ve özellikle aşırı sağ eksenli politikacılar, bu sürecin bir radikalleşme olduğunu savunmuştur.²⁷² Bulgaristan’da azınlıklar ve Müslüman – Türk toplumu üzerine araştırma yapan diğer araştırmacılar ise bu sürecin yani 12 din görevlisinin faaliyetlerinin ve tebliğ ettikleri Selefiyye anlayışının bir radikalleşmeye yol açmayacağını, onların bunu dinin ilk halinden kaynaklı ve daha iyi yaşanabilmesi doğrultusunda yaptıklarını iddia etmişlerdir. Bu sürecin başlamasıyla Bulgaristan Başmüftülüğü bir deklarasyon yayımlamıştır.

²⁶⁹ Baba Marta Bulgar geleneğinde Mart ayının girmesiyle başlar adet olarak kutlayanlar, kırmızı beyaz ipler takar, anlamı baharın habercisi olmasıdır.

²⁷⁰ Obvinitelen akt, **Dosidebno proizvodstvo № 9/2009, Prepiska vh. № 1122/09**, Okrijna prokuratura – Pazarcik.

²⁷¹ **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, s. 47.

²⁷² **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, s. 51.

Deklarasyonda 12 din görevlisi ve Başmüftülük personeli olan şahıslara sahip çıkılmış ve (milli güvenliği tehdit etmek ve anayasal düzeni yıkmak) gibi suçlamaların gerçek dışı ve insancıl olmadığına değinilmiştir. Medyanın bu konuyu abarttığı ve aleyhte manipülatif bir yayın yaptığı vurgulanmıştır. Sürecin, Başmüftülük kurumuna ve itibarına zarar verdiğini ve bir an önce etkili ve yetkili bir biçimde hukuki çerçevede sonuçlandırılması gerektiği ifade edilmiştir.²⁷³

3.1.1.3.5. Dini Radikalleşmenin Eğitim Alanına Tesirleri

Görüldüğü üzere Pazarcık dini bağlamda radikalizmin odak noktası olarak değerlendirilmiştir. Radikal İslam hakkında davanın burada başlaması, bunun ötesinde uzun yıllar Romen mahallesinde bu konuda sıkıntıların ortaya çıkması doğrultusunda odak haline dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Araştırmacılar Romen mahallesini, nüfuz edebildikleri ölçüde ele almaya çalışmışlardır. Bu konulardan bir tanesi de gelişmelerin eğitim sürecini nasıl etkilediğidir. Farklı başlıklar altında ele alınan eğitim-öğretim konusu dini radikalleşmeden de etkilenmiştir. Pazarcık bölgesinde eğitim-öğretim birkaç yönden etkilenmiştir, biz örnek olması açısından konumuz dışındakileri sadece başlık olarak vereceğiz. Ele alınan başlıklar a) Pazarcık özelinde eğitimde eşitsizlik, b) Bulgarca dil problemi, c) Ayrımcılık (Diskriminasyon), d) Küçük yaşta suça karışma, e) dini radikalizm ve eğitime etkileri başlığıdır. Şüphesiz hepsi üzerinde durulması gereken konular ancak bizim konumuz açısında ele alacağımız son maddedir.

Bulgaristan'da anayasal olarak eğitim sistemi laiktir ve bu çerçevede ideolojik, dini sembol ve doktrinlere yer verilmemektedir. Böyle olmakla beraber Pazarcık'ta dini sembollerin ve doktrinlerin, eğitim hayatında yoğun olarak yer aldıkları görülmektedir. Gruplaşmaların ortaya çıkması ve birbirinden ayrı durmaları, genel olarak dini akımların etkisi doğrultusunda meydana gelmiştir. Belirtmek gerekir ki bu alanda faaliyet gösteren yapılanmalar sadece İslam içerikli değildir. Yapılan araştırmalar Romenlerin arasında Hristiyan ve İslami akımların yoğunlukta olduğunu ortaya koymaktadır. Hristiyan akımlardan Protestanların, Evangelistlerin ve Adventistlerin çalıştıkları bilinmektedir. Bu tablo öncelikle, Hristiyanlar ve Müslümanlar olarak toplumu

²⁷³ Bkz. *Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii*, s. 51.

“Düzeltilme”

ikiye bölmektedir. Müslüman olanlar arasında da birkaç akım ve hareketten bahsetmek mümkün ancak konumuz gereği ve eğitim hayatına tesiri noktasında burada Vehhabi (Selefiyye) akımının bu konudaki etkilerine değineceğiz.²⁷⁴

Diğer dinlerden var olan grupların çalışmalarına nazaran son dönemde İslami akımların faaliyetlerinin yoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Vehhabilik (Selefiyye) akımının, nüfuz ettiği öğrencilerin ve ailelerinin hayatlarının bütün yönlerini etkilediği görülmektedir. Günlük hayatlarına, kılık kıyafetlerine ve eğitim-öğretimlerine müdahale ettiği hissedilmektedir. Buradan yola çıkarak dini anlayışın bir öğrenciyi başarılı kılabildiği gibi eğitim-öğretim hayatını sonlandırabilir olduğu da görülmektedir. Bu süreçte özellikle kızlar arasında birçok öğrencinin erken yaşta okuldan ayrıldıkları bilgi olarak elde edilmiştir. Aileleri bu konuda bazen sebep olarak erken evliliği göstermiş, bazen inancı gereği başörtüsü taktığı için okula gitmediği veya okulun kıyafetinden dolayı izin vermediğini söylemiş, bazen de laik eğitim sisteminde okumanın özellikle kızlara yasak olduğunu öne sürdükleri görülmüştür.²⁷⁵

Bulgaristanlı araştırmacılar bu doğrultuda Selefi din anlayışı ile laik eğitim sisteminin arasında bir uçurum olduğunu ifade etmektedirler. Onların çalışmaları, özellikle kızların eğitimi ciddi manada etkilendiğini ve bu anlayışı benimsediklerinde okuldan ayrıldıklarını, kılık kıyafetlerinin değiştiğini ve hangi sınıfta olduklarına bakmaksızın okulu terk ettiklerini daha küçüklerin ise hiç okula başlamadıklarını ortaya koymaktadır.²⁷⁶ Okul idareleri bu konuda gereken birimleri harekete geçirmiş olsa da süreç neticesiz kalmıştır. Konu toplum arasında incelendiğinde, çocuklarını okula göndermeyen bir baba aynı görüşü paylaşan arkadaşlarının arasında ve hatta çocuklarının gözünde bir kahraman olarak görülmektedir. Bu durum, çocuklar açısından bir kayıp olduğu gibi toplumun sağlıklı gelişmesi ve düzenin korunması noktasında da sıkıntılıdır. Selefiyye'nin görüşlerini benimseyen, Romen mahallesindeki bu grup, adeta genel hayattan izole olmuş bir durumdadır. Çocuk esirgeme kurumu, sosyal yardım ajansı

²⁷⁴ Belirtmek gerekir ki Romen mahalleleri İslami ve Hristiyan akımlarının yoğun olarak çalıştıkları alanlardır. Bu bağlamda Pazarcik ve diğerlerinde birçok grubun faaliyetlerine rastlamak mümkündür, daha sonra da görüleceği üzere bu doğrultuda Menzil, Evrenesoğlu grubu, Nurcuların Yazıcılar kolu, gibi gruplar belirtilebilir. Hristiyanlığın ise, Yahovanın Şahitleri, Evancelistler, gibir grupların birçok Romen mahallesinde faaliyeti bulunmaktadır.

²⁷⁵ Nikolay Yanev, **Riskova Sreda i Dostup do Obrazovanie v Pazarcik**, Sofya, 2019, s. 680-681.

²⁷⁶ Yanev, **Riskova Sreda i Dostup do Obrazovanie v Pazarcik**, s. 680-681.

gibi müesseseler polis olmadan mahalleye giremediklerini söylenmektedirler. Ayrıca dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus, bu konularla ilgilenen Bulgaristan kurumlarının, genel olarak İslam dini özelde ise Selefiyye hakkında çok yetersiz bilgiye sahip oldukları gerçeğidir. Haliyle kendi görüşlerinin dışında başka görüş kabul etmeyen bir grupta diyalog oldukça zorlaşmaktadır. Bulgaristan genelinde Sosyal Yardımlaşma Ajansının desteklediği bazı derneklerin, gelişmekte olan semtlere eğitim programları çerçevesinde İngilizce kursları düzenledikleri bilinmektedir. Pazarcık'ta faaliyet gösteren bu dernekler Romen mahallesine gitme noktasında zorluk çektiklerini ve faydalı olamadıklarını dile getirmişlerdir. Selefi görüşlere sahip olan bu grubu, kurslara dahil etmeye çalıştıklarını ancak başarılı olamadıklarını söylemişlerdir. Hatta bu konu o kadar hassas olarak değerlendirilmektedir ki teşebbüslerinden sonra kendilerinin Amerikan ajanı oldukları ve öğrenci başına 200 leva gibi bir para aldıkları mahallede söylem olarak yayılmıştır.²⁷⁷ Bir nevi dış müdahalelere kendilerini tamamen kapatmış bir toplum vardır. Dikkat çekmek gerekir ki Romenler genelde, faaliyetlerini menfaatleri doğrultusunda yapmakla bilindikleri halde, bu örnekte görülmektedir ki kendilerine sunulan ücretsiz hizmeti dahi reddetmişlerdir.

Selefi görüşün hakim olduğu alanlarda okul ile dinin çatıştığını ve sosyal hayatın belli noktalarda kısıtlandığını görmekteyiz. Romenlerin, kendi alanlarını, dış müdahalelere karşı korudukları ve görüşlerini savundukları ortadadır. Okula gitmenin, kamusal alanlarda kadın, erkeklerin bir araya gelmelerinin sorun olmasının yanında, Selefi itikadın sahip olduğu daha birçok konunun tezahürlerini toplumsal hayatta görmek mümkündür.

3.1.1.3.6. Vehhabiliğin Etkili Olduğu Etnik Gruplar ve Yurtdışında Eğitimi Tetikleyen Unsurlar

Buraya kadar Bulgaristan'da Müslümanlar arasında Selefiyye akımının yayılması için yapılan çalışmalar ve genel etkilerinden bir kısmını ortaya koymaya çalıştık. Şimdi biraz daha toplumsal yönünü ilgilendiren boyutunu kısaca toplumun farklı ke-

²⁷⁷ Yanev, Riskova Sreda i Dostup do Obrazovanie v Pazarcik, s. 681-682.

simleri üzerindeki etkilerini incelemenin, Bulgaristan'daki İslam'ın yakın tarihi açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi Selefîyye akımı ile ilgili çalışmaları tetikleyen vakıflar ve bireysel şahıslar, Bulgaristan'da var olan Türk toplumunu ilk etapta hedef kitle olarak seçmemekte, Türkler arasında çalışmamakta veya çalışmamaktadır. Kanaatimizce bunun başlıca sebeplerinden biri Türkçedir. Bunu derken şunu kastediyoruz: Türk toplumu dile hâkim oldukları için Türkçe sahih İslam kaynaklarına ulaşma imkânına sahiptirler. Dil ile ilgili vurgu yapılması gereken diğer husus, burada söz konusu çalışmaları yürüten şahısların Bulgarca' ya ve Arapça' ya hâkim olmaları dolayısıyla hitap ettikleri tebaa nezdinde dil üzerinden hâkimiyet kuramamalarıdır. Yani Türkler üzerinde dil bakımından bu hâkimiyeti kurma imkânları yoktur. Yine Türklerin Türkiye ile olan bağları ve iletişimi, Selefîyye'nin kendi anlayışlarını, onlar arasında yaymasına engel teşkil etmektedir. Diğer zikredilmesi gereken konu ise Osmanlı'ya ve Türkiye'ye karşı iyimser olmayan bakışlarıdır. Bu çerçevede Bulgaristan vatandaşı Türkler arasında, Osmanlı dönemi Hanefî-Matürîdî mezhep anlayışını benimsedikleri için Osmanlı aleyhine faaliyet ve görüş beyan eden Selefîyye taraftarları tepki ile karşılanmıştır. Başka bir ifade ile hiçbir geçerli kanıt olmaksızın Osmanlı'nın tekfir edilmesi ve mezhep bağlamında kelamcılarının din dışı sayılarak Hanbelilik üzerinden bir din ve mezhep anlayışının dayatılması, Bulgaristan Türklerinin tepkisini çekmiştir. Bu ve benzeri nedenlerle dışlamacı ve tekfirci bir din anlayışına müsamaha ile bakılmamış ve bu anlayış, Bulgaristan vatandaşı Türkler arasında yayılma zemini bulamamıştır.

Burada önemli bir çalışmada yer alan bilgilere temas etmek gerekmektedir. Söz konusu çalışmada Bulgaristan'da aşırı dini gruplar/Selefîyye ve Türklerin farkındalık durumları söz konusu edilmiştir. "Balkanlarda Etnik Barış ve Dini Fundamentalizm" başlığı ile yürütülen bu uluslararası projede, dini fundamentalizmin küresel temsilcisi olarak Selefîyye/Vahhabilik hakkındaki bilgi sorgulanmıştır. Ortadoğu kökenli olan Selefî-Vahhabi akım mensupları, dağılan Sovyetler Birliği sonrası, Balkanlar ve diğer Türk cumhuriyetlerine yönelmişler ve buralarda mensubu olduğu dini kültür ve buyruklara yönelen kesime, kendi inançlarını tebliğe yönelmişlerdir.

Bu doğrultuda genelde Balkanlar ve özelde ise Bulgaristan’a yerleşen Selefi-Vahhabi akım mensuplarının, aşırı bir yapıda bulunması nedeniyle, bulundukları bölgelerde, dinin emirlerini yerine getirmek isteyen Müslümanlara yönelik şiddet eylemlerine ve onları rahatsız edici tutum ve davranışlara giriştikleri bilinmektedir. Onların bu tutumu, çok azınlıkta olan bir kesimi, özellikle genç nesli, kendilerine çekmeyi başarmış olsa da büyük kitleler tarafından rahatsız edici bulunmuştur.

Bu doğrultuda, 2012 yılında, Bulgaristan Türklerine, etraflarında Selefi-Vahhabi görüş mensuplarının bulunup bulunmadığı sorulmuş ve 794 kişiden alınan cevaplara göre şu veriler ortaya çıkmıştır: Çevresinde Selefi-Vahhabi olduğunu söyleyenlerin sayısı 231 kişi olup genele oranları yüzde 29,0’dur. Bu soruya “hayır” diyenlerin sayısı ise 565 kişidir (71,0).²⁷⁸ Bu durum, Selefiyye mensuplarının Türkler arasında yeterince imkân bulamadıklarını göstermektedir.

Türkler arasında neden çalışmadıklarını ve çalışmak istemediklerine kısaca değinmişken diğer azınlık grupları arasındaki çalışmalarında, hangi şartların etkili olduğuna bakmakta da yarar vardır. İlk olarak Romenler arasındaki çalışmalarına göz atmak yerinde olacaktır. Romenler arasında Selefiyye akımının yayılma imkânı bulması ve benzeri kuruluşların sempati ile karşılanmasının sebepleri nelerdir diye sorulduğunda herhalde başta sosyo – ekonomik yapı ve buna bağlı aidiyet duygusunun çok değişken olmasından bahsetmek gerekmektedir. Bulgaristan’da Romenler çok değişken bir dini aidiyete sahiptirler. Bu bazen Bulgaristan’da var olan misyonerlik çalışmaları ile İslam dininden Hristiyanlığa geçişleriyle görülebilir. Bulgaristan’da Romenler sosyolojik bir vakıa olarak diğer unsurlar tarafından dışlanmaları sonucu kendilerine bir aidiyet arayışı içerisindeyler. Örnek verilecek olursa Pazarcık’ta yaşayan Romenlerin bir kısmının Selefiyye anlayışını benimsediklerini görmüştük. Çünkü bu, kendilerine uluslararası bir aidiyet ve statü getirmektedir ve toplum içerisinde farklı bir konuma yükselmektedirler.²⁷⁹ Nitekim Bulgaristan’da diğer Müslümanlar tarafından sıcak karşılanmamaları, onları böyle bir dini arayış içerisine itmiştir. Böylece herhangi bir akıma, gruba mensup olarak yeni bir konum elde etmektedirler.

²⁷⁸ Dalkılıç, Biçer, Demirli, **Balkanlarda Dini Aşırılıklar Ve Etnik Barış**, s. 208-214.

²⁷⁹ **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Ekspertni intervyuta s Jelyazkova, 05.06.2015, Peev, 23.06.2015. s. 53.

Bu ve benzeri faktörler, toplum içinde kendilerini göstermelerine imkân vermekte ve bununla yeni aidiyetlerini ve daha uluslararası bir konuma ait olduklarını vurgulamaktadırlar.²⁸⁰ Tabii ki belirtilmesi gereken diğer bir husus da Selefiyye akımının Romenler arasında çok yüzeysel olarak anlatıldığı ve derinlemesine bir bilgilendirme olmadığıdır.²⁸¹ Romenlerin içinde bulundukları ağır sosyo – ekonomik şartlar ve gençler arasında eğitim seviyesinin düşüklüğü, yüzeysel olarak anlatılan Selefiyye anlayışının benimsenmesinde ciddi rol oynamaktadır. Dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus da parasal kaynak sağlanmasıdır.²⁸²

Bu durumun, Pazarcık'ta yaşayan ve Selefiyye anlayışından etkilenen erkek mahalle sakinleri üzerinde toplumsal hayatta şu üç değişikliğe yol açtığı görülmektedir: Alkol kullanmamalarına, kadınlara karşı şiddete başvurmamalarına ve kazandıkları parayı eve getirmelerine sebep olmuştur.²⁸³ Tabii bunlar tespit edilen sebepler ama Romen toplumunun anlaşılması, içinde bulunduğu durumun daha iyi öğrenilmesi ve ortaya çıkması için derinlemesine toplum analizleri yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

Selefiyye akımının tezahürleri en yoğun şekilde Rodoplarda yaşayan Pomaklar arasında görülmektedir. Bu konunun Bulgaristanlı ve bazı Batılı araştırmacılar tarafından etraflıca ele alındığını öncelikle belirtelim.²⁸⁴ Bu çerçevede genel olarak benzer bir metodla konuyu burada ortaya koymaya çalışalım. Böylelikle konuya başlarken sorduğumuz temel sorunun da cevabını bulmuş olacağız. Pomaklar arasında faaliyetlerin iki ana yoldan ilerlediğini ve yayıldığını söylemek mümkündür: Arap dünyası kaynaklı sivil toplum kuruluşları ve onların aracılığı ile gidip Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerinde din eğitimi alan yerli şahısların döndüklerinde Bulgaristan vatandaşı Müslümanlar arasında gerçekleştirdikleri faaliyetler. Araştırmacılar, yurtdışına din eğitimi almak için gidilmesinin, Bulgaristan'da din eğitimi veren eğitim kurumlarındaki seviyenin çok düşük olmasından kaynaklandığını söylemekteler. Arap ülkelerini

²⁸⁰ “Dirjavata zagubi kontrol nad getata” Intervyu s Antonina Jelyazkova, v. **Standart**, 26.05.2015.

²⁸¹ **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Ekspertno intervju s Peev, 23.06.2015. s. 46

²⁸² **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, s. 53-54.

²⁸³ **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Ekspertno intervju s Jelyazkova, 05.06.2015, s. 53.

²⁸⁴ Ghodsee, **Muslim Lives in Eastern Europe. Gender, Ethnicity, & The Transformation of Islam in Postsocialist Bulgaria**, s. 25-26; Troeva, “Traditsionen i nov islam v Bulgaria”, **Bilgarski Folklor**, 3-4/ 2012, s. 5-23; Evstatiev, “Public İslam on the Balkans in a Wider European Context”, s. 62-65.

tercih etmelerinde diğerk bir etken ise Bulgaristan’da var olan dini eğitim kurumlarında verilen eğitimin Türkiye’deki uygulanan İslam anlayışı ile aynı olması, bunun da, Osmanlı döneminden kalan Hanefi-Maturidi İslami geleneğe bağlanmasıdır. Dolayısıyla Rodoplarda değişik vesilelerle Arap dünyasıyla bağlantı kuran ve yeniden İslam’ı öğrenme heyecanı taşıyan gençler farklı arayışlar içerisine girmektedirler.²⁸⁵ Bu ve benzeri nedenlerle bazı dönemlerde, Bulgaristan vatandaşı Müslüman gençler, dönemin siyasi otoritesi tarafından Osmanlı ile bağ kuracakları endişesiyle din eğitimleri için bilinçli olarak Ortadoğu ülkelerine yönlendirilmiştir. Tabii bunda, gelir seviyesi düşük öğrenciler için Arap kaynaklı vakıfların öğrencilere daha iyi imkânlar sunmasının da etkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

Bu süreçte, Bulgaristan Başmüftülüğünün idari yapı ve toplum arasında itibar ve etki olarak zayıflığı da, Selefiyye akımının çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Çünkü komünizm döneminde Bulgaristan’ın genelinde var olan dini boşluk, Pomakların yaşadıkları bölgelerde de kendini hissettirmiştir. Demokratik dönemin gelişiyile ve böyle bir imkânın sunulmasıyla bu dini boşluğu, Rodoplarda Selefiyye akımı doldurmaya çalışmış ve burada yaşayan gençler de İslam’ı kaynağından öğrenme amaçlı bu yola teşebbüs etmişlerdir.²⁸⁶ Burada önemli bir hususa dikkatler çekilmelidir. O da şudur: Bulgaristan’da, tüm Balkanlarda olduğu gibi, en yoğun baskı ve zulmü Türkler yaşamıştır. Elbette bütün Müslüman etnik gruplar bu baskıdan en ağır bir şekilde etkilenmiştir. Sürekli takipte olan ve din eğitimi hakkı elinden alınan Türkler daha merkezi yerlerde yaşadıkları için kırsalda yaşayanlara göre daha çok etkilenmişlerdir. Kırsalda olanlar ise takipten kurtulmuş kendi gelenek ve göreneklerinden Türkler kadar uzaklaşmamışlardır. Bu yüzden dini gayret ve din bilgisi bir şekilde özellikle Pomaklar arasında biraz daha canlı kalabilmiştir. Elbette bunda, dil, etnik aidiyet, politik ve çevresel başka faktörler de etkili olmuştur.

Bir başka önemli faktör, Rodoplar bölgesinde yaşayan Müslümanların komünizm sonrası oluşan ortamdaki sosyo – ekonomik durumlarıdır. Bulundukları konum-

²⁸⁵ Evstatiev, “Public İslam on the Balkans in a Wider European Context”, s. 62-65.

²⁸⁶ Evstatiev, “Bulgaria Moje da se Protivopostavi na İDİL Samo s Podkrepa na Bilgarskite Myusyulmani”, v. **Kapital**, 05.11.2014 g.

ları yitirmeleri ve ekonomik sıkıntıların baş göstermesi, ailelerde dengeyi bozmuş, kadın çalışırken erkekler ise yeni dönemde iş hayatında kendilerine yer edinememişlerdir. Bu da var olan geleneğe ters bir durum ortaya çıkarmıştır. Selefiyye akımı tam da bu noktadan hareketle yeniden kadın ve erkeklerin İslam'daki rollerini geri sağlamayı vaad ederek işe başlamıştır. Pomaklar arasında söz konusu düşünceye dayalı faaliyetler etkili olmuş, toplumun hemen her kesiminde hüsnü kabul görmüştür. Bu çerçevede özellikle mahrumiyetler yaşayan, dini yaşama hürriyeti bulamayan, ekonomik sıkıntı içinde bulunan Pomak gençler derinlemesine bir tahlil yapmaksızın bu yeni düşüncenin kurbanı olmuşlardır.²⁸⁷

Modern dönem çalışmalar, Rodoplarda yaşayan Pomakların, aidiyet ile ilgili yaşadıkları bunalımlar sebebiyle de bu süreçten etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Özellikle “soya dönüş” (Bulgarlaştırma) politikaları çerçevesinde Pomaklara reva görülenler onları gerçekten yormuştur. Pomakların Bulgar olduğu iddiasıyla onların çocuklarının ki bunu Bulgaristan'da din eğitimi süreçlerini anlattığımız bölümde etraflica ortaya koyduk Türklerin okullarından ayırarak yeni okul kurma girişimleri ve onların bu duruma karşı verdiği mücadeleler etkili olmuştur. Bunun sebebi Türkçe bilmeyişlerinden dolayı bulundukları konuma göre kendilerini, bazen Bulgar Müslümanlar, Rodop Türkleri ve genel kullanılan tabir çerçevesinde Pomak olarak adlandırmalarıdır. Bu süreç, yaşadıkları bölge ile alakalı olduğu kadar, kendilerine ait bir ortam oluşturabilmeleri ile de ilintilidir. Mesela Türklerin yoğun olduğu bölgelerde var olan Pomaklar kendilerini Bulgar asıllı olarak kabul ederlerken, Bulgarların yoğun olduğu bölgelerde ise kendilerini Türk veya Pomak, Müslüman şeklinde takdim ederler.²⁸⁸ Birinci örnekte özellikle Doğu ve Kuzey Rodoplarda yaşayan Pomaklar arasında Hıristiyanlaşma eğilimi bile görülmektedir. Batı ve orta Rodoplarda ise bu olay tam tersine cereyan etmektedir. O bölgelerde yaşayan Pomaklar, kendilerini Pomak, Türk ve Müslüman olarak tanımlamaktadırlar.²⁸⁹ Değişken bir aidiyet bunalımı yaşandığı için

²⁸⁷ Ghodsee, **Muslim Lives in Eastern Europe. Gender, Ethnicity, & The Transformation of Islam in Postsocialist Bulgaria**, s. 25-26.

²⁸⁸ Troeva, “Traditsionen i Nov İslam v Bulgaria”, **Bilgarski Folklor**, 3-4/ 2012, s. 5-23.

²⁸⁹ Antonina Zhelyazkova, “Bulgaria”, in Joselyne Cesari (ed.) **Oxford Handbook of European Islam**, Oxford University Press, 2014, s. 577-578.

Pomaklar arasında aslında din daha da ön plana çıkmış ve kimliğin belirlenmesinde en önemli etken olmuştur.²⁹⁰

Bununla beraber İslam dini kendilerine manevi açıdan, Türklerle bir yarış alanı sunmaktadır ki bazı Pomaklara göre bu yarışı kendileri kazanmıştır. Çünkü İslam'ı gerçek anlamıyla yani Selefiyye anlayışıyla öğrenmişlerdir. Bu da, onlara göre kendilerinin daha iyi Müslüman oldukları anlamına gelmektedir.²⁹¹

3.1.1.3.7. Vehhabiliğin İnternet Sitesi ve Sosyal Medya Üzerinden Faaliyetleri

Yukarıda bir kısmından bahsettiğimiz tarzda faaliyetler yürüten Vehhabilik (Selefiyye), konunun girişinde değindiğimiz üzere günümüzde insanlarla iletişim için kolay ulaşım araçlarından internet ortamını kullanmaktan geri kalmamaktadır. Bazı siteler üzerinden yapılan yayınlar, kapatılmış ama isim değiştirerek faaliyetlerine devam etmiştir. Son olarak islamland.com sitesinden bu faaliyetler yürütülmektedir. Bu sitede Bulgarcaya çevrilmiş onlarca kitap bulmak mümkündür. Bunun dışında dijital ortamda vaaz ve sohbetler de mevcuttur. Biz kısaca Bulgarcaya tercüme edilmiş iki kitabı konu ederek özet olarak aktarmaya çalışacağız:

İlk olarak bahsedeceğimiz kitap “Нововъведение в Исляма” “İslam’da yenilik olarak Bidat” kitap İngilizceden Bulgarcaya tercüme edilmiş ve islamland.com sitesi aracılığıyla topluma ulaşımı sağlanmıştır. Kitabın yazarı Dr. Abdu Ar-Rahman b. Abd Al-Kerim Eş-Şeyha’dır tercümesi ise European Islamic Research Center (EIRC) tarafından yapılmıştır. “Dinde her bidat dalalettir” başlığı koyulan kitapta, bidat anlayışı çerçevesinde klasik bir Selefiyye yaklaşımı görmekteyiz. Kitabın Mukaddime kısmında yazar ayet ve hadislerle bidat türlerini açıklamakta, devamında başlıklarla bidat şekillerini vermektedir. Biz kendi ifadelerimizle aktarmaya çalıştık.

²⁹⁰ Evstatiev, “Bulgaria Moje da se Protivopostavi na İDİL Samo s Podkrepa na Bilgarskite Myusyulmani”, v. **Kapital**, 05.11.2014 g.

²⁹¹ **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Sofya, 2016, Ekspertno intervyu s Mihail İvanov, 18.06.2015, s. 56.

Kitabın mukaddime kısmında dinin olduğu gibi kabul edilmesi ve uyulması gerektiği ve içtihadı açık olmayan konularda içtihad yapılmaması vurgulanarak içtihad reddedilmektedir. Her görüş için delil olarak ayet sunulmuştur. Belirtmek gerekir ki kitap, yoğun bir şekilde ayet ve hadis içermektedir. Dinde olmayan herhangi bir şeyin dine dahil edilmemesi, çünkü bunun, ne olursa olsun bidat anlamı taşıdığı vurgulanmaktadır. Bunun yapılması durumunda dini bozacağına, var olan doğru hükümleri de yozlaştıracağına vurgu yapılmaktadır. Böylece yeni hükümlerin meydana geleceğine ve bunun da, uygulamalarda çokluğa/farklılığa yol açacağına yer verilmektedir. Görülmektedir ki Vehhabilik doktrini dışında hiçbir yeni görüşün kabulü mümkün değildir. Kitaba göre bu gibi konuların gündeme gelmesi ve ortaya çıkması ise, daha çok insanların heveslerine uymaları doğrultusunda oluşmaktadır. İnsanları buna sevk edenin, nefislerinden başkası olmadığı belirtilmektedir. Bidat birkaç kısma kategorize edilerek incelenmiştir. Birincisi ortaya çıkarılan bidatlar bilgisizlikten kaynaklanmaktadır. Fakat bunun, insanları mazur göstermeyeceğini, bilmedikleri konularda sorarak öğrenmeleri gerektiğini, herhangi bir konu için körü körüne bir uygulama içine girilemeyeceğini, böyle yapılması durumunda yapılan uygulamanın boyutu önemli olmadan şahsın aleyhine olacağına vurgu yaparlar. İkinci kısımda, bidatları ortaya atanların bunu menfaat için yaptıklarına değinilir. Menfaatin tanımı bu konuda farklı olabilmektedir. Mesela maddi çıkar, kendine taraftar toplama gayreti, şirin görünme teşebbüsü veya konumunu sağlamlaştırmak uğruna yapılmış olma ihtimali vardır. Sebebi bunlardan hangisi olursa olsun bu bidatçıların, Müslümanlar için çok tehlikeli olduğunu ve kesinlikle uzak durulmasını öğütler. Üçüncü kısım ise, İslam dininin sınırlarının dışına çıkarak dine bidatları katarak dinin yapısını bozmaya çalışan gruptur. Burada güdülen amaç ise Müslümanların arasına bidat gibi konuları sokarak, daha kolay tefrikaya sebep olmak ve doğru yoldan saptırmaktır. Sonuçta yazara göre dinen, bidatların hepsine şeytanın işi ve hilesi olarak bakılmalı ve dikkat edilmelidir.

Şeytan bu konudaki girişimlerine, insana Allah'ın sıfatlarıyla ilgili vesvese vererek başlar, başarılı olamazsa diğer konulara geçer, kitapları ve Peygamberleri ile ilgili yanlış şeyleri aşılamaaya çalışır. Bu konularda başarı sağlayamazsa inananlara büyük günahların zarar vermeyeceğini söyler, bunda başarılı olmazsa küçük günahları

telkin eder. Bu durum, insana günahı işletinceye kadar devam eder ve bu şekilde şeytan ve işbirlikçileri bidatları insanın hayatına hakim kılmaya çalışır.

İslam dininin tamamlandığını ve dolayısıyla hiçbir konuda yeni görüş ve yoruma ihtiyaç olmadığı özellikle belirtilmektedir. İslam dininin tamamlanması ile Müslümanların uyması gereken yol, Hz. Peygamberin sünneti ve dört halifenin uyguladıklarından başkası olamaz ve bunun dışına katıyetle çıkılmaması gerekir. Yazar bidatı ise iki bölüme ayırır dini bidat ve dünyevi bidat olarak. Dini bidat Allah'ın gönderdiği dine ve Hz. Peygamberin ve ashabının uygulamalarına sonradan ilave edilen her şeydir. Dini bidatları da üç alt bölüme ayırmaktadırlar, birincisi insanın dinden çıkmasına yani küfre düşmesine neden olanlardır: Örneğin başkasından medet ummak veya kabirleri ziyaret etmek bu kategoridedir. İkincisi, küfre düşürmeyen ancak bu yola vesile olan türdür, bunlar kabirleri süslemek, türbe inşa etmek, kabirlerin başında dua etmek veya namaz kılmak gibi durumlardır. Nitekim Hz. Peygamberin bunu yasakladığını söylerler. Üçüncüsü ise, günah hükmünde olan bidat türleridir. Bu bölümde tasavvuf ve ruhbanlık anlayışının buna neden olacağını, bir Müslümanın dünya nimetlerinden kendisini mahrum etmesinin de bidat olduğunu söylerler. Dolayısıyla Hz. Peygamberin ve dört halifenin söylemediği veya uygulamadığı her şey bidat hükmündedir. Dünyevi bidatlara gelince onlar dini uygulamaların dışında olduğu için mubah hükmündedir. Örneğin mucitlerin bir şeyi keşfetmesinin, dini ilgilendiren bir yönü yoktur.²⁹²

Bütün bunlardan, kitapta belirtildiği üzere, bidatın ortaya çıkış şeklinin ve nedeninin önemli olmadığı sebebi ne olursa olsun dine yeni bir uygulama getirmenin kabul edilmeyeceği ortadadır. Bu konu ile mümkün olduğu kadar mücadele edilmelidir. Aksi durumda bu, sahih olan dini hükümlerin yerine yeni batıl uygulamaların geçmesini sağlayacaktır. Bu, yeni uygulamaların İslam'ın genel yapısına fayda veya zararını değerlendirmeden, güzel olup olmadığına bakılmadan külliyyen her şeyi reddeden bir anlayışın tezahürüdür. Hayatı zorlaştırdığı gibi Hz. Peygamberin sünnet anlayışını da ortadan kaldırmaktadır.

²⁹² Abdu Er-Rahman bin Abd El- Kerim Eş-Şiha, **Vsyako Novovivedenie v Religiyata e Zabluda**, çev. (EIRC), Çevrimiçi: www.islamland.com/bul/books/13.04.2019.

Bu konu ile ilgili tercüme edilip kamuoyuna ulaşımı sağlanan ikinci kitap ise akımın kurucusu Muhammed bin Abdülvehhab tarafından yazılan risale niteliğindeki akide eseridir. Kitabın Bulgarca ismi “Трите Основи Акида и Сектите” “Üç Temel Esas veya Akidede Üç Usûl” gibi ifade edilebilir. Kitabın içeriği neredeyse tamamı ayet ve hadislerden oluştuğu için biz anladığımız kadarıyla yazarın görüşünü ortaya koymaya çalışacağız.

Esere dört temel ilkeye vurgu yapılarak başlanmıştır bunlar ilim, amel, ilme davet ve bu süreçte sabır. Özetlenecek olursa vurgu tamamen amel ve ilmedir, bir Müslüman ilim öğrenmeli, onunla amel etmeli, ilme davet etmeli ve bu konuda karşılaştığı zorluklara, sıkıntılara sabretmelidir. Çünkü inanan insandan bunları, Allah istemiş ve Hz. Peygamber hayatında tatbik ederek yol göstermiştir. Allah insanı yaratmış, rızıklandırmış, doğru yolu bulması için Peygamberler göndermiştir, dolayısıyla insan buna karşı Allah’ın istediklerini yapmakla mükelleftir. Allah’ın kendisi hakkında şirki kesinlikle kabul etmeyeceği ve bundan razı olmayacağı en temel konudur. Şirk koştan varlık ister insan olsun ister başka bir varlık bu konuda hiçbir fark yoktur ve kesinlikle kabul görmeyecektir. Bir insan eğer Allah’a inanıyorsa ve Hz. Peygamberi de yol gösterici olarak kabul ediyorsa, Allah’a ve Hz. Peygambere düşmanlık eden biri ile dost kalması mümkün değildir, isterse o kişi çok yakını veya ailesinden birisi olsun. İnsanın varoluş sebebi Allah’ın birliğine inanmak ve samimiyetle ona ibadet etmektir. İnsan için ibadetin boyutu bütün işlerinde Allah’ı tek bilmesi ve hiçbir şekilde ibadetlerde ve amelde O’na ortak koştanması olarak ifade edilir.

Kitabın konu aldığı ve üzerine durduğu üç temel esas ise, insanın Allah’ı, dinini ve Hz. Muhammed (s.a.)’i Peygamber olarak bilmesi, tanıması ve öğrenmesidir.

İlk temel esas insanın Rabbi konusunda şüpheye düşmemesi ve Rabbinin Allah olduğunu bilmesi gerekir. Allah insanı yoktan yaratmış, terbiye etmiş ve nimetlerini onun istifadesine sunmuştur. Bunu bilerek ona ibadet etmeli ve başka kural koyucu tanımamalıdır. Nihayetinde Allah’ın dışında yeryüzünde her şey sonradan var olmuştur, insan da bu yaratılanlar arasındadır ve bundan ders çıkararak ve yaratılmış olanlara bakarak Allah’ın varlığına ve birliğine ulaşabilir, Rabbinin tanıyabilir. Inanan insan

Rabbini tanıdığında ona ibadet etmesi için var olduğunun farkına varır, ibadet şekillerini öğrenmesi ise Allah'ın gönderdiği din ve Hz. Peygamber sayesinde olmuştur. Birinci esasta İbn Abdülvehhab'a göre tevhid akidesinin tarifini görmekteyiz.

İkinci temel esas dindir, bunları dile getirecek olursak İmanın şartları, İslam'ın şartları ve İhsan'dan oluşmaktadır. Çünkü ihsan ile yapılan dua, itaat ve kendisine yönelme, yardım isteme gibi konular da ibadet olarak değerlendirilmektedir. Kısaca anlaşılabileceği üzere bir Müslüman yalnızca Allah'tan beklenti içerisinde olmalı, ona güvenmeli, ona dua etmeli ve ondan korkmalıdır. Bunların açılımı noktasında insanın dinini delilleri ile bilmesi gerekmektedir. İslam dininin tarifi, bir insanın Allah'ın birliğine inanarak ona ibadet etmesi, emir ve yasaklarına uyması ve uymayan toplumdaki kendini uzak tutması olarak özetlenebilir. Dinin üç kategoride ele alındığını görmekteyiz. Bunlar İslam, İman ve ihsandır. İslam bilindiği üzere beş şarttan oluşmaktadır bunlar tek tek ele alınmıştır özetlemek gerekirse, şahadet konusunda Allah'a bütün yönleriyle inanmak ve her alanda kendisinin ortağı olmadığını bilmektir. Hz. Peygambere inanmanın anlamı ise ondan gelenleri kabul etmek, gösterdiği yol üzerine olmak ve ibadetlerde onun sunduğunun dışına çıkmamaktır. Namaz, zekât, oruç ve hac için de ayrıca deliller sunulmaktadır.

İslam dininin ikinci mertebesi imandır. İmanın altı şartı çerçevesinde değerlendirilir. Üçüncü mertebesi ihsan ise samimiyet olarak ifade edilir.

İslam'ın üçüncü temel esası ise Hz. Peygamberi tanımak ve bilmektir. Hz. Peygamberin geldiği soy ile ilgili bilgi verilir ve onun soyu Hz. İbrahim'e dayandırılır. Vahiy sürecinde önce Nebi sonra Resul olduğuna vurgu yapılmıştır. Hz. Peygambere Resul sıfatı Müddessir Suresi ile verilmiş olup, burada kendisinden insanları İslam'a davet etmesi ve şirkten sakındırması istenmiştir. Hz. Peygamberin gösterdiği mücadeleye ve sürece dikkat çekilir, namazın farz oluşu, miraç ve hicret konusuna değinilir. Hicret, Müslümanların küfür diyarından, İslam diyarına göç etmeleri olarak açıklanır

ve bunun, kıyamete kadar uygulanmak üzere Müslümanlara farz kılındığına vurgu yapılır. Hz. Peygambere bu şekilde inanılmasını ifade ederek diğer peygamberlerin de Allah'ın dinini tebliğ etmek için görevlendirildiklerine değinilir.²⁹³

Kitapta bir selefi akidesinin özetini görmüş olduk, tevhid inancının her konuda ön planda olduğu ve iman ile amel ilişkisinin ayrılmaz boyutu sergilenmiştir. Daha net ifade edilecek olursa Selefi akidesinin açıklanmasında, tevhid-uluhiyet, iman ve amel üçlüsü esas alınmıştır. Bu site içerisinde daha onlarca kitabın Bulgarcaya tercümesi mevcuttur, ancak hepsinin bire bir konumuzla alakası yoktur. Örneğin İslam'da kadın, romantizm, İsa'nın dönüşü, öze dönüş, Hz. Peygamberin hayatı ve benzeri kitaplar bulunmaktadır. Ayrıca Bulgarca alt yazı ile dijital sohbet yayınları da içermektedir. Şunu belirtmek gerekir ki site üzerinde yoğun bir emek harcandığı aşikârdır.

Sosyal medya aracılığı ile de Bulgarca paylaşım yapan birçok grup mevcuttur. Son dönemde dikkatimizi çeken bir gruptan kısaca bahsetmek ve bir paylaşımını dile getirmek yerinde olacaktır. Grubun ismi Sunna “Сунна” Arapça “es-Sunna en-Nebevi”dir. Son günlerde Mevlit Kandili öncesi mevlit okunmasının ve bugünün önemine değinen bir grup ile bunların bidat olduklarını savunan başka bir grubun tartışmaları dikkat çekicidir. Grup yöneticilerinin açık bir şekilde Selefi itikadını savundukları ve Mevlit Kandilinin ve mevlit okumanın bidatlığına değindikleri görülmektedir. Tartışma bu boyutu ile devam ederken, yapılan yorumlarda Mevlit Kandiline ve mevlit okunmasına önem veren grup diğerleri tarafından sufi olmakla itham edilmekte ve Mekke-Medine'deki İslam anlayışını kabul etmedikleri söylenmektedir. Buradan çıkan sonuç, sufi olmanın sorun olduğu gibi kendilerinin dışındakilerin, Mekke-Medine İslam'ını kabul etmedikleridir. Ayrıca grupta bidatı on madde halinde ortaya koymaktadırlar: 1. İslam'ın normlarını ve şeriatın amacını bilmemek. 2. Şeriatı geneli ile ele almamak, ayet ve hadislerle itaat etmemek. 3. Allah'ın istemediği şeylerle O'na yaklaşmaya çalışmak. 4. Cemaatten ayrılmak, tartışmak, sorun oluşturmak ve arzularına uymak. 5. Akli naklin önüne geçirmek. 6. Zayıf hadislerle inanmak ve bidatları ortadan kaldıran hadisleri inkâr etmek. 7. Müteşabih ayetleri yorumlamaya çalışmak ve sünneti Kur'an ile çelişkili hale getirmek. 8. Bazı insanları yüceltmek ve körü körüne takip

²⁹³ Muhammed bin Abd Al-Vahhab, **Trite Osнови, Akida i Sektite**; Çev. (EIRC), Çevrimiçi: www.islamland.com/bul/books/.19.05.2019.

etmek. 9. Kâfirlere benzemek. 10. Ehlisünnet üzerine, olmayacak sıfatlar yapıştırmak ve Hz. Peygamberin hadislerini takip edenlere karşı nefret ve düşmanlık beslemek.²⁹⁴

Devamında imam Ahmed b. Sinan el-Kattan'ın şu ifadelerini paylaşırlar: Bu dünyada bidatları takip edip de, hadis ehlinden nefret etmeyen bir kimse yoktur. Bir insan bidat işledikçe, hadislerden alınan haz kalbinden kaldırılır.

Günümüzde birçok ülkede Vehhabilikle bir alakaları olmadığı halde bazı görüşlerin benimsenmesi ve davranışları nedeniyle ister gelenekçi olsun ister modernist hele 11 Eylül sonrası Vehhabilikten farklı şekilde İslami faaliyet içerisinde bulunan dini gruplar, radikalizm ve terör gibi terimlerin İslam'la bağdaştırıldığı dönemde Vehhabilik damgası yemişlerdir. Bulgaristan geneline gelecek olursak şu tespiti yapmak zorundayız: Evet, Vehhabilik (Selefiyye) akımının faaliyetleri 1990 sonrası yıllara yayılmıştır. Bazı dönemlerde daha yoğun bazı dönemlerde ise daha zayıf ölçüde gerçekleşmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla 2001 yılına kadar Selefiyye faaliyetleri çok daha geniş çapta ve başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Bu süre biraz yavaşlamakla birlikte 2004-2005 yılına kadar devam etmiştir. Sonrasında Bulgaristan'daki Selefilere için çember daralmış ve daha sıkı takibe uğramışlardır. Bu çalışmalar neticesinde bazı bölgelerde rakam verilemese de Vehhabilik (Selefiyye) akımının taraftar edindiğini söylemek mümkündür. Bölgesel olarak belirtmek gerekirse Selefiyyenin daha çok Rodoplarda ve bazı Romen mahallelerinde taraftar bulduğundan bahsedilebilir. Ancak bazı dönemler hariç, Selefiyye akımını yaymaya çalışanların, Bulgaristan'da belki de Balkanların genelinde ciddi zorluklarla karşılaştığı da belirtilmelidir.

Selefiyye akımının Bulgaristan genelinde başarısız olduğunu söylemek mümkündür. Bunun, dini, tarihi, kültürel, sosyolojik, psikolojik ve politik birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak özellikle yerel Müslümanlara kibirle yaklaşımları, cahil muamelesinde bulunmaları, halkın sahip olduğu gelenek ve uygulamaları hiçe saymaları ve asırlar boyunca kurdukları düzeni, farklı dinlerin bir arada yaşama özelliğini görmezden gelmeleri gibi sebepler bunların en başında gelmektedir. Bu tutumlarından

²⁹⁴ Facebook.com/sunna – el-Sunna en-Nebevi.

dolayı Selefiyye akımını yaymaya çalışanlar, tebliğ edenler ve toplumun sosyo-kültürel dokusunu kavrayamayanlar başarısız olmuştur. Nihai olarak Vehhabiliğin (Selefiyye)nin Bulgaristan’da taraftarları ve emareleri olsa da toplumun dokusunu ve düzenini bozacak düzeyde değildir. Bunun başlıca sebebi ise Bulgaristan’da kalan Müslüman – Türk toplumunun Osmanlı’dan kalan Hanefi-Matüridi İslam anlayışını kısmen muhafaza etmeleri ve her şeye rağmen ayakta tutma gayretleridir.

3.1.2. Mehdici Akımlar: Mehdi “Kurtarıcı” Beklentisi

Mehdi inancı geçmiş dinlerde olduğu gibi İslam’da da önemli bir yer işgal etmiş ve birçok bilim dalı bu konu ile ilgilenmiştir. Bunlardan biri de şüphesiz İslam Mezhepler Tarihi’dir. İslam dinin temel konuları arasında yer almamakla beraber Hz. Peygamber döneminden başlayarak özellikle Emeviler döneminde yaygınlaşarak günümüze kadar ulaşmış ve dikkat çekmeyi başarmış bir konudur. İnsanın zayıf olması itibarı ile zorda kaldığında veya sorumluluktan kaçma noktasında bir kurtarıcı beklemesi çözüm gibi görünmüştür. Bu doğrultuda geçmiş dinlerden ve kültürlerden etkilennmeler de eklenince Mehdilik bir mezhep veya tasavvufi anlayıştan ziyade bütün İslam coğrafyasına yayılarak bir olgu haline dönüşmüştür.

Mehdi, kelime olarak anlamı veya sözlükteki karşılığı, kendisine rehberlik edilen yol gösterilen veya irşad olunan anlamlara gelir. Diğer kullanış şekli ise doğru yolu bulmak, hidayete ermek, rehberlik etmek gibi anlamlar taşımaktadır. İslam kültüründe kullanımı ise, kıyametten önce gelmesi beklenen kişi-kurtarıcı olarak gerçekleşmiştir.²⁹⁵

İslam literatüründe Mehdilik kelime anlamından ziyade terim ve ıstılah olarak kullanılmış ve anlam kazanmıştır. Buna göre ahir zamanda Mehdi olarak biri çıkacak, soyu Peygamber soyundan olacak, İslam dininin güçlenmesini sağlayacak, yayılması noktasında çalışacaktır. Böylelikle yeryüzünde adil düzen kuracak ve Müslümanların kendine tabii olmasıyla İslam’ı dünyaya hâkim kılacaktır. Mehdi bir şahıs olarak bütün

²⁹⁵ İbn Manzûr, **Lisânul-Arab**, c. XV, Beyrut, 1968, s. 354; Avni İlhan, **Mehdilik**, İstanbul, Beyan Yayınları, 1993, s. 14.

bunları, bizzat Allah tarafından desteklenmesi, kuvvetlendirilmesi, görevlendirilmesi ve rehber kılınması sonucunda gerçekleştirebilecektir.²⁹⁶

İslam'dan önce diğer inanışların ve dinlerin neredeyse tamamında Mehdi inancını yoğun olarak görmek mümkündür. Genel olarak algılanması ise “Kurtarıcının gelişi” ile insanlık ve inandıkları dinin mensupları maddi ve manevi sıkıntılardan kurtulacak ve hayat daha ideal bir hal alacaktır. Bazı dinlerde Mehdi'nin gelişi olağanüstü bir şekilde olacak iken bazılarında ise felaketler zincirinin neticesinde vuku bulacaktır. Bu felaketler bazen savaş ve baskınlar neticesinde olurken diğerlerinde ise doğa afetleri ile ortaya çıkacaktır. Bunların yanına Aile bağlarının bozulması, namusun önemsenmemesi, kadınların erkeklerden üstün olması ve cinsiyet dengesinin bozulması gibi sebepler de sayılmıştır. Toplumların içinde bulundukları bunalım, sıkıntı, psiko-sosyal durum bir Mehdi beklentisi oluşmasında etkili olmuştur.²⁹⁷

Ehl-i Kitap'ta da Mehdi inancı mevcuttur. Yahudilikte Mehdi inancının karşılığı kurtarıcı Mesih'tir ve bu kişi dönmesi beklenen İlyas'tır. Hz. İlyas'ın Mehdi olarak gelişi ile Yahudilere göre Kudüs putperestlerden temizlenecek, farklı din mensupları hakimiyet altına alınacak, Ye'cuc ve Me'cuc orduları imha edilecektir. İlyas Mes-cid-i Aksa'yı yani Süleyman Mabedi'ni onaracak, civarındaki kabilelerini vergiye bağlayacak ve dini hükümler siyasî ve sosyal hayata yeniden hakim olacaktır. Mehdi'nin beklendiği dönem ise ahir zamandır.²⁹⁸

Semavi dinlerden olan Hristiyanlıkta da Mehdilik inancı mevcuttur. Hz. İsa'nın Mesih olarak dönüşü Hristiyanlara göre Tevrat'ta var olan konulardan idi ancak bunu kabullenmek zorunda kalacaklarını düşündükleri için tahrif ettiler. Ayrıca Hz. İsa'nın akıbetinden sorumlu olan toplum Yahudilerdir. Nitekim onu şikâyet ederek çarmıha gerilmesine ve ölümüne onlar sebep olmuşlardır. Ancak defnedildikten üç gün sonra kıyam etmiş ve yakın havarilerine görünmüştür, sonra da Allah'ın yanına çıkarak onun

²⁹⁶ İbn-i Haldun, **Mukaddime**, çev. Halil Kendir, Ankara, İmaj yayınları, 2004, c. I, s. 413.

²⁹⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mehdi”, **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 369-371.

²⁹⁸ Yaşar Kutluay, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara, 1965, s. 131; Fırlalı, “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, (Mezhepler tarihi açısından bir bakış), **AÜİFD**, 1981, Sayı, 27, s. 178-215.

“Düzeltilme”

sağına oturmuştur. Yarım kalan görevini tamamlamak için geri dönecek, dünyaya barış ve adaleti getirecek ve ona tabi olmayanlardan öç alacak ve ebedi bir saltanat kuracaktır.²⁹⁹

İslam'da Mehdi tasavvurunda ise her mezhep, akım veya fırka kendi Mehdi algısını oluşturmaya çalışmıştır. Mehdi tabiri ilk defa şair Hasan b. Sabit'in Hz. Peygamber'i kastederek kullandığı bilinmektedir. İlerleyen süreçlerde bu kelime ile dört halife vasıflandırıldığı gibi, Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin de bu şekilde anılmıştır. Dört halifeden özellikle Hz. Ali taraftarları ve Şia'nın ortaya çıkmasında etkili olan zümreler kendisini diğer üç halifeden ayırarak "Hâdiyyen Mehdiyyen" ifadesini kullanmışlardır. Ancak sonraları Hz. Hüseyin Kerbela'da şehit edilmesi üzerine onun "el-Mehdi ibnü'l-Mehdi" şeklinde vasıflandırması söz konusudur. Hz. Ali'ye bu şekilde hitap edilmesi Muaviye ve taraftarlarınca hazmedilememiş olsa gerek onlar da Osman b. Affan'ın Mehdi olduğunu söylemeye başlamışlardır.³⁰⁰

Hz. Peygamber ve reşit halifeler hakkında kullanılan Mehdi tabiri beklenen bir kurtarıcı anlamını taşımazken özellikle Emeviler ve Abbasiler döneminde Hristiyanlığın ve Yahudiliğin etkisi ile İslam'da Şia başta olmak üzere bir kurtarıcı bekleme sürecine dönmüştür. Bu dönemde Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra Muhammed b. Hanefiyye Mehdi ilan edilmiştir. Emevi halifelerinden Ömer b. Abdülaziz de yine Mehdi ilan edilenlerden biri olarak dikkatleri çekmektedir. Mehdilik vasfı ile ilgili söylemler bunlarla da sınırlı kalmamış Emevi ve Abbasi halifelerinden bazılarının da Mehdi olduğuna dair kanaat oluşmuştur.³⁰¹

Tarihi süreçte böyle gelişen Mehdilik olgusu ve inancı İslam'da Şia ve Ehl-i Sünnet'te de kendine yer bulabilmiştir. Şia tartışmasız bu konuda başı çeken mezheplerden biridir ve Mehdi inancının İslam mezheplerine nüfuz etmesinde büyük rol oynamıştır. Hz. Ali'nin şehadetinden sonra ve Hz. Hüseyin'in şehid edilmesiyle, iyice ümitsizliğe kapılan Şiiler zor dönemlerden geçmenin etkisi ve önceki inançlarda var olan kurtarıcı bekleyişi kendilerine sirayet etmiş ve böylece Mehdi inancı oluşmuştur.

²⁹⁹ Fırlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", (Mezhepler tarihi açısından bir bakış), **AÜİFD**, 1981, Sayı, 27, s. 178-214; Kutluay, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, s. 216.

³⁰⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Mehdi", **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 371-374; İlhan, **Mehdilik**, s. 15.

³⁰¹ İlhan, **Mehdilik**, s. 77.

Hiz. Hüseyn'den sonra Mehdi ilan edilen Hiz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'nin ölmediğı ve son dönemde geri döneceğı söylenmişlerdir. Böylece rec'at inancının temelleri de atılmış olmaktadır. Muhammed b. Hanefiyye bundan mümkün oldukça uzak durmaya çalışmış ve bu gibi olaylara karışmamıştır. Bu konuda etkili olan diğeri bir unsur da Emevi hükümdarlarının Hiz. Ali taraftarlarına kötü davranması ve eziyet etmesi olmuştur. Şia günümüze kadar Mehdi inancını sürdürmüştür. Fırkalarının hepsinde, aralarında farklılıklar bulunmakla beraber Mehdi inancı ortak kabullerden biridir. Bazı Şii fırkaları Mehdi konusunda aşırı görüşleriyle temayüz etmişlerdir.³⁰²

Şia'da yerleşmiş olan Mehdilik inancına tepki olarak Emeviler döneminde Ehl-i Sünnete de sirayet etmiştir. İlk dönem mezhep imamları Matüridî, İmam Azam Ebu Hanîfe, İmam Malik, Bakillani, Cüveyni ve Nesefi gibi alimler bu konu hakkında konuşmazken, Eş'ari, Bağdadi ve Şehristani gibi alimler bu konuya değinmiş ve mezhepler çerçevesinde durumunu ele almışlardır. Bazı son dönem alimleri Mehdiliğı diğeri kıyamet alametleriyle beraber değerlendirirken, bir grup alim de Mehdilik konusunu savunmuşlardır. Şia'daki algılanış şekliyle hulul, tenasüh ve rec'at gibi konularla bir alakası olmasa da Mehdilik düşüncesinin, tarihi süreçte ve günümüzde Ehl-i Sünnet'ten birçok akım ve grup tarafından benimsendiğı görülmektedir.³⁰³ Bu konu bazen güç elde etmek, bazen yeni doktrin oluşturmak, bazen de menfaat gereğı siyasi ve ekonomik çıkarlar için kullanılmıştır.

Mehdilik inancı böyle bir tarihi seyir içerisinde gelişirken İslam'ın temel kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde durum farklıdır. Kur'an'da Mehdi konusu herhangi bir şekilde geçmemekte ve işaret de bulunmamaktadır. Şia kendine dayanak bulmak için bu konuda tevile gitmeyi uygun görmüştür. Hadis kaynaklarına baktığımızda Buhari ve Müslim sahihlerinde bu konu hakkındaki hadislerle yer vermemişlerdir. Ama diğeri muteber hadis kaynaklarında: Ebu Davud, Tirmizi, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mace ve dahası bu konuda var olan rivayetler yer almaktadır. Hadisleri tek tek ele

³⁰² Yavuz, "Mehdi", **DİA**, s. 371-374; İlhan, **Mehdilik**, s. 60.

³⁰³ Faruk Gün, "Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme", **Artuklu Akademi**, 2017/4(1), s.118-119. "Düzeltilme"

almak ve incelemek konumuzun dışında kaldığı için burada yer vermemeyi uygun gördük, ancak muhteva itibarıyla bir kurtarıcının zuhur edeceği ve bunun kıyamet alametlerinden olacağı, kıyamete yakın geleceği, Hz. Peygamber'in soyundan olacağı, Doğudan çıkacağı ve bozuk olan dünya düzenine müdahale ederek İslam'ı hakim kılacağının yanında, şekil ve şemailine dair bilgiler mevcuttur.³⁰⁴

Genel olarak bakıldığında hadislerin birbiri ile çeliştiğini görmek mümkün ve konunun İslam'a girişi fitne döneminin yoğun olarak tezahür ettiği Hz. Osman'ın katli, Cemel ve Sıffin olaylarının yaşanmasıyla olmuştur. Bu durum tarafların konuya duygusal yaklaşabileceğini ve yaşanan zor günlerin bitmesini bir kurtarıcıya bağlayabileceklerini göstermektedir.

Son olarak çağdaş dönemde de mehdilik fikrinden hareketle oluşan fırkalara rastlandığını başka bir ifade ile Mehdilik düşüncesine dayalı dini akım, cereyan, grup veya fırkaların oluşmaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim konumuz arasında yer alan Bâbîlik, Bahâîlik ve Kadıyânîlik bunlardan en tanınmış olanlarıdır. Mehdilik inancının kötü ve zor zamanlarla irtibatlı olduğu düşünülecek olursa her iki grubun da yıkılış dönemlerinde ortaya çıkmasının nedeni anlaşılacaktır. Bu bağlamda Raşid Halifelerden sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan kötü idareler, Ehl-i Kitab kaynaklı Mehdi fikrinin Şîî gruplar arasında yayılmasına neden olmuştur. Hatta Mehdilik, takipler ve zor şartlar altında ontolojik mücadele Şîa'da ve ondan ayrılan hemen bütün fırkalarda temel inanç esaslarından biri haline gelmiştir. Şîa veya tasavvuf muhitlerine yakın yerlerdeki Sünnîler de bu düşünceden etkilenmiştir. Balkan Devletleri özelde Bulgaristan, Osmanlı sonrası sıkıntılı bir sürece girmiştir. Yeni oluşan azınlık durumu ve baskı dönemi Müslümanları yeni arayışlara itmiştir. Ancak kurulan yönetim yapısı ve azınlıklara karşı uygulanan politika bu arayışların gerçekleşmesini o gün itibarıyla mümkün kılmamaktadır. Ancak komünizmin bitişi ile yeni dönemde dini

³⁰⁴ Fığlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", (Mezhepler tarihi açısından bir bakış), **AÜİFD**, 1981, Sayı, 27, s. 178-214; Ayrıca Mehdilik konusu için bkz: Mehmet Saffet Sarıkaya, **İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler**, İstanbul, Rağbet Yayınevi, 2015, s. 269-274.

arayışları tekrar filizlendirmiştir. Bu dönem ilgi duyulan akımlar arasında Mehdiçi anlayış da yerini almıştır. Tarihte sıkıntılı dönemlerde ortaya çıkan bu anlayış, Bulgaristan'da var olan durumdan istifade ederek çalışmalarını erken dönemde başlatmıştır.

3.1.2.1. Ahmedîyye (Kadiyanilik)

Kadiyanilik veya Ahmedîyye hareketi 19. Yüzyılda Hindistan'ın Pencab bölgesinde bulunan Kadiyan şehrinde ortaya çıkmış bir harekettir. Mirza Gulâm Ahmed tarafından kurulan bu hareket ismini kurucusunun doğduğu yerden alarak "Kadiyanîyye" adıyla anılmakla beraber farklı isimlerle de anılmıştır.

Kurucusunun adına atfen "Mirzâiyye", olarak da bilinen akım Gulâm Ahmed'in 4 Kasım 1900 tarihinde yayımladığı bildiriyle Hz. Peygamberin ismine atfen "Ahmedîyye" olarak ilân edilmiş, bu tarihten itibaren gerek kendileri gerekse Batılılar bu adı kullanmışlardır. Müslüman âlimler ise bu adlandırmanın Gulâm Ahmed'in kendisine işaret etmek üzere yapıldığını belirterek Kâdiyânîyye'yi tercih etmiş ve yakın dönem mezhepler tarihi literatüründe daha çok bu isimle anılmıştır.³⁰⁵

Mirza Gulâm Ahmed, genel kabul gören görüşe göre 1839 Hindistan'da bulunan günümüzde Pakistan sınırları içerisinde yer alan Pencap eyaletinin Gurdâspûr bölgesinde küçük bir kasaba olan Kadiyan'da dünyaya gelmiştir. Doğum yılıyla ilgili kendisi ve Ahmedîyye kaynakları 1835 yılı olduğunu söylemektedir, ancak Ahmedî olmayan Batılı ve Müslüman araştırmacılara göre doğum yılı 1839'dur.³⁰⁶ Ailesiyle ilgili farklı rivayetler bulunmakla beraber bizzat kendisi de çelişkili söylemlerde bulunmuştur. Bir dönem atalarının Moğollar olduğunu söyleyen Mirza Gulam sonra vazgeçmiş ve atalarının İranlı olduklarını düşündüğünü ifade etmiştir. Muteber olduğu düşünülen bilgi ise 1530 yıllarında Hindistan'a göç ile gelen Hacı Barlas soyundan geldiğidir. Ailesinin İngiliz idaresine bağlı olduğu ve bunun sonucunda elde ettikleri arazilerde tarımla uğraştıkları belirtilir.³⁰⁷

³⁰⁵ Mesela bk. Ethem Ruhi Fırlalı, **Kadiyanilik**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994; a.mlf., **Kadiyanilik: Ahmedîyye Mezhebi**, İzmir 1986; a.mlf., "Kadiyanilik", **DİA**, C. XXIV, 2001, s. 137-139.

³⁰⁶ Fırlalı, **Kadiyanilik**, s. 43.

³⁰⁷ Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, s. 514; Fırlalı, "Kadiyanilik", **DİA**, C. XXIV, 2001, s. 137-139.

Gulam Ahmed küçük yaşta özel hocalar desteği ile eğitimine Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Farsça öğrenmekle başlamış daha sonraki aşamada felsefe, mantık gibi dersleri de almıştır. Babası, Gulâm Ahmed'in yeterince eğitim aldığını düşünerek tarım işlerinde kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Ancak belki aldığı eğitimden dolayı veya yapı itibarı ile tarım işlerine oldukça isteksiz olduğunu gören babası ona başka bir iş bulma çabasına girmiştir. Bu bağlamda 1864'te Sialkot bölge mahkemesi'nde hukukçu olmasını isteyerek Gulam Ahmed'i bir memur olarak yerleştirmiştir. Dört yıl boyunca mahkemede çalışan Gulam Ahmed hukuk imtihanında başarılı olamamış bunun üzerine babasının isteği doğrultusunda 1868 yılında Kadiyan'a geri dönmüştür.³⁰⁸

Sialkot'ta bulunduğu dönem içerisinde, kurduğu ilişkilerle Hristiyanlıkla ilgili bilgiler edinmiş, Hinduizm'i tanımaya çalışmış ve bu çerçevede Müslümanların içinde bulundukları durumdan nasıl çıkacakları konusunda değerlendirmeler yapmıştır. Bu şekilde farklı din ve kültürlerden insanlar tanımış ve onlarla irtibat kurmuştur. Kadiyan'a dönüşüyle birlikte Mirza Gulam inziva hayatına çekilmiştir.³⁰⁹

Başladığı münzevi hayatı sürdüren Mirza Gulam'ın birçok hastalığının var olduğu söylenmektedir. Bunlardan bazıları şöyle sıralanır: Diyabet, unutkanlık, toprak yeme alışkanlığı, cinlerle münakaşa, verem, idrar yolları hastalıkları gibi. Hastalıkların da tetiklediği bu münzevi hayat kaçınılmaz olmuştur. Bazen değişik bölgelere seyahatlerde bulunan Gulam Ahmed gittiği yerlerde münakaşalarda bulunmuş ve bildiriler yayımlamıştır.³¹⁰

Bu dönemde Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis dallarında ve Sialkot'ta başladığı diğer dinler üzerine gözlem ve incelemelerini sürdürmüştür. Kendisinin "vahiy" dediği bazı sesler duyduğunu ileri sürmesi de bu yıllara rastlamaktadır. Gulâm Ahmed, 1876 yılından itibaren gazetelerde Hindular ve Hristiyanlara karşı yazılar yazmış ve bu şekilde Müslümanlar arasında İngilizlere karşı olan tepkiden yararlanmıştır. Yine bu dönemde gaipten sesler duyduğunu söyleyerek ifadelerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Gaipten seslerin kendisine babasının ölümünü haber verdiğini ifade etmiş ve bunun üzerine aynı sesin, telaşlanmamasını Allah'ın kendisine kâfi olduğunu bildirdiğini

³⁰⁸ Mustafa Öz, **Anahatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi**, İstanbul, Ensar neş., 2012, s. 424-425.

³⁰⁹ Fırlalı, **Kadiyanilik**, s. 43.

³¹⁰ Öz, **Anahatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi**, s. 429-430.

söylemiştir. Bu çıkışı ile Mirza Gulam Ahmed ilk defa vahiy aldığını iddia etmiş ve babasının vefatının da bunun doğruluğunu ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Ancak Gulam Ahmed bu dönemde henüz kendisinin Nebi veya Resul olduğu konusunda açık bir beyanatı yoktur. Hindulara ve Hristiyanlara karşı yaklaşımı ile Müslümanlar arasında popülaritesi artmış ve bunun farkına varan Mirza Gulam Ahmed Müslümanların maddi yardımıyla 1879 yılında en önemli eseri Berahin-i Ahmediyye'yi yazacağını ilan etmiştir. Bu eserin 50 cilt olacağını da vurgulamıştır. Tabii bunun gerçekleşmesi için maddi bir desteğe ihtiyaç duyduğunu söyleyerek bu çalışmaya abone olunmasını istemiştir.³¹¹

Bu istek üzerine birçok Müslüman abone olmuş ve Berâhîn-i Ahmediyye'nin Urduca kaleme alınan eserin ilk cildi 1880 yılında yayımlanmasıyla bir grup Müslümanın bu konuda umudu artmıştır. Şöhretinin arttığının farkından olan Gulam Ahmed birkaç yıl içerisinde ilk dört cildi hazır hale getirmiştir. 1884 yılında 4. cildini hazır eden Gulam Ahmed bunu kendi başına yapmadığını, bir taraftan Allah'ın isteğini yerine getirdiğini ve bu konuda kendisine ilhamlar ve kerametler verildiğini gündeme getirerek olaya farklı bir boyut kazandırmıştır. Baskısı gerçekleşen ilk iki cildinde İslam dinini savunmuş ve kendine uyulmasını istemiştir. Devamını getirdiği üçüncü ve dördüncü ciltlerde Hz. Peygamberden sonra vahyin kesilmediğini bunun da gayet doğal olduğunu vurgulamıştır. Hz. Peygamberin sünnetine uyan ve onu çok seven bir kişi olarak onun gibi zahiri ve batini ilme sahip olduğunu dile getirmiştir. Kendisi hakkında, Hz. Peygamberin sağlığında işaret ettiğini ve Allah'ın da onu dinini temsil etmek üzere seçtiğini söylemiştir. Bu iddiası taraftarları arasında bazı sorunlara neden olmuş ve sıkıntıların çıkmasını tetiklemiştir. İlk açıklamasında elli cilt olarak ilan ettiği Berâhîn-i Ahmediyye eseri, 1905 yılında neşredilen beşinci cildin önsözünde beş ile elli arasındaki farkın sadece sıfırdan ibaret olduğunu böylece amacın hâsıl olduğunu beyan ederek beş ciltle tamamlamıştır.³¹²

1891 yılında daha ileriye giderek, kendi ifadesiyle aldığı "vahiy" ve ilhamlara dayanarak Hz. İsa'nın diğer Peygamberler gibi doğal yolla öldüğünü, Hristiyanların

³¹¹ Fırlalı, **Kadiyanilik**, s. 49-50; Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, s. 515-516; Öz, **Anahatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi**, s. 427.

³¹² Fırlalı, "Kadiyanilik", **DİA**, s. 137-139.

ve Müslümanların bekledikleri Mehdi ve Mesih'in aynı kişi olup, bunun da kendisi olduğunu iddia etmiştir. Daha sonra 1895 yılında yeni bir çıkış daha yaparak kendisinin Müslümanları ve Hinduları birleştirmek üzere gelen bir aziz olduğunu ifade etmiştir. Faaliyetleri İngilizler tarafından dikkatle izlenen Gulam Ahmed onların gazabına uğramamak için kılıçla cihad fikrine karşı çıkmış ve İngiliz Kraliçesi Victoria'ya övgüler sunmuş ve İngilizlere bağlılığını bildirmiştir.³¹³

Bütün bu süreçlerin neticesinde 1901 yılında Mirza Gulam Ahmed bir Cuma günü hutbe irad etmesi sırasında kendisinin vahiy aldığını açıkça söylemiştir. Bunun devamında taraftarlarından Mevlevi Abdülkerim, Gulam Ahmed'i kastederek onun "Nebi ve Resul" olduğunu ifade etmiştir. Cuma cemaati içerisinde itirazlar meydana gelmiş olsa da Mirza Gulam Ahmed, Mevlana Abdülkerim'in iddiasını doğrulamıştır.³¹⁴ Böylelikle müceddidlik, Mesihlik ve Mehdilik iddialarından sonra Nübüvvet iddiası da bu şekilde vuku bulmuştur.

Gulam Ahmed'den sonra hareketin başına geçen Hakim Nureddin'in vefatından sonra Ahmediyye/Kadiyaniye, Gulam Ahmed'in Nebi mi yoksa müceddid mi olduğu ve hareketin başına kimin geçeceği tartışmaları bağlamında ve ortaya çıkan akidevi ve siyasi sebeplerle, Kadiyan Ahmedileri ve Lahor Ahmedileri olarak iki kola ayrılmıştır. Mirza Gulam Ahmed'in Nübüvveti ve halifeliği Kadiyan Ahmediler tarafından benimsenmekte ve inanılmaktadır. Faaliyetlerini İngiltere Londra merkezli yürüten akım ilk dönem benimsedikleri ilkeler doğrultusunda devam etmektedir. Lahor Ahmedileri ise, Gulam Ahmed'in nübüvvet iddiasını kabul etmemekte ve onu müceddid olarak görmektedir. Ancak açıklamalarına onun nebi olmadığını ortaya koyarak başlamışlardır ve böylece aralarında giderilmez bir sorun olarak bu konu durmaktadır. Son Peygamber olarak Hz. Muhammed (s.a.)'i kabul etmekte ve diğer grup kadar etkin ve kalabalık olmasalar da onlar da, faaliyetlerine devam etmektedirler.³¹⁵

³¹³ Öz, **Anahatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi**, s. 429-430.

³¹⁴ İhsan İlahi Zahir, **İslam Dünyasında İngiliz Emperyalizmi Kâdiyânîlik (Ahmediye Mezhebi)**, Çev. Arif Aytekin, İstanbul, Ebru Yayınları, 1985. s. 146; Fırlıklı, **Kadiyanilik**, s. 138.

³¹⁵ Halide Rumeysa Küçüköner, "Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedilerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi" Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi SOBE, Diyarbakır, 2018, s. 339; Fırlıklı, "Kadiyanilik", **DİA**, s. 137-139; Bulut, **a.g.e.**, s. 519.

3.1.2.1.1. Bulgaristan’da Ahmediyye (Kadiyanîlik)

Ahmediyye (Kadiyanilik) akımının temsilcileri ilk defa Bulgaristan’a 2000 yılı öncesi gelmiş ve çalışmalarını öncelikle Blagoevgrad ve ilçesi Simitli’de başlatmışlardır.³¹⁶ Söz konusu grubun Bulgaristan’daki faaliyetlerine başlama yılı ve yeri konusunda bazı araştırmacılar tarafından farklı görüşler de ileri sürülmüştür. Buna göre Ahmediyye/Kadiyanilik ilk olarak 1990 yılı sonrası kuzeydoğu Bulgaristan’da bilhassa Tatarların arasında faaliyet göstermeye başlamışlardır.³¹⁷

Ahmediyye’nin bu bölgeleri seçmesindeki neden, Bulgaristan’ın ücra noktaları olmasından kaynaklı, o dönemler kendilerine nüfuz etmenin daha kolay olacağı düşüncesidir. Kuzeydoğuda Tatarların yaşadığı bölgeler ülkenin en uç noktası olmaktadır. Keza yine gündeme geldikleri diğer bölge de Batıda en uç nokta konumundadır.

Baskı döneminin bitip demokrasi döneminin başlamasıyla birlikte Bulgaristan, tıpkı diğer dini akımların ilgi odağı olduğu gibi Ahmediyye grubu için de cazibe merkezi haline gelmiştir. Yaklaşık bir asırdan beri din eğitiminden mahrum bırakılmış Balkanlar ve Bulgaristan’daki insanlar, sözde tebliğ adı altında kendi din anlayışlarını yaymak ve taraftar toplamak için uygun bir zemin olmuştur. Üstelik bu grup, diğerlerine göre en fazla uluslararası faaliyet gösterenler arasında yer almaktadır. Bu akımın, özellikle de Avrupa ülkelerinde çalışmalar yürüttüğü göz önünde bulundurulacak olursa Güneydoğu Avrupa’ya ilgisiz kalması düşünülemezdi. Burada başka bir hususu daha belirtmek gerekir ki, Bulgaristan, gerek Balkanlı gerekse Avrupalı olması bakımında en fazla yerleşik Müslüman nüfusa sahip ülkedir. Bu ve benzeri nedenlerle Ahmediyye’nin bu bölge Müslümanları ile ilgilenmesi kaçınılmazdı. Ayrıca bünyesinde felsefi olarak özellikle Müslümanlığı, Hristiyanlığı ve Budizmi birleştirme teşebbüsü olan bir akım için Bulgaristan etnik ve dini yapısı itibarıyla çalışmaya en müsait bir coğrafya olarak görülmüştür.

Ahmediyye’nin erken dönemde Bulgaristan’a gelişlerini doğrulayacak nite-likte bir gelişme de Ahmediyye Cemaati IV. Halifesi Mirza Tahir Ahmed’in gözetiminde Kur’an’ın Bulgarcaya tercüme edilmiş olmasıdır. 1991 yılında gerçekleşmiş

³¹⁶ Blaga Georgieva, “İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas”, Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

³¹⁷ Georgi Kolarov, “Sektantite ot Ahmadiya-humanisti ili teröristi”, Çevrimiçi, news.bg/24.11.2008

olan bu çeviri, Kur'an'ı-Kerim'in Bulgarcaya ikinci tercümesi olma özelliğini taşımaktadır. İçeriği bizim konumuzu yakından ilgilendirmede için sadece Kadiyanilik görüşlerine uyum sağlayacak şekilde tercüme edildiğini belirtmekle yetineceğiz. Bulgarca ismi "Svešteniyat Koran" (Mukaddes Kur'an) olan tercümede birçok hata olduğu tespit edilmiştir.³¹⁸

Edinilen bilgilere göre Ahmediyye grubunun taraftarları Bulgaristan'da sayıca yoğun bir kitleye sahip değildirler. Onlar, faaliyetlerine, STK adı altında resmiyet kazandırmaya çalışmış ama başarılı olamamışlardır. Buna rağmen Ahmediyye, demokrasinin gelmesiyle Bulgaristan'da topladığı taraftarlar aracılığı ile faaliyetlerini yürütmektedir. Başka bir ifade ile Ahmediyye'nin Bulgaristan'daki çalışmaları özel mülklerde ve evlerde devam etmekte ve taraftar toplama girişimleri sürmektedir. Bulgaristan resmi ve dini makamları, evlerde veya ofislerde yapılan çalışmaların farkında olmakla birlikte engelleme yoluna gitmemektedirler. Söz konusu resmi merciler, Ahmediyye taraftarları, sokaklarda açıktan faaliyet yapmadıkları müddetçe bir kısıtlama uygulamamaktadırlar. Ahmediyye taraftarlarının nerede, ne zaman ve ne şekilde toplandıkları kayıtlara geçmemiş ve bilinmemektedir. Ancak kamuoyunda ilan edilen bilgilere göre Ahmediyye grubunun taraftarları sayıca farklılık arz etmemektedir. Bulgaristan Başmüftülüğündeki bulunan bilgiye göre, Ahmediyye, üye sayısını artırmak için Müslümanlara maddi yardım teklif etmektedir. İnternet sitelerini (ahmediyya.org), Bulgaristan'dan günlük 500'den fazla kişinin ziyaret ettiği görülmüştür.³¹⁹

Ahmediyye, kendini siyasi içeriği olmayan, dünyaca ünlü, barışçıl bir topluluk olarak takdim etmektedir. Kendi ifadeleriyle insanlar arasında kardeşlik bağlarını artırmaya yönelik faaliyet yürüttüklerini bu doğrultuda kendilerinin zaman ve paradan fedakârlıkta bulunduklarını ifade etmekte. İnsanların mutluluğu için aralarında dine, ırka ve cinsiyete dayalı bir ayırım yapmadıklarını ve her koşulda insanlığa fedakârlıkta bulunduklarını beyan etmekte. Bu ilkeleri ve ilhamı Kur'an'dan edindiklerini ve güzel ahlaklarına bağlı kalarak, kötülük ve bencillikle mücadeleyi sürdüreceklerini açıklamaktalar. İhtiyaç sahiplerine ve yoksullara yardım etmenin kendileri için hizmet

³¹⁸ Alper Ahmedov, "Osmanlı Sonrası Bulgaristan'da Kur'an Çalışmaları", Basılmamış YL Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2015, s. 67-68.

³¹⁹ Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas", Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

etmek olduğunu ifade ettikleri gibi bulundukları ülkenin iyiliği ve refahı için çalıştıklarını dile getirirler. Ahmediyye akımının günümüzde, dünyanın dört bir yanında 191'den fazla ülkede faaliyet yürüttüğü kendi beyanlarından anlaşılmaktadır. Çalışmaların bulunduğu bazı ülkeler İngiltere, Hollanda, Fransa, Almanya, Belçika, İsviçre, Kanada, Avustralya, ABD, vd. Dünya çapında toplumun her kesiminden 200 milyondan fazla insana ulaştıklarını ve herkesin eşit haklara, eğitime ve Ahmediyye'nin hikmetli bilgilerine mazhar olmaları için uğraştıklarını beyan etmekte. Bütün bu faaliyetler çerçevesinde Ahmediyye, kurumsal veya şahsi çıkar gütmeye çalışmadığını söylemektedir. Taraftarları arasında teorik fizik alanında ilk Nobel ödüllü Müslüman olan Prof. Dr. Abdusselam ve Lahey Uluslararası Adalet Divanı eski başkanı Zafrula Khan bulunduğunu dile getirmektedir.³²⁰

Ahmediyye akımı temel inanç esaslarını “Избрани Откъси от Мъдростите на Обещания Месия – Vaad edilen Mesihin Hikmetlerinden Seçme Bölümler” kitabından analiz ederek vermeye çalışacağız, Değerlendirmeye aldığımız konular: Allah'a inanmak, Peygamberine inanmak, Kitabına inanmak ve Mehdi/Mesihe inanmak. Bu kategorilerin hepsini kendi usullerine göre Bulgarca Bulgaristan kamuoyuna sunmaktalar.

Mirza Ahmed Gulam'ın Allah'ı açıklayışından bir bölüm şöyledir. Allah'ın dışında hiç kimseye dua edilemeyeceğini, insanoğlunun cennetinin Allah'ın kendisinde olduğunu, zira bütün güzelliklerin keşfinin ancak Allah ile mümkün olduğunu söylerler. İnsanın bu zenginliği keşfetmesi gerektiğini ve ona ulaşmak için gerekirse canını bile verebileceğini ifade ederler. Ziyanda olan insanoğlu, susuzluğunu gidermek için Allah'ın pınarına ulaşmalıdır. Bu pınar aynı zamanda sizi kurtaracak hayat kaynağıdır. Bunu anlamanız için ne yapmam gerek hangi şekilde size duyurmalıyım bilmiyorum ama bilin ki Allah sizin yaratıcınızdır. Eğer sen Allah'a ait isen, Allah da sana ait olacaktır.³²¹

³²⁰ Çevrimiçi. ahmediyya.org/12.05.2019.

³²¹ S. Abbasi, **Избрани Откъси от Мъдростите на Обещания Месия**, çev. Islam International Publications Limited, Islamabad, Raqem Press, 1991, s. 6.

Bu dünyada Allah'ı göremeyen veya kötü kaderi dolayısıyla buna erişemeyen kimse, Ahirette de bundan mahrum olacaktır. Mirza Gulam Ahmed'e göre cezaya maruz kalmayacağı konusunda kendinden emin olmadığı sürece ve bu konuda şüphe ile hareket ettiği müddetçe insan, amel noktasında noksandır.

Hız. Peygamber'le (s.a.) ilgili yaklaşımları, Peygamberimizi insanüstü bir varlık gibi övmekteler. Allah'ın nuruyla nurlanan, bütün yaratılmışların en mükemmeli olduğunu, konumuna meleklerin ve yıldızların dahi ulaşamadığı ve bütün insanlığın yönlendiricisi ümmi, merhameti bol olan bir peygamber olarak tanıtır. Mirza Gulam Ahmed, bu Arap Peygambere devamlı hayretle baktığını ve onun özelliklerini hala kavrayamadığını, onun her an kendini Allah için feda etmeye hazır olduğunu ifade eder. Peygamberimiz bütün diğer Peygamberlerin isimlerini kendinde birleştirmiştir, böylelikle diğer Peygamberlerde bulunan özelliklerin hepsini kendinde toplamıştır. Geçmiş Peygamberlerin öğretileri onun öğretilerinde toplanmıştır. Bütün âdemoğlu için başka kurtarıcı yoktur. Onun karakterinde değişkenlik görmek mümkün değildir. O Allah'a kulluğa adanmış bir ömürdür.³²²

Kur'an'ı-Kerim'le ilgili görüşleri de övgü içermektedir. Kur'an'ın bir hazine, itibar açısından en üstün olup, onun en büyük özelliği, sonsuz bir hikmet kaynağı olması, deliller içermesi ve felsefi zenginliğidir.

Beklenen Mehdi ile ilgili daha doğru ifade ile Mirza Gulam Ahmed'in Mehdi oluşuyla ilgili, şu kısas ile başlarlar açıklamaya, Gulam Ahmed rüyasında insanların kurtarıcı aradıklarını ve onlardan birinin Gulam Ahmed'e yönelerek beklenen kurtarıcı sensin çünkü sen Peygamberi seviyorsun demesiyle başlar. Bununla ifade edilmek istenilen, beklenen kurtarıcının temel özelliğinin, Hız. Peygamberi sevmek olduğudur. Şüphesiz Mirza Gulam Ahmed bu özelliği taşıdığını iddia eder. Dünyanın kendisini kabul etmemesini, kendinin dünyaya ait olmayışı ile açıklar. Ahiretten nasibi olanlar ise beklenen kurtarıcı ve Mehdi olarak kendisini kabul edenlerdir. Aslında Mirza Gulam Ahmed'in Mehdiliğini inkâr etmek onu göndereni de inkâr etmek anlamına gelmektedir. Beni kabul edip bana uyan ise aynı zamanda benim temsilcisi olduğum

³²² Abbasi, **İzbrani Otkisi ot Midrostiti na Obeštaniya Mesiya**, çev. Islam International Publications Limited, İslamabad, Raqem Press, 1991, s. 9-11.

“Düzeltilme”

varlığı da kabul etmiş ve onun isteklerine uymuş olmaktadır. Mehdi öyle bir ıfık taşı-
maktadır ki kim yaklaşırsa aydınlanacaktır, ama kim de uzak kalırsa karanlıklara gark
olacaktır. Mehdi korunaklı bir kaledir, kim o kaleye girerse asırlarca korunmuş ola-
caktır. Allah, Mehdi'ye diğır bütün canlılara nazaran özel bir yetenek ve Kur'an'ın
hikmetlerini anlama kabiliyeti vermiştir. Geleneksel İslam âlimleri buna karşı çıkarlar
ve davetimi kabul etmezlerse, Allah onların cehaletini ortaya çıkaracaktır. Çünkü be-
nim Kur'an'ı anlamam, Allah'ın bana verdiği özelliklerdir. Buna benzer özelliklerle
Mirza Gulam Ahmed'in Mehdi olduğı kendi eserlerinden alıntılar ve ifadelerle ortaya
konulmaya çalışılır.³²³

Ahmediyye'nin Mehdilik hakkında görüşlerine yer vermişken İmam-Mehdi ile
Nübüvveti nasıl birleştirdikleri konusundaki görüşlerine değinmek yerinde olacaktır.
Bulgarcaya tercüme edilmiş "İmam Mehdi hakkındaki soruya cevap" başlığı ile ya-
yınlanan risale, Ahmediyye Cemaati IV Halifesi tarafından Londra'da dile getirilmiş-
tir.

Kur'an'ın tamamlanmış olmasına ve Hz. Peygamberin bunu bilmesine rağmen
kendisinden sonra bir İmam Mehdi'nin gelişini müjdelemiştir. Dolayısıyla İmam
Mehdi'ye duyulan ihtiyaç nedir ve biz onu nasıl kabul etmeliyiz? Sorusunu açıklamak-
talar. Hz. Peygamber kendinden sonra Müslümanların bir imam Mehdi'ye ihtiyaç du-
yacaklarını ve onu beklemeleri gerektiğini söylemiştir. Ancak bunun sıfatı ve insanlar
nezdinde konumu ne olacaktır? Gibi konular belirsizliğini günümüze dek korumuş ve
tartışma konusu olmuştur. Ahmediyye'ye göre imam Mehdi'nin konumu ile alakalı
kendileri ve diğır insanlar arasında görüş farkı yoktur onu da şöyle açıklarlar. Ahme-
diyye Cemaati mensupları ve diğır Müslümanlar nezdinde onun konumu aynıdır
çünkü bütün Müslümanlar bir Mehdi'nin gelişine inanmakta ve beklemektedir. Bu
Mehdi'nin belirlenmesi de seçim sonucu değil bizzat Allah'ın işaret etmesiyle İmam-
Mehdi olacağı yine kabul edilen bir gerçektir. Bu konuya bu şekilde inanmayan Müs-
lüman varsa bütün âlimlere göre bizzat kâfir olacağını iddia ederler. Beklenen İmam-
Mehdi'nin gelişinden ve ilan edilişinden sonra kim onu reddederse yine dinin sınırları

³²³ Abbasi, **İzbrani Otkisi ot Midrostite na Obeštaniya Mesiya**, çev. İslam International Publica-
tions Limited, İslamabad, Raqem Press, 1991, s. 16-17.

dışına çıkacağını ve kâfir olacağını söylerler. Bu bağlamda konuyu, söz konusu özelliklere sahip olan birinin Nebi olmamasının mümkün olmadığına bağlarlar. Yani birinin hem beklenen Mehdi olma özelliğini taşıması ve hem de Allah tarafından gönderilmiş olması, onun Nebi oluşuna delalet eder. Dinler tarihi sahnesinde bu özellikleri taşıyıp da Nebi olmayan bir insanın bulunmadığına ve Mehdi'nin de bir Mehdi-Nebi olduğunu söylerler. Peygamberlere inanmanın ise, imanın şartlarından olduğunu ve Mirza Gulam Ahmed'e bütün Müslümanların bu şekilde inanmaları gerektiğini ifade ederler. Nitekim Peygamberlerin dışında herhangi bir insana inanılmayacağını da söylerler. Bu durumda Mehdi'nin durumu ise bizzat Allah tarafından gönderildiği için ve dolayısıyla Nebi olduğu için diğer Peygamberlerden farksızdır. Hz. Muhammed (s.a.)'ın son Peygamber oluşuyla alakalı durumu ise şöyle açıklarlar. Hz. İsa'nın Mesih bir Peygamber sıfatıyla tekrar dünyaya döneceği konusunu da buna bağlayarak, dönemin Hz. İsa olmayacağını, bunun, Mirza Gulam Ahmed'in şahsında gerçekleştiğini söylerler. Böylece o, Mehdi-Mesih-Nebi olma özelliğini taşımaktadır.³²⁴ Kur'an'da geçen Hatemü'n-Nebiyyin ifadesini de teville giderek bu ifadenin Peygamberlerin sonuncusu anlamına gelmeyeceği getirdiği öğretilerin ve hükümlerin sürekliliğini ve eşi benzeri olmadığını ortaya koyduğunu ifade ederler. Ayrıca bu ifade Hz. Peygamber'in diğer Peygamberler arasındaki üstünlüğünü ve ayrıcalığını ifade ettiğini ve buradaki kelimenin son değil de onay manasında mühür anlamını taşıdığını ve Hz. Muhammed'in diğer Peygamberlerin mührü olduğunu söylerler.³²⁵ Dolayısıyla Peygamberlik kapısının tam kapanmadığını Mehdi'nin de yeni şariat getirmeyen bir Mehdi-Mesih-Nebi olduğunu iddia etmişlerdir. Kendi ifadeleriyle Mirza Gulam Ahmed, yeni şariat getirmeyen, kendinden önceki şeriata itaat eden/uyan bir Mehdi-Nebidir. Kendisine bu şekilde inanmayan herkesin kâfir olacağını savunurlar. Hatta diğer Müslümanlar tarafından, gelen Mehdi-Nebiye inandıkları için tekfir edildiklerini, ama asıl kâfir olanların buna inanmayanlar olduğunu söylerler.³²⁶

³²⁴ Mirza Tahir Ahmed, **Otgovor na Viprosa za İmam Mehdi**, s. 1-4. Çevrimiçi (Ahmediyya.org)/12.05.2019.

³²⁵ Abdulhamit Piştofoğlu, "Ahmediye Cemaati ve Türkiye'deki Faaliyetleri", Basılmamış YLT, İstanbul Üniversitesi SBE, 2014, s. 33-34.

³²⁶ Mirza Tahir Ahmed, **Otgovor na Viprosa za İmam Mehdi**, s. 1-4. Çevrimiçi (Ahmediyya.org)/12.05.2019.

Ahmediyye, şeriat olarak Hz. Muhammed'in (s.a.) getirdiğinin son olduğunu ancak Nübüvvet kapısının kapanmadığını, Gulam Ahmed'in Nebi oluşuna ve şahsında Mehdi-Mesih-Nebi sıfatlarını birleştirdiğine inanırlar.

Diğer bir değerlendirmemiz, Mesih'in Varisi olan V. Halife Mirza Mansur Ahmed'in Risalesidir. Bu risaleden hareketle onların, hilafet makamı, Mesih, Mehdi ve Mirza Gulam Ahmed'le ilgili söylediklerini yorumlamaya çalıştık.

Mirza Gulam Ahmed, Hz. Peygamber'in öngörüsü ve bizzat Allah'ın isteğiyle Ahmediyye Halifelliğini kurmuştur. Dünyadaki insanların zor bir döneme girmesiyle Allah, Mirza Gulam Ahmed'i imam, Mesih ve Mehdi olarak seçerek tevhid inancını ve birliği sağlamak üzere yeryüzüne göndermiştir. Ahmediyye Cemaatinin temel hedeflerinden biri Allah ile kul arasında bağlantıyı kurmaktır. Bu cemaat, farklı zorluklarla ve karşı koymalarla karşılaşmış olsa da 100 yılı aşkın bir süredir bu kutsal görevi başarıyla yürütmektedir. İlk biat'ın üzerinden bir asırdan fazla süre geçse de, Ahmediyye Cemaati Allah'ın isteklerini yerine getirmek için ilk günkü heyecanla çalışmaktadır. Allah'ın değişmez kanununa göre bu dünyaya gelen mutlaka ölümle karşılaşacaktır. Allah'ın seçilmiş kulu ve Peygamberinin ölümü tatması gibi, ondan sonra gönderilen ahir zaman imamı Mirza Gulam Ahmed de kendisinin ölümünün yaklaştığını anlamıştır. Allah, Mehдинin endişelenmemesi için kendisine ilham vererek, misyonunun yarım kalmayacağını, kendisinden sonra da devam edeceğini, çünkü kendisini, son dönem imamı olarak Allah'ın seçtiğini şu ifadelerle açıklamıştır. "Ey sevgili kulum, sen ki dünyada tevhidi ve Hz. Peygamberin sünnetini hakim kılmak için o kadar ilgilisin, merak etme bu görev senin ölümünden sonra da devam edecek ve tamamlanacaktır. Bil ki Hz. Peygamberin öngörüsü ve benim onayım ile Halifelik tesis edilecek ve kıyamete dek sürecektir. Senden sonra ben Halifelik Kurumu aracılığı ile son şeriatımın dünyada hakim olması için yeniden plan oluşturacağım". Bunları duyunca Mirza Gulam Ahmed rahatlamış ve Allah'ın zor anlarda inananlara yardım ettiğini bu yardımlar Peygamberlerin gönderilişi ile açıklandığı gibi kendisinin gönderilişi ile de açıklanabileceğini ifade etmiştir. Kendisinin aralarından ayrılmasına üzülmemeleri gerektiğini, çünkü kendisi nasıl Allah'ın görevlisi ise kendisinden sonra da Allah Hilafet kurumunun devam etmesi için görevlendirmede bulunacağını ve bunun Berahin-i Ahmediyye'de yer aldığını söyler. Kendisinin vefatından sonra Allah Hilafet Kurumunun

devamı için Mesih göndermeye devam etmiştir. Ve Hilafet Kurumu Ahmediyye cemaati ile kıyamete kadar devam edecektir. Kendileri Allah'ın yeryüzündeki temsilcileridir.³²⁷

İnanç esaslarını Bulgarca bu şekilde tanıtan Ahmediyye Cemaatinin faaliyetleri de şu doğrultudadır. Ahmediyye akımı ile ilgili Bulgaristan İstihbarat Teşkilatı geniş bir yorum yapmaktan kaçınmakla beraber “Bulgaristan'daki bu gibi grupların faaliyetlerini takip ettiklerini, çünkü bunun, işlerinin bir parçası olduğu” şeklindeki açıklamalar yapmaktadırlar. Ahmediyye grubunun en fazla taraftarı Blagoevgrad bölgesinde görülmektedir. Ayrıca Razgrad bölgesinde de kendilerine zemin aradıkları bilinmektedir.³²⁸

2004 yılında Emil Andreev Filipov Başkanlığında “Ahmediyye Müslümanlar Teşkilatı Ahmediyye Cemaati” oluşumunun dini bir grup olarak tanınması için önce Bakanlar Kuruluna bağlı Bulgaristan Dinler Müdürlüğü'ne sonra da resmi hüvviyete bürünmesi için Sofya Şehir Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuşlardır. Dinler Müdürlüğü'nün olumsuz görüş belirtmesiyle Sofya Şehir Mahkemesi 182/2004 nolu dava dosyası ile tescili reddetmiştir. Ancak bu gelişmelerin yanında Sofya Şehir Mahkemesi reddetmesine rağmen Blagoevgrad İl Mahkemesi “Ahmediyye Derneği”nin 2005 yılında tesciline onay vermiştir. Böylece bu dini grubun faaliyetleri resmîyet kazanmış ve söz konusu tescili alan Ahmediyye Derneği'nin faaliyetleri, sivil toplum kuruluşu faaliyetleri gibi gösterilmeye başlanmıştır. Bu derneğin yönetiminde ise Bulgaristan vatandaşı birkaç Romen ile birlikte iki Pakistanlı bulunmaktadır.³²⁹

Burada önemli bir hususa dikkat çekilmelidir. O da şudur: Ahmediyye grubunun ülke dışından gelen temsilcileri etnik olarak Pakistanlı olmakla birlikte genellikle İngiliz vatandaşıdır. Bu durum Bulgaristan'da faaliyetlerine resmîyet kazandıran Ah-

³²⁷ Mirza Masrur Ahmed, **Poslanie na Hazrat Halifatul Masih V, Naslednik na Mesiyata kım Müsülmanskiya Camaat Amadiya**, s. 1-9. Çevrimiçi (www.ahmediyya.org/)28.07.2020.

³²⁸ Georgieva, “İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas”, Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012; “Syankata na radikalniya İslam”, Çevrimiçi, focus-news.net/17.03.2009.

³²⁹ Georgieva, “İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas”, Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

mediyye Derneği kurucuları için de geçerlidir. Nitekim Ahmediyye Derneği'nin yurtdışı kurucu temsilcileri İngiltere vatandaşlığı bulunan Pakistanlılardır. Bunlar Ziyaeddin Ahmed ve Mahmud Eşref'tir.

Bir başka husus da, diğer ülkelerden faaliyette bulunma niyetiyle Bulgaristan'a gelenler çalışmalarını rahat yürütebilmek amacıyla ülkenin şartlarına uygun bir şekilde kendilerini yasal bir pozisyona getirecek yollara başvurumaktadırlar. Nitekim söz konusu iki Pakistanlı İngiltere vatandaşı olmalarına rağmen şüphe çekecek bir şekilde Bulgaristan'da mülteci statüsü almak için başvuruda bulunmuşlardır.³³⁰ Bütün bunlar kamuoyunda tartışmalara ve tepkilere yol açmıştır.

Bu olaylar neticesinde kamuoyunda Ahmediyye ile ilgili oluşan olumsuz yaklaşımlar artmış ve bu gelişmelerin üzerine 2006 yılında Blagoevgrad Savcılığı Bulgaristan'da kurulan ve yasal statü kazanan Ahmediyye Derneği'nin kapatılması için mahkemeye başvuruda bulunmuştur. Mahkeme Blagoevgrad Savcılığı'nın müracaatını haklı bulmuş ve derneğin kapatılmasına karar vermiştir.³³¹

Ahmediyye mensupları bütün bu olumsuzluklara rağmen faaliyetlerini yasal bir zeminde yürütmek ve Bulgaristan genelinde çalışmalarına devam etmek amacıyla girişimlerinden vazgeçmemişlerdir. Hatta söz konusu girişimlerine ivme kazandırmak suretiyle resmi makamların kapılarını aşındırmaya devam etmişlerdir. Nitekim bu olaydan bir yıl sonra Bulgaristan'daki Ahmediyye grubunun mensupları Sofya'da Mahkemeye başvurarak bu sefer diyanet (dini işlerini yürütme ile ilgili bir dernek) kurma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Ancak Ahmediyye'nin bu girişimleri sonuçsuz kalmış, önce Sofya Şehir Mahkemesi nezdinde ardından İstinaf Mahkemesinde ve son olarak 2007 yılında Yargıtay Mahkemesince talepleri reddedilmiştir.

Sofya Şehir Mahkemesi reddetme gerekçesinde çok önemli iki hususa dikkat çekmiştir. Başka bir ifade ile Ahmediyye'nin Bulgaristan'da faaliyetlerine iki gerekçe ile müsaade etmemiştir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

³³⁰ "Syankata na radikalniya İslam", Çevrimiçi, focus-news.net/17.03.2009; Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas" Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

³³¹ Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas" Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

- Kendilerinden farklı düşünen veya inananları Müslüman olarak kabul etmemek,
- Ahmediyye'nin kurucusu olan Ahmed Kadiyani'nin görüşlerini kabul etmeyen herkesin inançsız olduğunu benimsemek.

O dönemde mahkeme bilirkişi olarak, konuya ilişkin ülkedeki en yüksek birimlerden biri olan Başmüftülük'ten mütalaa istemiş ve Bulgaristan Başmüftülüğü'nün mahkemeye verdiği bilgi doğrultusundaki karar, Ahmediyye grubunun Kur'an'ın takipçileri olmadığı, daha çok batıl bir fırka olarak kabul edildiği şeklindedir.³³²

Burada başka bir konuya daha dikkat çekilmelidir. O da şudur: Ahmediyye Derneği'nin hazırlamış olduğu tüzükte inançları ve ibadetleri ile ilgili maddelerden ziyade, tüzel kişilik ve sivil toplum çerçevesinde yararlanabilecekleri maddeler yer almıştır. Bu nedenle Sofya İstinaf Mahkemesi de sundukları tüzüğün çok genel olduğu gerekçesini dile getirmiştir. Yargıtay Mahkemesi ise, tüzüklerinde diğer dini gruplarla münasebetlerine hiç yer verilmediğine dikkatleri çekmiştir.³³³

Bu gelişmelerin sonucunda Ahmediyye'i temsilen Metodiev, AİHM'de Bulgaristan aleyhine dava açmıştır. Metodiev/Bulgaristan davası Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Genelgesi'nin 9. maddesi (din özgürlüğü) ve 14. maddesi (ayrımcılık yasası) kapsamındaki şikâyetlerle ilgilidir. Dava, Ahmediyye mensuplarının Bulgaristan Dinler Yasasına göre "Ahmediyye Müslüman Topluluğu" adıyla tescil başvurusunda bulundukları Sofya Şehir Mahkemesi, İstinaf Mahkemesi ve Yargıtay Mahkemesince reddedilmesinin sonucunda açılmıştır ve bunun, AİHM Genelgesi'nin 9. maddesi ve 14. maddesinin açık ihlali olduğu ileri sürülmüştür. Ahmediyye mensuplarını temsilen Metodiev'in Bulgaristan'a karşı açtığı bu dava AİHM'de görülmüştür.³³⁴

Bulgaristan Başmüftülüğü, Ahmediyye grubunun, Kur'an'ın takipçileri değil daha çok batıl bir fırka olarak kabul edildiğini mahkemeye ifade etmiştir. AİHM bunun

³³² Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas", Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

³³³ Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas", Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

³³⁴ Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas", Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

bir gerekçe olamayacağını, bunun, çoğulculuğun önüne geçtiği gibi bütün dini anlayışları aynı çerçevede değerlendirmenin doğru olmayacağı, eğer öyle olsaydı bir diyanetin dışında başka diyanetlere veya dini yapılara izin verilmemesini gerektireceği, onun için Sofya Şehir Mahkemesinin kararının mesnetsiz olduğu kararına varmıştır. Yargıtay Mahkemesince sunulan: Hazırlamış oldukları tüzükte inançları ve ibadetleri ile ilgili maddelerden ziyade, tüzel kişilik ve sivil toplum çerçevesinde yararlanabilecekleri maddeler yer almaktadır. Bunun da bir gerekçe teşkil edemeyeceğini söyleyerek AİHM, Devletin tarafsız kalması gerektiğini, bir dini grubu diğerine tercih etmemesi, tersine onların arasında var olan gerginliği kaldırıp, onlar arasında hoşgörüyü yayması gerektiğini vurgulayarak Bulgaristan Devleti'nin, 9. maddenin ihlali neticesinde, Metodiev'e 4000 Avro manevi tazminat ödemesine hükmetmiştir. Böylece Ahmediyye mensupları AİHM'de Bulgaristan'a karşı dava kazanmışlardır.³³⁵

Bulgaristan dinler yasasına göre, Bulgaristan'da eğer belli bir dini grubun tescil resmiyeti yoksa o aleni dini faaliyet yapma hakkına sahip değildir. Ayrıca dini yayın/literatür de dağıtamaz ve yayamaz. Ancak bu yasağın da aşılması için değişik yollara başvurulmaktalar. Mesela internet sitesi üzerinden tercüme edilerek yapılan yayınlar bunlardan sadece bir tanesidir. Bu nedenle bu ve benzeri fırkaların faaliyetlerini takip etmek oldukça zordur, ancak bir o kadar da önemlidir. Söz konusu grupların faaliyetleri, halka veya taraftarlarına ulaşma yöntemleri titizlikle ele alınmalı ve toplum bilgilendirilmelidir. Bizim, daha önceden icra ettiğimiz görevler ve faaliyetlerimizi yakından ilgilendiren bir konu olması nedeniyle farklı yapılanmaların çalışmalarından kısmi olarak haberdar olduğumuzu söylemeyebiliriz. Tabii konuyu, akademik boyutu ile ele aldığımızda bilmediğimiz birçok yönü ortaya çıkmıştır.

Kamuoyu açısından merak edilen konular, Ahmediyye'nin mahkemece yasaklanmasına rağmen faaliyetlerine devam edip etmediği, bu akımların kendilerine üye toplamalarının yasallığı, kendi inisiyatifleri ile Cuma namazı organize etmeleri bunu sosyal medya aracılığı ile yaymaları, mahkemenin kendilerine faaliyet izni vermemesinin ne anlama geldiği, bilinene göre ülke çapında Ahmediyye'nin 300-400 civarında

³³⁵ "Pravitelstvoto shte izpılni resheniyata po pet dela pred ESPCH", Çevrimiçi, <https://legalworld.bg/67346.pravitelstvoto-shte-izpylni-resheniata-po-pet-dela-predespch>. 06.12.2017.

tarafı bulunduğu, son dönemde bunda artma veya azalma olup olmadığı, bu ve benzeri akımlarla ilgili Bulgaristan istihbaratı ile işbirliği yapıp yapılmadığı, tespitlere göre Ahmediyye grubunun Devletin yönetim tarzını değiştirerek yerine Hilafeti tesis etmek istediği, gibi konular çerçevesinde Dinler Müdürlüğü uzmanları görüşlerini beyan etmişlerdir.

Başbakanlık Dinler Müdürlüğü uzmanlarınca yapılan açıklamalar şu şekilde özetlenebilir. 2003 yılında yürürlüğe giren “Bulgaristan Yeni Dinler Yasasına” göre dini cemaat ve diyanetlerin resmîyetini artık dinler müdürlüğü aracılığı ile Başbakanlık kontrol etmiyor, bu yetki Sofya Şehir Mahkemesi’ne devredilmiştir. Bunun sebebi ise, iktidar yani yürütme bununla ilgili olarak taraflı davranma konusunda ülke içinden ve uluslararası odaklardan eleştiriler almış, bu yüzden konu artık yasal düzenleme ile tarafsız yargı sistemine aktarılmıştır.³³⁶

Bu yapılan yasal değişiklikle beraber dini faaliyetleri ilgilendiren diğeri önemli gelişme de, artık dini gruplar faaliyetlerini, ayrı bir diyanet veya dini cemaat olarak mahkemeye tescil ettirmeden yani resmîyete dökmeden de yapabileceklerdir. Bu şu anlama geliyor; sizin kendinizce bir inancınız olabilir ve bu inanç etrafında grup olarak toplanabilirsiniz ve konuşabilirsiniz. Bu ve benzeri çalışmalar için resmi ve dini makamlardan izin almanıza veya birilerini haberdar etmenize gerek yoktur. Kuracağınız diyanete veya dini cemaate resmîyet kazandırmanız, sadece sizin resmi bir şekilde işveren ve birilerini resmi olarak istihdam etmeniz, yani tüzel kişilik statüsü elde etmeniz anlamına gelmektedir. Kanunların izin verdiği çerçevede taraftar ve üye toplamlarında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Mahkemece bir tüzel kişilik elde etmişler ise akım veya grup adına mülkiyet edinemezler, ama bunun dışında taraftarlarından birisinin üzerine yani şahıs adına camii veya mescit inşa etmelerinde veya mülk olarak almalarında bir engel bulunmamaktadır. Resmi hüviyete kavuşmadıkları sürece aleni olarak toplu organizasyonlarda yani Cuma namazı organize etmek veya benzer etkinlikler düzenlemek gibi haklara sahip değildirlir. Bu ve benzeri çalışmalar yapmak için kamuda bir isimleri olması gerekir. Bu ifadeler, toplu organizasyonlar açısındandır fakat psikolojik açıdan bireyin inancını kısıtlamak gibi bir düşünce biraz saflıktır

³³⁶ Georgieva, “İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas”, Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

ayrıca buna kanuni bir dayanak da bulunmamaktadır. Zira bireyin inanç konusundaki özgürlüğü kısıtlanamaz.³³⁷

Bir grubun dini cemaate dönüşmesini, uluslararası standartlar ve Avrupa normları çerçevesinde engellemek dört durumda mümkün gözükmektedir. Dinler yasasının 37. maddesi 2. fıkrasına göre dini cemaatler şu tehditleri içerirlerse mahkemece tescil edilemezler.

Milli güvenliği tehdit ve toplumsal düzeni bozmak ve diğer vatandaşların sağlığını, haklarını ve özgürlüklerini kısıtlamaları durumunda tescil edilmezler. Bu durumlar mevcut ise, mahkeme yayılmasını önlemek amacıyla dini grup oluşturmalarına veya diyanet kurmalarına izin vermez. Ancak mahkeme varlıklarını yasaklayamaz, ortadan kaldıramaz, bu sadece resmi bir yapılarının olmadığı anlamına gelir yani mühür, logo veya ofis tabelası gibi kurumsal bir yanları olmaz. Dinler Yasası çerçevesinde genel bir bilgi verildikten sonra konu, asıl gündem olan Ahmediyye'ye gelmektedir. Merak edilen akım Ahmediyye, aslında birçok ülkede yasaklı bir grup olmadığı, mesela Almanya, İngiltere ve İskandinav ülkelerinde serbest faaliyet yürütmekte oldukları bilinmektedir. Bizde ortaya çıkan sorunun kaynağı olarak, onların din anlayışının Bulgaristan'da tatbik edilen geleneksel İslam'dan çok farklı olması dile getirilmiştir.

Açıkçası Dinler Müdürlüğü uzmanları, onların, daha radikal olduklarını düşünmüyor, sadece Pakistan'da terör saldırıları gerçekleştirerek ciddi sorunlar çıkardıklarını söylüyorlar. Ahmedilere göre, Pakistan Devleti onları Müslüman olarak kabul etmediği için sorunun temelini genel itibarıyla bu oluşturmaktadır. Dinler Müdürlüğü olarak bu akım hakkında Başmüftülük'ten kanaat istediklerini ve onların kanaati ile kendi görüşlerini mahkemeye gönderdiklerini, mahkemenin de, bu doğrultuda onların ayrı bir dini grup olarak tescil taleplerini reddettiğini söylemekte. Kamuoyuna yansıyan boyutuyla 300-400 civarında taraftarları olduğu düşünülmektedir. Dinler Müdürlüğünün edindiği bilgilere göre daha dar bir çerçevede varlıklarını sürdürmektedirler. İstedikleri olsaydı yani mahkemece resmi bir yapıya dönüşselerdi, sayılarının çoğalma ihtimalinin olduğu aşikârdır. Aslında resmi statü elde etmeleri sadece grubun ülke içindeki çalışmalarını ilgilendiren bir konu değildir. Resmi diyanet veya dini grup

³³⁷ Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas", Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

olunca Dinler Yasasından faydalanarak, faaliyetleri için başka ülkelerden hoca statüsünde yabancıları da davet edebilirler. Böyle bir durumun, Ahmediyye ve benzer gruplardan pek çok Pakistanlı ve Afganistanlının Bulgaristan'a ilticası ile sonuçlanacak olmasına vurgu yapmaktalar.³³⁸

Var olan bilgilere göre başlangıçta Ahmediyye grubunun yerelden Bulgaristanlı taraftarları bulunmamaktadır. Bulgaristan'a girişleri ile işlerini ve faaliyetlerini daha çok Pakistanlıların yürütmüş ve resmi statü almak için gayret etmişlerdir. Bu tabii zamanla değişmiş ve yerelden birkaç ailenin kendilerine katılımı ile bir zemin oluşmaya başlamışlardır.

İlk resmi hüviyeti elde etme başvurusu Bulgaristan'da öğrenci olan Pakistan asıllı, İngiltere vatandaşı olan biri tarafından yapılmıştır. Amacı, dini grubu resmi statüye kavuşturmak ve kendisinin de Bulgaristan'da kalmasını sağlamaktır. Dinler Müdürlüğü, durumun dramatize edilecek bir boyutta olmadığını ama hafife de alınmaması gerektiğini ifade etmektedir. Mahkemenin bu konuda doğru karar verdiğini ve sorunun büyümesini önlediğini belirtir. Dinler Müdürlüğü'nün bu gibi konularda diğer kurumlarla işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Değinildiği üzere Dinler Yasasının 7. maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle, Bulgaristan İstihbarat Teşkilatına ve savcılığa ihbarda bulunduklarını beyan etmekte. Dinler Müdürlüğü'nün hareket alanı ve yaptırımları "Yeni Dinler Yasasına" göre şekillenmektedir. Bu, tüzel kişiliğe sahip yani resmiyeti olan veya resmiyeti olmayan dini gruplara göre değişmektedir. Alınan önlemler arasında tüzel kişiliğe sahip olsalar dahi bazı durumlarda basılı dini yayınlarını, toplumsal aleni faaliyetlerini kısıtlama, durdurma gibi yetkilerinin yine de bulunduğu beyan etmektedirler.³³⁹ Anlaşılacağı üzere Dinler Yasası yetkiyi mahkemelere aktarmış olsa da, istediklerinde müdahale etme yetkileri bulunmaktadır. Bu daha çok kendi açılarından, hangi akımın çalışmalarının kendileriyle uyumlu olduğu ve olmadığı ile ilgilidir.

³³⁸ Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas", Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

³³⁹ Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas", Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

Yukarıda Dinler Müdürlüğü uzmanlarınca Ahmediyye özelinde ama dini grupların çalışmalarını özetleyecek nitelikteki açıklamalarını ortaya koyup, değerlendirmeye çalıştık. Konu kamuoyunda çok tartışılması vesilesiyle gündeme gelmiştir.

Bu konuda basına yansıyan boyutu ile Bulgaristan Başmüftüsü Mustafa Hacı'nın açıklamaları şöyledir:³⁴⁰

Ahmediyye, Bulgaristan'da 1996-1997 yılından beri faaliyet göstermektedir. Bu konuda biz gerekli birimlere defalarca bilgi verdik. Daha Bulgaristan'da görülmeye başlamalarından itibaren Başmüftülük olarak "Dini Akımlara Hayır Ahmediyye Tehlikesi", konulu broşür bastık ve bu akımın ne kadar tehlikeli olduğunu anlattık. Onlar genellikle Blagoevgrad bölgesinde ve o bölgenin en batısında faaliyet göstermektedirler. Burası, aynı zamanda Bulgaristan'ın da en batı noktası durumundadır. O bölgede Müslümanlar azınlıkta ve genel olarak İslami yapılanmalardan ve anlayıştan uzak oldukları düşüncesiyle genel İslam anlayışıyla kendilerinin sundukları arasında bir fark olmadığını göstermek istediler.

Başmüftülük olarak faaliyetlerine karşı koymaya çalıştık. Sofya Şehir Mahkemesi bizden kanaat istediğinde, onların tehlikeli bir akım olduğunu söyledik. Özellikle Suudi Arabistan'da bulunan ve otoritesi olan birçok kurum onları Müslüman saymaktadır. Onların temel din anlayışlarında Hz. Muhammed'den (s.a.) sonra da peygamberlerin var olabileceği yer almaktadır. Faaliyetleri çerçevesinde, Pakistan'da 1960'lı yıllarda siyaset alanında da var olmaya çalışmışlardır. İnsanları birbirine düşürmüşler ve bunun neticesinde gelişen olaylar, Pakistanlı bir Bakanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Birçok terör faaliyetinin, onlar tarafından gerçekleştirildiğine dair veriler bulunmaktadır.

Başlangıçta Ahmediyye, Bulgaristan'da dini bilgisi az olan Müslümanları kendine hedef seçmiştir. Bu doğrultuda onlara maddi yardım dağıttıkları da gelen bilgiler arasındadır. Ancak günümüzde toplumumuza etki edecek düzeyde takipçilerinin olduğunu sanmıyoruz. Ahmediyye aynı şekilde Razgrad bölgesinde de taraftar toplamaya çalışmışlardır. Ancak bu bölgede istedikleri başarıyı elde edememişlerdir.

³⁴⁰ Georgieva, "İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas", Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

Bu arada 1999 yılında önemli bir durum açığa çıkmıştır. Buna göre Ahmediyye'nin, insanlara beyaz toz dağıttığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu durum derin şüphelere neden olmuştur. Bunun uyuşturucu madde olabileceğinden şüphe edilmiştir. Yetkililerin de uyarısı ile işi sağlama almak amacıyla konunun üzerine ciddiyetle gidilmiş ve derhal söz konusu beyaz toz laboratuvara gönderilmiştir. Başmüftülük yetkilileri bunun toz şekeri olduğunun ortaya çıkması sonucu rahat bir nefes almasına rağmen bunu ne amaçla yaptıklarını çözemediklerini ifade etmişlerdir. Bu olay neticesinde Başmüftülük yetkilileri Ahmediyye akımının İslam'a uygun şeyler yapmadıkları gibi, genel insani değerlerden de uzak oldukları kanaatine vardıklarını ifade etmişlerdir. Sadece terör saldırısı gibi olaylar açısından değil aynı zamanda toplumu zehirlemek için uyuşturucu maddeye alıştırmaları riski taşıması veya insanları kötüye kullanmalarının çok ciddi bir sorun teşkil edeceğinin de göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatine varılmıştır.

Başmüftü sözlerini şöyle devam ettirmiştir:

Kur'an'da şöyle buyruluyor: Fitne insan öldürmekten daha kötü ve tehlikelidir. İnsan öldürmek bir bireyi ilgilendirir ama fitne bütün toplumu birbirine düşürebilir ve birçok insanın birbirini kırmasına sebep olabilir. Bu akımın sayıca ne kadar mensubu olduğunu bilmiyoruz, ama çok olmadıklarını düşünüyoruz. Onların Blagoevgrad bölgesine girdikleri dönemde bizim müftülük olarak orada faaliyetlerimiz çok sınırlı idi. Blagoevgrad'ta camii dahi faaliyette değildi, şimdi öyle değil artık orada imamımız var. İnsanlarımıza ulaşmak ve onları korumak açısından etraf köylerde de bu doğrultuda önlemler aldık.³⁴¹

Yukarıda değindiğimiz internet siteleri, Bulgarcaya tercüme edilmiş kitap ve sohbetlerle yayınlarına devam etmektedirler. Eserlerin tamamı Ahmediyye akımını anlatmaktadır. Burada sadece bir tanesinin muhteva içeriğini vermekle yetineceğiz.

Bulgarcaya tercüme edilmiş olan eser, “Световните Кризи и Пътят към Мира-Dünya Krizleri ve Barışa Giden Yol” bunun sadece içindikiler bölümünden bahsederek yetinmeyi düşünüyoruz.

³⁴¹ Georgieva, “İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas”, Çevrimiçi, 24chasa.bg/24.08.2012.

Kitabın tanıtımında dünyanın çok çalkantılı bir dönemden geçtiği ve küresel ekonomik krizin bizi her hafta yeni ve ciddi tehlikelere sürüklediğine değinilir. Bu belirtilerin ikinci dünya savaşı öncesi meydana gelen olaylarla aynı olduğu ve bunun gibi benzeri görülmemiş bir hızla birbirini takip eden durumların toplumu üçüncü dünya savaşına doğru ittiğini belirtir. Bu kitapta, Hazret Mirza Masrur Ahmad Dünya Müslüman Toplumu Ahmediyye'nin yöneticisi ve Halifesi sıfatıyla anılarak, ifade ettiği görüş ve faaliyetlere yer verilmiştir.

Dünya Krizi ve Barışa Giden Yol – Световните Кризи и Пътят Към Мира³⁴²

İçindekiler bölümü şöyledir:

İçindekiler-Съдържание: Yazar hakkında-За автора, Önsöz-Предговор, Konuşmalar-Речи, Dünya krizi ile ilgili İslam'ın cevapları-Отговорите на Исляма по повод Световната Криза, İslam'ın toplumlara karşı bağlılık ve sevgi öğretisi-Учението на Исляма за лоялност и любов към нечия нация, Nükleer Savaşın Yıkıcı Sonuçları ve Tam Adalet için Nihai İhtiyaç-Опустошителните Последствия от Ядрената Война и Крайната Необходимост от Пълна Справедливост, Barışa giden yol ve Uluslar arasındaki ilişkiler-Пътят към Мира Справедливи Отношения Между Нациите, Barışın anahtarı global ittifak-Ключът към мира глобалното обединение, Müslümanlar Batı toplumlarına entegre olabilirler mi? - Могат ли мюсюлманите да се интегрират в западните общества?, İslam- Barış ve Duyarlılık Dini - Ислямът – Религия на Мира и Състраданието, Dünya Barışı-Çağımızın son ihtiyacı - Световен Мир – Критичната Нужда на Времето, Dünya Liderlerine mektup-Писма до Световните Лидери; Vatikan, İsrail, İran, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Suudi Arabistan, Çin Halk Cumhuriyeti, İngiltere, Almanya, Fransa İngiltere Kraliçesine, İran Ruhani Liderine, Rusya, Devlet Başkanlarına, Başbakanlarına yazdığı mektuplar gibi konular içermektedir. Ayrıca Sözlük-Речник. Yer almaktadır. Dikkat çeken bir konu, zikredilen ülkeler arasında Türkiye'nin olmamasıdır. Ancak Türkiye'de de faaliyetlerine devam etmektedirler.

³⁴² Mirza Masrur Ahmad, *Svetovnite Krizi i Pytyat kım Mira*, Bulgarcaya çev. Muhammad Aşraf, Tahir Ahmad, Almanya, Islam International Publications Ltd, 2015.

3.1.2.2. Bahailik

Bahailik, XIX. Asırda Mirza Hüseyin Ali tarafından yeni bir din olduğunu iddia ederek kurulmuş olup bu doğrultuda kendisinin de Bahauallah olduğunu iddia etmiş ve bu lakabı almıştır. Fesat bir akım olan Bahailik, Mehdilik inancı doğrultusunda ortaya çıkmıştır.³⁴³ Ortaya çıkışını tetikleyen sebepler başta İran kültürü ve Şia'nın inanç sistemi olarak göstermek mümkündür. Bu minvalde kısaca ortaya çıkmasında etkili olan Babilik hareketinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Babilik hareketinin başlangıcı Şirazlı Mirza Ali Muhammed tarafından İsnâaşeriyye fırkası içinde doğan ve “Şeyhiyye” diye adlandırılan tasavvufi hareketin etkisiyle olur. “Bab” kelimesi kapı anlamını taşımaktadır, ancak İslami literatürde ve tasavvufta farklı mecazi anlamlar taşımıştır. Babilik hareketinin kurucusu Mirza Ali Muhammed de Bab kelimesini kullanarak kendisini ilahi hakikatlara açılan kapı ilan etmesiyle yaygınlık kazanmıştır.³⁴⁴

Babiliğin kurucusu Mirza Ali Muhammed, 1819 yılında Şiraz'da doğmuştur. Küçük yaşta babasının ölümü üzerine dayısı tarafından sahiplenilmiş ve ticarete yönlendirilmiş ve yetiştirilmiştir. Gençliği döneminde ticaretle uğraşması için kendisini dayısı Buşehr'e göndermiştir. Ancak Mirza Ali Muhammed ticaretten ziyade Hurufilik gibi öğretilerin etkisiyle farklı şeylerle uğraşmıştır. Mesela saatlerce kızgın güneşin altında kalarak zikir gücünü elde ettiğini iddia etmiştir.³⁴⁵ Bu konularla uğraşmasından dolayı Babilik ve Bahailik hakkında reddiye yazanlar kendisinin ruh halinin bozuk olduğunu ve akli dengesinin yerinde olmadığını söylerler.³⁴⁶ Halinin sağlıklı olmadığını gören dayısı tedavi olması için kendisini Kerbela'ya göndermiş ve Mirza Ali Muhammed'in Babilik serüveni bu süreçle başlayacaktır. Tedavi olmak gibi bir niyeti olmayan Mirza Ali Muhammed, Şeyh Ahmed el-Ahsâî ile karşılaşmıştır. Ahmed el-Ahsâî, ikinci imamın ortadan kaybolmasından sonra gerçekleşen gaybet-i suğrayı ve

³⁴³ Fırlalı, **Babilik ve Bahailik**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994, s. 10-11.

³⁴⁴ Metin Bozkuş, “Bahailiğin Arka Planı ve Söylemi üzerine Bir Değerlendirme (Sivas Örneği)”, Cumhuriyet Üniversitesi **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 5, sayı 2, Sivas, 2002, s. 143.

³⁴⁵ Neyir Özşuca, **Bahai Dini; Tarihi, Prensipleri ve Dini Hükümleri**, Ankara, 1967, s. 7; a. mlf., **Bahai Tarihi Özeti**, İstanbul, 1987, s. 14; Fırlalı, “Bahailik”, **DİA**, C. IV, 1991, s. 464-468.

³⁴⁶ Fırlalı, **Babilik ve Bahailik**, s. 15.

onu takip eden gaybeti kübra döneminde imamların nurunu ve Hz. Peygamberin hakikatini yansıtacak olan ve beklenen Kâmil Şîî olduğunu iddia etmiştir.³⁴⁷

Babilik hareketinin başlangıcını kaynaklar 1844 yılı olarak vermektedir. Mirza Ali Muhammed Bab hareketini ilan etmesiyle önce kendisinin Mehdiye açılan “Bab” yani “kapı” olduğunu yine aynı sene hac ibadetini yerine getirmek için gittiği Mekke’de sadece kapı olmadığını kendisinin “Mehdi” olduğunu beyan etmiştir. 1848 yılında hareket, Bedest’te düzenlediği toplantıda Babilğin sadece İslam dininin içinde bir akım olmadığını, yeni bir devrin başlangıcı ve ortaya çıkışı olduğunu ifade etmişlerdir. Peygamberlerin sahip oldukları vasıflarla Bab’inkileri eşit tutmuşlardır.³⁴⁸

Daha sonra bu hareketi Bahailiğe dönüştürecek olan Mirza Hüseyin Ali’nin Babilğ’e katılması 1845 yılıdır. Babilğ’in ilk müridi sayılan Molla Hüseyin, Tahran’da Babilğ’i yaymaya çalışırken Mirza Hüseyin Ali ve kardeşi ile karşılaşmış ve daveti neticesinde hiç tereddüt etmeden Bab’a katıldıklarını ilan etmişlerdir. Onlarla beraber Zerrintac ismiyle bilinen Ümmü Selma Fatıma binti Molla Muhammed de Babilğin saflarında yer almıştır. Değişik lakapları bulunan Zerrintac İslam dininin neshedildiğini ve yerine yenisinin henüz ortaya çıkmadığını bundan dolayı her türlü durum ve davranışın meşru sayılabileceğini iddia etmiştir. Mirza Ali Muhammed de Bab’ın el-Beyan’ının Kur’an-ı Kerim’den üstün olduğunu, Kur’an’ın neshedildiğini, dolayısıyla İslami hükümlerin emir ve yasakların kaldırıldığını ve el-Beyan’ın yeni hükümler getirdiğini iddia etmiştir. Bu ve benzeri iddialar sonucunda ve ileri sürdükleri görüşleri neticesinde İran hükümeti tarafından Mirza Ali Muhammed kurşuna dizilerek öldürülmüştür.³⁴⁹

Mirza Hüseyin Ali 1817 yılında Tahran’da dünyaya gelmiştir. Soylu bir aileden gelen Mirza Hüseyin Ali, okul ve medrese okumamış, ancak ailesinin saray mensubu olması sebebiyle iyi bir eğitim almıştır. Bahailer tersini iddia ederek eğitim almamasına rağmen engin bir bilgiye sahip olduğunu söylerler, hatta ümmi olduğunu

³⁴⁷ Fığlalı, “Bahailik”, *DİA*, s. 464-468.

³⁴⁸ Ali Albayrak, Ömer Faruk Teber, Yusuf Gökalp, “Anadolu’da Bahai Faaliyetlerinin Tarihsel Bir Yansıması: Emin Ali’nin Bahai Hareketi Hakkında İlmi Bir Tetebbu” *Turkish Academic Research Review – Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, c/vol. 5, sayı/issue 4, 2020, s. 561; Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara, 2013, s. 450.

³⁴⁹ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 444-445.

kanıtlamak için herhangi bir eğitimden geçmediğini iddia ederler. Babasının ölümünden sonra saraydan ayrılan Mirza Hüseyin Ali ailesiyle birlikte farklı şehirlerde dolaşmıştır bu süreçte de Babilik’le tanışmış ve kabul etmiştir.³⁵⁰

Mirza Ali Muhammed’in idam edilmesi neticesinde Mirza Hüseyin Ali Bab hareketi içerisindeki konumunu güçlendirmiştir. Bab’ın idam edilmesinden sonra Babiler, İran’ın muhtelif yerlerinde hareketin görüşlerini yaymak için propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlar ancak birkaç bin taraftarı geçememişlerdir. İran hükümetinin takibinden kurtulamayan Babiler, özellikle Bab’ın intikamını almak düşüncesiyle Nasıruddin Şah’a bir suikast teşebbüsünde bulunmuşlar ancak başarılı olamamışlardır. Başarısız olan suikast girişimi sonrası bir kısmı öldürülmüş bir kısmı da hapsedilmiştir. Bu olay neticesinde daha sonra Bahauallah adıyla Bahailiğin kurucusu olacak olan Mirza Hüseyin Ali kardeşi ile beraber, Rus ve İngiliz sefaretlerinin baskısı neticesinde hapisten serbest bırakılarak 1853 yılında Bağdat’a sürgün edilmişlerdir. Sürgün döneminde Babiler ile arası açılan ve kardeşi Mirza Yahya ile Bab’ın vekilliği konusunda sorun yaşayan Mirza Hüseyin Ali bir dönem Süleymaniye’ye giderek münzevi bir hayat sürdürmüştür. Bağdat sürgünü, aynı zamanda Babilğin Bahailiğe dönüşmesinin bir başlangıcı olarak kabul edilmektedir.³⁵¹

Münzevi hayat sürmesi Babiler arasında gittikçe artan bir ilgiye dönüşmüş ve Bağdat’a döndüğü zaman Babilerin büyük çoğunluğu kendisinin etrafında toplanmıştır. Mirza Hüseyin Ali’nin bu halini, geçmiş Peygamberlerin yaşantılarına benzetmişler ve böylelikle şöhreti daha da artmıştır. Bunun neticesinde Bağdat âlimleri rahatsız olmuşlar ve kendisinden tekrar şikâyetle bulunmuşlardır. Şikâyetler sonucunda kendisi önce İstanbul’a sürgün edilmiştir. Sürgüne gitmeden önce Bağdat etrafında daha sonra “Bağı-Rıdvan” olarak isimlendirilen yerde kendisinin Bab’ın haber verdiği “Allah’ın ortaya çıkaracağı zat” olduğunu söylemiş ve Babileri kendisine tabi olmaya davet etmiştir. İstanbul’da kısa bir süre kalan Mirza Hüseyin Ali oradan da Edirne’ye sürül-

³⁵⁰ Hacı Çiçek, “Bahailik, Bahailiğin Görüşleri, İslam Düşüncesindeki Yeri ve Ona Dair Bazı Yorumlar”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 3, sayı 6, 2017/1, s. 136-137; Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, s. 449-450.

³⁵¹ Fırlı, “Bahailik”, **DİA**, s. 464-468.

müştür. Edirne’de kendine “Bahauallah” ismini vererek Allah’ın insanda yansıması olduğunu iddia etmiş ve “men yuzhiruhullah” olduğunu ilan etmiştir ve bu sıfatla birçok devlet adamına mektup yazarak kendi dinine davette bulunmuştur.³⁵²

Daha sonra Akka’ya sürgün edilen Mirza Hüseyin Ali surlar içerisinde gözetimde tutulmuştur. Surlar dışına çıkmasına izin verilince bu süreçte Babileri kendi etrafına toplamaya çalışmış ve bu konuda başarılı olmuştur. Mirza Hüseyin Ali’nin ölümü 1892 yılında Akka’da gerçekleşmiştir.³⁵³

Bahailikte inanç esaslarından ziyade temel konulardan bir tanesi Emir, yönetim ve teşkilatlanmadır. Bahailer bu konuların bizzat ilahi bir müdahale ile meydana geldiğine inanır. Nitekim Bahauallah bizzat Allah’ın zuhuru olması bu işi belirlemiştir. Bahauallah’ın vefatından sonra Emir ve vasi olarak oğlu Abdalbaha’yı tayin etmiştir. Abdalbaha da vefatından sonra torunu Şevki Efendi’yi vasisi ve Emir olarak belirlemiştir. Şevki Efendi’nin çocuğu olmadığı için Bahailerin idaresini ölümünden önce belirlediği yirmi yedi kişilik bir meclisi vasi kılmış ve bunları Emir’in elleri olarak isimlendirmiştir. 1963 yılında akımın Yüce Adalet Evi kurulana kadar idare ve yönetim bu şekilde vuku bulmuştur.³⁵⁴

Bahâîlerin günümüzde en fazla bulundukları yer İran’dır. Dünya’da 148 Milli Mahfili olduğu, 148 ülkede örgütlendikleri, 32865 Mahalli Mahfili bulunduğu, 112137 yerleşim yerinde yaşadıkları, 29 tanesi akademik olmak üzere 84 okulu bulunduğu ifade edilmektedir. Ülkelere göre sayıları değişken olmakla beraber dünya genelinde 500.000 civarında taraftarları olduğu söylenmektedir. Birçok ülkede Avrupa kıtasının neredeyse tamamında, Amerika’da, Pakistan, Türkiye, Irak, Suriye, İsrail ve Lübnan’da faaliyet göstermektedirler.³⁵⁵

³⁵² Fırlalı, “Bahailik”, **DİA**, s. 464-468; Bulut, **a.g.e.**, s. 451.

³⁵³ Fırlalı, “Bahailik”, **DİA**, s. 464-468.

³⁵⁴ Yasin İpek, “İran ve Osmanlı Coğrafyasında Gelişen Dini Hareket Olarak Babilik-Bahailik ve Günümüz Türkiye’sindeki Faaliyetleri”, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2018, s. 71.

³⁵⁵ Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, s. 453-455; Fırlalı, “Bahailik”, **DİA**, s. 464-468.

“Düzeltilme”

3.1.2.2.1. Bulgaristan’da Bahailik

Bahailik kuruluşundan itibaren Uluslararası bir akıma dönüşmek için çalışmalar yürütmüş bir akımdır. İlk dönemlerinden itibaren yayılmacı bir politika izleyen Bahailer için kurucuları Mirza Hüseyin Ali’nin doğup büyüdüğü coğrafyayla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve benzeri coğrafyalar da önemli bir yere sahiptir. Tarihsel süreçte de özellikle Batı menşeli tebliğ faaliyetlerinde Amerikalı Bahailerin çok daha aktif oldukları görülmektedir.³⁵⁶

Diğer akımlara nazaran Bahailiğin Bulgaristan’daki serüveni farklıdır. Resmi tanınmış bir din olmasının yanında Bulgaristan ile temasları iddialarına göre daha komünizm dönemi öncesine dayanmaktadır. Kendilerinin ifadelerine göre bir asırdan fazla süredir Bulgaristan’la bağlantıları vardır. Bahailiğin kurucusu Mirza Hüseyin Ali’nin 5 yıl boyunca Edirne’de sürgünde kalmasını da Bulgaristan’la bir temas olarak değerlendiren Bahailer, Osmanlı sonrası Bahai dinine mensup kişilerin Bulgaristan’a ziyaretlerle ilk temasların başladığını söylemektedirler.³⁵⁷

Bahailik dininin mensubu Marta Rut, Bulgaristan’a ilk ziyaretini 1926 yılında gerçekleştirir. Burada 12 gün kalan Marta Rut üniversite öğrencileri ile görüşerek onlara Bahailik öğretilerini anlatır. Ayrıca bu süre zarfında Car Boris III’e Bahailiği anlatan kitaplar ve mektup gönderir. Marta Rut bir yıl sonra tekrar Bulgaristan’ı ziyaret eder. Bu gelişinde daha uzun kalarak, değişik şehirlerde Bahailik inancını anlatır ve insanlarla temas kurar. Bu ziyareti ayrıca ilk defa basında da yer alır.³⁵⁸

Başka kaynaklarda yer alan bilgiler Bahailiğin Bulgaristan’a gelişiyile ilgili kendilerinin ifadeleri ile örtüşmektedir. Bu bağlamda, Bahailiğin Bulgaristan’a XX. Yüzyılın 20’li yıllarında geldiği ve ilk merkezlerinin Sofya, Filibe ve Varna’da kurulduğu ve bu faaliyetleri yürütenin, o dönemde Almanya vatandaşı, Amerikalı Corc Benks olduğu kaydedilir.³⁵⁹

³⁵⁶ Şevki Efendi, **Bahai Dininin I. Yüzyılı**, 1995; Çev. Suna Bozkır, İstanbul, Baha Yayınları, s. 400.

³⁵⁷ Çevrimiçi, bahai.bg/17.05.2019; Pavel Stefanov, “Kakvo e Bahaistvoto i ima li pochva u nas?”, Çevrimiçi, pravoslavie.bg/06.12.2005.

³⁵⁸ Çevrimiçi, www.bahai.bg/content/view/13/83/ 17.05.2019.

³⁵⁹ Stefanov, “Kakvo e Bahaistvoto i ima li pochva u nas?”, Çevrimiçi, pravoslavie.bg/06.12.2005.

İkinci ziyareti kapsamında Marta Rut, Romanya kraliçesi Mariya Ruminska tarafından bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Karadeniz kasabası Balçık'teki³⁶⁰ sarayında tekrar kabul edilir. Marta Rut Bulgaristan'a gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Kraliçe Mariya'ya kitaplar göndererek Bahailikle tanışmasını sağlar. Kraliçe Mariya kitabın birini aynı gece okuyarak, bir gün sonra Marta Rut ile şunu paylaşır: “Ben bu dinde, gerçek din ile ilgili bütün sorularımı giderecek yanıtları buldum. Ölmek için artık hazırım, umutla doluyum, ama Allah'a dua ediyorum daha beni yanına almaması için, çünkü daha yapılacak çok işim var”.³⁶¹

Bahailerin ifadelerine göre Kraliçe Mariya, Bahailik dinine bağlılığını ve samimiyetini değişik vesilelerle dile getirmektedir. Ayrıca Kraliçenin meskûn olduğu Balçık'teki sarayı bugün Bulgaristan sınırları içerisinde müze olarak hala ayaktadır. Değişik mimarisiyle ilgi çekmektedir. Minareli ev şeklinde olan saray, diğer dinlerden de birtakım semboller taşımaktadır.

Kraliçe Mariya'nın anısına ve orada bulunan sarayı dolayısıyla Bahailer Balçık şehrine fazlasıyla önem verirler. Bahailer 27.08 – 02.09.2006 tarihleri arasında, Balçık'te bir yaz okulu organize ederler. Yaz okuluna yaklaşık 130 Bahai mensubu katılmıştır. Bunlardan 27 tanesi İngiltere, İskoçya, ABD, Almanya, İspanya, Rusya, Avusturya, Romanya ve Bulgaristan'dan katılan çocuklardır. Üç otel kiraladıkları ve seminerleri buralarda gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Yaz okulunda yurt içinden ve yurtdışından akademisyenler tebliğler sunmuştur. Bu yaz okulu esnasında Bulgaristan'da takipçilerinin 700 kişi olduğunu beyan ederler. Ayrıca Uluslararası Bahai Topluluğu International Baha'i Community ismi ile 1948 yılından beri STK olarak Birleşmiş Milletler tarafından çevreyi korumak konusunda işbirliği yaptığı STK'lar arasında yer aldığını dile getirirler.³⁶²

Yine Bahailerin anlatımına göre Bahailik öğretilerini yaymak için dönemin tanınan başka gözde isimleri de Bulgaristan'ı, ziyaret etmiştir. Örneğin 1928 yılında Luiza Gregiri, Varna şehrine yerleşerek, dört yıl boyunca Bahailik öğretilerini burada

³⁶⁰ Balçık Bulgaristan'ın kuzeyinde Romanya sınırına yakın küçük bir Karadeniz kasabasıdır.

³⁶¹ Çevrimiçi, www.bahai.bg/content/view/13/83/ 17.05.2019.

³⁶² “Bahaytsi ot tsyal svyat se sibirat v Balchik”, Çevrimiçi, dariknews.bg/08.08.2006.

“Düzeltilme”

yaymaya çalışmış ve Varna'dan ayrılırken sayıca az ama Bahailiğe bağlı bir topluluk bıraktığını ifade etmiştir.

Bulgaristan'a bir başka ziyaret de 1931 yılında Djordj Adam Benke tarafından gerçekleştirilmiştir. Devrin ileri gelen Bahailerinden olan bu zat, aynı zamanda o dönem Bulgaristan'da gerçekleşen Bulgaristan Esperantisler Kongresinde fahri başkan yardımcısı olarak seçilmiştir. Bir yıl sonra Sofya'da ölmüş ve oraya gömülmüştür. Bulgaristan'a Bahai ziyaretleri Benke ile bitmemiştir. Nitekim aynı yıl içerisinde Sofya'ya 65 yaşında Merim Djak gelmiştir. Djak, Bulgaristan'a birkaç ay kalmak niyetiyle gelmiş olsa da, ölümüne kadar 23 yıl boyunca burada yaşamıştır.³⁶³

Bahailer Bulgaristan'daki faaliyetlerini yasakların arttığı ve dini işlerin zorlaştığı dönemlerde de sürdürmüşlerdir. Mesela 1933 yılında Bulgaristan'da bulunan iktidar, dini faaliyetleri epeyce kısıtlar, ama bütün bu zorluklara rağmen Bahailer uluslararası boyutta bulunan güçleri nedeniyle faaliyetlerine devam ederler. 1934 yılında Sofya'da 30 kişiden fazla bir grupla, ilk yerel dini meclislerini seçerler. Bu dini topluluğun faaliyetleri, organize edilen toplantılar ve görüşmelerle Bahailik inancını anlatmak, Bahailiğin kutsal kitabını okumak ve Bahailerin bayramlarını kutlamaktır. Bütün bunların neticesinde 1932 ve 1937 yıllarında Bahailik ile ilgili ilk kitaplar Bulgarcaya çevrilerek basımı gerçekleşmiştir: "Bahauallah ve Yeni Çağ" kitabının son olarak 1995 yılında Bahailer topluluğu tarafından Bulgarca basılmış nüshası bulunmaktadır. Ve yine "Gizlenmiş Mesajları" kitabının son baskısı 1995 yılında gerçekleşmiştir ve nüshası bulunmaktadır.³⁶⁴

Tabii diğer dinlerde ve akımlarda olduğu gibi Komünizmin gelmesiyle Bahailiğin de faaliyetleri durmuş ve ülke genelinde taraftarlarını koruma çabasını sürdürmüşlerdir.

Komünizm döneminin zorluklarına rağmen Bahailer, Bulgaristan'a olan ilgilerini kesmemişlerdir. Anemari Krüger 1978 yılında Bulgaristan'a bir ziyaret gerçekleştirir. Bu ziyaretler 1984 yılına kadar periyodik olarak sürmüştür. Komünizmin zorlu

³⁶³ Stefanov, "Kakvo e Bahaistvoto i İma li Pochva u Nas?", Çevrimiçi, pravoslavie.bg/06.12.2005; Çevrimiçi, www.bahai.bg/content/view/13/83/ 17.05.2019.

³⁶⁴ Çevrimiçi, www.bahai.bg/content/view/13/83/ 17.05.2019.

yıllarında birkaç araştırma ziyaretinden sonra Anemari Krüger, Bulgaristan'a göç eder. Kendisi Prof. Avgust Forel'in torunudur. Avgust Forel, Abdalbaha ile kurduğu iletişim sonucunda kendine din olarak Bahailiği seçmiştir. Gayretle, süreklilik arz eden çalışma ve sabırla kalan Bahailik mensuplarını canlı tutmak için dini öğretileri anlatmaya devam eder. Anemari Krüger, Bulgaristan'ı kendine üçüncü vatan ilan eder ve 2006 yılında Bulgaristan'da ölür ve buraya gömülür. Özgeçmişini ele alan ve ileride bahsedeceğimiz "İnancı için Hayat" kitabında, ömrünü nasıl Bahailiğe adadığı ve insanları sevgi ve iyilik ile nasıl kuşattığı anlatılmaktadır.³⁶⁵

Bulgaristan'da Bahailik, Demokratik döneme geçişle yeni bir evreye girmiştir. Demokrasinin temin ettiği hürriyetle birlikte Bahailer Bulgaristan'da aleni olarak çalışmaya ve sayıca varlıklarını artırmaya başlamışlardır.

Resim 1: İlk milli toplantılarından bir fotoğraf³⁶⁶



Bulgaristan'daki yeni dönemi kendi lehlerine değerlendirmek için uğraşan Bahailerin çalışmalarını, Komünizmin son yıllarında Bulgaristan'a yerleşen Anemari

³⁶⁵ Çevrimiçi, www.bahai.bg/content/view/13/83/ 17.05.2019; Mariana Eklesiya, **Jivot za Vyarata**, Sofya, 2002, s. 4-5.

³⁶⁶ Çevrimiçi, www.bahai.bg/content/view/13/83/ 17.05.2019; İlk milli toplantıları 1992 yılında Sofya'da gerçekleşmiştir.

Krüger yenilemiştir. İlk olarak 1991 yılının başlarında Filibe’de “Yerel Meclis” oluşturulması ve seçilmesi için artık yeterli sayıda bir Bahai topluluğuna ulaşmışlardır. Bundan istifade ederek ilk resmi teşkilatlarını kurarlar. Birkaç ay sonra bu yapılanma Sofya’da da düzenlenmiş ve “Sofya Yerel Meclisi” oluşturulmuştur.³⁶⁷ Akabinde, Eski Zağra, Blagoevgrad, gibi şehirlerde aynı amaçla yerel meclisler oluşturulmuştur. Bunlarla yetinmeyen Bahailer aynı yıl içerisinde Filibe’de ilk “Bulgaristan Milli Kongresini” gerçekleştirmişlerdir. Kongre sonrası 1991 Kasım ayında Bahailik, Bulgaristan Dinler Müdürlüğü tarafından artık resmi bir din olarak tanınmış ve 1992 yılında Bahailerin Milli Din Meclisleri teşekkül etmiştir.³⁶⁸

Sofya’da ve diğer illerde oluşturulan “Yerel Meclisleri”, 1993 yılında Sofya’da gerçekleşen VII. Uluslararası toplantı takip etmiştir. Bu toplantıya 165 ülkeden 750 kişi katılmıştır. Bu toplantı çerçevesinde Bahailer bir tüzük kabul etmiş ve bir yönetim seçmişlerdir. Bu yapılan çalışma aynı yıl içerisinde Bulgaristan resmi makamlarınca onaylanmış ve Bahailik bir din olarak kabul görmüştür. Bahailiğin tuzağına bazı Bulgarların da düştüğü bir gerçektir. Özellikle yurtdışında meskûn olan ve isim yapmış olanlardan Amerika’da yaşayan Elena Mustakova-Pasart bunlardan biridir. Psikolog olan bu kadın, bu konuda Bulgarca olarak “Kritik Bilinç” adında bir kitap kaleme almış ve yakınlarda yayınlanmıştır. Yine sanatçı kişiliği ile şarkıcı Diana Dafova bunların arasında yer almaktadır, Hristiyan olduğunu belirtmekle beraber şarkılarında Bahailiği öven ifadeler kullanmaktadır.³⁶⁹

Bu çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Bahailerin hitap ettiği kitle toplumun tamamıdır. Din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmadan herkese kendi öğretilerini sunmaya çalışmaktadırlar. Yapılan tespitlere göre taraftarlarının çoğunluğu, Müslümanlardan ziyade diğer dini gruplardan oluşmaktadır. Bu doğrultuda Hristiyan araştırmacılar Bahai kaynaklarına ve öğretilerine aldanılmaması gerektiğini ve uzak durulmasını söylemektedirler.³⁷⁰

³⁶⁷ Stefanov, “Kakvo e Bahaistvoto i İma li Pochva u Nas?”, Çevrimiçi, pravoslavie.bg/06.12.2005.

³⁶⁸ Çevrimiçi, www.bahai.bg/content/view/13/83/ 17.05.2019; Dinler yasasının 6. Md. Gereğince ve Bakanlar Kurulu 86 No’lu kararı ile Bahailik 29 Kasım 1993 yılında müstakil bir din olarak tanınmıştır. Bu kararlara istinaden aynı yıl 28 Aralık’ta dinler müdürlüğüne kaydı yapılmıştır.

³⁶⁹ Stefanov, “Kakvo e Bahaistvoto i İma li Pochva u Nas?”, Çevrimiçi, pravoslavie.bg/06.12.2005.

³⁷⁰ Stefanov, “Kakvo e Bahaistvoto i İma li Pochva u Nas?”, Çevrimiçi, pravoslavie.bg/06.12.2005.

Resmi din statüsünde bulunduğu için Bahailiğin Bayramları, Bakanlar kurulunda Resmi dini bayramlar takvimine alınmış durumdadır. 20 Mart Nevruz, 20 Nisan - Rezvan, 23 Mayıs – Bab’ın deklarasyonu, 28 Mayıs – Bahauallah’ın taşınması, 9 Temmuz – Bab’ın işkenceyle ölümü ve 2 Kasım – Bahauallah’ın doğduğu gün.³⁷¹

Bahailer kendilerini ayrı bir din olarak kabul ettirmekte kararlıdır. 2012 yılında Bulgaristan’da şöyle bir olay yaşanmıştır. Bulgaristan sağlık bakan yardımcısının, Sağlık Fonuna Başkan olarak atanmasıyla başlayan olay, bazı haber kaynaklarında bir Bahai akımı (sekta) üyesi Sağlık Fonuna Başkan oldu başlığı ile yer almaktadır.³⁷² Aslında gündem olmasının altında yatan sebep, sadece bir akıma mensup olması değildir. Bakan yardımcısı iken yaptığı yolsuzluklar sebebiyle haber olurken bu özelliği de dile getirilmiştir. Biz daha çok Bahailerin bu habere verdikleri tepkiyi yansıtmak istiyoruz. Bahailer bu haberi yapan sitelere mektup göndererek haberin şu kısmını yalanlamalarını isterler. Bahailiğin bir akım (sekta) olduğu ifadesinin gerçeği yansıtmadığı, bunun yerine Bahailik inancının müstakil, bağımsız bir dünya dini olduğunu ifade ederler. Haber kaynaklarından biri de bu konuda üzgün olduklarını ve çıkış noktaları itibarı ile İslam dininden tezahür ettikleri için öyle ifade kullandıklarını beyan eder.³⁷³ Bahailer bir akım olmadıklarını, bunun aksine bir din olduklarını farklı platformlarda da dile getirmektedirler. Bahailiğin yeni din olması nedeniyle henüz dünya çapında yeterince bilinmediğini ve bundan dolayı da bir akım gibi değerlendirildiğini ifade etmektedirler. Anlaşılacağı üzere konu kendi taraftarlarının yaptığı yolsuzluktan ziyade Bahailiğin algılanışı ve konumu olmuştur. Yani akımın (dinin) çıkarları ve itibarı her şeyin üzerindedir.

Bahailer farklı araçlarla dinlerini Bulgaristan’da şu şekilde tanıtmışlardır. Bahailik en yeni dindir, bütün önyargılardan kurtularak herkesi kendi topluluğuna kabul etmektedir. Bahailer için bütün insanlar bir aile mensubudur ve dünya bir ülkeden ibarettir. Dünya çapında 6 milyondan oluşan bir aileye sahip olduklarını ve insanlığı bu

³⁷¹ Bakanlar Kurulu № 1020 28.12.2015 tarihli kararı ile.

³⁷² “Bahayski zam.-ministır v megaskandal za milioni”, Çevrimiçi, <https://m.19min.bg/news/8/37887.html/23.04.2012>.

³⁷³ “Bahayskizam.-ministır v megaskandal zamilioni”, Çevrimiçi, <https://m.19min.bg/news/8/37887.html/23.04.2012>.

“Düzelme”

din etrafında birleştirmeyi amaçladıklarını farklı yerlerde dile getirirler. Allah’a inançları şu şekildedir. Allah’ın birliğine inanmakla beraber, Allah’ın farklı kişilerde tezahürünün görülebileceğini ve bunların sonuncusunun da Bahauallah olduğunu söylerler. Bu vesileyle de bütün dünya dinlerinin aslında tek din olduğunu ve farklı dinlere ayrılmasının temelinde ise sosyal statü ve konuların yattığını ifade ederler. İnsanlar günümüzde ahlaki değerlerle sosyal konuları ayırt edemedikleri için dinler arasında sıkıntı yaşandığını söylerler. Bir kişinin Bahailiği kabul etmesi için o güne kadarki mevcut dininden vazgeçmesi gerekmemektedir. Çünkü günümüzde Bahauallah geçmiş dönemde Allah’ın tezahürleri olan diğer şahısların vaatlerini gerçekleştirmekte ve bu doğrultuda yol göstermektedir. Buna delil olarak Hz. İsa’nın vadettiği insanlığın XXI. Yüzyılda birleşmesine doğru Bahauallah’ın öğretileri ile gidilmekte olduğunu söylerler. Her birey Allah’a giden yolu kendi aramalıdır ve bu konuda baskıya maruz kalmamalıdır. Bahailik dini, Müslümanlar arasında ortaya çıkmıştır, tıpkı Hristiyanlığın Yahudiler arasında ortaya çıkışı gibi. Hristiyanların ilk yıllarda maruz kaldıkları sıkıntıları, günümüzde Bahailerin yaşadıklarını ifade ederler.³⁷⁴

Bahailerin anlayışları, günümüzde maneviyata ihtiyaç olmadığı noktasındadır. Bunun sebebi ise insanların Allah’ın tezahürü ile bizzat iletişim kurabilecekleri, dolayısıyla aracılara ihtiyaç kalmadığı noktasındadır. Bahailiğin manevi yönü geçmişte görevini tamamlamıştır ve günümüzde herkes okuyarak iletişim kurarak Allah’ın tezahürüne ulaşabilir. Bundan dolayı Bahailer mabet inşa etmezler, sembol niteliğinde her kıtada birer mabetleri vardır, ancak ibadetlerini yerine getirmek için bunlara gitme zorunluluğu yoktur. Bu mabetler daha çok din farkı gözetmeden insanlığı birleştirme görevi taşımaktadırlar. Sembollerinin 9 köşeli bir yıldız olduğundan, Bahailikte 9 ve 19 sayılarının özelliğinden bahsederler. Bu bağlamda 9 en büyük tek sayı olduğu için öyledir, 19 ise Bahailiğin ilk taraftarlarının sayısıdır. Anlatılanlardan Bahailiğin belirli ilkeleri olmadığı anlamı çıkarılmaması için yılda 19 gün oruç tuttuklarını söylerler. Onlara göre Allah’a giden yolda en önemli şey insanın kendini kontrol etmesi ve di-

³⁷⁴ Elena Mustakova-Pasart, “Koi sa Horata na Bahayskoto Obshtestvo v Bulgaria”, Çevrimiçi, bnt.bg/bg/a/koi-sa-horata-ot-bahajskoto-obshtestvo-v-balgariya. 11.08.2020.

siplinli olmasıdır. Kulluk bilinci ile yaşanır ve çalışılırsa bu ibadet anlamı taşımaktadır.³⁷⁵ Görüldüğü üzere hükümlerden ve ibadetlerden soyutlanmış bir din anlayışı sunulmaktadır.

Bahailer Sofya'daki merkezlerini aktif olarak kullanmaktalar, ziyaretim sırasında aldığım bilgiye göre akşamları çay, kahve sohbetleri düzenleyerek taraftarlarıyla irtibatlarını koparmamakta ve yeni ziyaret edenleri kazanmayı amaçlamaktalar. Ayrıca merkezlerinde Bulgarcaya tercüme edilerek basılmış onlarca kitap bulunmakta. Bazıları sadece Bulgarca olarak kaleme alınmış, ayrıca dergi ve broşür gibi yayınlarla Bahailiği tanıtmaktadırlar.

Burada Bulgaristan'da Bahailiğin tesisi ve hayat bulması konusunda azami ölçüde gayret sarf eden Anemari Krüger ile ilgili yukarıda bahsettiğimiz Bulgarca olarak kaleme alınan “Живот за Вярата” “İnanç Uğruna Hayat” kitabının kısaca muhteva analizini yapmak yerinde olacaktır. Anemari Krüger Avrupa'da, İsviçre ve Almanya'da Bahailikle ilgili çalışmalarda bulunduktan sonra 1978 yılında Bulgaristan'ı ziyaret etmekte ve burayı kendisinin üçüncü vatani olarak adlandırmaktadır. Ayrıca bundan sonraki ömrünü Bulgaristan'da geçirmiş ve Bahailiğin öncülerinden olmuştur.

Kitabın ilk sayfalarında kendisinin ifadesi yer almaktadır. “1978 yılında Bulgaristan'a geldiğimde topluma ateizm hâkimdi. Bütün zorluklara rağmen burada yaşamaya devam ettim. 1989 yılında gerçekleşen demokratik değişikliklerden sonra arkadaşlarımla birlikte Bahailik inancının sağlam bir temelini oluşturduk. Öyle umuyorum ki bu hatıra benden sonra da devam edecek”. Anemari Krüger (2002 Sofya)³⁷⁶ Bahsettiği ateizm hakimiyeti o günkü idare tarafından aşılarmakta olmandır. Yoksa toplumun kendisinde böyle bir olgu yoktur.

Mariana Eklesiya'nın kaleme aldığı kitap, Anemari Krüger'in kendisine bu imkânı verdiği için ve anıları üzerine beraber çalıştıkları için teşekkürle başlamakta.

³⁷⁵ Mustakova-Pasart, “Koi sa Horata na Bahayskoto Obshtestvo v Bulgaria”, Çevrimiçi, bnt.bg/bg/a/koi-sa-horata-ot-bahajskoto-obshtestvo-v-balgariya. 11.08.2020.

³⁷⁶ Eklesiya, Jivot za Vyarata, Sofya, 2002, s. 1-2.

Ayrıca kitabın içinde Anemari Krüger’le anıları bulunan Bulgaristanlı yazarlardan da kesitler bulunmaktadır.

Anemari Krüger İsviçre’de 1918 yılında doğmuş ve çocukluğunu orada geçirmiştir. Dedesi Avgust Forel meşhur ruh hastalıkları profesörüdür. 7 yaşında babası vefat etmiş ve çocukluğu İsviçre ile Almanya arasında geçmiştir. Annesi Almanya’da yaşamaktadır. Bundan dolayı Almanya’ya ikinci vatani demektir. Ömrünün son dönemi sayılabilecek yaşta, 1978 yılında Bulgaristan’a gelmiş ve ömrünün sonuna kadar Bulgaristan’da kalmıştır. Bu vesileyle Bulgaristan’ı üçüncü vatani olarak ifade etmektedir. Kitap Anemari Krüger’in aile fertleri ile ilgili kısa bilgi vermekte, kardeşleri, annesi, babası ve ailecek Bahailiğe bağlılıklarını ifade etmektedir. Dedesinin entelektüel kişiliğinden bahsedilmekte, İsviçre’de dedesine dünyanın farklı şehirlerinden ziyaretçilerin geldiğini ve onların aralarında Almanca ve Fransızca konuştuklarını, bu vesileyle kendilerinin ana dili olarak bu iki dili de benimsediklerini anlatmaktadır. Dedesi Avgust Forel normalde dinle barışık bir kişiliğe sahip değil. Devrimci bir ruha sahip olan Forel 16 yaşında kilise ayinlerine katılmayı reddetmektedir. O dönem bir törenle kiliseye yeni üye alınacağı ve bu vesileyle ailesi onun da o törene katılmasını istemektedir ancak o kabul etmemektedir. Forel kalıplaşmış ifadeler içeren bütün dinlerden uzaktır. Evliliği için kilisede törene katılmamış ve çocuklarını da kilise eğitime vermemiştir. Ateist olmadığını ama kendisi ve insanlar için Allah’ın tanınmayan, bilinmeyen bir varlık olduğunu söyler. Aslında metafizik boyutu ile Allah’ın her şeyin yani iyiliğin ve kötülüğün ve diğerlerinin başlangıcı olduğunu ve bunun bir nedeni olmadığını ifade eder. Kiliseye karşı bu tutumu ailesinde sıkıntılar meydana getirir, kızlarından biri rahibeliği seçer ve manastıra yerleşir. Kendisi Bahailikle 1920 yılında yine kızları vasıtası ile tanışır. Bahauallah’ın “Bütün insanlığın tek dinde birleşme ve kardeş olmaları” noktasındaki çağrısından etkilenir. İnceleyince Bahailiğin Avrupa’da ve Amerika’da yeni din olduğunu keşfeder. Forel 1920 yılında Bahailiği kabul ederek Abdülbaha’ya mektup yazar ve okuduğu risalelerden çok etkilendiğini beyan eder. O zaman 72 yaşında olan profesör gerçek dini bulduğunu ve yaşına rağmen ilim arzusundan vazgeçmeyeceğini ifade eder. Forel 1931 yılında vefat eder.³⁷⁷ Kitap bölümler arasında Bahauallah’ın kutsal dualarına yer vermektedir. Anemari gençlik yıllarında

³⁷⁷ Eklesiya, Jivot za Vyarata, Sofya, 2002, s. 6-11.

dedesinden etkilenir ve Bahailiği kabul eder. Almanya’da Bahailikle ilgili kitap dergi ne bulursa toplar, bu konuda kendisine annesi de yardımcı olur. Almanya zor bir dönemden geçmektedir. Hitler yönetimi bizzat dini baskı uygulaması da farklı dinlerin kaynaklarını bulduklarında yok etmektedirler. Anemari, Almanya’da üniversite okumayı arzulamaktadır ancak Almanya’yı saran sosyal ırkçılığa çok üzülmemektedir. Yahudilerin eğitime devam edemeyeceğini düşünerek onların Amerika’ya iltica etmeleri için ailecek yardımcı olurlar. Bahailer gerginliğin barış yoluyla giderilmesi gerektiğine inanmaktadırlar ancak çaresiz bir şekilde olanları kabullenmişlerdir. İkinci dünya savaşı esnasında kendilerinin de kampta kaldıklarına ve Bahauallah’ın dualarıyla hayat bulduklarına değinir. Savaş sonrası evlenir iki çocuk sahibi olur, ancak belli bir dönem sonra boşanmıştır. 1969 yılında Bahailerin merkezi Hayfa’yı ziyaret eder. Hayfa’da insanın vadedilen geleceği tecrübe ettiğine değinir. Almanya’daki Bahai teşkilatında kaldığı süreçte önemli görevler üstlenir. Sovyetler Birliğinin konumu ve hakim olduğu coğrafyalarla irtibata geçmek için Rusça öğrenmeye başlamıştır. Sovyetler Birliğine gidip kalmak düşüncesini gerçekleştiremez. Bahailik uğrunda çalışmak için bunu yapmak ister ancak vize alamaz. Şartları zorlasa da bu beklentisinin gerçekleşmeyeceğini anlar. Sonra Sovyetlerin etkin olduğu başka bir coğrafyaya yönelir önce Romanya ve Moldova devamında da Bulgaristan.³⁷⁸ 1978 yılında Bulgaristan’a ilk defa gelir, yönetim Komünizmdir ve Anemari bunun farkındadır. Komünizm öncesi Bulgaristan’ı ziyaret eden Bahailerle iletişime geçmeye çalışır, ulaşabileceği noktaları tespit eder. Bu konuda dedesi Avgus Forel’in Bahailer arasında var olan otoritesini de kullanır. Günlüğüne Bulgaristan’la ilgili yaptığı her şeyi günüyle yazmıştır. Dil öğrenmek için Bulgarca kursuna gider, kursta tanıştığı yabancılara Bahailiği anlatır. Bulgaristan’da kalmaya kararlı olduğu için evlilik yapmak zorundadır ve yaşının ilerlemiş olmasına rağmen evlenir.³⁷⁹ Komünizmin çöküşünden sonra Bulgaristan’da Bahailiğin resmi olarak tanınması için çalışır. 1993 yılından itibaren Bahailik Bulgaristan’da merkezi bulunan ayrı bir dindir. Büyük şehirlerde entelektüel kesime hitap etmeye devam ederler. En temel vurguları bütün insanlığı birleştirmektir. 2000 yılında Bahailerin

³⁷⁸ Eklesiya, Jivot za Vyarata, Sofya, 2002, s. 11-13, 28-34.

³⁷⁹ Eklesiya, Jivot za Vyarata, Sofya, 2002, s. 42-50.

Sofya'daki merkezlerinde bir tören düzenlerler. Ortodoksları, Katolikleri ve Protestanları davet ederler, amaçları beraber dua etmek ve sohbet etmektir. Birçok davetlinin katıldığını ve birliktelik adına güzel bir adım olduğunu söylerler. Kitapta ayrıca birkaç şahıs, Anemari ile ilgili anılarına yer vermiştir. Anemari Krüger 2006 yılında vefat etmiş ve Bulgaristan'a defnedilmiştir. Avgust Forel ailesi ve Anemari Krüger, Bahailiği kabul ettikten sonra ömürlerini bu öğretiyi doğrultusunda devam ettirmişler ve çalışmışlardır. Bundan dolayı ömürleri inanca adanmış olarak ifade edilmektedir.³⁸⁰

Bu bilinen faaliyetlerinin dışında Bulgaristan'daki bazı Alevi köyleriyle ilgilendikleri bilinmektedir. Dini anlayışları toplumun her kesimi ile iletişim kurmaya müsait olduğundan dolayı periyodik olarak Alevi köylerini ziyaret edip öğretilerini yaymaya çalıştıkları bilinmektedir. Özellikle Haskovo bölgesinde birkaç Alevi köyü ile ilgilendikleri belirtilmelidir. Bunlardan biri de Gılibets köyü olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu köye haftalık ziyaretleriyle kendilerine tebaa gördükleri kişilerle bir araya gelmektedirler.

3.1.2.3. Adnan Oktar Grubu

Adnan Oktar 1956 yılında Ankara'da doğmuş olup, uzun sayılabilecek bir dönem "Harun Yahya" mahlasını kullanmıştır. Son dönemde gerçek ismini kullansa da halen takma ismiyle bilinmektedir. Kendi kitaplarından ve sitesinde verilen bilgilerden elde edilenler doğrultusunda Oktar'ın aile büyükleri Hülagu fitnessi sırasında Kafkasya'ya göç edip, sonra Osmanlı'ya sığınıp, en sonunda da Ankara Bala'ya yerleştikleri yer alan bilgiler arasındadır. Adnan Oktar kendi ailesiyle ilgili sıradan orta derecede bir Anadolu ailesi olduğunu söyler. Dini hassasiyeti yüksek olmayan bir aileden gelmektedir, kendisinin de Allah'ın varlığı hakkında lisenin son yıllarında tefekkür etmeye başladığını ve devamında Gazali'nin İhya'sını, Said Nursi'nin bazı kitaplarını ve İmam Rabbani'nin Mektubatından etkilendiğini dile getirmektedir.³⁸¹

Adnan Oktar'ın hayatı ve soy ağacının anlatıldığı bölümde uzun uzadıya seyyid olduğunun vurgusu yapılmakta, seyyidlerin Türkiye'ye veya diğer ülkelere nasıl

³⁸⁰ Eklesiya, Jivot za Vyarata, Sofya, 2002, s. 4-5.

³⁸¹ Meryem Çapın, "Yeni Bir Dini Hareket Olarak Adnan Oktar Grubu: Dini Gruplar Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme", Basılmamış YLT, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2019, s. 33.

dağıldıkları konusunda detaylı bilgi verilmektedir. Bunun temel amacı Adnan Oktar'ın da bir seyyid olduğunu teyid etmek ve Türk toplumunun seyyidlere gösterdiği hürmet ve ilgiden yararlanmaktır. Bunu izah etmek için özellikle Osmanlı-Rus savaşları sırasında Anadolu'ya gerçekleşen göçlerle Anadolu'ya gelen çok sayıda Kafkasyalının arasında birçok seyyidin de bulunduğu ifade edilmektedir. Osmanlı toprakları İslam'ı temsil ettiği için ve günümüzde de bu süreci devam ettirdiği için seyyidler bu toprakları tercih etmişler ve özellikle iç Anadolu bölgesine yerleşmişlerdir. Adnan Oktar'ın dedesi Ömer Bey onun dedesi Beslen Arslan Kasayev ve soylarının Nogay hanlığına dayandığı iddia edilmektedir. Kafkasya'da var olan 21 seyyid ailesinden biri oldukları ve Türkiye'ye göçlerinin 1902 yılında gerçekleştiği söylenmektedir.³⁸²

Anlatılanlara göre 1979 yılında, iyi başarı göstererek Mimar Sinan Üniversitesi'nde eğitimine başlamak üzere İstanbul'a taşınır. Üniversite hayatına başlamadan önce Ankara'da yaşadığı dönemde kendi çabası ile İslami eğitim aldığı ve bu konuyu çok önemseytiği belirtilmektedir. Oktar'ın Üniversite'ye başladığı yıllarda Mimar Sinan Üniversitesi kendi ifadesine göre Marksist-Komünist görüşlerin etkisi altındadır. Üniversitenin genel çehresine hâkim olan bu anlayış, kendisini rahatsız etmiş ve Darwinizmle ve materyalizmle mücadele etmeye başlamıştır. İslami ilkeleri anlatarak bu konuların geçersizliğini ve zayıflığını ortaya koymaya çalıştığı belirtilmektedir. Bu süreçte ilk defa 1982 yılında üniversitede okuyan birkaç genç, Oktar'ın fikirlerinden etkilenmiş ve onun yanında yer almaya karar vermişlerdir. Zamanla yıllar ilerledikçe, Oktar'ın fikirlerini benimseyen gençlerin sayısı artmaya başlamıştır. Oktar'ın çıkış noktasını oluşturan özellikle Darwinizm, Materyalizm ve Ateizm aleyhine yürüttüğü çalışmalar bir süre sonra daha geniş çevrelerde olumlu karşılık bulmuştur. Daha sonraları hakkında yapılan şikâyetlerden dolayı 1986'da tutuklanıp cezaevine konulmuştur. Sonra Bakırköy Akıl Hastanesi'ne nakledilip akıl sağlığı yerinde olmadığı iddiasıyla müşahede altına alınmıştır. Hatta burada şuur bulandıran ilaçların kendisine zorla verildiği de sitede iddia edilmektedir.³⁸³

³⁸² Harun Yahya-Adnan Oktar, Çevrimiçi, [www.harunyahya.org/tr/Makaleler/4212/Hz-Muhammed-\(sav\)-in-kutlu-soyu-Seyyidler/](http://www.harunyahya.org/tr/Makaleler/4212/Hz-Muhammed-(sav)-in-kutlu-soyu-Seyyidler/) 02.05.2018.

³⁸³ Harun Yahya-Adnan Oktar, Çevrimiçi, www.harunyahya.org/bilgi/adnan-oktar-kimdir#title0/ 02.05.2018.

Bu süreci Oktar yani hapishaneye girmesini ve kendisine yapılan operasyonları, yürütmüş olduğu faaliyetler çerçevesinde değerlendirip bunların ciddiyetine ve önemine dikkat çekmektedir. Oktar'ın yaşadıkları veya etrafında yaşananları devamlı bir komplo teorisi üzerinden yürüttüğü dikkat çekmektedir.³⁸⁴

Adnan Oktar'ın kendisini önce seyyid sonra da Mehdi olarak değerlendirmesine baktığımızda ise, farklı örneklerde de görüldüğü üzere birçok Mehdi tiplemesinin yaptığı gibi, Mehdi ile kendisinin ortak özelliklerini sıralayıp ama kendisini direk Mehdi olarak ifade etmediğini görmekteyiz. Başına gelen olayları ve Mehdi tarifini birleştirdiğinde, sadece kendisinin Mehdi olduğunu ifade etmediği kalmaktadır. Bu genellikle son dönem Mehdi iddiasında bulunanların ortak özelliğidir. Mesela, bazı hadis rivayetlerinde geçen “Mehdi'nin iki defa kaybolmasını”, “iki defa hapishaneye gireceğine işaret” olarak yorumlayarak, bunun kendisini işaret ettiğini söyler.³⁸⁵ “Mehdi'nin ellerinin beyaz ve güzel olduğu, İstanbul'da çıkacağı, kıyafetlerinin parlak olacağı, insanların ona deli diyeceği, sakalının yanlarda az alt taraftan tutam haline getirilmiş düzeltilmiş olacağını söylemektedir.”³⁸⁶ Ayrıca Beşar Esad'ın Mehdi'ye artık sizin hizmetinizdeyim diyeceği, bundan dolayı bu dönemde Haleb'in abluka altına alınacağı, Mehdi zamanında kadınların daha özgür olacakları ve baskı görmeyecekleri” gibi farklı rivayetlerden yola çıkarak kendisinin mehdî olduğuna işaret etmektedir. Yine, “nerede olursanız olun güneşi nasıl görüyorsanız, Mehdi'yi de o şekilde görürsünüz” rivayetini, televizyonda görüldüğüne yorumlayarak ve her yerden görülebildiğine işaret etmektedir.³⁸⁷

Adnan Oktar'ın eserleri genel olarak ele alındığında metod açısından içerisinde İslam prensipleri ve düşüncesi ile bağdaşmayan hususların olduğu kolaylıkla fark edilmektedir. Dediklerimize örnek teşkil etmesi açısından bir tanesini nakletmek

³⁸⁴ Çapın, “Yeni Bir Dini Hareket Olarak Adnan Oktar Grubu: Dini Gruplar Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme”, Basılmamış YLT, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2019, s. 34.

³⁸⁵ “Mehdi İki Defa Hapse Girecek”, Çevrimiçi, Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=krdQyye8sbY/> 01.02.2019.

³⁸⁶ Ahmet Demir, **Mehdînin Çıkış Alametleri ve Özellikleri**, İstanbul, Güneş Yayınları, 2005, 7-9, 147.

³⁸⁷ “Mehdî”, A9Tv, Çevrimiçi, [http://a9.com.tr/video/1009/Hz-Mehdi-\(as\)/all/](http://a9.com.tr/video/1009/Hz-Mehdi-(as)/all/) 05.01.2019.

“Düzeltilme”

yerinde olacaktır. Adnan Oktar, *Hayalin Diğer Adı Madde* isimli eserinde materyalizmi eleştirmek adına farkına varmadan mantıksal ve metodolojik yanlışlar yapmıştır. Her şeyin temelinde materyalizm var iddiasında bulunmak için genel kabul gören duyu organları ile elde ettiğimiz şeyleri inkâr etmiştir. Devamında insanın hissettiği şeylerin ve beyne ulaşan her şeyin, beyne gönderilen bir elektriklenmeden ibaret olduğunu ve gerçekte var olmadığını savunmuştur. Beş duyu organı, ilim elde etme yollarından kabul edilirken bu organların bile kendiliğinden bir anlam ifade etmediğini ve elde edilen ilme güvenilemeyeceğini, muteber olmayan örneklerle ortaya koymaktadır. Gözüne tuz kaçan birinin gördüğüne itibar edilemeyeceği gibi gözünü ovuşturan bir kimse baktığı nesnenin hareket ettiğini düşünecektir, gibi örneklerle her şeyin beyinde bir hayalden ibaret olduğunu savunur.³⁸⁸ Bundan dolayı genel görüş çerçevesinde sıkıntılı olan duyular vasıtası ile sağlam bilgi elde etmenin mümkün olmadığı söylenmiş ve kabul edilmiştir.

Bunun yanında genel bir bakışla bütün ilahi dinler açısından da sıkıntılı ve tehlikeli, ilimden uzak ve kabul edilemez yorumları bulunmaktadır. Biz konumuzun dışında kalmasından dolayı bu görüşleri ayrıntılı bir biçimde burada yer vermeyi uygun bulmadık ama günümüz noktasında hareketin ne kadar yozlaştığı ve bir temele dayanmadığı ortadadır.

Adnan Oktar'ın dini algılayış şekli ve ortaya koyma metodu ilk başlarda sempati duyulacak ve dikkat çekecek konulardan oluşurken ilerleyen zamanla neredeyse aynı görüşlerin ve güçlerin bilmeden veya bilerek hizmetinde olduğu söylenebilir. Çıkışındaki Darwinizm, materyalizm, ateizm gibi konuların yerini hiçbir ilmi mütalaaya dayanmayan tamamen eğlence ruhuna dayalı bir din sunumu almıştır. Türkiye dışındaki ülkelere de temelde ilmi görünümü ön plana çıkaran konularla giriş yapmış ve aynı şekilde realitesini kaybetmiştir.

3.1.2.3.1. Adnan Oktar Hareketinin Bulgaristan Faaliyetleri

Adnan Oktar'ın Bulgaristan faaliyetleri diğer akımlara göre farklılık arz etmektedir. Toplumsal faaliyetlerden daha çok basın ve yayın aracılığı ile internet üzerinden

³⁸⁸ Harun Yahya (Adnan Oktar), *Hayalin Diğer Adı Madde*, İstanbul: Araştırma Yayınları, 2014, s. 24, 81, 96, 123; Ayrıca daha geniş bilgi için Bkz.: Murat Akın, "Günümüzde Bazı Marjinal Mehdi Tiplerleri ve Söylem Analizleri", *Kader* 16/1 2018, s. 66-88.

yayınlarla insanlara ulaşmaya çalışmaktadırlar. “Harun Yahya” mahlasıyla kaleme alınan birçok eserinin Bulgarcaya tercüme edildiği bir vakıdır. Bu tercümeleri kimlerin yaptığı, kimlerle iş birliği kurulduğu bilinmemekle birlikte Bulgaristan’da veya Türkiye’de profesyonel bir ekiple çalıştığı ve baskıların devamlı kaliteli olmasından da görüleceği üzere belli bir ekonomik gücü olduğu ve para harcamaktan kaçınmadığı görülmektedir. Bunu, Bulgarca “bg.harun-yahya.net” internet sitesinden de görebilmek mümkündür. Burada tercüme edilen kitaplar ve Adnan Oktar’ın mesajları verilmektedir. Ayrıca ayırım yapmaksızın herkes iş birliğine davet edilmekte eserlerin tercümesinde ve basımında hiçbir telif hakkı istenmemektedir.

Belirtilmesi gereken diğer bir konu ise Adnan Oktar’ın Bulgaristan basınında yer alan yönüdür. Özellikle ilk yıllarında birçok haber kaynağında kendisinden bahsedilmektedir. Darwin teorisi başta olmak üzere kitaplarının içeriği konu edilmektedir. Hatta gelişen son olaylar çerçevesinde tutuklanmasına bile geniş bir şekilde haber olarak yer verilmiştir.

Bazı haber kaynaklarında yer alan konuları özet bir şekilde aktarmaya çalışacağız. Gündem olan konulara göz atıldığında onun daha çok genel teorisini anlatımı üzerinedir. Yani Darwinizm’e karşı mücadelesi ve Siyonizm’in başa bela olduğu, bütün terör gruplarının çıkış noktasını Darwinizm ve Siyonizm’e bağlaması üzerinedir. Bu konuya değinmemizin sebebi Adnan Oktar grubunun uğradığı erozyona dikkat çekmek ve Bulgaristan gibi ülkelerde kendini tanıtmaya şeklini ortaya koymaktır. İlk dönemlerinde Darwinizm ve Siyonizm’e resmen savaş açan bir kişinin zamanla yozlaşması ve Siyonizm’i neredeyse dost edinmesi ve savunduğu İslami çizgiden büyük oranda uzaklaştığını ortaya koymaktadır.

Bulgaristan gündeminde yer almak ve algı oluşturmak üzere bu girişimler yapılmıştır. Genellikle o dönem için çalışmalarının temelini oluşturan evrim teorisini çürütmek üzerinde durur ve kendini çağdaş entelektüel bir sima olarak tanıtır. Biz merak edilen konuları toplayarak değerlendirmeye çalıştık. Bu yansımalar erken dönemde olduğu için popülaritesi daha yüksek yıllara tekabül etmektedir.

Daha ziyade Harun Yahya mahlasıyla bilinen Adnan Oktar'ı tanıtırken Darvwinizmle mücadele eden ve terörizmin kaynağı olarak Darwinizmi gören, İslam'da yeni fikirleriyle bilinen bir düşünce adamı olarak tanıtılır. Bulgarca da dahil olmak üzere 20'den fazla dilde 250'nin üzerinde kitap yayınladığı ifade edilir. Dünya çapında ücretsiz eser dağıtımlarının bulunduğu ve buna örnek olarak 2006 yılında basılan "Yaratılış Atlası" örnek verilir.

Oktar'ın gündem olduğu konular özetlenecek olursa şöyledir. Türkiye'de sanat ve felsefe okuduğu ve alakasız bir şekilde Darwinizmle mücadeleye giriştiği, birçok insanın Darwinizmi özü itibarıyla kabullenmek istemediğini ancak bilimsel olarak ortaya konulan deliller çerçevesinde tersinin açıklanmasının da zor olduğu ilk bakışta merak edilenlerdir. Aslında görüşlerinin açık bir şekilde dini bir anlayışı ortaya koyduğunu, bununla dini sistemin geri gelmesinin amaçlanıp amaçlanmadığını, siyasal İslam'ın Türkiye'de revaçta olduğu bir dönem olmasından kaynaklı kendisinin de güçlendiği ve iki konu arasındaki bağlantının nerede ve nasıl olduğu? Darwinizmin sadece terörün değil aynı zamanda Komünizm ve Faşizmin de kaynağı olduğunu savunması, buna laikliğin (sekülerizmin) dahil olup olmadığı, birçok odak terörü din kaynaklı görürken kendisinin ters bir görüşte olmasının nedeni? Dünyayı Allah yarattı ise Allah'ı kim var etti? gibi konularla Bulgaristan'da gündem olmuştur.

Adnan Oktar, çocukluğundan itibaren savaşların ve kan dökmenin durmadığı bir dünyada yaşadığımıza ve bunun tesadüf olmadığına değinir. Normal şartlar altında kimsenin savaş yanlısı olmamakla beraber dünya çapında insanlar devamlı savaş halindedir. Araştırmaları neticesinde bu konunun incelenmesi gerektiğine karar vermiş ve ilerledikçe karşısına Darwinizm çıkmıştır. Darwinizm ve materyalizmi araştırmaya başlayınca bu konuların yayılmasını isteyen odakların ateist Siyonistler ve masonlar olduğunun farkına varmıştır. Dikkat çektiği konu itibarı ile ilk yıllarda bir Siyonizm ve mason düşmanı Oktar mevcuttur, son döneme gelindiğinde ise bu odakları öven bir Oktar'a dönüşmüştür. Önceleri hedefine bu oluşumları koymuş ve bilimsel olarak onların gerçek yüzünü göstermeyi kendine görev edinmiştir. Onların, yaratılanlar kapsamında hiçbir şeyin tesadüfi olarak var olmadığını ve hayat bulmaları noktasında bir nedene dayandıklarını ifade ettiklerini ancak bu nedenin Allah olduğunu dile getiremediklerinden dolayı adil olmadıklarını savunur. Dolayısıyla onların bu tezinin, kabul

edilemez olduğunu söylemektedir. Allah'ın varlığı şüphe taşımayan bir konu olup, bunu gizlemeye çalışmanın veya göz ardı etmenin bir anlamı ve mantığı yoktur. Allah'ın varlığını inkâr ederek insanların bir maymundan meydana geldiğini söylemek Darwinizmi kendi iddiası içerisinde geçersiz kılmaktadır zaten. Fosil kalıntıları Darwin'in teorisine ciddi bir darbe vurmuştur. Darwin teorisini açıklarken fosiller konusunda bir çıkmaza girdiğini itiraf etmiştir. Darwin'in kendi teorisinin haksız olduğunun farkında olduğunu, ancak gelecekte bu konunun çözüme kavuşarak sorun olmayacağını düşünmüştür. Bu beklentisinin günümüze dek bir netice vermediği ve gelecekte de vermeyeceği açıktır. Bu sonuçlar çerçevesinde evrim teorisi hakkında konuşmanın anlamsızlığı ve fosillerin de diğer canlılar gibi yaratıldığını ifade etmektedir.

İnsanların genelde dini değerleri ve ahlaki boyutunu anlamadıkları ve dinin içerdiği kavramları yanlış algıladıkları üzerine durur. Allah'a inanmanın insanların hayatlarını ve düzenlerini daha iyi hale getirdiğini söyler. İnsan bu değerlerin hayatı zenginleştirdiği ve süslediğinin farkında olmalıdır. Dini değerlerden yoksun olan bir insan mutsuzdur. Bunun neticesinde insanın kabalaşacak, bencilleşecek ve sevgiden yoksun olacaktır. Türk toplumunun genel itibarı ile muhafazakâr olduğu, dini ve milli değerlere bağlı olduklarını vurgular. Bu durumun, son dönemde daha da arttığını söyler. Buna örnek olarak tespitlerine göre 70-80'li yıllarda Türklerin Darwinizme inanma oranı %80 iken bugün %90 Allah tarafından yaratılışa inanmaktadırlar. Bunlar kendi çabalarıyla nerelere geldiğini gösterme gayreti içerisinde olduklarını gösterir. Türk toplumunun gerçeği anladığı ve idrak ettiği açıkça görülmektedir. Bu konuda kendisinin payının büyük olduğu, konferans, kitap ve belgesellerle fazlasıyla çalıştığını söylemektedir. Ama bunun neticesinin de ortada olduğunu ve daha da iyi olacağını savunmaktadır. Nitekim Türk toplumunun bundan sonra hiçbir zaman sol ve materyalist olmayacağı sonucuna varmaktadır.

Darwinizm'in Komünizm ve Faşizmin temelini oluşturduğunu söyleyenin kendisi olmadığına, tersine bunu daha önceleri Marks, Hitler ve Mao gibi liderlerin birbirinden bağımsız olarak ifade ettiklerine değinir. İncelendiğinde bu durumun Komünist ve Faşist liderlerin çalışmalarında ve eylemlerinde orta çıkacağını söylemektedir. Darwin'in teorisi insanı bir insan olarak kabul etmediğini ve onlara bir hayvan muamelesi yaptığını, güçlünün her zaman haklı ve kazanan olduğunu söylemektedir. Ona

göre normal şartlarda inanan bir insanın teröre tenezzül etmeyeceğini ve anarşiye, fitneye kapı aralamayacağını, bunu yaparsa mutlaka Darwin'in teorisini destekleyen bir eğitimden geçtiğini ve etkilendiğini bilmek gerekir.

Allah'ı tanımlama konusunda, Allah'ın başı ve sonu olmadığını ve kendisinden önce bir hayatın olmadığını ve düşünülmemeyeceğini söyler.³⁸⁹

Görüldüğü üzere Bulgaristan kamuoyunda yer edinmesi daha ziyade Darwin teorisiyle olmuştur. Bunun sebebi ise daha çok kendisine bir bilim adamı muamelesi yapılmasını istediği içindir. Değerlendirme yapacak olursak Bulgaristan toplumuna kendisinin beklenen Mehdi olduğunu veya seyyid olduğunu ifade etseydi muhtemeldir ki bir daha gündeme gelmeyecekti. Genel itibarı ile bakıldığında Oktar çok değişken bir süreç izlemiştir. Çıkış noktası itibarı ile Darwinizm, Komünizm ve benzeri odaklara karşı yürüttüğü mücadele gündem olurken kılık kıyafetinden tutun yaşantısının sadeliğine kadar birçok konuda geleneksel Türk toplumuna hitap etmeye çalışmıştır. Bu konuda kabul görebilmesi için sünni-tasavvufi âlimlerin eserlerini kendine referans göstermiştir. Sonuç olarak şöyle bir tespit yerinde olacaktır: Türkiye ve benzer toplumlarda revaçta olan konularla gündemde kalmaya çalışmak birçok akımın genel karakteristik özelliğidir. Ancak Türkiye'de de önce Darwin ve benzeri konularla giriş yapmış daha sonra da diğer görüşlerini orataya koymuştur. Bazen seyyid soyundan geldiklerini iddia ederler bazen veya devamında beklenen Mehdi oldukları sonucuna varırlar. Ancak bu çıkışlarını toplumun yapısına ve hassasiyetlerine göre yaparlar. Bunun diğer bir sebebi ise ilmi olarak topluma sunabilecekleri bir şeye sahip olmamalarıdır. Duygu istismarı için bu gibi konular gündeme taşınır. Batıda ise orada revaçta olan ve kendine gündem olabilecekleri konular seçilir. Nitekim bu ve benzer grupların uzun vadeli bir toplumsal tabanından bahsetmek mümkün değildir.

Oktar, Bulgarcaya onlarca kitabını tercüme ettirmiş ve yayınlatmıştır. Özellikle baskı ve tercüme kabiliyetine değinmek gerekir ki bu konuda oldukça başarılıdır. Biz burada sadece birkaçının isimlerini vermekle yetineceğiz.³⁹⁰

³⁸⁹ Svetoslav Stefanov, "Dogodina shire slojim darvinizma na prashnite lavitsi na istoriyata", Çevrimiçi: <https://m.dnevnik.bg/dnevnikplus/2008/12/07/596059/07.12.2008>.

³⁹⁰ <https://bg.harun-yahya.net/>; İsus (m.n.) Ne e Bojiy Sin, a Bojiy Prorok, Global Publishing, 2007; Kamennata Epoha: Edna İstoricheska Lija, Global Publishing, 2006; Posledniyat Period i Mahdi,

İsa (a.s.) Allah'ın oğlu değildir, Allah'ın Peygamberidir.

Исус (м.н.) Не е Божий Син, а Божий Пророк

Каменната Епоха: Една Историческа Лъжа - Taş Devri: Tarihi bir Yalan

Последният Период и Махди - Son Devir ve Mehdi

Помислихте ли за Истината? - Gerçeğin Üzerine Düşündünüz mü?

Исус ще се Върне - İsa Geri Dönecek

Еволюционна измама – Evrim Aldatmacası

Призив за Единство – Birliğe Davet

Yeni anlayışının yaygınlaşmasıyla ve televizyon programlarıyla Bulgaristan'da toplum arasında da kısmen faaliyetleri ve taraftarları oluşmaya başladığı söylenebilir. Başlangıçta bu süreci daha çok Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş ve kendisinden bir şekilde etkilenmiş şahıslar yürütmüştür. Bahsettiğimiz çalışmalar henüz toplumun büyük kesimlerini etkileyecek veya grup çalışmaları oluşturacak nitelikte değildir. Bunlar daha ziyade bireylere, İslam'ın yeni anlayışla ve esnek uygulamaları ile cazip gösterilmesi sonucunda gençleri elde etmeye yönelik çalışmalardır. Genel olarak daha çok Türklerin yaşadığı bölgelerde Haskovo, Kırcaali ve bazı Kuzey Bulgaristan yerleşim yerlerinde görülmektedirler. Örgütsel bir yapıdan ziyade bireyler üzerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar.³⁹¹

3.1.2.4. MİHR Vakfı (İskender Evrenesoğlu)

Mihr vakfı ve hareketin yapısını anlamak açısından öncelikle İskender Evrenesoğlu'nun şahsiyetini kısaca tanımak gerekir. Bu doğrultuda adına açılan sitede ve vakfın yürüttüğü faaliyetleri anlatan sitelerde kendisi hakkında bilgiye ulaşmak mümkündür. Söz konusu sitede yer alan bilgilere göre “Evrenesoğlu, ilk Osmanlı akıncı beyi Evrenos Bey'in ve Hz. Hasan'ın soyundan geldiği ve şerif olduğu iddia edilir. İskender Erol Evrenesoğlu, Eşref Rumi'nin manevi bir işaretiyle 29 Kasım 1933 tarihinde İznik'te dünyaya gelmiştir. Bozoklu Han'dan başlayan soy kütüğüne sahiptir. İlk, orta ve lise tahsilini Bursa'da tamamlamıştır. Üniversiteyi ise İstanbul Yüksek

Global Publishing, 2005; Pomislihte li za İstinata, Global Publishing, 2003; İsus Shte se Virne, Global Publishing, 2003; Evolyutsionna İznama, Global Publishing, 2002; Priziv za Edinstvo, Global Publishing, 2005.

³⁹¹ “Kreationsizmit nastipva v İslamskiya Svyat”, Çevrimiçi: m.dnevnik.bg/sviat/2009/11/06/811118/ 06.11.2009

Ekonomi ve Ticaret Okulunda okumuş, Banka ve Muhasebe bölümünden mezun olmuştur. Ayrıca ODTÜ’de ekonomi üzerine mastır yaptığı belirtilmiştir. Kamu İktisadi Teşekkülleri, Türkiye Vakıflar Bankası ve Devlet Planlama Teşkilatında müfettişlik, müdürlük ve uzmanlık görevlerinde bulunmuştur. 1972 yılında Devlet memurluğundan ayrılmış ve kendi iş yerini açmıştır. Devamında tekrar Devlet memurluğuna dönerek farklı dergilerde yazılar yazmaya başlamıştır.³⁹²

Dikkatle bakıldığında Evrenesoğlu da Oktar gibi soyunu Hz. Peygamber’e dayandırma çabası içerisindedir. O, soyunu Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hasan’a dayandırmakta ve Osmanlı ile irtibatlandırmaya çalışmaktadır. 1989 yılında birçok alanda seminer ve konferans organize etmekle tanıttığı Mihr³⁹³ Vakfını kurmuş ve vefatına kadar genel başkanlığını yürütmüştür. Uluslararası arenada “International Mihr Foundation”ın kurucusu ve başkanı olarak tanıtılmaktadır. 1992 yılında MİHR dergisini çıkarmış ve kendisi de başyazarı olmuştur. 2000 yılında gerçek alemde karşılığı olmasa da kendi ifadesiyle kâinatta tek olan “Allah Üniversite’sinin (University of Allah) kurucusu ve rektörü konumundadır. Bu çalışmaları uydu üzerinden yayın yapan MİHR TV ve MİHR Radyosu takip etmiş ve kendisi bunların kurucusu ve sahibidir. Dünya ile ilgili konularda kendisinden İskender Erol Evrenesoğlu diye bahsedilirken uhrevi ve manevi konularda ise sözde Allah’ın kendisine özelde verdiği isimle “İmam İskender Ali Mihr” ismi kullanılmakta ve ön plana çıkarılmaktadır.³⁹⁴

Özellikle Mehdilik iddiası içinde bulunanlarda benzer özellikler birbirini takip etmektedir. Önce soylarını Hz. Peygamber’e dayandırırılar bununla toplum içerisinde itibar görürler bundan sonraki süreçte bunu velilik takip eder bu da kabul görürse Mehdi olduklarını veya dolaylı bir şekilde Mehdiyi tarif ederler ve o tarifi neticesi de kendilerine çıkar. Velilik veya müceddidlik gibi vasıfları tedrici olarak Mehdiliğe ulaşmak için kullanırlar. İskender Evrenesoğlu da önce veli, sonra imam, Halife ve Mehdi

³⁹² Habibullah Mohammad Salam, “İskender Evrenesoğlu ve Mehdilik İddiası”, Basılmamış YLT, Uludağ Üniversitesi SOBE, Bursa, 2020, s. 36-37; “İmam İskender Ali Mihr Kimdir”, İmam İskender Ali, Çevrimiçi, http://www.imamiskenderalimihr.com/iskender_evrenesoglu/imam_iskender_ali_mihr/rhS.aspx/ 22.05.2019.

³⁹³ m.i.h.r.: Mehdî, İmam, Halife ve Resûl kelimelerinin baş harflerinden oluşmuştur. Farsça’da “güneş” demektir. Bunu da, Evrenesoğlu’na Allah’ın verdiği kabul edilmektedir.

³⁹⁴ “İmam İskender Ali Mihr Kimdir”, İmam İskender Ali, Çevrimiçi, http://www.imamiskenderalimihr.com/iskender_evrenesoglu/imam_iskender_ali_mihr/rhS.aspx/ 22.05.2019.

olduğunu ileri sürüp, nihayetinde kendisinin Allah tarafından gönderilen Resul olarak tanıtır. İskender Evrenesoğlu bir adım daha öteye giderek vahiy aldığını dahi iddia etmiştir.³⁹⁵ Vahiy aldığı iddiasıyla kendisiyle çelişir ancak bir Nebi/Peygamber olmadığı söylenir. Diğer özellikleri, vaaz ve görüşlerini yayın organları aracılığı ile gerçekleştirmeleridir. Dergi, Televizyon, radyo gibi iletişim araçlarıyla istedikleri doktrini oluşturmak için sürekli yayın yaparlar. Bunun sebebi temelde ilmi dayanakları olmadığı için toplumla canlı temastan kaçınmalarıdır.³⁹⁶

Mehdilik görevini nasıl aldığına dair ise şu bilgileri görmekteyiz: “Vakıflar Bankası’nda müfettişlik görevi yaparken ilk mürşidi Azerbaycanlı Dayı Bey kendisine ulaşmış ve böylece İskender Erol Evrenesoğlu, tasavvufa ilk adımını atmıştır. 1976 yılında irşad görevine başlamış ve 1986 yılında indi ilahide yapılan bir tören sonrasında Allahu Teâlâ tarafından kendisine Mehdilik verildiği iddia edilmiştir. Kendisi hakkında uzunca bilgilerin yer aldığı sitede nihayetinde Evrenesoğlu, şöyle tanıtılmaktadır: “Peygamber Efendimizin müjdelediği, yeryüzünü adaletle dolduracak ve benim evladımdan dediği, çıkışı kıyamet alametlerinden biri olan ve İslam âleminin beklediği insanları hidayete ulaştıracak olan Mehdi’dir.”³⁹⁷

Bu meseleler biraz daha ayrıntılı incelendiğinde görülmektedir ki İskender Evrenesoğlu bu iddialara, kendince görmüş ve yorumlamış olduğu rüyalar ve aldığını söylediği ilhamlar neticesinde ulaşmıştır. Videolarda söylediklerinden hareketle bu ifade edilebilir.³⁹⁸ Ancak peygamberlik yalnız sadık rüyayla ve ilhamla gerçekleşen bir durum değildir. Zira Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), “Peygamberin aslı tüm hayır ve bereketten haber verendir” der. Diğer bir ifade ile kendisinde bulunması gereken vasıflarının tümünün bir araya gelmesi sebebiyle kendisine Peygamber denilmiştir.³⁹⁹ Mesela Peygamberlerde bulunan vasıflardan birisi güzel ahlaktır, sadakattir,

³⁹⁵ “Canlı Yayında Vahiy Geliyor”, Çevrimiçi, Youtube, <https://www.youtube.com/> 17.11.2019.

³⁹⁶ “İmam İskender Ali Mihr Kimdir”, İmam İskender Ali, Çevrimiçi, http://www.imamiskenderali-mihr.com/iskender_evrenosoglu/imam_iskender_ali_mihr/hS.aspx/ 22.05.2019.

³⁹⁷ “İmam İskender Ali Mihr Kimdir”, İmam İskender Ali, Çevrimiçi, http://www.imamiskenderali-mihr.com/iskender_evrenosoglu/imam_iskender_ali_mihr/hS.aspx/ 22.05.2019.

³⁹⁸ Çevrimiçi, “Youtube”, <https://www.youtube.com/watch?v=FwsIDoWN7OQ/> 17.11.2019.

³⁹⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, “**Te’vilâtu Ehli’s-Sünne**”, thk. Mecdi Beslüm, (Beyrut: Saru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1426/2005), 7:242.

güvenilir olmasıdır. Ancak her güzel ahlak sahibi, güvenilir olan kişi Peygamber olmadıgı gibi kendince rüyalarından çıkarım yapan ve ilham aldığını iddia edenin de Resul veya Peygamber olması mümkün değildir.

Peygamberleri diğer insanlardan ayıran vahye muhatap olmaları, mucize sahibi olmaları ve tebliğlerinde masum olmaları, kendisinde aranan en önemli hususlardır. Yine kelâm literatürüne bakıldığında çoğunlukla Nebi kavramı Resul kavramıyla, müteradif veya daha umumi kabul edilmiştir.⁴⁰⁰

Evrenesoğlu ve grubu bu açıklamaları ve tutumlarıyla Türkiye’den başlayarak dünya çapında faaliyetlere girişmiş ve hiçbir masraftan kaçınmamışlardır. Paranın gücü ile kendilerine taraftar bulmuş psikolojik bunalım içerisinde olanlara veya dini daha liberal yaşamak isteyenlere sığınma limanı olmuşlardır. Söz konusu faaliyetleri için parayı nasıl temin ettikleri ve ekonomik kaynakları da ayrı bir inceleme konusudur.

3.1.2.4.1. MİHR Vakfı’nın Bulgaristan Faaliyetleri

Bulgaristan’da Evrenesoğlu grubu, parasal güç, esnek bir din anlayışı gibi konularda Oktar grubuyla benzerlikler içermektedir. Saha çalışmalarında ise insanlar arasında daha faal oldukları söylenebilir. 2008 yılında Kırcaali Müftüsü olarak görev yaparken, Kırcaali’nin köylerinden Fransa’ya işçi olarak giden bir kardeşimiz, yanında biriyle gelerek görüşmek istediğini beyan etti. Kabul ettim ve geldiler. Yanında Fransa’da ikamet eden aslen Türkiyeli olan biri vardı. Anladığım kadarıyla Kırcaali’den giden arkadaş onların yanında çalışıyordu. Konuya girdiler, bir grup adına konuşmadılar daha çok bağımsız çalıştıkları izlenimi verdiler ve Kırcaali’de Bölge Müftülüğü ile iş birliği içerisinde bir konferans organize etmek istediklerini ve bunun için de Türkiye’den ve Fransa’dan hoca getireceklerini belirttiler. Arkadaşlarla bir istişare edeyim zaman mekân vs. konularını değerlendireyim size döneyim diye anlaştık. Mesai saatinin sonuna doğru Filibe’den bir telefon araması oldu, bir grup adına konuşan şahıs konferansla ilgili bilgi sormaktaydı. Ne zaman gelmelerinin uygun olacağını saat

⁴⁰⁰ Vezir Harman, “Resul ve Nebi Kavramları Çerçevesinde Peygamberliğin Dindeki Yeri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Drgisi** 18/2, 2014, s. 45-78.

ve mekân gibi ayrıntıları öğrenmek istiyordu. Dedim ki siz kimsiniz? Biz, MİHR grubuyuz, İskender Evrenesoğlu'na tabiyiz dedi. Dedim ki konferans henüz ilan edilmedi siz nereden öğrendiniz. Yanılmıyorsam NUR TV'yi zikrederek, konferansın günü ve saati alt yazı olarak geçiyor dedi. Ben de telefonu kapat ve bil ki konferans falan olmayacak diye ifade ettim. O güne kadar açıkçası MİHR Vakfı'ndan haberdar değildim ve hızlı bir araştırma yaparak kim oldukları konusunda bilgi edinmeye çalıştım. Fransa'dan gelen muhatabımı aradım ve konferansa kimin karar verdiğini sordum? Tabii şöyle oldu böyle oluştu şeklinde geveleyerek cevap verdi. Dedim ki; karar verilmeyen konferans organizasyonu hiç olmayacak. Bu olayın yaşanmasıyla Filibe'de Romanların arasında bir gruplarının olduğu ve Bulgaristan'da faaliyetlerinin bulunduğu anlaşılmış oldu. Filibe'deki gruplarıyla ilgili biraz araştırma yaptım, mahalle meskunu Müslümanlar söz konusu gruba dahil olanların Armağan Mahallesinde meskun, 15-20 kişilik bir gruplarının olduğunu, son birkaç yıla kadar özellikle 2008-2014 yılları arasında daha aktif olduklarını ama toplum tarafından kabul görmedikleri için grubun yaygınlaşmadığını söylediler. Son birkaç yıldır da artık aktif olmadıklarını, var olan grubun çoğunluğunun yurtdışında çalıştığını ve etkilerinin olmadığını anlattılar. Dikkatimi çeken diğer bir husus ise bu bilgiyi veren mahalle sakinlerinin, İskender Evrenesoğlu'nun ismini zikretmekten imtina etmeleridir. Bunun sebebi ise kendisini sapık görüşlere sahip biri olarak değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Tabii ki grubun taraftarları sadece bununla sınırlı değil Sünni Alevi ayrımı yapmadan Kırcaali bölgesinde çalışmaları mevcuttur. Alevi köyü olan Yablanovo'yu (Alvanlar) ise bir üs olarak kullanmaktalar. Bunun sebebi, Bulgaristan genelinde işlerinin başında olan şahsın oralı olmasıdır.

Kırcaali'de düzenlemek istedikleri konferans iptal olsa da grup, Bulgaristan'da var olma çabalarından vazgeçmemiştir. Aksine o dönemden sonra mümkün olduğu kadar irtibat kurdukları kişiler aracılığı ile yerel cemaatlere, bazı iş adamlarına ulaşmaya çalışmışlardır. Kendilerini anlatırken ilk olarak dinin tasavvufi boyutu ile giriş yaptıkları bilinmektedir. Ayrıca müftülük olarak kendilerine izin verilmese de bazı köylerde sohbetler düzenledikleri ve bu organizasyonlara Fransa ve Türkiye'den hoca getirdikleri tespit edilmiştir. Bu süreçte tıp doktoru, iş adamlarına ulaşarak özellikle

şahsi hayatlarında var olan sıkıntılardan istifade ederek birçok kişiyi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Sıkıntılarının çözümünü tasavvuf ile gidereceklerini ve bunun için en sağlıklı yolun ise kendi yapılanmaları olduğunu söylemişlerdir. Grup özellikle 2012 yılında Kırcaali bölgesinde kendilerine taraftar toplamak ve anlayışlarını yaymak amacıyla faaliyetlerine hız vermiştir. İrtibatta oldukları imamlardan istifade ederek faaliyetlerini o köyler üzerinde yoğunlaştırmaya yönelmişlerdir. Bulgaristan Başmüftülüğü, söz konusu çalışmaların farkına vararak ve gelen bilgiler doğrultusunda, Başbakanlık Dinler Müdürlüğünü uyarmış ve bu bağlamda Kırcaali'nin bir ilçesinde organize ettikleri konferans, Bulgaristan İstihbarat Ajansı tarafından basılmış ve dağıtıkları kitapçık ve CD'lere el konulmuştur. Konferans'ta Evrenesoğlu'nun yardımcılığıyla canlı telefon bağlantısı yaptıkları ve telekonferans vasıtasıyla katılanlara Evrenesoğlu'nun Mehdi ve Resul olduğunu anlattıkları paylaşılmıştır.⁴⁰¹ Kırcaali'nin iki ilçesinde özellikle imamlar ve bazı kendilerine tabi kişiler vasıtasıyla 2014-2015 yıllarına kadar aktif oldukları söylenebilir. Faaliyetlerini, merkezi Amerika'da bulunan uluslararası (International MIHR Foundation) Vakfı üzerinden yapmaktadırlar. Bulgaristan içerisinde kurumsal bir yapıya dönüşmek için Sliven bölgesinde bir STK kurmuşlar ama kısa sürede kapatılmıştır. Çalışmalarını yürüten şahısların günümüzde şirketler üzerinden faaliyette bulundukları bilinmektedir. Bulgaristan İstihbarat Ajansı'nın bastığı konferansta el konulan dini literatür ve görseller incelenmek üzere Başbakanlık Dinler Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Dinler Müdürlüğü, var olan bulgularda bir sorun olmadığını ve grubun taraftarlarının faaliyetlerine devam edebileceklerini aynı literatür ve görselleri yayabileceklerini bildirmiştir.

Mihr grubu da hareket olarak internet sitesi üzerinden Bulgarca kendilerini tanıtmakta ve misyonlarını açıklamaktadırlar. Diğer hareketlerdeki kadar geniş olmasa da İskender Evrenesoğlu'nun dijital olarak vaaz ve sohbetleri yer almaktadır. Biz burada kendilerini nasıl tanıttıklarına kısaca değineceğiz:

⁴⁰¹ Desislava Ushatova, "DANS predotvratı sibirane na İslamska sekta v Kırđaliysko", Çevrimiçi, <https://www.actualno.com/society/dans-predotvratı-sybranie-na-isljamska-sekta-v-kyrdjaliysko-news/> 27.04.2012.

Allah var ettiği insan için mutluluğu en temel ilke olarak belirlemiştir. Mutluluk ilkesi ilk insan ve Peygamber Adem aleyhisselamdı günümüze dek değişmemiştir. İnsanların mutlu olması için Allah insanlığı kendine davet etmiştir çünkü mutluluğun kapısı kendinden geçmektedir. Allah insanı üç olgudan oluşturmuştur: bunlar beden, ruh ve nefistir. Ve bütün Peygamberler insanları sadece Allah'a davet etmişlerdir. İnsanlığa gönderilen dinlerin temelinde "Babanız İbrahim'in getirdiği tevhid inancı yatmaktadır. Hanif dini, tanımlarına göre üç ana ilkeden oluşmaktadır.⁴⁰² Vahdet – Yaratıcı olarak tek olan Allah'a inanmak, Tevhid – insanlardan bir topluluğun Allah'ın davetine icabet etmeleri, Teslimiyet – Allah'a teslim olmak.

MİHR Vakfı, insanların, Allah'ın dinlerini unutmaları üzerine kurulmuştur. Bu kuruluş Allah'ın izni ve isteği ile gerçekleşmiştir, amacı bütün insanlığa İbrahim a.s.'ın Hanif dinini yeniden öğretmektir, nitekim bunun Arapça ismi İslam'dır. Yaşadığımız çağın kurtarıcısı İmam İskender Ali Mihr, vakfı aracılığı ile insanlığı Allah'a davet etmekte ve kalıcı mutluluğun sırlarını anlatmaktadır ki bu mutluluk dünya ve ahiret hayatını kapsamaktadır.

İmam İskender Ali Mihr vaaz ve sohbetleri ile ki bunlar toplam 6000 saatlik bir süreden fazladır, bir bilgi hazinesi gibi insanlığın kurtuluşu için uğraşmakta ve bunlar birçok dile tercüme edilmektedir. Takipçilerine üç ana kitabı öğretmekte ve böylece dünya barışının sağlanması için zemin hazırlamaktadır. Mihr vakfı, diğer kuruluş ve kurumlardan bağımsız olarak herhangi bir çıkar gözetmeden ve para kazanmak gibi bir hedefi olmadan ve taraftarları arasında din, dil ve ırk ayrımı yapmadan çalışmalarını yürütmektedir ki bu misyonu dünya çapında bir ses getirmiştir.

Mihr vakfı çatısı altında kurtarıcı İmam İskender Ali Mihr insanlığı 35 yıllık bir mazisi ile birleşmeye davet etmekte ve böylece bütün insanlığı Allah inancında birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bahsedilen topluluklar farklı dinlere mensup olmasına rağmen bu çağrıda birleşmelerine bir engel yoktur.⁴⁰³

Yukarıda anlatılanlardan anlaşılmaktadır ki Mihr Vakfı hareket olarak her ülkeye göre şekil alabilen, dini kurallarla bütünleşmemiş bir harekettir. Bazı hareketlerin

⁴⁰² Çevrimiçi: www.mihr.com/mihrvakfi/ 27.06.2020.

⁴⁰³ Çevrimiçi: <https://www.mihr.com/mihrvakfi/> 27.06.2020.

yurtdışı faaliyetlerinin oldukça rahat olması bağlamında onların sözkonusu ülkede ortaya koydukları görüşleri ve çalışmalarının incelenmesi yerinde olacaktır.

3.1.3. Bulgaristan’da Tasavvuf Kökenli ve Kültürel İslahçı İslami Akımlar

Bu başlık altında çıkış itibarı ile tasavvuf kaynaklı akımlar ele alınacaktır. Günümüzde görüntü olarak bunların bir kısmı kendilerini tarikat olarak adlandırmasa da yapılarında tasavvuf emarelerini görmek mümkündür. Konu edindiğimiz gruplar Türkiye’de yaşanan tekke ve zaviyelerin kapatılma süreciyle çözüm olarak cemaatlere dönüşmüşler ancak tasavvufi geleneğe de bağlı kalmışlardır. Özellikle “Erenköy” ve “Menzil” bu konuda Nakşibendi tarikatına bağlı olan ve taraftarları yoğun olanlardır. Süleyman Efendi cemaati bu konuları bir tasavvufi yapılanma olarak yansıtmassa da akımın çıkışı ve İmam Rabbani’den etkilendiği aşikârdır. Büyükkara, Süleymancılık ve Nurculuk gibi grupları çağdaş dönemde ortaya çıkan kültürel ıslahçılar olarak tanıtmaktadır.⁴⁰⁴ Cemaat-i Tebliğ’e gelince onlar da çıkış itibarı ile Diyoğbendiyye ekolünden gelmektedir. Kurucuları sufi bir cenaha mensup olup o terbiye ile yetişmiştir. Ayrıca cemaatin önceliklerine ve siyasete koydukları mesafeye bakılınca tasavvufi yaklaşımı görmek mümkündür. Bu başlık altında işlenen dini gruplar aslında birbirinden farklı tasnif edilse bile genelde tasavvufi tarikatlar ve dini gruplar olduğu belirtilmelidir.

3.1.3.1. Süleyman Hilmi Tunahan Hareketi

Süleyman Hilmi Tunahan’ın taraftarları olarak kabul edilen bu hareketin kurucusu, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde bulunan o gün Silistre’ye bağlı Ferhatlar köyünde 1888 yılında doğmuştur. Babası Hocaîade Osman Fevzi Efendi, medrese müderrisi olup, hafız olarak bilinen Mahmud Efendi’dir. Kendisi de bir dönem Hocaîade lakabıyla anılan Süleyman Hilmi, sonradan Tunahan soyadını almıştır.⁴⁰⁵ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere ilmiye sınıfına mensup bir aileden gelmektedir. Ailesinden

⁴⁰⁴ Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, s. 137-147.

⁴⁰⁵ Reşat Öngören, “Tunahan Süleyman Hilmi”, **DİA**, C. XXXXI, 2012, s. 377.

gördüğüne uygun olarak yetiştirilen Süleyman Hilmi Tunahan eğitim hayatına da aynı çizgide devam etmiştir.⁴⁰⁶

Doğduğu bölgede Silistre’de Rüşdiye (ilkokul) Mektebi’ni bitirdikten sonra Satırlı Medresesi’nde Arapça eğitimi görmüştür. Bu eğitim süreçlerinden sonra İstanbul’a gidip Fatih Medresesi’nde Bafralı Ahmed Hamdi Efendi’den ders almış ve icazet almaya hak kazanmıştır. Devamında dönemin en iyi medreselerinde sırasıyla Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi’nin dört yıllık âlî kısmını, Medresetü’l-mütehassısîn’in tefsir-hadis bölümlerini başarıyla bitirmiştir. Mezuniyeti sonrası imtihanla kendisine İstanbul müderrisliği ruûsu verilmiştir. Bu eğitim süreçlerinden sonra kendisi vaiz olarak görev yapmıştır. Süleyman Hilmi Tunahan, ayrıca Medresetü’l-kudât’ta okumuş ve iyi bir hukuk eğitimi almıştır.⁴⁰⁷ Süleyman Efendi vaiz olarak irşat faaliyetlerine devam ettiği dönem içerisinde, özellikle 1940’lı yıllarda İstanbul’da oluşturduğu ders halkaları ile merak uyandırmış ve bu halkalar, kamuoyunda tanınmasına vesile olmuştur. Kur’an öğretmek için düzenlediği derslerle etrafında bir cemaat teşekkül etmiştir. 1950 yılına kadar var olan sıkıntılar şüphesiz irşad faaliyetlerine de yansımış ve bundan dolayı Süleyman efendinin faaliyetleri çok yaygınlık kazanamamıştır. Ama sonradan nisbeten daha rahat olan ortamın da katkısıyla cemaatin hızlı bir gelişme sürecine girmesini sağlamış, bu yıllarda oluşturduğu ders halkaları ve devamında yerini alan talebeler ve Kur’an Kursları aracılığıyla din eğitimi faaliyetleri ülkenin çeşitli bölgelerine yayılmıştır.⁴⁰⁸

Süleyman Efendi Cemaati⁴⁰⁹ veya mensupları kendi aralarında “Süleymanlılar” ifadesini kullanmaktadırlar, halk dilinde ise kendilerine “Süleymancılar” denmektedir. Ama cemaat mensupları bu tabirden hiç hoşlanmamaktalar ve kabul etmemektedirler. Süleyman Efendi’nin yetiştirdiği ve bu kurslardan mezun ettiği pek çok öğrencisi Diyanet İşleri Başkanlığında müezzin, imam, vaiz, müftü ve Kur’an Kursu öğretmeni

⁴⁰⁶ Ahmet Akgündüz, **Arşiv Belgeleri Işığında Silistre’li Süleyman Hilmi Tunahan**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997.

⁴⁰⁷ Öngören, “Tunahan Süleyman Hilmi”, **DİA**, s. 377.

⁴⁰⁸ Şaban Sitembölükbaşı, “Tunahan Süleyman Hilmi”, **DİA**, C. XXXXI, 2012, s. 377; Ahmet Turan, “Süleymancılık”, **OMÜİFD**, S.9, Samsun, 1997, s.35.

⁴⁰⁹ Süleyman Efendi cemaati halk arasında bilinen ismiyle “Süleymancılar” veya kendi ifadeleri ile “Süleymanlılar”dır.

“Düzeltilme”

olarak görev almıştır. 1951 yılında açılan ve Süleyman Efendi'nin eğitim seviyesinin düşük olduğu ve yeterli derecede din eğitimi verilmeyeceği düşüncesiyle talebe göndermekten kaçındığı İmam-Hatip okullarının Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanması gerektiğini savunmuştur. İmam Hatip Okullarının, 1958'den itibaren mezun vererek hızlı bir gelişme kaydetmesi, mezunlarının müftülük, vaizlik, imamlık, müezzinlik ve Kur'an Kursu hocalığı gibi hizmet kadrolarında görev alması, daha önce bu görevlerin bir kısmını üstlenen Süleyman Efendi cemaatiyle İmam-Hatip Okulu mezunları ve taraftarları arasında gerginlikler yaşanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede kendisi ve daha sonra talebeleri İmam-Hatip Okullarına karşı olumsuz tavırlarını uzun süre devam ettirmişlerdir. Öte yandan 1965'te yürürlüğe giren 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât Kanunu'nda müezzinlik dışındaki din hizmetleri kadrolarına tayinde İmam-Hatip Okulu, Yüksek İslâm Enstitüsü ve İlâhiyat Fakültesi'ni bitirme şartı getirilmiştir. Bunun üzerine cemaat mensupları, 1966 yılının Ocak ayında Kur'an Kursları Kurma, Koruma ve İdame Ettirme Dernekleri Federasyonu'nu kurmuş ve Kur'an Kurslarıyla ilgili daha sistemli bir çalışma süreci başlatmışlardır. 17 Ekim 1971 tarihinde yayımlanan Kur'an Kursu Yönetmeliği gereği, Kur'an Kursu Yaptırma ve Yaşatma Derneklerinin inşa ettirdiği Kur'an Kursu binalarıyla yeni yaptıracakları binaların intifa hakkının Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmek istenmesi cemaat arasında yeni bir huzursuzluk doğurmuştur. Bunun üzerine dernekler Kur'an Kursuyla birlikte orta, lise ve yükseköğretim kurumlarına devam eden öğrencilere yardım etmeyi amaç edinip adlarını, "Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri" şeklinde değiştirmiştir. Federasyonun adı da 26 Nisan 1980 tarihinde Kurs ve Okul Talebelerine Yardım Dernekleri Federasyonu olmuştur. Böylece cemaat mensupları, 1971'den sonra, öğrenci yurtları inşa ederek Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki öğrencilere hizmet veren bir konuma gelmiştir. Türkiye dışındaki Müslümanlara ulaşmak ve cemaati yaygınlaştırmak düşüncesiyle Süleyman Efendi cemaati 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Batı Avrupa'ya çalışmaya giden, uzun süre dini, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ihmal edilen işçilerin dini taleplerini karşılamak ve çocuklarına din eğitimi vermek amacıyla Avrupa'da faaliyet göstermeyi planlamıştır. Bu doğrultuda ilk defa 1973'te Almanya'nın Köln şehrinde bir İslam Kültür Merkezi kurmuştur. Daha sonra diğer Avrupa ülkelerine yaydıkları bu merkezler için cami, kütüphane, toplantı salonları yaptırmış, camilerin yanında Kur'an Kursları açmıştır. Süleyman Hilmi Tunahan ve talebeleri amelde

Hanefî itikatta ise Matûridi bir İslam anlayışını şiddetle vurgularlar. Süleyman Hilmi'nin hayattayken yazıp bastırdığı tek eseri "Yepyeni usul ve tertiple Kur'an harf ve Harekeleri"dir. Okuma yazma bilen herkesin tek başına Kur'an okuyup öğrenmesini sağlayan bu pratik eserden bugüne kadar iki milyon nüshadan fazla basıldığı bilinmektedir. 16 Eylül 1959 tarihinde vefat eden Süleyman Efendi, hükümetin izniyle Fâtih Camii hazîresine defnedilmek istenmiş, ancak olumlu cevap alınamayınca Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁴¹⁰

3.1.3.1.1. Süleyman Hilmi Tunahan Hareketinin Bulgaristan Faaliyetleri

Şüphesiz Süleyman Hilmi Tunahan'ın Bulgaristan Silistre doğumlu olmasından dolayı cemaat mensupları arasında Bulgaristan'ın yeri ayrıdır. Bulgaristan'ın dini anlamda yaşadığı sıkıntılar ve Süleyman Efendi'nin Bulgaristanlı oluşu vesilesiyle cemaat 1990 sonrası Bulgaristan'da faaliyet göstermenin yollarını aramaya başlar. 1995 yılından sonra Bulgaristan'ın değişik bölgelerine cemaat mensubu hocalar göndererek müftülüklerle işbirliği içinde camilerde cemaate din anlatmakta, yaz dönemleri Kur'an Kursları düzenlemektedir. Bulgaristan makamlarınca bazı bölgelerde bu çalışmalara, sıkıntı teşkil etse de, belli bir süre müdahale edilmemiş ama birkaç yıl bu süreç devam edince gelen hocaların bazıları sınır dışı edilmiş ve Bulgaristan'a giriş yasağı konulmuştur.

Bu çalışmalarının yanında cemaat Türkiye'deki sistemine benzer bir faaliyet programı yapar. Yani yatılı yurt sisteminde Bulgaristan'ın değişik bölgelerinde talebelere Kur'an Kursları organize etmeye başlar. Tabii ilk etapta istedikleri ve özlemini çektikleri yer Süleyman Hilmi Tunahan'ın doğduğu Ferhatlar köyüdür. Bulgaristan Başmüftülüğü ve günümüzde Razgrad'a bağlı olmasından kaynaklı Razgrad Bölge Müftülüğü işbirliği ile Ferhatlar köyüne yeni bir camii ve bitişiğinde yurt, müstemilat yapılır. Bunun yapılmasındaki temel gaye üstad Süleyman Hilmi Tunahan'a vefadır. 2000 yılında inşaatı tamamlanan yurt ve müstemilat kısmının kapasitesi 24 kişilik

⁴¹⁰ Öngören, "Tunahan Süleyman Hilmi", **DİA**, s. 377; Sitembölükbaşı, "Tunahan Süleyman Hilmi", **DİA**, s. 377.

olup, yatılı olarak öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdadır. Gayet düzenli olan kursta yatılı olarak 22 kişinin eğitim görmekte, yaz dönemleri ise gün içi programlarla öğrenci sayısı ciddi manada artmaktadır. Müştemilat ve caminin mülkiyeti Başmüftülüğe ait olup sponsorluğunu Süleyman Efendi Cemaati yapmaktadır. Genellikle Türkiye’den gelen hocalar belli dönem sonra değiştirilmektedir. Bunun dışında cemaatin eğitim sürecini tamamlayan ve tekâmülden mezun olan yerelden yetiştirdiği öğrenciler de yurtlarda hocalık yapmaktadır. Ferhatlar kursu günümüze dek farklı evrelerden geçmiştir. Başlangıcında yurt ve Kur’an Kursu olarak hizmet verirken ilerleyen dönemlerde öğrenci eksikliği göz önünde bulundurularak, fiziki şartlarından istifade amaçlı imam yetiştirme kursu olarak hizmet vermiştir. Sonra bir dönem hafız yetiştirme kursu olarak faaliyetlerine devam etmiştir, ancak talep eksikliğinden kaynaklı hiçbirinde istediği verimi yakalayamamıştır.⁴¹¹ Günümüzde ise süreklilik arz etmeyen bir eğitim kurumu çerçevesinde, içinde bulunulan durum ve taleplere göre faaliyet göstermektedir. Süleyman Efendi cemaati aynı köye kendi mülkiyetleri olarak büyük bir kız yurdu inşa etmiştir. İnşaat kısmı 2008 yılında tamamlanan yurt halen düzenli olarak çalışmamaktadır, sebep ise yine öğrenci eksikliği ve resmiyet sıkıntısıdır. Cemaatin Razgrad bölgesinde Ferhatlar köyünün dışında İsparih ilçesinde mülkiyeti Başmüftülüğe ait yatılı kursları bulunmaktadır. 16 kişilik kapasiteye sahip olan kurs bütün zorluklara rağmen faaliyetlerine devam etmektedir.

Şüphesiz Süleyman Efendi Cemaatinin çalışmaları Razgrad bölgesi ile sınırlı olmayıp, öne çıkan diğer bir bölge Burgas’tır. Tarihi bir geçmişe sahip olan Lülyakovo ve Bilka medreseleri bu kategoridedir. Osmanlı döneminde medrese olarak faaliyet gösteren bu medreseler günümüze bakımsız vaziyette ulaşmıştır. Süleyman Efendi Cemaati 2002 yılında Başmüftülük ve Aytos Bölge Müftülüğü ile anlaşma yaparak bu binaları onarmış ve 2003 yılından itibaren yatılı Kur’an Kursu olarak kullanmaya başlamıştır. Burasının, diğer kurslardan farklı olarak daha düzenli devam ettiğini söylemek mümkündür. Zira mülkiyet ve görevliler bizzat Başmüftülüğün ve Bölge Müftülüğün himayesinde görünmektedir. Belirtmek gerekir ki istedikleri verimi alamamış

⁴¹¹ Yusufova, “İslamskoto Religiozno Obrazovanie v Prehoda kım Demokratsiyata”, **Godishnik VII**, s. 229-230.

olsalar da yatılı Kur'an Kursu olarak açtıkları bütün binalar faaliyetlerini devam ettirmektedir. Yeterli öğrenci sayısına ulaşamamış olmaları onların gayretlerini azaltmamıştır. Temel bakış açısı gelen her bireye faydalı olabilmek ve varlıklarını sürdürmektir. Bütün kurslarında sabah, öğlen ve akşam olmak üzere yemek pişirilir ve sohbet etmek için gelenlere ikram edilir. Öğrenci bulamadıkları yerlerde yerel cemaate sohbetler düzenleyerek dini anlatırlar. Ayrıca bunun dışında faydalanmak isteyenlere kursta kalmadan Kur'an okumayı ve namaz kılmayı öğretmek gibi faaliyetleri mevcuttur.

Cemaat 2005 – 2006 yıllarında faaliyet alanını daha da genişletmiş ve ülkenin diğer bölgelerine de giriş yapmıştır. Bunlar arasında Haskovo Bölge Müftülüğüne bağlı Kazanlık ilçesine bulunan Kırın köyünde bir bina inşa etmişler ve yatılı kurs-yurt olarak faaliyete sokmuşlardır. Şumnu'da yeni bina inşa etmiş ve Bölge Müftülüğü ile işbirliği içerisinde yatılı Kur'an Kursu olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Aynı şekilde Kırcaali'de yeni bina inşa edilmiş ve belli bir dönem düzenli bir program çerçevesinde faaliyette bulunmuştur. Yaşanılan sıkıntılara rağmen Kırcaali'de yeni kız yurdunun da inşaatı tamamlanmıştır. Bir dönem Smolyan (Paşmaklı) bölgesinde bulunan Başmüftülük binasını da yurt ve Kur'an Kursu olarak çalıştırmışlardır. Ayrıca Filibe'de bir bina satın alarak yurda dönüştürme teşebbüsünde bulunmuşlar ancak karşılaştıkları zorluklar doğrultusunda vazgeçerek binayı satışa çıkarmışlardır. Sofya'da yurt olarak kullandıkları bir binaları mevcuttur ve ayrıca öğrencilere yönelik kirayla yerler tutmaktadırlar.

Bütün bu çalışmalarında, Başmüftülüğün mülkiyetinde bulunmayan binalar için her bölgede ayrı dernek kurmuşlar ve yurtların mülkiyetini o dernekler üzerine yapmışlardır. Bazı yerlerde dernek formülü ile çalışmanın zor olduğunu görüp, farklı arayışlar içine girmişler ve mülkiyeti şirketler üzerine aktararak ticari faaliyet olarak göstermişlerdir. Bulgaristan genelinde çalışmaların yoğunlaşması ve yaygınlaşmasıyla Süleyman Efendi Cemaati Bulgaristan kurumlarınca sıkı takip edilmeye başlanmıştır. 2010 yılından itibaren cemaatin ciddi olarak takibe alınmaları ve o dönem Bulgaristan Başmüftülüğü'nde var olan sıkıntılardan da kaynaklı epey zor durumda kalmışlardır. Başmüftülük'teki sorunlar aşılmasına rağmen cemaat ile net bir ortak dil oluşturulamamıştır. Bulgaristan Devleti ise, bütün kurumlarını devreye sokarak Çocuk Esirgeme

Ajansının kuralları gereği bu binalarda çocukları barındıramayacağını söylemiş ve 2012-2013 yıllarında önce yatılı Kur'an Kurslarını ardından kurdukları derneklerin birçoğunu kapatmıştır.

Bu sıkıntılar karşısında cemaat binaların mülkiyetini kurtarma çabasıyla her bölgede farklı yöntem uygulamıştır. Bazı bölgelerde binaları dernekler üzerinden yeni kurulan ve faaliyet göstermeyen derneklere aktarmış, bazılarında ise şirketler kurarak onlar üzerine geçirmiştir. Halen bu kursların faal olduğunu söylemek mümkün olup, yatılı olarak öğrencilere hitap edemedikleri yerlerde, genel dini faaliyet göstermektedirler. Yeni statüleri ise ücretli yatılı pansiyon olarak görünmektedir, yani ticari bir statüye sahiptirler. Belirtmek gerekir ki Süleyman Efendi Cemaati faaliyetleriyle ve Hanefi-Matüridi din anlayışlarıyla yerel Bulgaristan Müslüman – Türkleriyle iyi anlaşmış ve çalışmalarını halkın gelenek, görenekleri ve tatbik ettiği din anlayışlarıyla uyumlu bir halde yürütmüştür. Yerel toplulukla herhangi bir sıkıntı yaşamamış aksine gittikleri yerde sempati ve sevgiyle karşılanmışlardır.

3.1.3.2. Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı

Aziz Mahmut Hüdayi'nin 1541 yılında Şereflikoçhisar'da doğduğu rivayet edilir. Çocukluğunu geçirdiği Sivrihisar'da ilk tahsiline başlamış olup, devamında İstanbul'a gelerek Ayasofya Medresesi'nde devam etmiştir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra Halvetiye Tarikatının sohbetlerine devam etmiş ve Edirne Selimiye Medresesine müderris olmuştur. Yaşadığı dönemde Osmanlı Padişahları nazarında saygın bir kişiliği olup sık sık saraya davet edilmiştir. Hayatında ilim erbabı, yardım sever, gönül insanı olarak bilinmektedir. Yaşamında edindiği bazı menkul ve gayrimenkul mallardan 11 adet vakıf tesis etmiştir. Bunlardan birisi de türbesinin bulunduğu Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdayi Külliyesi'dir. 1628'de vefat etmiş ve Üsküdar'da medfundur.⁴¹²

Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı 1985 yılında Seyyid Aziz Mahmud Hüdayi adına kurulmuştur. Vakfın kuruluşunda şüphesiz Mehmet Esad Efendi tarafından kurulan Erenköy Dergâhı büyük rol oynamıştır. Erenköy Dergâhının başına Mehmet Esad Efendi'den sonra Mahmut Sami Ramazanoğlu geçmiş onu Musa Topbaş takip etmiş

⁴¹² Hasan Kamil Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdayi", *DİA*, C. IV, 1991, s. 338-340.

günümüzde ise Erenköy Dergâhının başında Osman Nuri Topbaş Hoca Efendi bulunmaktadır.⁴¹³

Vakfın kurulma süreci Aziz Mahmut Hüdayi hazretlerinin türbesini Türkiye'nin çeşitli yerlerinden ziyarette gelenlere caminin imamı ve birkaç arkadaşının bir araya gelerek iftar vermeleriyle başlar. Bunun çok rağbet görmesi sonucu iftarların sürekli verilmesine karar verilir. İftarlardan ziyarete gelenler ve ihtiyaç sahiplerinin istifade ettiğini gören arkadaşlar, bu daimi bir yardıma dönüşmeli diyerek vakfa dönüşürme kararı alırlar. Hem Hüdayi hazretlerinin yaşam hikâyesine hem de insanlığın hizmeti, ilim ve irfan yolunda değerlendirilmek üzere vakfettiği menkul ve gayrimenkullerden istifade edilir düşüncesiyle vakıf kurulmuş olur. Böylece iftarlardan sonra külliye kadar gelemeyenlere ve ihtiyaç sahiplerine erzak yardımı yapılmaya, Ramazan ayı dışında, gelenlere sıcak çorba ikram edilmeye başlanır. Aileleri ziyaretler sırasında manevi boşluk görülüp çocuklara, lise, üniversite çağındaki gençlere sahip çıkma adına Kur'an Kursu kurulur. Bunu öğrenci evleri ve okullar takip eder. Bütün bunlar, Aziz Mahmut Hüdayi ismiyle gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁴

Vakfın teşekkül etmesinde Musa Topbaş kuruluş sermayesini vermiş ve oğlu Osman Nuri Topbaş Hoca Efendi kurucular arasında yer almıştır. Ayrıca bu vakfın manevi rehberliği ve o güne ulaşan silsilesi kendisiyle devam edecektir. Vakfın kurulmasıyla Aziz Mahmut Hüdayi Hazretlerinin külliyesi ihya edilmiştir. Sovyetler döneminde vakfın yeni olması hem de uluslararası şartların müsait olmamasından kaynaklı vakıf faaliyetleri henüz yurtdışına açılamamıştır. Ancak 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ve özellikle Türkiye Cumhuriyetlerden gelen talepler, vakıf yönetimini ve gönüllülerini buralarda hizmet vermek noktasında harekete geçirmiştir.

Bu süreç değişik ülkelerde Üniversite, İmam Hatip Liseleri veya ülkenin şartlarına göre farklı okullar açmaya kadar varmıştır. Vakıf, Türkiye Cumhuriyetlerden sonra Balkanlar, Afrika ve dünyanın çeşitli ülkelerinde faaliyet göstermektedir. Bunların yanında ayrıca bahsettiğimiz coğrafyadan ve ülkelere gelen öğrencilere burs

⁴¹³ Hakan Yavuz, **Modernleşen Müslümanlar**, İstanbul kitap yayınevi 2005, s. 195-196.

⁴¹⁴ Osman Nuri Topbaş, **Altınoluk Dergisi**, 2019 – Ocak, sayı 395, s. 32.

verme, eve yerleştirme, sahip çıkma gibi faaliyetleri çoğalmıştır. Öğrencilere ve akademik camiaya faydalı olabilme düşüncesiyle İlim Araştırma Merkezi (İLAM) kurulmuştur. Özellikle yurtdışında kurban kesme, Ramazan aylarında erzak dağıtma ve iftar organize etmenin yanında sünnet merasimleri de yapmaktadır.⁴¹⁵ Vakıf son yıllarda Devlet erkânı ile çok iyi ilişkiler içerisinde olup, faaliyet ağını genişletmiş ve güçlendirmiştir.

3.1.3.2.1. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı'nın Bulgaristan Faaliyetleri

Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı 1990 sonrası diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak Bulgaristan'a daha geç bir giriş yapmıştır. 1993 yılında vakfın yetiştirip mezun ettiği öğrencilerden yeni açılan İmam Hatip Liselerine öğretmen göndermiş, ancak bunu vakıf adına yapmayarak bireysel çalışma gibi yansıtmıştır. Bu gibi faaliyetleri İmam Hatip Liselerinin idareleri yani sponsorluğu el değiştirene kadar devam etmiştir. Okulların eğitiminde başarılı bir girişim olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bunun dışında vakfın ismi ön planda olmadan imkanlar dahilinde yaz dönemi organize edilen Kur'an Kurslarına da destek vermiş, bazı yaz dönemleri hocalar göndermiştir. Ancak aktif bir şekilde Bulgaristan'a girişi 1997 yılında olmuştur. Başmüftülük ile anlaşarak Kur'an Kurslarının organizasyonunu üstlenmiş ve 1999 yılına kadar ilgilenmiştir. Bu dönem içerisinde kursları daha düzenli hale getirmeye çalışmış Bulgaristan'ı bölgelere ayırarak sorumlular belirlemiştir. Genel olarak bu alanı idare eden arkadaşlar Bulgaristanlı olup Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarından oluşmaktadır. Sofya merkezli yaz dönemi ve Ramazan ayı olmak üzere koordineli bir şekilde yürütülmüştür. Bu çalışmaların devamı olarak 2000 yılında kurumsal bir yapıya dönüşmeye adım atmış ve Bulgaristan'da 2001'de "Ahmed Davutoğlu" vakfını kurmuştur. Kurulan vakıf, o güne kadar yapılan gayri resmi çalışmaları bir çatı altına toplayarak ve genişleterek, Kur'an

⁴¹⁵ Çevrimiçi, <http://hasankamiliymaz.com/aziz-mahmud-hudayi-hazretleri-ve-vakfi-hakkinda-suleyman-temurhan.html>, Erişim: 23.11.2019.

Kursları ve Türkiye'ye giden öğrencilere sahip çıkmanın yanında Bulgaristan'da okuyan öğrencileri eve yerleştirme, iftar faaliyetleri, erzak dağıtımı ve sünnet organizasyonları düzenlemiştir.⁴¹⁶

“Ahmed Davutoğlu” Vakfı Bulgaristan Başmüftülüğü ile 2002 yılında imzaladığı iş birliği ve sponsorluk protokolü ile eğitim alanında imam yetiştirme kursu açmıştır. Filibe'nin Ustina köyünde Başmüftülüğün mülkiyeti olan bir tesiste açılan bu “Müslümanlar okulu” 2 yıllık eğitim verecek ve Başmüftülüğün ihtiyaçları için imam yetiştirecektir. Okul, Başmüftülüğün nezaretinde ve denetiminde olup sponsorluğunu “Ahmed Davutoğlu” Vakfı yapacaktır. Kurstan mezun olan öğrenciler Başmüftülük'ten resmi İmam Hatip sertifikası alacaklardır. Kurs eğitim faaliyetine 2002 yılında 37 öğrenci ile başlamış ve 2004 yılında ilk mezunlarını vermiştir. Öğrencilerden bir kısmı, daha fazla gelecek vaad edenler İstanbul'a kursa gönderilmiş ve eğitim hayatlarına burada devam etmiş, diğerleri ise bölgelerine gönderilerek imamlık vazifesini icra etmeye başlamışlardır.⁴¹⁷

2004 yılında mezun olanların haricinde, 14 öğrenci 2003 yılında eğitimine başlamış ve toplam öğrenci sayısı 51'e ulaşmıştır, kursun toplam kapasitesi ise 65'tir. Öğrenci alımında yaş sınırlaması 16-22 olup, kursta eğitim yatılıdır. Bütün eğitim masrafları, yemek ve benzeri bütün hizmetler ücretsizdir. Öğrencilerin ayda bir ailelerinin yanına gitme masrafını kurs karşılamaktadır.⁴¹⁸ Kurstaki hocalar Türkiye'de Hüdayi Vakfının desteği ile okuyan Bulgaristanlı İlahiyat mezunlarından ve Sofya Yüksek İslam Enstitüsünde okuyan aynı zamanda “Ahmed Davutoğlu” Vakfının kurucularından oluşmaktadır.

Bunun dışında yaz dönemleri veya kursun müsait olduğu zamanlarda, farklı bölgelerden imamlık görevini ifa edenlere seminerler düzenlenmektedir. Ustina “Müs-

⁴¹⁶ Yusufova, “İslamskoto Religiozno Obrazovanie v Prehoda kım Demokratiyata”, **Godishnik VII**, s. 229-231.

⁴¹⁷ Yusufova, “İslamskoto Religiozno Obrazovanie v Prehoda kım Demokratiyata”, **Godishnik VII**, s. 229-231.

⁴¹⁸ Yusufova, “İslamskoto Religiozno Obrazovanie v Prehoda kım Demokratiyata”, **Godishnik VII**, s. 229-231.

lumanlar Kursu” 2005 yılında son mezunlarını vermiş ve 2006 yılında tamamen kapatılmıştır. Nedeni “Ahmed Davutoğlu” Vakfının bu anlamda faaliyetlerini sonlandırması ve devamında Hüdayi Vakfının, farklı bir şekilde hizmet vermeyi amaçlamasıdır.

Ustina’daki kursun faal olduğu yıllarda ayrıca yazları dini seminerler düzenlenmektedir. Bu seminerlere Bölge Müftülükleri aracılığı ile katılımcılar sağlanmakta ve genel olarak Başmüftülüğün seçtiği yerli hocalar ders vermektedir.

“Ahmed Davutoğlu” Vakfı, Ustina’daki imam kursunun yanında bir de Sliven’de Aytos Müftülüğüne bağlı 8 aylık bir eğitim kursu açmıştır. Bir ev kiralanarak gerçekleştirilen kursun kapasitesi 14 kişidir. 2003/2004 yılında faaliyet gösteren kursa 24-30 yaş araları 14 kişi başlamıştır. Hocalar ise yine “Ahmed Davutoğlu” Vakfının kurucularından ve İslam Enstitüsü öğrencilerinden oluşmaktadır. Başlangıçta 14 kişi olan kursiyerler sonuna doğru değişik sebeplerden dolayı azalmıştır. Şartlar ise Ustina’daki imam kursuyla örtüşmektedir. Kurs 8 aylık eğitim hayatından sonra kapatılmıştır.⁴¹⁹

“Ahmed Davutoğlu” Vakfı, 2006 yılında kapatılmış, yerine yeni “Nadejda” Vakfı kurulmuştur. “Nadejda” Vakfı 2006 yılından itibaren farklı faaliyetlerde bulunmuştur. 2006 yılının sonlarına doğru Bulgaristan Başmüftülüğü ile işbirliği içerisinde önceleri 60 imama maaşlarını vermiş, devamında bu sayı artmıştır. Bunun yanında müftülere düzenlenen seminerler ve Türkiye gezileri de faaliyetleri arasında yer almaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz Ramazan ayı çerçevesinde iftar organizasyonları, kurban kesimi, erzak dağıtımı gibi faaliyetler ve sünnet merasimleri daha da ağırlık kazanmış ve artırılmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde hemen her bölgeye ulaşım sağlanmış ve sosyal yardım ağı genişlemiştir. 2010 yılında “Nadejda Vakfı” da kapatılmış ve günümüzde Türkiye’ye giden öğrencilere burs verme, öğrenci yerleştirme faaliyetlerinin yanında Başmüftülük ile işbirliği içerisinde imamlara ve müftülere organize edilen seminerlerle faaliyetleri devam etmektedir. Herhangi bir kurumsal yapıları olmamasına rağmen Hüdayi Vakfının çalışmaları verimli olup yerelde sempati ile karşılanmaktadır. Vakfın faaliyetlerine yön verenler genelde Bulgaristan’ın dini yapısını

⁴¹⁹ Yusufova, “İslamskoto Religiozno Obrazovanie v Prehoda kım Demokratsiyata”, **Godishnik VII**, s. 229-231.

bilen kimseler olup, başarı sağlanacak alanları seçmektedirler. Bazı gruplarda bunun eksikliği ciddi manada hissedilirken bu konuda Hüdayi Vakfının avantajlı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

3.1.3.3. Adıyaman Menzil Tarikatı

Menzil Tarikatı, Nakşibendiyyenin Halidiye koluna bağlı olup Türkiye’deki tarikatar arasında en fazla mensubu olanlardan biridir. Menzil tarikatı, Muhammed Raşit Erol tarafından kurulmuştur.

Muhammed Raşid Erol Siit’in Baykan ilçesine bağlı Bilvanis köyünde 1930 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Gavs ünvanıyla bilinen Şeyh Abdülhakim Hüseyini annesi ise Fatıma hanımdır. Çocukluğunda o bölgede kısa süreli farklı köylerde hayat sürmüş olan Raşid Erol 1970 yılında Adıyamanın Menzil köyüne yerleşir. Hayatında tabii tutulduğu sürgünler ve hastalık dolayısıyla bir dönem bulunduğu Afyon hariç ömrü vefatına kadar Menzil köyünde geçmiştir. Tasavvufi terbiyesi ailesinden ve babasından aldığı eğitimden gelmektedir. Raşid Erol’un kurduğu Adıyaman Menzil tarikatı, Şeyh Ahmed Haznevi – Seyyid Taha Hakkârî üzerinden Halidiliğe bağlanan bir dergâhtır.⁴²⁰

Muhammed Raşid Erol ilk dini eğitimini ailesine ait olan medresede almış, devamında Bitlis’te ve Suriye’de eğitimine devam etmiştir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra icazetle beraber, babasından Halidi tarikatının Halifeliğini de almıştır. 1972 yılında babasının vefatıyla fiilen tarikat faaliyetlerine başlamıştır. Tarikatın halka yönelik faaliyetleri tanınmış bir aileden gelmesinden dolayı hızla yaygınlık kazanmıştır. Özellikle kötü alışkanlıklara bulaşmış kesimlerin, içki, kumar ve uyuşturucu gibi konulardan kurtulmalarına vesile olmasıyla tarikat geniş bir şöhrete kavuşmaya başlamıştır. 1975 yılından sonra Menzil köyünün yoğun bir şekilde ziyaret edilmesiyle de tarikat bu ismi almıştır.⁴²¹

Menzil tarikatı ülkeye yayılma ve verimli dönemini yaşarken 12 Eylül 1980 darbersi ile ilan edilen sıkıyönetim sonucu yapılan operasyonlarla Muhammed Raşid

⁴²⁰ Salih Özcan, “Seyyid Muhammed Raşid Erol’un Hayatı ve Tasavvufi Etkisi”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 8, sayı 2, Kasım, 2016 s. 765-784.

⁴²¹ DİA, “Erol Muhammed Raşid”, *DİA*, C. XI, 1991, s. 305.

Erol tutularak sürgün edilmiştir. İlk olarak Çanakkale'nin Gökçeada'sına sürgün edilen Raşid Erol adada bir süre kaldıktan sonra girişimler neticesinde önce Çanakkale'ye oradan da Ankara'ya nakledilmiştir. 1986 yılına kadar süren sürgün neticesinde tekrar Menzil'e dönmüştür. Yaşanılan bu sıkıntılar neticesinde kendisinde hastalık belirmiştir.⁴²²

Sürgün döneminde zuhur eden hastalıklar sebebiyle ve cemaatin faaliyetleri Anadolu bölgesinde yoğunlaşmasını da öngörerek, tarikat Afyon'da, kaplıcaların bulunması vesilesiyle hem tedavi olmak hem müridlerine daha kolay ulaşabilmek amacıyla bir yerleşim yeri kurmuştur. Muhammed Raşid Erol her yıl tedavi amaçlı gittiği Afyon'da rahatsızlanmış ve 1993 yılında vefat etmiştir. Cenazesi defni için Menzil'e nakledilmiştir.⁴²³

Şeyh Raşid Erol'un vefatından sonra Cemaatin liderliğini kardeşi Abdülbaki Erol üstlenmiştir. Tarikat daha çok, Şeyhten irşad yetkisini almış Halifeler yardımıyla yurdun dört bir yanına yayılmış ve faaliyetlerini İstanbul, Ankara gibi şehirler başta olmak üzere ülkenin her tarafına ulaştırma imkânı bulmuştur. Menzil tarikatı genel olarak alt ve orta gelir grubundaki bireylerden oluşmaktadır. Üniversite okuyan müridlerin sayısı oldukça azdır. İslami ilimler tahsil eden grup tarikat üyeleri arasında yine az olduğu bilinmektedir. Yüksek tahsilli müridlerin çoğunluğunu tıpçılar oluşturmaktadır.⁴²⁴

Benzer tasavvuf gruplarında olduğu gibi Menzil tarikatı da sohbet geleneğine önem vermektedir, ancak bunun yanında irşadın gerçekleşmesinde manevi bir güce inanmaları daha güçlüdür. Yaygın olan inanışa göre Şeyhin nazarıyla ahlaki sorunlar ve hastalıklar giderilmektedir. Bu güce sahip olduğu yayılınca ülkenin değişik bölgelerinden Menzil'e gelenlerin sayısı artmıştır. Türkiye'de yaşanan 1980 darbesi sonucunda tarikat zor bir dönem yaşarken özellikle ülkücü hareketten Menzil tarikatına

⁴²² Özcan, **a.g.m.**, s. 765-784.

⁴²³ DİA, "Erol Muhammed Raşid", **DİA**, s. 305.

⁴²⁴ Niyazi Usta, "Menzil Nakşiliği", **Demokrasi Platformu**, sy. 6, 2006, s. 24-25.

katılanların sayısı artmıştır. Bu sürecin Ülkücü hareket üzerinde milliyetçilikten ümetçiliğe bir geçiş olarak yansıdığı görülmektedir. Bu konuda o dönemler Ülkücü hareketin lideri olan rahmetli Muhsin Yazıcıoğlu'nun duruşu örnek gösterilebilir.⁴²⁵

Bazı tarikatlardan farklı olarak kız çocukların ve hanımların eğitime önem verir. Bu doğrultuda, tarikatta kadınların dini önderliğini de şeyhin hanımı yapmaktadır. Ülke içinde tarikat büyüdükçe diğer cemaatlerde gözlenen durumlar Menzil tarikatında da görülmüştür. Üniversite öğrenci evleri Semerkand ismiyle okullar, yayın evleri gibi faaliyetleri genişlemiştir.

Bununla da yetinmeyerek Avrupa'da yaşayan Türkler arasında yaygınlaşarak oralarda da benzer faaliyetler yürütmektedir.

3.1.3.3.1. Adıyaman Menzil Tarikatı'nın Bulgaristan Faaliyetleri

Adıyaman Menzil Tarikatı'nın Bulgaristan faaliyetleri sınırlı bölgeleri kapsamaktadır. Öncelikle Avrupa'daki faaliyetleri kapsamında Bulgaristan'dan Batı Avrupa'ya çalışmaya gidenleri etkilemişler ve onların vasıtasıyla akrabalarına ve etraflarına nüfuz etmeye çalışmışlardır.

Bu bağlamda cemaatin çalışmalarından etkilenen üç bölgeden bahsetmek mümkündür. Bunlar Filibe, Pazarcık ve Kırcaali illeridir. Ayrıca bunun dışında bireysel olarak tarikata bağlı olan şahıslar da mevcuttur.

Filibe'de Romenlerin yaşadığı mahallede kendilerine taraftar grubu oluşturmuşlar ve toplanabilmeleri için bir mescitleri bulunmaktadır. Faaliyet kapsamında kimseye zararları olmadığı gibi hiçbir şekilde usulsüz bir biçimde gündeme gelmemişlerdir. Filibe'deki mescitlerini ziyaretim esnasında kendileriyle sohbet etme imkânı buldum. Geleneksel bir tarikata bağlı olmayı benimsemiş ve hallerinden de memnun oldukları gözlemlenmiştir. Taraftarlarının Romenler olması nedeniyle diğer şehirlerde yaşayan akrabalarını da etkilemişler ama Filibe gibi bir yapıya dönüşmemişlerdir. Ba-

⁴²⁵ Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, s. 126.

zen ziyaret amaçlı grup halinde diğer şehirlere gittikleri görülmüştür. Hatta bu çerçevede dışardan gelen misafirlerinin de yoğunlukta olduğu belirtilmelidir. Özellikle Avrupa'nın diğer ülkelerinde var olan tarikat mensupları sıklıkla kendilerini ziyaret etmektedir.

Pazarcık'teki mensupları yine Romenlerden oluşmaktadır, Filibe'deki yapıya benzer bir içeriktedir ve tarikatlarına bağlıdırlar. Ancak bu anlamdaki çalışmalarının merkezi Filibe'dir.

Kırcaali Bölgesinde ise 2008 yılında Avrupa temsilcilerinin girişimi ile faaliyet göstermek için, bölgede bulunan ve tarihi geçmişi olan Tosçalı Medresesini ve camisini onarmak istemişlerdir. O bölgeyi seçmeleri tesadüfi olmayıp, o köylerden kendi tarikatlarına mensup kişilerin bulunmasından kaynaklıdır. Başmüftülük ve Bölge Müftülüğü ile sözlü anlaşmaya vararak Tosçalı Medresesi ve camisini onarmışlardır. Ancak onarım sürecinde takındıkları tavır ve tutumdan kaynaklı özellikle de faaliyetlerinin sıkıntı boyutuna ulaşma endişesiyle Başmüftülük varılan sözlü anlaşmayı yazılı olarak resmiyete dökmemiş ve düşündükleri medrese faaliyetini gerçekleştirememişlerdir. Amaçları Tosçalı Medresesini yeni ismiyle "Buhara Medresesi" olarak tesis etmek olmuştur. Bu projenin gerçekleşmemesinin nedenleri arasında tarikat mensuplarının birkaç noktada yerel cemaat tarafından yadırganması da yer alır. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu süreçte kurumsal bir yapıya dönüşmek için teşebbüste bulunmuşlar ve Kırcaali bölgesinde bir dernek kurmuşlardır. Derneğin ismi "Buhara" olup mahkemece resmiyet kazanmıştır. Tosçalı Medresesinin tamiri sürdüğü süreçte diğer şehirlere özellikle Filibe ve Pazarcık'ten gelen taraftarları yerel cemaatin dikkatini çekmiştir. Tosçalı ve etraf köyleri tamamen Türklerin yaşadığı yerleşim yerleridir, Filibe ve Pazarcık'ten gelenler ise Romen asıllı Müslümanlardır. Türklerin Romenlere karşı önyargılı yaklaşımı ve gelenlerin kılık, kıyafetleri yerel toplumda kendileri hakkında olumlu intiba bırakmamıştır. Bunun devamında işlerini takip eden kişiler yerel cemaat ve Bölge Müftülüğü ile istişare etmeden kendi inisiyatifleriyle o güne kadar Tosçalı Medresesi olarak bilinen yere "Buhara Medresesi" diye tabela asmışlardır. Adıyaman Menzil tarikatının ismini bile bilmeyen yerel cemaat olanları yadırgamış ve Türkiye medyasında benzer gruplarla ilgili yapılan genel olumsuz yayınların da etkisi ile endişeye kapılmışlardır. Kırcaali bölgesi yıllar içerisinde Türkiye'ye yoğun göç

vermiştir. Göç edenlerin büyük çoğunluğu cemaat ve tarikatlardan genel itibarıyla uzak durmakta ve hatta çalışmalarını yadırgamaktadır. Bu vesileyle Bulgaristan’da var olan akrabalarına da benzer yapılar hakkında olumsuz söylemlerde bulunmakta ve uzak durmalarını tavsiye etmektedirler. Bu gelişmeler doğrultusunda haklarında şikâyetler artmış ve nihayetinde tamir onarım faaliyetleri bitince çalışmalarına son verilmiştir.

Günümüzde Filibe’de hala tarikat grupları bulunmakta ve mescitleri faaliyet göstermektedir. Kırcaali’de az sayıda taraftarları olup etkin bir yapıya sahip değildirler. Bu gibi çalışmaların yanında özellikle Türkiye’de yaşayan Bulgaristan göçmenlerinden ve Avrupa ülkelerine çalışma amaçlı giden Bulgaristanlı gençlerden belli sayıda kendilerine sempati duyan ve mürid olanlar mevcuttur.

Adıyaman menzil tarikatının Bulgaristan’daki faaliyetlerini, bu tarikata mensup Avrupa’da aktif faaliyete bulunan kişiler yürütmüştür. Bu şahısların anlattıkları doğrultusunda Bulgaristan’a girişleriyle siyasi kanadı ve dini idareyi bu işe dahil etmeye çalışmıştır. Hatta kendisinin ifadelerine göre Bulgaristan’da Türkleri temsilen var olan HÖH hareketinin yöneticileri ile irtibata geçerek Bulgaristan’a tarikatın Avrupa modelini uygulamayı düşündüklerini belirtmişler ve onay almışlardır. Kendi anlatımlarıyla Milli Eğitim Bakanlığını dahi bu konuda ikna etme güçleri bulunmaktadır. Örnek olarak Fransa’da merkezlerinin olduğu ve resmi üniversitelerinin bulunduğu bahsetmişlerdir. Bu görüşmelerin aralarında nasıl gerçekleştiği noktasında bilgimiz yoktur, ancak bizzat kendi anlatımlarına şahitliğimiz vardır. Bulgaristan Başmüftülüğü’nü ve bazı Bölge Müftülüklerini de bu sürece katmak için uğraş vermişlerdir. Ancak gelişen olaylar neticesinde bir sonuç elde edememişler ve genel itibarıyla çalışmaları kendi grupları arasında sürmektedir.

3.1.3.4. Alevilik – Bektaşilik

Anadolu’daki Alevi toplulukları ile ilgili olarak tarih boyunca birbirinden farklı, fakat birbiriyle ilintili anlamlar ifade eden, Kızılbaşlık, Rafizilik, Tahtacılar ve Bektaşilik gibi çeşitli kavramları kullanılmıştır. Bu kavramların bir kısmı bizzat Alevi topluluklarının kendileri tarafından, bir kısmı ise değişik mülahazalardan hareketle muhalifleri tarafından kullanılmıştır. Bunlardan bir kısmı Balkanlarda da bazı gruplar

tarafından temsil edilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla bu kavramları kısaca tanımlamak istiyoruz.

Lügat yazarları Alevî kelimesinin “Ali'ye mensup” anlamına geldiğini ve kelimenin çoğul şeklinin Aleviyye ve Aleviyyûn olduğunu bildirmişlerdir.⁴²⁶ Alevî terimi İslâm kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler manasında, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadi anlamda kullanılmıştır. Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevî denilmiştir.⁴²⁷

Konuyla ilgilenen bilginler Alevî kavramının Hz. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli dinî ve siyasî gruplar için kullanılan bir terim olduğu konusunda görüş birliği halindedirler.⁴²⁸

Araştırmacıların verdiği bilgilere göre Emevîlerin son dönemlerinden itibaren Hz. Ali'nin soyundan gelenler, özellikle Hasan ve Hüseyin'in neslinden olanlar için şerif, seyyid, emîr gibi lakapların yanında, Alevî nisbesi de kullanılmaya başlanmış ve bu durum daha sonraki devirlerde de devam etmiştir. Günümüzde de aynı nesle bağlı olanlar veya bu iddiada bulunanlar aynı nisbeyi kullanmaktadır. Emevî ve Abbasî devirlerinde iktidara karşı Hz. Ali soyuna mensup çevrelerde beliren hareketlerde Alevî nisbesi kendini göstermiştir. Ancak kaynaklarda yer alan bilgilere göre bazen de Hz. Ali soyu ile hiçbir bağı bulunmayan çevrelerin, sadece hareketlerine nüfuz ve yaygınlık kazandırmak amacıyla kendilerini Alevîliğe nisbet etmişlerdir. Nitekim 255 (869) yılında Basra'da ortaya çıkan Zenc İhtilâli buna bir örnek teşkil eder.⁴²⁹

⁴²⁶ Mesela bk. Kadı Abdulcebbâr b. Ahmed, **Tesbitü Delaili'n-Nübüvve**, thk., Abdülkerim Osman, Beyrut, Darü'l-Arab, 1966, II, 377-380; Fırlalı, **Şiiliğin Doğusu ve Gelişmesi**, Şiilik Sempozyumu, İstanbul 1993, s. 35-36; M. Emin Üner, “Alevilik, XVI. Yüzyıla Kadar Tarihi Gelişimi ve Yavuz Devri Osmanlı İran İlişkilerindeki Rolü”, **Köprü**, İstanbul, Bahar sy. 98, s. 72; Esat Korkmaz, **Alevilik ve Bektâşilik Sözlüğü**, Anahtar Kitaplar yay., İstanbul 2005, s. 64; Abdulkadir Sezgin, “Türkiye Aleviliği, Alevilerde Liderlik ve Kavram Sorunu”, **2023 Dergisi**, Ankara Aralık 2004, sayı 44, s.40; Ahmet Yaşar Ocak, “Alevi”, **DİA**, C. II, 1989, 368-369; İlyas Üzümlü, “Kızılbaz”, **DİA**, C. XXV, 2002, s. 546-557; Martin Van Bruinesen, **Kürtlük, Türklük, Alevilik**, (Çev. Hakan Yurdakul), İstanbul, İletişim Yay., 2000, s. 117.

⁴²⁷ Fırlalı, a.g.m., **Şiilik Sempozyumu**, s. 35-36; Üner, Emin, a.g.m., **Köprü**, s. 72; Korkmaz, Esat, a.g.e., s. 64; Abdulkadir Sezgin, a.g.m., s. 40; Ocak, Ahmet Yaşar, a.g.m.d., **DİA**, s. 368-369; Üzümlü, a.g.m.d., **DİA**, s. 546-557; Martin Van Bruinesen, a.g.e., s. 117.

⁴²⁸ Üner, a.g.m., **Köprü**, s. 72; Korkmaz, a.g.e., s. 64; Sezgin, “Türkiye Aleviliği, Alevilerde Liderlik ve Kavram Sorunu”, **2023 Dergisi**, Ankara, Aralık, 2004, sayı 44, s.40; Ocak, a.g.m.d., **DİA**, s. 368-369; Üzümlü, a.g.m.d., **DİA**, s. 546-557.

⁴²⁹ Sezgin, “Türkiye Aleviliği, Alevilerde Liderlik ve Kavram Sorunu”, **2023 Dergisi**, Ankara, Aralık, 2004, sayı 44, s.40; Ocak, a.g.m.d., **DİA**, s. 368-369; Üzümlü, a.g.m.d., **DİA**, s. 546-557.

Araştırmacılar, İslâm siyâsi tarihinde bu terimin ilk defa hilâfetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başladığını kabul etmektedirler. Buna göre Hz. Peygamber'in vefatını müteakip ortaya çıkan ve üçüncü halifenin öldürülmesinden sonra da şiddetlenen hilâfet münakaşalarında Ali tarafını tutanlara el-Aleviyye veya şîatü Ali, bunların karşısındaki gruplara da el-Ömeriyye, el-Osmâniyye denilmiştir. Yine bilginler bu anlamıyla Alevî teriminin Hz. Ali taraftarlarından oluşan siyâsi topluluğu ifade ettiği konusunda ittifak halindedir.⁴³⁰

İslam mezhepleri tarihi açısından Alevî teriminin asıl anlamını kazandığı ve yaygın olarak kullanıldığı saha, Hz. Ali hakkında beslenen inançlara dairdir. Buna göre konuyla ilgilenen bilim adamları Şîîler ve Şîa içinde yer aldıkları kabul edilen bazı mezheplerin Alevî nisbesini aldığını ifade ederler. Bu yüzden Zeydiyye, İsnâaşeriyye gibi mutedil Şîîler yanında Beyânîyye, İsmâîliyye ve Bâtîniyye mensupları Alevî diye bilinirler. Ancak günümüzde asıl Alevîler olarak tanınan iki itikadî grup bulunduğu belirtilmelidir. Bunlardan biri, bugün adı basın ve yayından sıkça duyulan ve genellikle Lübnan, Suriye, Hatay yörelerinde varlığını sürdüren Nusayrîlik, diğeri ise XIII. yüzyılda Anadolu'daki etnik ve sosyal dinî kaynaşmaların (senkretik) bir sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. yüzyılda Safevîler'in propagandası ile gelişen Kızılbaşlıktır. Bu mezhebe bağlı olanlar Osmanlı arşiv belgeleri ve vekâyi'nâmelerinde Kızılbaş veya Râfizîler diye geçmesine rağmen bunlar kendilerine özellikle 19. Asrın sonlarından itibaren Alevî nisbesini vermişlerdir.⁴³¹

Türkmenler, İslâm'a girmeden önce sahip oldukları, Gök Tanrı inancı, atalar kültü ve bazı tabiat kültlerinin oluşturduğu bir inanç yapısına sahiptirler. Bununla birlikte göçebe hayatı sürmelerinden kaynaklı bulundukları farklı coğrafyalar sebebiyle Budizm ve Zerdüştlük kültüründen etkilenmişlerdir. İslâm'ı din olarak kabul etmeleriyle birlikte, şehirlerde yerleşik hayata geçenler İslam dinini kaynaklarından öğrenmek için gayret etmişler ve bulundukları ortamlara ayak uydurmaya çalışmışlardır. Göçebe hayat düzenlerini sürdürenler ise, dini daha çok tarikat boyutu ile ele almışlar ve karşılaştıkları dervişlerden öğrendiklerini önceden sahip oldukları inanç ve kültürle

⁴³⁰ Kadı Abdülcebbar b. Ahmed, *Tesbitü Delaili'n-Nübüvve*, II, 377-380.

⁴³¹ Mustafa Ekinci, *Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2002, s. 206; Hasan Basri Erk, *Tarih Boyunca Alevilik*, İstanbul 1954, s. 36-38.

bağdaştırmaya çalışmışlardır. Ve bu bağlamda bir inanca sahip oldukları görülmektedir.⁴³²

Aleviliğin bir diğer önemli kolu şüphesiz Bektaşiliktir. Adından da anlaşılacağı üzere Hacı Bektaş-ı Veli'ye atfedilen bu tarikatın kuruluşu XIII. Yüzyılda başlamış ve geçirdiği kuruluş evreleri ile XVI. Yüzyılda teşekkülü tamamlanmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli, XIII. Asırda Horasan'dan, çok net olmamakla birlikte büyük bir ihtimalle Haydari Şeyhi olarak Anadolu'ya gelmiş ve Baba İlyas Horasani'ye intisap etmiş ve Babailik hareketinin, o günlerde Vefai tarikatının halifesi olmuştur. Ancak Baba İlyas Horasani'nin Babailik isyanını başlatmasıyla, bilinmeyen sebeplerle Hacı Bektaş-ı Veli bu isyana iştirak etmemiştir. Kendisinin XIV. Asırda Yeniçeri ocağının kuruluşunda etkili olduğu bilinmektedir. Etrafına topladığı Rum Abdallar vasıtasıyla görüşleri yayılmış, vefatından sonra XIV. yüzyılda gelişerek sürmüştür. Bektaşiliğin oluşmasında Kalenderilik ve Haydarilik tarikatlarının büyük tesiri görülmektedir. Bektaşilerin ikinci evre olarak ve bizzat Bektaşikik tarikatının kuruluşu kabul edilen dönem XVI. yüzyılda Balım Sultan'la olmuştur. Bektaşilik, Balım Sultan öncesi ve sonrası şeklinde iki dönem olarak ele alınmaktadır. Bektaşilik, Osmanlı'nın son dönemine kadar Sarayla devamlı iyi münasebet ve sıkı ilişki içerisinde bulunmuştur. Ayrıca Yeniçeri ocağında devamlı tarikatı temsilen bir Baba bulunmaktadır. Bu da ocakla tarikatın arasındaki sağlam bağı göstermektedir.⁴³³ Rum Abdallar sayesinde başlayan yayılma fetihlerle Anadolu ve Rumeli'nin her tarafına yayılmıştır. Günümüzde Aleviliğin en önemli kollarından olan Bektaşilik Balkanların neredeyse tamamında mevcuttur.

3.1.3.4.1. Bulgaristan'da Alevilik – Bektaşilik

Bulgaristan'daki Alevilerin tarihi, Türklerin İslamlaşma süreci, Aleviliğin ortaya çıkıp gelişmesi, bunun Balkanlar'a intikali ve Bulgaristan'ın genel tarihi ile ilgili kurmadan yapılamaz. Araştırmacıların genel kanaatine göre Türkler X. Yüzyıldan itibaren kitleler halinde Müslümanlığı kabul etmeye başlamış olmakla birlikte, söz konusu İslamlaşma belli bir sürece yayılmış Türklerden yerleşik hayat sürenler İslam'ın temel inanç ve ibadet esaslarını büyük ölçüde öğrenme imkânı bularak Sünni kitleleri

⁴³² Öz, *Anahatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi*, s. 455.

⁴³³ Ocak, "Bektaşilik", *DİA*, s. 373-379; Ayrıca Bkz. Ocak, "Hacı Bektaş-ı Veli", *DİA*, s. 555-558.

oluşturmuşlardır. Başlangıçta Emevilerin Arap milliyetçiliği ve kaba davranmaları sonucunda Arapların dışındaki milletler özellikle de Türkler, İslam dinini kabul etme hususunda isteksiz davranarak onlardan uzak durmuşlardır. Ancak Abbasilerin yönetimi ele geçirmesiyle ve yeni yönetimin Türk boylarını muhatab olarak elçiler göndermesi durumu değiştirmiştir. Abbasilerin Türklere sıcak ilgi ve alaka göstermesi onları İslam'a ısındırmaya yetmiştir.⁴³⁴

Talas savaşında (751) Müslümanlarla Çinliler arasındaki savaşta Türkler, ilk defa Müslümanlar tarafında yer almışlar ve Emeviler döneminden kalan kötü ilişkilerin yerini dostluk almıştır. İslam'ı kabul, başlangıçta birey veya küçük kitleler halinde başlamış, ancak çok geçmeden yaygınlaşmaya başlamıştır. Nihayet ilk olarak idil Volga Bulgarları Hanlığı İslam'ı kabul etmiştir. Kabul tarihleri rivayete göre 922 yılında olmuştur. İslam'ı ikinci olarak kabul eden Türk devleti ise Karahanlılar olmuştur. Tarih konusunda farklı rivayetler olsa da muhtemel tarih 944 olarak geçmiştir. Karahanlılardan sonra zikredilmesi gereken üçüncü büyük Türk devleti ise Gaznelilerdir.⁴³⁵

Göçebe yahut yarı göçebe hayatı yaşayan Türkler ise bu yeni dini, asli hüviyetine yakın şekilde öğrenme ve uygulama imkânından yoksun kalmışlardır. Ancak İslam dinine dair yeni öğrendiklerini, eski inanç ve gelenekleriyle kaynaştırmaya çalışıp, ana kitleden başka bir ifade ile Sünnilerden farklı gruplar oluşturmuşlardır. Maverâ-ünnehir, Harezm, Horasan ve Azerbaycan bölgelerinde Kalenderi, Hayderi ve Yesevi adlarıyla anılan ikinci gruptaki zümreler, Sünni kitlelerle birlikte 11. ve 13. Yüzyıllarda Anadolu'ya göç edip, kendilerine uygun bölgelerde yaşamaya başlamışlardır. Söz konusu zümreler, başka bir ifadeyle kitabi İslami anlayıştan uzak olan Türkmenler, muhtelif sosyal ve iktisadi sebeplerle II. Gıyasedin Keyhüsrev zamanında Baba İlyas liderliğinde Selçuklu merkezi idaresine karşı kıyam hareketine girişmişlerdir (1240).⁴³⁶

⁴³⁴ Fırlalı, **Türkiye'de Alevilik-Bektâsilik**, İstanbul 1990, s. 74-75; Erol Güngör, **Tarihte Türkler**, İstanbul 1992, s. 64 vd.; Kutlu, **Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, Ankara, 2000, s. 150; Adil Seyman, "Balkanlar'da Alevilik Bektaşılık", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 8.

⁴³⁵ İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Beyrut, 1965, V, 449-450; Güngör, **Tarihte Türkler**, s. 64-66.

⁴³⁶ Seyman, "Balkanlar'da Alevilik-Bektaşılık", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 9.

Tarihe ‘Babailik hareketi’ adıyla geçen bu isyan başarıya ulaşmamışsa da kaçıp kurtulabilen taraftarları dayanışmaya sokmuştur. Devam eden dönemlerde gelişen bir dizi siyasi ve sosyal olaylarla kitle, Kızılbaşlar ve Bektaşiler diye ikiye ayrılıp başka birtakım etkileşimler içine girerek varlığını sürdürmüştür.⁴³⁷

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus vardır: O dönemdeki ismiyle Babailer yahut daha sonra başkalarının kendilerine verdiği isimle Rafiziler ikiye ayrıldıktan sonra kendilerinin benimsediği adlandırma ile Kızılbaşlar ve Bektaşiler, bugünkü Bulgaristan’a ilk defa ne zaman gelmiş ve hangi bölgelere yerleşmişlerdir? Bu hususta ancak sınırlı şeyler söyleme imkânı vardır. Öncelikle belirtilmelidir ki Babailer isyanına tahsis edilmiş çalışmalarda kıyımdan kaçıp kurtulandan bazı oymakların Balkanlar’a geçtiğine dair kayıtlardan söz edilmemekle birlikte bugün Kuzeydoğu, Güney ve Güneydoğu Bulgaristan’da yaşayan Alevilerin yarısından fazlası kendilerini Alevi üst kimliği içinde ‘Babai’ diye anmaktadırlar. Bunların sosyal yapı bakımından Babai ayaklanmasına katılanlarla aynı olduklarında hiçbir şüphe yoktur. Bunların hiç değilse bir bölümünün bu isyan sonrası gelmiş olabileceklerini kabul etmek gerekir. İster bu olayla ilgili olsun ister sebebi bilinmezliğini korusun, kaynaklarda Osmanlıların henüz Rumeli’ye geçmeden önce oralara Selçuklular zamanında giden Müslüman Türklerin bulunduğu açık olarak belirtilmektedir. Buna göre 622/1263 tarihinde ‘kendi namını haiz olan ailenin kurucusu Michael Palaeologus, Selçuklular sarayında bir ilticagah bulduktan ve Konstantiniye’ye dönüşünde Bizans tahtının meşru varisi J. Laskeris’in gözlerini oyduktan sonra on bin veya on iki bin dolayında Türkmen’den meydana gelen bir muhacir fırkası Sarı Saltık Dede’nin maiyetiyle Karadeniz’in batı sahilinde Dobruca bölgesine yerleşmişlerdir.⁴³⁸

Hacı Bektaş Veli’nin çağdaş ve taraftarlarından biri olduğu muhakkak olan Sarı Saltık’ın ve beraberinde getirdiği Türkmenlerin Babai, bugünkü ifadeyle Alevi

⁴³⁷ Fuat Köprülü, **Anadolu’da İslamiyet**, İstanbul, 1996, s. 86-87; Ocak, **Babailer İsyanı**, s. 117-135; İrene Melikoff, “Uyur İdik Uyardılar”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, Türkçesi: Turan Alptekin, İstanbul, Cem/Kültür Yayınevi, 1993, s. 208.

⁴³⁸ Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, (haz. Mümin Çelik), İstanbul, 1995, C. II, s. 447-452; İncalcık, **Türkler ve Balkanlar**, s. 9; Popovic, **Balkanlarda İslâm**, (trc. Komisyon), İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 10; M. Türker Acaroğlu, **Deliorman Türkleri Üzerine Bir İnceleme, Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 98 vd.

oldukları ve bugün Kuzeydoğu Bulgaristan’da bulunan Alevilerin (buna ayrıca Romanya’da Babadağ çevresi Alevilerini de eklemek gerekir) nüvelerini teşkil ettikleri kuvvetle muhtemel görünmektedir.⁴³⁹ Bulgaristan’ın kuzeydoğu mıntıkasıyla ilgili yer alan söylemler ve bilgiler çerçevesinde bölge Alevilerinin Horasan bölgesi halklarından oldukları ve XIII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Sarı Saltık Dede ile buralara geldiklerine inanılmaktadır.⁴⁴⁰ Bizans topraklarına giriş yaptıktan sonra idarecilerle görüşüp, göçebe hayatı yaşayan Türkler için en uygun mıntika Dobruca bölgesine yerleştikleri bilinmektedir. Sarı Saltuk önderliğinde mevcut Hristiyan toplulukların arasına yerleşen Türkler, onlarla geçinme konusunda bir sıkıntı yaşamamışlardır. Mevcut Hristiyanların merkez yönetimle çok iyi ilişki içerisinde olmamaları ve göç eden Türklerin de Sünnilikten ziyade kendi inançları ile birleştirdikleri bir yapıya sahip olmaları nedeniyle varlıklarını devam ettirmek zor olmamıştır. Türkmenlerin sunduğu İslam anlayışı bölge ahalisi tarafından benimsenmiş ve bu gelişme Şeyhülislam’a ulaşınca kendisi hakkında Hristiyan din adamı yorumu yapmıştır. Bu yaklaşımdan da anlaşılacağı üzere sunulan İslam anlayışı Sünnilikten farklı olmasıdır. Sarı Saltuk bölgedeki Hristiyan ve Müslümanlar tarafından önder olarak benimsenmiş bir şahsiyettir. Bulgaristan’da Aleviliğin iki önemli kolundan bahsetmek mümkündür. Biri Sarı Saltuk’la başlayan ve gelişen ve Kuzeydoğu Bulgaristan’ı özellikle Dobruca ve Deliorman bölgelerini kapsayan Babailik hareketidir. Diğeri ise Osmanlı dönemi ile başlayan ve Dimetoka (Yunanistan) merkezli olup Güney Bulgaristan bölgesine yayılan Bektaşilik-tir.⁴⁴¹

Bugünkü Bulgaristan’ı oluşturan topraklarına ilk Osmanlı fütuhâtı I. Murat zamanında başlamıştır. Padişah tarafından görevlendirilen Lala Şahin 1363’de Filibe ve Zağra’yı ele geçirmiş, 1372’de Sofya hariç mücavir havalı fethedilmiş, 1385’te de Sofya uzun mukavemetten sonra teslim olmuştur. Nihayet 1392’de Yıldırım Bayezid Bulgaristan’ı tamamen fethetmek üzere büyük oğlu Süleyman Çelebi komutasında bir ordu sevk etmiş, ordu başkent Tırnova’yı muhasara edip aldıktan sonra Patrik’i de esir

⁴³⁹ İlyas Üzümlü, **Günümüz Bulgaristan Aleviliği**, İstanbul, 2005, s. 26.

⁴⁴⁰ Lyubomir Mikov, **Bulgaristan’da Alevi-Bektaşî Kültürü**, İstanbul 2008, s. 106 vd.; B. Alexiev, “Kız Ana Sultan i Problemit Za Jenskoto Naçalo v İslamskiya Mistitsizim”, **Bilgarski Folklor**, 2003, sy. 2-3, s. 104-117.

⁴⁴¹ Selcen Özyurt Ulutaş, “Mühimme Kayıtlarına Göre Bulgaristan’da Gayr-i Sünni Hareketler (XV-XVI. Yüzyıl)”, **Adam Akademi**, 8/2 2018:213-230

ederek bütün Bulgaristan'ı Osmanlı topraklarına katmıştır (1393). Bu çerçevede fet-
hedilen bölgelerin Türkleşmesi amacıyla Anadolu'dan Balkanlara iskân politikası yü-
rürlüğe koyulmuştur. Hiç şüphe yok ki bunlar içerisinde bugünkü Alevî-Bektaşîlerin
ataları ve muhtelif aşiretler de vardı.⁴⁴²

Fetihten itibaren beş asır gibi uzun bir dönem Osmanlı idaresinde kalan Bulga-
ristan'da asıl köklü iskân faaliyetleri XV. ve XVI. Yüzyıllarda gerçekleştirilmiştir.
Bulgaristan Alevî-Bektaşîlerinin büyük bir kısmı da bu faaliyetler sırasında bölgeye
yerleşmişlerdir. Yapılan çalışmalarda, işaret edilen yüzyıllarda Naldöken, Ofcabolu,
Vize ve Kocacık gibi muhtelif Türkmen taifelerinin başta Deliorman bölgesi olmak
üzere öteki Balkan muhitleriyle birlikte Bulgaristan'da iskâna tabi tutuldukları belir-
tilmektedir.⁴⁴³

Kaynaklar XVI. yüzyılın hemen başında Deliorman bölgesinde büyük deği-
şimlerin yaşandığını ve buranın bir Müslüman-Türk bölgesi haline geldiğini bildir-
mektedir. Köylere yerleştirilen Türklerin çoğunun gönüllü olarak küçük Yörük cema-
atleri ve aile grupları halinde geldikleri düşünülmektedir. Bunların büyük kısmı, muh-
temelen Yavuz Sultan Selim'in Alevî temayüllü gruplar üzerindeki baskısından ve Ka-
lenderoğlu isyanının (1527) bastırılmasından sonra gelen göçmenlerdir. Göç edenlerin
Bektaşî/Alevî yapısı Abdallar, Işıklar, Sofular vb. köy isimlerinden de anlaşılmakta-
dır.⁴⁴⁴ Öte yandan söz konusu oymakların mezhebi kimliklerine ait yeterli bilğimiz
olmamakla birlikte, en azından bunlara bağlı bazı aşiretlerin bugünkü Alevîlerin ataları
olduklarını ifade etmek gerekir. Zira bu oymaklarda kullanılan Mansurlu, Bektaşlı,
Sofular, Işıklar, Karalar, Abdallar gibi Kızılbaş veya Alevî-Bektaşî oldukları kesin
olan köy isimleri bunu teyit etmektedir.⁴⁴⁵

⁴⁴² Mehmet İbşirli, **Klasik dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı, Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul, Feza Gazetecilik, 1999, C. I, s. 225.

⁴⁴³ Mesela bk. Sema Altunan, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Grubu", Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1999, s. 40,55.

⁴⁴⁴ Daha geniş bilgi için bk. Hasan Kaya, **Alevilik-Kızılbaşlık**, Senfoni Yayınları, İstanbul 2003, s. 53; Üner, "Alevilik, XVI. Yüzyıla Kadar Tarihi Gelişimi ve Yavuz Devri Osmanlı İran İlişkile-
rindeki Rolü", **Köprü Dergisi**, İstanbul, Bahar 98; Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik**, I, Ankara, 1985, s. 123.

⁴⁴⁵ Üzümlü, **Günümüz Bulgaristan Aleviliği**, s. 27.

Bulgar Tarihçilere göre Alevilerin Balkanlar coğrafyasına gelmeleri veya gönderilmeleri Osmanlı'nın Anadolu coğrafyasında sorun yaşamasıyla ilgilidir. Onlara göre Alevi topluluğu isyankâr tavırları ve hür yaşamı sevmeleri ve orta Asya Türkmen boylarından olduklarını iddia etmeleri buna sebep olmuştur. Bu durum Bulgar tarihçilerinin ilgisini çekmiş ve konuyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden kayda değer olan birkaç tanesini zikretmek konunun anlaşılmasını kolaylaştıracak kanaatindeyim. Nitekim söz konusu Bulgar tarihçilerin görüşleri Alvanlar, Veretler ve Küçükler'de yaşayan Aleviler tarafından da benimsenmektedir.⁴⁴⁶

Bu doğrultuda Yablanovo (Alvanlar) köyünün kuruluşu ile ilgili söylenenlere yer vermek yerinde olacaktır. Nitekim Alvanlar Bulgaristan'da bulunan tamamen Alevilerden oluşan en büyük Alevi köyüdür. Bu konuda birkaç görüş olmakla beraber birbirlerinden çok uzak değildir. Bir tanesi Beş Türk ailesi tarafından kurulduğu ve bunun XV. Asrın başlarında gerçekleştiğidir. Diğer bir görüş de günümüzde elde bulunan kayıtlarda belge olarak henüz XVI. asırdan daha önceki dönemle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bu da bize "Alvanlar Köyü'nün XV. asırdan önce Niğbolu (Nikopol) sancağına değil, muhtemelen Silistre sancağına bağlı olduğunu düşündürmektedir. Nitekim bu nedenle Niğbolu sancağıyla ilgili bilgi eski kayıtlarda yer almamaktadır. Ancak yapılan araştırmaların şu aşamada tarih kaynaklarında Alvanlar Köyü Niğbolu sancağı askeri-idari haritasında Elvan-oğlu köy olarak 1530 senesinden itibaren yer aldığına hatırlatılması gerekmektedir.⁴⁴⁷

Başta Bulgarlar olmak üzere birçok araştırmacı özellikle baskı dönemlerinde Alevi olarak tanımlanan, heterodoks İslam kültürünün Bulgaristan topraklarındaki temsilcileri hakkında araştırmalar yapmıştır. Özellikle tarih ve etnoloji bilimi, bu topluluğun etnik kökeniyle ilgili sorunla karşı karşıya kalır. Gerek ülke içinden gerekse dışından konuya ilgi duyan araştırmacılar birbirinden farklı görüşleri savunabilmişler,

⁴⁴⁶ Mikov, *İzkustvo na Heterodoksnite Myusyulmani v Bulgaria (16-20 vek). Bektashi i Kızıl-bashi*, BAN, Sofya 2005, s. 22; R. Stoykov, *Selishta i Demografski Oblik na Severoiztochna Bulgaria i Yujna Dobruca prez Vtorata Polovina na 16 vek*, s. 35; V *İzvestiya na Varnens-koto Arheologichsko Drujestvo*, N-151, Varna 1964, s. 100; Str. Dimitrov, N. Jechev, V. Tonev, *İstoriya na Dobruca*, t. 3, Sofya 1988, s. 36.

⁴⁴⁷ Hristo Nikov, *Shtrihi kim İstoriyata na s. Yablanovo*, izd. Abagra 2010, s. 39.

hatta bazen delilden yoksun iddiaları bile benimseyebilmişlerdir. Özellikle 80’li yıllarda, tamamen politik amaçlarla ortaya çıkan “Yeniden Doğuş Hareketi” bunun en açık örneğini oluşturur. Zira “Yeniden Doğuş Hareketi” Türklerin aslında kökenlerinin Bulgar veya başka bir ırktan olduğunu iddia ederek onları Bulgar isimleri almaya zorlamaktaydı. Bu düşünceyi destekleyen dönemin yazarlarının neredeyse tamamının ilgi duyduğu konu Kızılbaşların kökeni idi. İşin ilgi çekici yanı hepsi de farklı önerilerde bulunuyordu. Bunlardan birkaçı şöyledir:

1. Konuyla ilgilenen ilk araştırmacılardan biri Dimitar Marinov’tur. Ona göre Bulgaristan’daki Alevîler hem Türklerden hem de Bulgarlardan farklıdır. Zira onların aslı Hristiyan Bogomil’dir.⁴⁴⁸

Konu üzerinde çok bilgiye sahip olmadığı çalışmalarından açıkça anlaşılan Marinov, Kızılbaşların bir zamanlar Hristiyan Bogomil iken çeşitli ağır baskılarla İslam Dini’ni kabul etmek zorunda bırakıldıklarını hiçbir geçerli delil göstermeden iddia etmiştir ve ayrıca milliyetleri ile ilgili olarak hiçbir kanıt göstermeden, tamamen kurgulayarak onların Bulgar olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁴⁹ Buna göre Marinov’un araştırmalarında Alevîlerin kökeniyle ilgili iki hipotez sunulur:

1. Bulgaristan Alevîleri Bogomil kökenlidir: Bu iddiaya göre Bulgaristan’daki Alevîler köken itibarıyla etnik olarak Bulgar, dinsel olarak da Hristiyan’dırlar.

2. Bulgaristan Alevîleri Peçenek-Kuman kökenlidir: Peçeneklerin, Orta Asya steplerinde ortaya çıkmış ve XI. yüzyılın ilk yarısında Bizans’la savaşa giren Türk kökenli bir halk oldukları bilinmektedir. 1048-50 yıllarında çok sayıda Peçenek Bizans sınır toprakları olan Tuna Bulgaristan’ına yerleşmiştir. Nitekim Peçenek ismi Kaşgarlı Mahmut’un Divan-i Lugat-i Türk adlı eserinde geçmektedir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Bogomillik hakkında bk. İzeti, **Balkanlar’da Tasavvuf**, s. 42-45; Yusuf Hamzaoglu, **Sırbistan Türklüğü**, Üsküp, Logos-A Yay., 2004, s. 111-114; Niyazi Öktem, “Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı”, **Türkiye’de Aleviler, Bektâsiler, Nusayriler**, s. 234.

⁴⁴⁹ Nevena Gramatikova, **Prevariantivnosti na Vremeto i Problemit s İdentichnostta na Alianite v Bulgaria**, Sofya, 2001, s. 254.

⁴⁵⁰ Gramatikova, **a.g.e.**, Sofya, 2001, s. 254.

Peçeneklerin ana yerleşim alanı kuzeydoğu Bulgaristan iken ayrıca Sofya civarı, Makedonya, Osam, Rosica ve Vidima nehirleri kıyısına da yerleşmişlerdir. Diller, Peçenek dilini Türk ya da büyük Ural-Altay dil grubunun Altay grubuna ait sayar. Kumanlara dair farklı tezler sunulsa da genel olarak onların Türk kökenli bir halk olduğu ve dillerinin de Peçeneklerinkine yakın olduğu kabul edilir. Aslında birçok eser, Kuman dilinin Türk grubundaki dillere ait olduğunu ispatlar. XI. yüzyılın ikinci yarısında Kumanların I. Bulgar Krallığı'nda da önemli rol oynamaya başladığı bilinmektedir.⁴⁵¹

XIX. yüzyılın sonunda Bulgar bilim adamları arasında Gagauzların Kumanların, Gacalların ise (Deliorman'da yaşayan Türk Müslüman topluluk) Peçeneklerin soyundan geldiği tezleri önemle vurgulanır. Moşkov'a göre Peçenekler, Tuna topraklarına gelmeden önce İslam'ı kabul etmişler ve Osmanlı devrine kadar da inançlarını korumuşlardır. Petar Mutaçiyev'e göre günümüz Türklerinde Proto Bulgarlardan kalıntılar aramamak gerekir. Ancak XI-XII yüzyıllar arasında Bulgaristan'a gelmiş olan Türk veya Türk kökenli kabilelerin kalıntılarını aramak daha akla yatkındır.⁴⁵²

T. Kovalski'nin yaptığı dil araştırmalarına göre Kuzeydoğu Bulgaristan'da Türkçe konuşan nüfusun başlangıcı XI-XIII. yüz yıllar arasındaki etnik değişimlere dayanır. Yine aynı araştırmacıya göre Gagauz ve Deliorman Türkçesinde Anadolu Türkçesinde olmayan ve kuzey Türkçesinde bulunan bazı özellikler olduğunu belirtir ve bunu da bir grupta toplayarak Tuna Türkçesi olarak adlandırır. Bu araştırmalar ve tezler sonucunda Bulgar tarih yazıcılığında Kuzey yolu, Tuna ötesinden gelen göç yolu ve Alevi nüfusun buraya yerleşmesi fikri de yer alır. Türk Müslüman ve bir bölüm Alevilerin Kuzey'e yönelimlerine ilişkin başka bir görüş de mevcuttur; bu, Proto Bulgar tarihiyle yani Proto Bulgarlardan geldikleri şeklinde açıklanır.⁴⁵³

Ancak P. Mutaçiyev'e göre Türkçe konuşan nüfusun Proto Bulgar kökeni çok da tartışılmaya gerek duyulan bir tez değildir. Bu tezin tek dayanağı her iki grubun da

⁴⁵¹ İnalçık, **Türkler ve Balkanlar**, s. 10; Acaroğlu, "Deliorman Türkleri Üzerine Bir İnceleme", **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, s. 98-99.

⁴⁵² Gramatikova, **a.g.e.**, s. 254.

⁴⁵³ Proto-Bulgar hakkında bk. Geza Feher, **Bulgar Türkleri Tarihi**, (trc. Komisyon), TTK Yayınları, Ankara 1984, s.80 vd.; Acaroğlu, "Deliorman Türkleri Üzerine Bir İnceleme", **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, s. 93-100.

coğrafi olarak aynı yerde konumlanmasıdır. Mutaftçıyev'e göre Slav denizinde Proto Bulgarların bu kadar uzun bir süre etnik özelliklerini koruyabilmiş olabileceğini söylemek güçtür.⁴⁵⁴

Buraya kadar Alevilerin kökeniyle ilgili erken orta çağ ve orta çağa ait öne sürülen teoriler, çok dar bir alana kuzeydoğu Bulgaristan'a çok farklı dinsel ve etnik tabakalar oturtulmaya çalışılır. Bulgar tarihçiliğinde Alevilerin hem Bogomillerden hem de Kuzey kökenlerine dayandığı, Kuzey kökenlilerin de ikiye ayrıldığı kaydedilir ve kabul görür:

- 1- Peçenek ve Kumanlardan geldikleri.
- 2- Proto Bulgarlardan oldukları teorileri.

Bu konulardaki bazı araştırmalar için tartışmadan diyebiliriz ki bu tezler özellikle 80'li yıllarda popüler olmuş ve devletin yaptığı siyasi baskıyla “yeniden doğuş” sürecine örtülü olarak bilimsel açıdan alet olmuşlardır.

Bu teori içerisinde yine Kızılbaşlar/ve diğer Türkler, kendi pagan inançlarını koruyan ve Hristiyanlaşmamış veya çok az Hristiyanlaşmış Proto Bulgarların soyundan geldiklerine dairdir.

Kızılbaşların Hristiyanlaştırılmış ancak Slavlarla karışmayarak gelenek ve dinini koruyan Proto Bulgarların kalıntıları olduğu yönündedir. Bahsi geçen teorinin taraftarları özellikle Kuzeydoğu Bulgaristan'ın karmaşık etnik temellerini baz alır. Proto Bulgar nüfus araştırmaları, Deliorman'daki Türklerin etnik köken sorununu ortaya koymaya çalışırlar. Araştırmalar sırasında insanlardan, söylemleri ve yaşam tarzlarını dikkate alarak Türklerden farklı olarak Küçük Asya'dan gelmediklerini buranın eski sakinleri olduklarını savunurlar.⁴⁵⁵

Ancak Alvanlar-Yablonovo, Küçükler-Malko selo ve Veletler-Mogilets köyleri mevzubahis olduğunda burada yaşayanların Küçük Asya'dan eskiden gelmiş Alevi de denilen Türk ve tarikata bağlı insanlar olduğu belirtilir bu alandaki araştırmacılar tarafından.

⁴⁵⁴ Gramatikova, **a.g.e.**, s. 255.

⁴⁵⁵ Gramatikova, **a.g.e.**, s. 255.

Bu konularda görüş beyan eden Miletic, Kuzey Bulgaristan'ın değişik bölgelerindeki Türkçe konuşan grupları genetik olarak ayırır. Gözünden Gagauz ve Alevilerin bazı belirli özellikleri kaçmaz ve bu da onun "Türk dil ailesinde Alevi/Kızılbaşlar ve Gagauzlar saf Türklerden ayrı tutulmalıdır" fikrini ortaya koymasına neden olur. Miletic'in belirttiği bu köylerde Aleviliğin Bektaşı kolundan olan insanlar yaşamaktadır. Ancak yine de kendi fikirleriyle bazen çelişkiye düşer; bu insanların Küçük Asya'dan (Anadolu'dan) geldiklerini tamamen göz ardı etmese de bu toplulukların İslamlaştırılmış Hristiyan Bulgar olabileceklerini de söyler.⁴⁵⁶

D. Gacanov da, Müslüman-Aleviler tarafından yaşatılan bazı geleneklerin Bulgar-Hristiyan gelenekleriyle benzeşmeleri yüzünden onları Bulgar-Hristiyan'mış gibi karakterize eder. Gacanov, "Gerlovo'daki Bulgar nüfusun Müslümanlaştırılması-Türkleştirilmesi tezine de destek vermekle birlikte bunun bütün Gerlovoluları kapsayamayacağını iddia eder. Bu durumda ona göre Alevi-Bektaşilere ne sadece Türk ne de sadece Türkleşmiş Bulgar diyebiliriz görüşüyle vuku bulur.⁴⁵⁷

Gacanov çalışmalarının bazılarında Müslüman tarikatlar üzerinde (Kızılbaşlık dahil) oldukça fazla ilgilendiği görülür. Bu problemin çözümünü Hicretin ilk yüzyılında ortaya çıkmış ayrılığa bağdaştırarak yapar. Burada kökenlerini farklı yere dayandırır. Tarihlendirmeyi I. Selim zamanına yaparak, Avrupa-Türkiye'sine Acem/Fars heretik inançlı esirlerin yerleştirilmesine dayandırır. Ona göre söz konusu kesim bugün de mevcuttur. Ayrıca araştırmasında Fars/Pers olarak adlandırdığı Alevilerin, dinle beraber etnik kökenleriyle ilgili bilgi verir. Bu arada Şii Safevilerin yayıldığı topraklar olan bugünkü Azerbaycan, kuzeybatı İran ve Doğu Türkiye'de meydana gelmiş olan İran etkisinin, Şii taraftarların Fars/Pers/Acem olarak anılmasına neden olduğuna da dikkatleri çekmektedir. Bu durum literatürde Kızılbaşların etnik kökenine dair

⁴⁵⁶ Kùltürleri için mesela bk. Lyubomir Mikov-Bojidar Aleksiev, "Bulgaristan Bektaşı ve Kızılbaş (Alevi) Cemlerinde Görevli, Manevi Lider Olanların İsim, Lakap ve Adlandırılmaları", Gazi Üniversitesi Türk Kùltürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi III. Uluslararası Türk Kùltürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu (30-31 Ekim 2009 Üsküp/Scopje=**Hacı Bektaş Velî'nin tarihsel Kimliği, Düşünce Sistemi ve Etkileri**, (edit. Gıyasettin Aytaş-Yusuf Doęan-B.A.Yeşilel), s. 218 vd.; a.m.f.ler, "Sveštana Topografiya na Selo Yablanovo, Kotlensko", **Bilgarski Folklor**, 2003 sy. 2-3, s. 70-87.

⁴⁵⁷ Gramatikova, **a.g.e.**, s. 255.

Fars/Acem teorisinin, bilinçsiz ve bilgisizce ifade edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁵⁸

Bulgaristan'daki Alevi topluluğu üzerine etnik kimlikleriyle ilgili iddialarda bulunan ve Türk veya Türkmen olarak görmeyen araştırmacıların görüşleri bizzat Alevi toplumu nezdinde de karşılık bulmamaktadır.

Saha incelemelerinde ve yapılan görüşmelerle tespitlerde gerek Kuzeydoğu'da gerekse Güney'de ve Güneydoğu'da görülmektedir ki Alevi toplumu kendilerini kesin olarak Türk görmektedirler. Kendilerine yöneltilen “hangi millettensin?” sorusuna genelde şu şekilde cevap alınmıştır “Türküm”, “Türküm Aleviyim” bazen de “Kızılbaşım”, Türklük bazı bölgelerde Sünnilikle eşdeğer olarak kullanıldığı için Kızılbaşlık kullanılmıştır ve Türk olmadıkları anlamına gelmemektedir. Ayrıca genelde kendilerinin Anadolu'dan veya Horasan'dan geldiklerini ifade etmektedirler.⁴⁵⁹

Burada yer verilmesi gereken diğer husus da şudur ki, Bulgaristan Alevilerinin etnik bilinci oldukça yüksektir. Komünizm sürecinde bütün baskılara rağmen Milli şuurunu korumuş ve dillerini muhafaza etmişlerdir. Yine kendi ifadeleriyle “Ben önce Türküm sonra Müslümanım” diye beyan etmişlerdir. Belki de Türklüğü Müslümanlığa öncelediği için değil önce Türk sonra İslam'ı kabul ettiklerinden dolayıdır.⁴⁶⁰ Burada 1984 yılında Komünizm rejiminin “Yeniden Soya Dönüş” projesi kapsamında Alevilerin isimlerini değiştirmeye teşebbüs ettiklerinde Alvanlar köyünde görülmemiş bir mukavemetle karşılaşmışlardır. Köylü tankların önünde canlı duvar örerek bu sürece karşı koymuşlardır.

Etnik yapılarıyla ilgili bütün bu teorilerin konuyla ilgili tarih kaynakları açısından değer hükmü tartışılmaktadır. Zira Balkan Alevilerinin ve Müslümanlarının Türk kökenli olduğunda şüphe bulunmamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde oluşan Bulgaristan Alevi-Bektaşî topluluğu günümüze kadar ulaşmıştır. XIX. Yüzyıla kadar yerel toplumla da gayet iyi ilişki içe-

⁴⁵⁸ Gramatikova, **a.g.e.**, s. 256.

⁴⁵⁹ Üzüm, **Günümüz Bulgaristan Aleviliği**, s. 49-50.

⁴⁶⁰ Üzüm, **a.g.e.**, s. 50.

risinde bulunan Alevi toplumu, Rusların panslavist politikaları neticesinde ve Osmanlı'nın Balkanlar coğrafyasını kaybetmesiyle Bulgaristan milliyetçiliği yükselmiş ve bu Türklere karşı tutumlarda açıkça hissedilmiş ve Aleviler de Sünniler gibi göçer tabi tutulmuştur.

Alevilerin yaşadığı bölgelerde yapılan incelemeler sonucunda şu neticelere ulaşılmıştır. Sünnilere göre az olduğu kesin olan Alevilerin nüfuslarıyla ilgili farklı söylemler gerçekleşmiştir. Kendileri Türk nüfusun %40'ını oluşturduklarını iddia etmeler de bu gerçeği yansıtmamaktadır. 1992 yılında yapılan sayım çerçevesinde kendilerini Alevi olarak işaretleyenlerin sayısı 83 537'dir. Bu rakamdan çok uzak olmakla beraber bazılarının özellikle o dönemlerde kendilerini Alevi olarak beyan etmeyeceğini de düşünerek, bazı araştırmacılar bu rakamın 90-100 bine kadar çıkabileceğini söylemiştir.⁴⁶¹ 2011 sayımında kendilerini Alevi olarak ifade edenlerin sayısı ise 27 407'dir.⁴⁶² Bu rakamların bu kadar farklı olmasının sebebi, yıllar içerisinde Sünni nüfusta olduğu gibi Alevilerin nüfusunda da ciddi azalma ve göç meydana gelmiştir. Göçleri ve yurtdışında bulunanları da göz önünde bulundurarak kanaatimizce günümüzde Alevilerin Bulgaristan genelindeki nüfusları 40-50 bin civarındadır.

3.1.3.4.2. Bulgaristan'da Alevilik – Bektaşiliğe Yönelik Şii Faaliyetler

Alevilikte var olan Hak-Muhammed-Ali üçlemesi inancı, bir kurtarıcı olarak Mehdi beklentisi gibi konular birleşince Hristiyanlıkla ilişkilendirildiği bilinmektedir. Bulgaristan'ın resmi dininin Ortodoks Hristiyan olması ve nüfusunun büyük çoğunluğunun onlardan teşekkül etmesi sonucu Alevi toplumu üzerine bazen tesir etmiştir. Etnik kimliklerini incelerken bu yöndeki iddialara yer vermiştik. Burada da bazı araştırmacıların, Alevilerin, dini boyutu ile neredeyse yarısının kendilerini Hristiyan olarak tanımladıklarını, bunun dışında kalanların ise Sünnilere yaklaşan Bektaşilerden

⁴⁶¹ Üzüm, **Günümüz Bulgaristan Aleviliği**, s. 53-54.

⁴⁶² Çevrimiçi, [nsi.bg /sites/default/files/files/pressreleases/Census2011final.pdf](http://nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2011final.pdf); Ayrıca Bulgaristan'da Alevilik hakkında Bkz: Şabanali Ahmed "Bulgaristan'da Alevilik Yablanovo Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2012.

oluşturduğunu ama buna rağmen inançlarının Hristiyanlıkla çok benzerlik içerdiğini belirtirerek Alevi-Bektaşilerin tamamının kendilerinden geldiğini ifade etmektedirler.⁴⁶³

Ancak bu gibi manipülatif denemeler Bulgaristan Alevileri-Bektaşileri üzerinde etkili olamamış ve kendilerini korumuşlardır. Bunun devamı olarak benzerlik içermeleri yönüyle Şiilik ile irtibatlandırma da eskilerden beri mevcuttur. Bu konuda Bulgaristan Devleti de kendilerine bu doğrultuda yaklaşmıştır. Nitekim Devletin resmi kurumu olan Milli İstatistik Enstitüsü, sayımlarında bireylere din ve mezhebi sorulması bölümünde Müslüman-Sünni ve Müslüman-Şii seçenekleri bulunmaktadır,⁴⁶⁴ Alevilik bir mezhep olarak yoktur. Burada şu da akla gelebilir; Aleviliğin seçenek olarak olmadığı yerde niye Şii olarak kendilerini değerlendirmişlerdir. Kanımca bu konu kendilerini Sünnilerin dışında ifade etmek istemelerinden kaynaklıdır. Bu konuda Alevi toplumu üzerine yürütülen çalışmalar göz önünde bulundurulmalıdır.

Aleviler'in Şia ile irtibatlandırılmaları, geleneksel Aleviliğin XV. Yüzyılın sonlarından itibaren Şiilik' ten belli ölçüde etkilenmesi sonucu olmuştur. Ama bunu tamamen Şii bir temele oturtmak mümkün değildir.⁴⁶⁵

Nitekim bazı Aleviler, kendilerinin çıkış noktasının İran olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre onlar İran kaynaklı Molla-Ali soyundan olduklarını iddia etmektedirler. Alvanlar köyünün en itibarlılarından Ahmed Mahrem (1889), Mehmedali Pıtırılı (1881) – uzun yıllar köyün imamlığını yapmış, Cemal Molla Hasanoğlu (1910) – uzun yıllar köyün ve o bölgedeki Alevilerin dedeliğini yapmış- ve benzeri saygın kişilerden ulaşan bilgilerde, onların atalarının Persli olduğu iddia edilmiştir. Onlar, söz konusu bilgilerin eski kaynak kitaplarda bulunduğunu ancak Osmanlı-Rus savaşı sırasında bu kaynak kitapların tahrip edilmesi veya önde gelenlerden köyü terk edenlerin kaynak eserleri de kendileriyle beraber götürmesi sonucu unutulduğunu iddia etmişlerdir. Diğer bir iddiaya göre ise söz konusu eserlere, Osmanlı'nın bölgeyi terk etmesinden sonra yeni Bulgar yönetimi tarafından el konulmuş ve imha edilmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶³ Bancho Asenov, **Sekti na Myusyulmanska Osnova (Kızılbashka Sekta) Aliyani, Religiute i Sektite v Bulgaria**, s. 373.

⁴⁶⁴ Çevrimiçi, nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2011final.pdf/ 07.06.2018.

⁴⁶⁵ İrene Milenkoff, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Çev. Turan Alptekin, İstanbul, Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1999, s. 253-255.

⁴⁶⁶ Nikov, **Shtrihi kım İstoriyata na s. Yablanovo**, s. 71.

Bulgaristan'daki Aleviler genel anlamda kendilerini Şii kimlikte değerlendirmemektedir. Sünni toplumun kendileriyle ilgili kanaati de Şia nispetinde değildir. Bununla birlikte İran'ın özellikle 2000-2010 yılları arasında Alevi toplumu üzerinde çalışmaları göz ardı edilmemelidir. İran'a eğitim için gönderilen gençler eğitimini tamamlayıp dönünce, toplumu Şia ekseninde yönlendirmektedirler. Nüfuzlarının çok geniş kitlelere ulaştığı söylenemez ancak etkilenen bir kesim de mevcuttur. Bu çalışmalarla Aleviliğin aslen Şiilik olduğunu söyledikleri gibi, nüfuz ettikleri bölgelerdeki Alevilere Şii kimlik atfetmektedirler. Bu doğrultuda İran Büyükelçiliği bünyesinde "Tevhid Vakfı" adıyla bir vakıf kurulmuş ve bunun aracılığıyla Alevilere bazı Şii kitaplar dağıtılmıştır.⁴⁶⁷

Eğitim amaçlı giden gençlere, döndüklerinde İran Büyükelçiliği himayesinde çalışma sahası sunulmuş ve kendilerine iş verilmiştir. Bu doğrultuda bahsetmenin yerinde olacağını düşündüğümüz olay İran Büyükelçisinin şoförü Yablanovo (Alvanlar) köyünden Alevi asıllı bir gençtir. Bu bağlamda Alvanlar köyü ile özel ilgilenilmiş ve köyde Osmanlı döneminden kalma bir camii olmasına rağmen, İran'ın sponsorluğu ile ikinci sıfırdan bir camii inşaatına başlanmıştır. Camii İran mimarisine ve Şia düzenine göre inşa edilmiş kabası tamamlanmış ancak başlangıçta özel mülk üzerine inşa edildiği için statü problemi çıkmış ve öylece terk edilmiştir. Özel mülkten kasıt caminin arsası ve inşaatı Büyükelçi'nin şoförü adınadır. Günümüzde Şia'nın etkileri çok hissedilmemektedir. Hatta İran ile sıkı irtibat içerisinde bulunan kesim eleştirilmekte ve bunu maddi çıkar için yaptıkları düşünülmektedir.

Diğer Alevi köylerinde ve bölgelerinde rastlanmayan çalışma özellikle Yablanovo (Alvanlar) eksenli yürütülmüştür. Büyük ve toplu bir köy olması ve tamamen Alevilerden oluşması bu doğrultuda etkili olmuştur. Köyün genel nüfusu 4000'in üzerindedir. Bazı dönemler Şii inancının önemli gördükleri yerlere geziler organize etmişler ve gençlerin görmelerini sağlamışlardır. Bu çerçevede İran'a oradan da Lübnan'a geçtikleri verilen bilgiler arasındadır. Hatta İran'a eğitim için giden gençler genellikle bu köyden seçilmektedir bazen sayıları 4-5 ve farklı olmaktadır.⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Üzüm, **Günümüz Bulgaristan Aleviliği**, s. 56.

⁴⁶⁸ Hakuk Dursun, "Deliorman ve Koca Balkanlarda Alevilik", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, sayı:4, yıl: 26, Ekim-1997, s. 41.

Bulgaristan Alevi toplumu, genel olarak Babailerden ve Bektaşilerden oluşmaktadır. Yaşadıkları yörelere göre uygulamalarında ve geleneklerinde farklılık gözlemlense de genel Alevi toplumu içerisinde değerlendirmek mümkündür. Ayrıca diğer dini topluluklarda ve mezheplerde Osmanlı sonrası meydana gelen dejenerasyon onlarda da görülmektedir.

3.1.3.5. Cemaat-i Tebliğ

Tebliğ cemaatinin ortaya çıkış nedenleri Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı ile hızla yıkılma sürecine girmesi ve hilafetin kaldırılması neticesinde Hintli Müslümanlarda oluşan derin etkilenme ve boşluğa dayanmaktadır.⁴⁶⁹

Kurucusu Mevlana Muhammed İlyas, Delhi bölgesinde Kandehle kasabasında (1885) dünyaya gelmiştir. Bölgenin seçkin ve ilim erbabı sufilerden oluşan bir aileye mensuptur. Küçük yaşta ilim tahsil etmeye başlar ve hafız olur, devamında Diyobend darululumun'dan mezun olur.⁴⁷⁰ Halkın büyük bir kesimi hayat şartlarından ve çalıştıkları ağır işlerden dolayı genel eğitimden yoksundur. Ayrıca Müslüman Hintliler medrese eğitiminden mahrumdur. Bu durum toplumun eğitim durumundan kaynaklı hurafelerin ve cehaletin hızla arttığını buna karşın İslam'ın izlerine çok nadir rastlandığını müşahade eden Muhammed İlyas, Delhi'de Mevati Müslümanları arasında tebliğ ve ıslah faaliyetlerine başlar. Düşüncesi “bu insanlar İslam dinini öğrenemiyorsa bizzat onlara gidip İslam'ın mesajını tebliğ etmek gerekir” şeklindedir.⁴⁷¹

Tebliğ Cemaati Mevlânâ Muhammed İlyas tarafından 1926 yılı civarında teşkil edilmiş, 1934 yılında 104 kişi ile düzenlenen toplantıyla beraber bir hareket haline gelmiştir.⁴⁷²

Mevlânâ İlyas vefat edince (1944) yerine geçen oğlu Mevlânâ Yûsuf Kandehlevi emirliğe geçmiştir. O, babasının çalışmalarını geliştirerek bugün cemaat mensuplarının bütün dünyada uyguladıkları tebliğ metodlarını ortaya koymuştur. Mevlânâ Yûsuf, Tebliğ cemaatini dünya çapında bir hareket yapmak için uğraşmış ve yalnız

⁴⁶⁹ Fikret Efe, “Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 2002, 8, s. 103.

⁴⁷⁰ M. Manazır Ahsan, “Cemaat-i Tebliğ”, **DİA**, C. VII, 1993, s. 293.

⁴⁷¹ Ahsan, “Cemaat-i Tebliğ”, **DİA**, s. 293; Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, s. 102.

⁴⁷² Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, s. 102.

Hindistan’da değil, ilk etapta bazı Arap ülkelerine devamında Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya’ya da yayarak dünya çapında bir hareket haline getirmiştir. Mevlânâ İlyas’ın ölümünden sonra Mevat dışında Muradâbâd’da toplanan ilk yıllık konferansa birkaç yüz kişi katılırken 1988’de Lahor yakınlarındaki Rayvend’de tertip edilen konferansa doksan ülkeden gelen 1 milyondan fazla Müslüman katılmıştır. Bu konferansla her yıl Bengladeş’te yapılan yıllık toplantıların (tongi ictimâ) hacdan sonra en çok Müslümanın bir araya geldiği toplantılar olduğu kabul edilmektedir. Batı’da ise İngiltere’de yılda bir defa yapılan Dewsbury toplantıları birkaç bin cemaat mensubunu bir araya getirmektedir; Amerika Birleşik Devletleri’nde 1988’de Chicago’da yapılan kongreye ise 6000 civarında Müslüman katılmıştır. Mevlânâ Yûsuf’un Lahor’da ölümünden sonra (1965) kendisi gibi bir âlim olan kayınbiraderi Mevlânâ İnâmül Hasan hareketin üçüncü emiri olmuştur.⁴⁷³

Tebliğ cemaati, tebliğ faaliyetlerinin sistematik bir şekilde yürütülebilmesi için temel esasları altı prensip altında toplamıştır. Nokta veya sıfat tabirlerinin de kullanıldığı bu prensiplerden ilki “Kelime-i tevhid ve şehadet.” Allah’a imanın ifadesi olan hakikatlerin, ibadetlerin ve salih amellerin hayata yansımaları ifade etmektedir. Şehadetin ikinci kısmı ise Hz. Rasulullah’a bağlılık ve sünneti-seniyesine tabi olmaktır. İkinci prensip “Namaz”; Beş vakit namazı dosdoğru kılmak ve bu yolla kendini devamlı yenileyerek ibadetteki devamlılığı ve huşuyla gerçekleştirmeyi ifade eder. Farz namazlara itina ile devam edildiği gibi ayrıca nafîle namazlara da devam edilerek önem verilmelidir. Üçüncü prensip “İlim ve zikir” Müslümanların iman ve amel bakımından olgunlaşmasını ve güçlenmesini hedefleyen bu prensip gereği, ilim ve zikrin belli yerlerle sınırlandırılmaması gerektiğini düşünmektedirler. En güzel zikir Kur’an’dır, bu sebeple sabah ve akşam Kur’an’la meşgul olmakla beraber, dua edilmeli ve Hz. Peygamber’e salatu selamlar getirilmeli ve bol bol bireysel istiğfar ve tövbe edilmelidir. İlim ve zikir birbirini tamamlayan iki unsurdur. Dördüncü prensip “İkrâm ve ihtirâm-ı müslimîn” olup, Müslümanlara karşı sevgiyi ve saygıyı, yumuşak huyluluğu dini bir görev olarak görürler ve din kardeşine öz kardeşi gibi davranmayı

⁴⁷³ Ahsan, “Cemaat-i Tebliğ”, **DİA**, s. 293.

aşılar, Müslüman kendisi için istediğini kardeşi için de istemeli ve kötü bir şeyi onlar için temenni etmemelidir.⁴⁷⁴

Beşinci prensip “İhlâs-ı niyet ve samimiyettir”. Samimi davranışlar ve Allah rızası her işte öne çıkarılarak gözetilmelidir. Müslümanlara dini anlatan ve ulaştıran tebliğ eden bir Müslüman, anlattığı hususları ve konuları samimiyetle ve ihlasla kendisi tatbik etmelidir ve riyadan uzak durmalı, dünyevi bir çıkar endişesi taşımamalıdır. Altıncı prensipleri “Tefrîğ-i vakt” Cemaatin en önemli ilkesi olup, kimliğinin oluşmasındaki en önemli ilkedir. Cemaatin kendine mahsus olan bu ilke, kendine mahsus fonksiyonu ve özgün yönünün başında gelir. Bu ilkeye göre her cemaat mensubu, farz olan tebliğ için vakit ayırmalı, diğer farz ibadetlerde olduğu gibi bunun için de vaktinden ve maddi imkânlarından harcamalıdır. Eğer bunu yapmıyorsa cemaat mensubu vecibeyi yerine getirmemiş olur ki bu da ciddi eksikliklerdir.⁴⁷⁵

Tebliğ cemaati, İslam dinini tebliğ etmek için özel bir sistem geliştirmiş ve her cemaat bireyinin haftada birkaç saat bulunduğu o bölgede tebliğe zaman ayırmasını istemiştir. Bununla beraber ayın üç günü yaşadığı bölgenin dışında tebliğ vazifesini yerine getirmekle yükümlüdür. Ayrıca her yıl tebliğ grubuna katılarak seyahat etmeli ve yine İslam dinini yaymak için ulaştığı insanlara dini anlatmalıdır. Bu, kendisinin, dünya işlerinden uzaklaşmasını ve gereksiz işlerden beri olmasını sağlayacaktır.⁴⁷⁶

Cemaatin ana hareket noktasını, rastgele faaliyetler ve sadece şahsi gayretler oluşturmamaktadır. Bunun için tebliğ çalışmalarını yürütecek “Teşkil” adı verilen gruplar oluşturulmaktadır. Bu gruplar, 10-15 kişilik davetçilerden oluşmaktadır. Her teşkil grubunun bir emiri bulunmaktadır. Teşkil, grup mensupları arasında meşveret gönüllülüğüne dayanan bir iş bölümüyle yapılmaktadır. Teşkilde çıkan davetçiler, genellikle camilerde konakladıkları için gittikleri yerde kalabilecekleri bir cami ayarlamaktadırlar. Seyahat boyunca yapılan iş taksimatı çerçevesinde, yemek, temizlik ve

⁴⁷⁴ Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, s. 102-103.

⁴⁷⁵ Efe, **a.g.m.**, s. 101-121; a.mlf. “Cemaat-i Tebliğ’in Davet, Tebliğ ve Eğitim Yöntemi”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 17 (3), 2004, 216-234; Ayrıca Bkz. Murat Demir, “Tebliğ Cemaati ve Tebliğ Cemaati’nin Türkiye’deki Faaliyetleri”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi** (ASEAD), c. 6, Sayı 4, Yıl 2019, s. 370-383.

⁴⁷⁶ Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, s. 102-103; Ahsan, “Cemaat-i Tebliğ”, **DİA**, s. 293.

temaslar planlanır. Davet faaliyeti gece camide kılınan teheccüd namazı ile başlamaktadır.

Sonrasında sabah namazı kılınmaktadır. Namaz sonrasında yapılan iş bölümüne göre kimi davetçiler camide kalıp talim yapmaktadırlar. Kimi davetçiler de civar evleri veyahut iş yerlerini dolaşarak tebliğinin insanlara ulaşmasını sağlar. Ve beraberinde, konakladıkları camide ikindi veya akşam namazı sonrasında verilecek olan vaazı dinlemek üzere, insanları davet etmektedirler. Vaaz konusu, altı ilke çerçevesinde belirlenmektedir. Vaaz, Kur'an'dan ayetler ve Hz. Muhammed'in (sav) sünnetleri ile desteklenmektedir. Sahabe hayatından örnekler ile zengin bir içerik oluşturulmaktadır. Genel itibariyle nasihat içeriklidir. Vaaz sonlarına doğru davetin faziletinden bahsedilmektedir. Vaaz bittikten sonra davetçi, vaazı dinleyen Müslümanları davet vazifesini yerine getirmeye davet etmektedir. İnsanlardan sefere çıkmaları için söz alınmaktadır. Ve bu durum böylece devam etmektedir.⁴⁷⁷

Tebliğ cemaati Hindistan'da başlayan tebliğ çalışmaları ile sadeliği ve samimiyeti ile kısa sürede geniş kitlelere ulaşmış ve yüzbinlerce sıradan Müslüman kendilerine katılmıştır. Cemaat üyeleri kesinlikle siyasetten uzak durmak zorundadır ve bu hiç değişmemiştir.

Hindistan'da başlayıp yayılan cemaat, dünyaya açılmış, Pakistan ve Bangladeş'le devam etmiştir. Oradan Arap ülkelerine ulaşmıştır. Suriye, Ürdün, Filistin, Lübnan, Mısır, Sudan, Irak, Hicaz ve Türkiye'de de cemaatin takipçileri mevcuttur. Tebliğ çalışmaları Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika'daki ülkelerin birçoğuna yayılmıştır. Cemaat, Avrupa ve Amerika'da ciddi tebliğ faaliyetlerinde bulunmaktadır. Genellikle birçok ülkede tebliğ faaliyetinin dışında kalıcı bir çalışma yapmamaktadır.⁴⁷⁸

3.1.3.5.1. Cemaât-i Tebliğ'in Bulgaristan'daki Faaliyetleri

Tebliğ Cemaati'nin Bulgaristan'a girişi 1994-1995 yıllarına tekabül etmektedir. Öncelikle cemaatin Türkiye'deki mensupları gelirler ve Bulgaristan Başmüftülüğü ile görüşerek camilerde kalmak için izin isterler. Belirtilmesi gereken bir husus da bu

⁴⁷⁷ Büyükkara, **Çağdaş İslami Akımlar**, s. 103-104.

⁴⁷⁸ Ahsan, "Cemaat-i Tebliğ", **DİA**, s. 293.

akımın Bulgaristan çalışmalarıyla ilgili hiçbir yazılı kaynağa ulaşamadığımızdır. Paylaşacaklarımız daha çok kendi gördüklerimiz ve bu sürece şahit olan şahıslardan aldığımız bilgilerdir.

1995 yılında Türkiye merkezli Tebliğ Cemaati mensupları Bulgaristan'a gelir ve Başmüftülüğe giderek genellikle merkez camilerde Sofya'dan başlamak üzere Filibe, Kırcaali, Smolyan, Pazarcık, Madan, Şumnu, Aytos ve Razgrad gibi bölgelerde kalmak için izin isterler. Tabii bu süreçte Sofya'daki Kadı Seyfullah Camii kendileri için üst ve merkez konumundadır. Başkentte bulunması, ayrıca cemaat yapısının daha çok Bulgaristan'a farklı ülkelerden gelerek yerleşen Müslümanlardan oluşması bu konudaki çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. Cemaatin 1990 yılına kadar Bulgaristan'da var olan yönetim şeklinden kaynaklı bu coğrafyayla ilgilenmesi mümkün olmamıştır. Ancak demokratik dönemde Türkiye'de bulunan yapısı aracılığı ile Bulgaristan'a giriş yapmıştır. Sofya'da kalmak için Başmüftülük kendilerine yardımcı olur bu da onlar için Sofya başta olmak üzere yerel camii cemaati ve Sofya'da bulunan Müslümanlarla irtibata geçmek için bir fırsattır. Akımın çalışmaları çerçevesinde Sofya'da bir merkez, irtibat ağı oluştururlar. Sonraki faaliyetleri de Başmüftülüğün başkentte bulunmasından dolayı oradan başlayacak ve devam edecektir. Yani kısaca Sofya'daki Kadı Seyfullah Efendi Camii kendileri için Bulgaristan'da bir üst konumundadır. Gelmeye başladıkları yıldan itibaren yukarıda bahsettiğimiz bölgelerin müftüleri Başmüftülük tarafından aranır ve cemaat mensuplarının camilerde kalmalarında bir engel bulunmadığı ve bu konuda kendilerine yardımcı olmaları söylenir. Cemaatin ilkeleri gereği kaldıkları yerlerde yerel cemaat ile ilişki kurmaya çalışırlar. Seyahat etmenin önemini ve diğer dini hususları irtibat kurduklarına tebliğ ederler. Tebliğ metodlarını uygulama sürecinde cemaatin temelini oluşturan altı esas üzerine durmaktadırlar. Sofya dışındaki bölgelerde ilk ziyaretlerinde kıyafetleri ve camide konaklamaları nedeniyle, yerel cemaat kendilerini garipsemişler ve onlara karşı mesafeli tavır takınmışlardır.

Kıyafetleri gereği daha çok akla gelen sıfatları "Hizbullahçı" veya "Aczi-mendi" olmuştur. Sebebi ise özellikle o dönem televizyonlardan bu gibi akımlarla ilgili ciddi bir olumsuz propaganda yürütülmesidir. Bir diğer sebebi de, günümüzde dahi Bulgaristan'daki yerel Müslümanların bu ve benzeri cemaat veya hareket yapılarından

ve şekinden habersiz olmalarıdır. Televizyonlar aracılığı ile servis edilen algı genellikle itibar görür ve aynı kategoride değerlendirilmelerine vesile olur. Tabii bu yaklaşım tebliğ için gelenleri etkilememiş, yıldırmamış ve onlar çalışmalarına hedefleri doğrultusunda devam etmişlerdir. Aslında kılık kıyafetleri ve camide kalmaları ile dikkat çekmelerinin dışında kimseye zararları olmamış, sempatik tavırlarıyla ilgi bile toplamışlardır. 1995 yılından itibaren 2003 yılına kadar hemen her yıl Bulgaristan'ı ziyaret etmişlerdir.

Dönem dönem Tebliğ Cemaati'nin mensuplarının geldiği ülke değişir. İlk yıllar bu Türkiye iken daha sonraki yıllarda bunun yerini İngiltere ve Pakistan almaktadır. Cemaat mensuplarının ülkesinin değişmesiyle ve belki de Cemaatin kendi arasındaki analizi ile Selefiyye akımında gördüğümüz tavır burada da belirginlik kazanır ve Tebliğ Cemaati Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerden ziyade Pomakların ve Romenlerin bulunduğu bölgelere yönelirler. Burada da sebepler dil faktörü ve Türklerin yaşadığı bölgede cemaatin geleneksel olarak Osmanlı döneminden kalan İslam anlayışına bağlılık ve Türkçe televizyonlarda yapılan yayınlardan etkilenme sonucu cemaatin istediği verimi alamamasıdır. Türkler arasında kendilerine tabi olacak veya tesiri altında kalacak taraftar sayısı oldukça az olduğundan o bölgelerden sadece seyahat ve ziyaret amacıyla hızlıca geçerler. Pomakların ve Romenlerin yaşadığı bölgelerde ise daha uzun süre konaklarlar.

Tebliğ çalışmaları genel itibarıyla her yerde olduğu gibidir. Ancak taraftar ve kurumsallaşma anlamında yeterince güç toplayamadıkları için faaliyetleri, bazı ülkelerde yapılan çalışmalara göre Bulgaristan'da eksik kalmıştır. Türkiye ile mukayese edilecek olursa bir medreseleşmeden ve medrese eğitiminden Bulgaristan'da bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca diğer ülkelerde ve Türkiye'de görülen kurumsallaşma gerçekleşmemiş olduğu için cemaatin bir mali boyutundan da bahsetmek zordur. Tebliğ için gelen davetçiler, kendi giderlerini ve ikram için öngördükleri harcamaları kendi aralarında topladıkları parayla hallederler.

Diğer ülkelerde yürütülen faaliyetlerle benzerlik içeren konular ise tebliğ sürecinde cemaatin üzerine durduğu konular ve metottur. Konular itibarıyla yerel cemaatin durumuna göre kendi doktrinleriyle de uyacak şekilde Fikretmek, İnfiradi Amel ve

İçtimai Amel gibi bir kavram literatürü geliştirmişlerdir. Ayrıca kadın çalışmalarına da önem vermişler mümkün mertebe onlarla da irtibat kurmaya çalışmışlardır. Bunların dışında Tebliğ Cemaati için esas olan, altı ilke üzerinde durmuşlar ve davet sürecinde titizlikle bu konuları işlemişlerdir. Yerel cemaatin yapısı ve bilgi seviyesi çerçevesinde özellikle tevhid inancına, namaza ve tebliğ faaliyetine vurgu yapmışlardır.

Cemaatin tebliğ çalışmaları kendi doktrinleri çerçevesinde ziyaret ettikleri camilerde devam etmiştir. İkamet ettikleri yerde yapılan tebliğ çalışmaları genel olarak: Bulunulan camide her gün talim yapmak, mümkünse ziyaret edilecek yerel cemaat mensupları varsa evlerinde ziyaret etmek, kendi aralarında istişare yapmak, cemaate uygun dilimlerde namazdan sonra sohbet etmek, ortam elverişli ise ikramda bulunmak, namazın cemaatle kılınmasına önem vermek ve bireysel olarak her davetçinin her şartta ve yerde tebliğ çalışması yürütmektir. Bunlara ilaveten Cemaat-ı Tebliğ'in genel yöntemi içerisinde de yer alan önemli bir husus davet ve vaaz şekillerinin epeyce etkili olduğudur ve özellikle Kur'an ve Sünnet çerçevesinde Sahabe hayatlarının anlatımına özel bir yer ayrılmaktadır. Camilerde ve yerel cemaat üzerinde yapılan çalışmalar bu şekilde özetlenebilir.

Cemaatin takip ettiği metod diğer yapılardan ayrılmaktadır. Diğer akımlar uygun zemin ve ortam bulduklarında kurumsallaşmak için harekete geçerler ve faaliyetlerini kurdukları vakıf veya dernek çatısı altında devam ettirirler. Cemaat-ı Tebliğ ise karşımıza sık çıkan dergi yayını, kitap basımı, sosyal medya veya internet sitesi gibi araçları diğer yapılara nazaran benimsememektedir. Bu konuda eleştirilere maruz kalsalar da bu tarz çalışmayı davet için uygun görmemektedir.

Tebliğ için sefere çıkan cemaat mensupları genellikle bu usulün Hz. Peygamber (s.a.)'in davet metoduyla ters düştüğünü ve kendilerinin bizzat Hz. Peygamber metodu ile hareket etmeye çalıştıklarını açıklamaktadırlar. Cemaat mensupları, televizyon ve diğer araçlarla birçok grubun faaliyet gerçekleştirdiğini ama bu durumun hidayet vesilesi olmadığını söylemektedirler. Yine de ortama göre kısmi olarak teknolojik vasıtaları günümüzde kullandıkları söylenebilir. Genel olarak çalışmaları insanlarla bire bir temas noktasında tebliğ ile gerçekleşmektedir. Bunu dinin ilk yayılmasında uygulanan metod olarak açıklarlar.

Seferlerde genellikle uyguladıkları usul, misafir olacakları bölgede veya ülkede sorun çıkarmamak adına var olan otoriteden izin alırlar. Bulgaristan gibi ülkelerde bu genel olarak var olan meşihat yani Müftülük kurumudur. Yukarıda ifade edildiği gibi ilk olarak Başmüftülük devamında Bölge Müftülükleri ile irtibata geçerek faaliyetleri için izin alırlar. Bir diğer husus, sefere çıkan grup mensupları ile aralarında seçtikleri emir, sıkı bir istişare içerisinde işlerini yürütmektedirler ve buna da kendi aralarında Meşvere derler.

Başmüftülük, 2002 ve 2003 yıllarında gelen Tebliğ Cemaati mensuplarını hoş karşılamaz ve Sofya Kadı Seyfullah Efendi Camii başta olmak üzere camilerde kalmalarına da izin vermez. Bu olaydan sonra artık organizeli bir şekilde Bulgaristan'a seyahatleri kesilir bireysel veya nadiren gelenler olur. Tabii belirtilmesi gereken bir diğer husus, ülkede bulundukları dönemlerde Tebliğ cemaati, Bulgaristan istihbaratının sıkı takibi altında olmuş, gittikleri bölgeler ve irtibat kurdukları kişiler tespit edilerek takip edilmiştir. Tebliğ sürecinde, yaşadıkları sıkıntıları ve olumsuzlukları yerel cemaate aktarmamaya ve hissettirmemeye özen gösterirler davet sürecinin olumsuz etkilenmemesi için buna dikkat ederler. Bulgaristan'da kendilerine taraftar teşkil edecek az sayıda cemaat vardır. Takribi olarak 30-40 kişiden bahsetmek mümkün olmakla beraber neredeyse bunların hepsi farklı bölgelerdedir.

Cemaat-ı Tebliğin Bulgaristan'daki takip ettikleri davet metodu ve faaliyetleri bu şekilde özetlenebilir. Akımın temel yaklaşımı, sefer ve tebliğ üzerine kurulduğu için ve kurumsallaşmaya gitmeyi uygun görmedikleri için arkalarında davetlerinden etkilenen ve görüşlerini benimseyen şahıslardan başka kalıcı bir şeyden bahsetmek mümkün değildir. Cemaat genel uygulaması gereği yazılı ve teknolojik araçları kullanmadığı için onlar hakkında bu şekilde kaynak bulmak oldukça zordur. Sorun teşkil edecek bir ortama girmedikleri için de yerel veya ulusal basında dahi yer almamışlardır.

3.1.4. Nurculuk

Kuruluşu ve faaliyetleri itibariyle kültürel ıslahatçılar arasında sayılabilecek bir diğer hareket ise Nurculuk Hareketi'dir.⁴⁷⁹ Nurculuk Hareketi ismini "Risale-i Nur"

⁴⁷⁹ Mesela bk. Büyükkara, *Çağdaş İslam Akımları*, s. 137-143.

eserinden almış olup, Said Nursi'nin talebelerine ve takipçilerine verilen isimdir. Said Nursi, Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Nurs köyünde dünyaya gelmiş ve çocukluğunu gençliğini burada geçirmiştir. Said Nursi'nin dünyaya gelişi ve çocukluğu ile ilgili şakirt olarak adlandırılan taraftarları tarafından tespiti zor rivayetler mevcuttur. Kendisinin dünyaya gelişini, çocukluğunu ve tavırlarını olağanüstü bir durumda olduğunu anlatırlar.⁴⁸⁰

Sufi bir aileye mensup olan Nursi eğitimini bölge medreselerinde tamamlamış ve 14 yaşında icazet almıştır. Zekâsı ile dikkat çeken Nursi süreklilik arz eden bir eğitimden geçmemiş sık sık hoca ve medrese değiştirmiştir. Said Nursi fen ilimlerine merak salmış ve İslami ilimlerle fen ilimlerini bir müfredatta barındıran medrese oluşturmak istemiştir. Ancak bu talebi önceleri onay alamamış sonraki dönemlerde ise çıkan savaşlar nedeniyle hayata geçirilememiştir. Cumhuriyet döneminde zorlu bir hayatı olmuş ve genelde sürgünlere gönderilmiş bazı dönemlerde de hüküm giyerek hapsedilmiştir. Said Nursi 1960 yılında vefat etmiş ve Urfa bölgesine defnedilmiştir, ancak mezarının yeri bilinmemektedir.⁴⁸¹

Nurculuk hareketi cumhuriyet döneminde teşekkül etmiş bir harekettir. Said Nursi'nin kaleme aldığı "Risale-i Nur Külliyyatı" bu hareketin başlıca eserleri konumundadır. Önceleri Nursi'nin talebelerine nur talebesi veya "Bediüzzamancı" gibi ifadeler kullanılmış sonra yerini "nurcular" almıştır. Ancak Said Nursi farklı anlamlar yüklenebileceğini düşünerek bu ifadeden hoşlanmadığını ve yerine "Kur'an şakirtleri" veya "tilmizler" denmesini önermiştir. Nihayetinde hareket Said Nursi'nin kurduğu Nurcu hareketi olarak bilinmektedir. 1980 yıllarına kadar popülerite kazanmayan hareket Nursi'nin yetiştirdiği talebelerce devam ettirilmiştir. Farklı fraksiyonlara ayrılan hareketin "yazıcılar", "okuyucular" gibi kolları meşhur olanlarıdır.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Yaşar Kutluay, "Mezhepler Tarihi Yönünden Said Nursi ve Nurculuk", **İslam Teknikleri Enstitüsü Dergisi**, C. III, Cüz-3-4, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1966, s. 211-212.

⁴⁸¹ Alparslan Açıkgöç, "Said Nursi", **DİA**, C. XXXV, 2018, s. 565-572.

⁴⁸² Alparslan Açıkgöç, "Said Nursi", **DİA**, C. XXXV, 2018, s. 565-572.

Yazıcılar grubunun başı Hüsrev Altınbaşak olmuştur. Kendisi Said Nursi'nin yol ve hapishane arkadaşıdır. Said Nursi'den birçok konuda faydalanan Hüsrev Altınbaşak hattı güzel olmasından dolayı Kur'an'ın yazılmasında hizmetleri olmuştur. Okuyucular grubuna öncülük eden Zübeyir Gündüzalp olmuştur. Grup içerisinde çıkan liderlik anlaşmazlığı kendini hissettirmiş ve kopmalar vuku bulmuştur. Herşeye rağmen farklı fraksiyonlar içerisinde de olsa okuyucular varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aralarındaki gerginliği bazen siyaseten görüş ve tercih farklılıkları ortaya koymuştur.⁴⁸³

Nurcuların Bulgaristan Faaliyetleri: Nurcular Türkiye'nin en yakın komşusu ve kültür coğrafyası olarak gördükleri Bulgaristan'a başından beri ilgi duymuşlardır. Gülen Hareketini -ki 15 Temmuz hain darbe girişiminden sonra FETÖ olarak anılmaya başlamıştır- bir kenara bırakırsak Yazıcılar adıyla anılan bir gruptan söz etmek mümkündür. İman hakikatleri adı altında Müslümanların iman konusunda bilinçlenmesine yönelik faaliyetleri için Rısal-i Nur eserlerini okuma ve anlamaya yönelik çalışmalar yürütmüşlerdir. Nurculuk Bulgaristan'da Fethullah Gülen taraftarlarının ülkeye gelmesiyle alan genişletmiş ve bir ivme kazanmıştır. Gülen Hareketi, FETÖ adını almadan önce Bulgaristan'da tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi basın-yayın, eğitim ve ticarî alanlarda faaliyetler yürütmüştür. Vakıf ve dernekleri aracılığı ile çok çeşitli resmi kutlama, panel ve programlar düzenlemiştir. Çalışmalarını internet siteleri üzerinden geniş kitlelere ulaştırmıştır. Türkiye'deki 15 Temmuz 2016 hain darbe girişiminden sonra söz konusu Hareket FETÖ adını almış ve hukuk alanına taşınmıştır. Bu süreç hala devam etmektedir. Bu durum Bulgaristan için de geçerlidir. Hukukî sürecin hala devam etmesi çalışmamızın alanını aşmaktadır. Ayrıca her geçen gün yeni ve farklı bilgiler ortaya çıkmakta ve bunların doğrulanması uzun bir süreç istemektedir. Sınırlı bir sürede bitirilmesi gereken doktora çalışmasının sınırlarını aşmaktadır. Bu yüzden konuyla ilgili verilen bilgilerle şimdilik iktifa edip, sonraki çalışmalarımızda daha geniş bir şekilde ele almayı planlamaktayız.

⁴⁸³ Mehmet Kaplan, "Dini Gruplar ve Çatışma: Said Nursi ve Nurculuk Örneği", Basılmamış YLT, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta, 2017, s. 90-92.

SONUÇ

Değerlendirdiğimiz akımların birbirinden farklı kategorilerde olduğunu söylemek mümkündür. Aralarında çıkış noktaları ve sebepleri, kurdukları yapı ve hedefleri noktasında benzerlikler bulunsa da akım olma özelliğinin ötesinde hepsinin farklı çizgi ve uygulamaları vardır. Bu akımlardan bazıları diğer bütün grupları tekfir ederken bazıları ise kendilerinin yeni bir din olduklarını iddia etmişlerdir. Bazı akımlar işin tasavvuf boyutuna olmazsa olmaz olarak bakarken, diğerleri modern yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu uygulamaları ve konulan kuralları, Bulgaristan’da da değişmemiştir. İlk başta kendilerine yer edinmek için temkinli yaklaşımlar dikkat çekse de zamanla akım ve cemaatler kendi stratejilerini gerçekleştirmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu bağlamda söz konusu gruplar belli özelliklerle birbirlerine bağlanmakta ve taraftar kazanabilme yollarını araştırmaktadır.

Gruplar veya cemaatler, diğer coğrafyalarda olduğu gibi, Bulgaristan’da da faaliyetlerini yürütürken aynı yolu izlemektedirler. Öncelikle hemen bütün İslami akımlar, “ayrıcılık duygusu” ile hareket etmekte kendilerini ayrıcalıklı ve kusursuz görmektedirler. İkinci olarak “cemaatleşme ve içe kapanık yapılaşma” özelliği ile ilgisine sunulan yeni bir yapı içerisinde bulunma ve sosyal statü, akım ve cemaate bağlılığı kolaylaştırmaktadır. Sunulan dini anlayışın onlar için en doğru ve tek hakikat olduğuna inanç, cemaatleşme ve akımların çalışma alanlarına belirginlik kazandırmaktadır. Üçüncüsü ise “cemaate ve lidere bağlılık” şeklinde tezahür etmektedir. Lider mezhebin, cemaatin veya grubun ilk kurucusu olarak bilinir. Cemaatleşmenin gerçekleşmesi ve özelliklerinin tamamlanmasıyla, grup mensubunun bakışı doğrultusunda bu özel yapıya bağlılık ve sadakat gerekli hale getirilmektedir. Son olarak gruplaşmalarda “ekonomik güç” etkili olmaktadır. Bu durumu geniş anlamda devletler seviyesinde ve dar çerçevede ise cemaat ve gruplarda görmek mümkündür. Mesela bunun en bariz örneği, Suudi Arabistan’ın Vehhabiliği ve İran’ın Şiiliği ihraç etmek için gerçekleştirdiği faaliyetlere destek harcamalarıdır. Bu nedenle dini hareketlerin en önemli konularından biri ekonomik güçtür. Dar çerçevedeki gruplar alanında ise sivil sermaye, cemaat etrafında oluşan iş adamlarından, cemaat mensuplarından, günümüzde öğrencilerden ve aklınıza gelen ulaşılabilen herkesten oluşturulmaya çalışılır. Bu bağlamda

günümüzde Bulgaristan'a ilgi duyan özellikle Arap dünyası, Hint alt kıtası ve Şii bünden gelen akımların, vakıf ve dernekler vasıtasıyla ciddi sermayeye sahip oldukları görülmektedir. Akımları incelerken bahsettiğimiz üzere bunların birçoğunun merkezi Amerika veya başka bir Batı ülkesidir.

Faaliyetlerini konu ettiğimiz İslami akımlar, Bulgaristan'da aktif olarak varlıklarını sürdürmeleri ve toplum üzerinde etkilerinin varlığını müşahade etmemiz doğrultusunda seçilmiştir. Şüphesiz bunların dışında kalan daha küçük çaplı akımlar da mevcuttur. Bizim konumuzun içinde yer alan İslami akımların çıkış noktaları itibarıyla birbirinden farklı hatta zıt görüşlere sahip oldukları da görülür. Bu bağlamda ele aldığımız tekfirci ve mehdici akımların, başlangıçta gelenekçi bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Üçüncü grup ise modern ve ıslahatçı kültürel bir anlayışla hareket etmektedir. Bu konuları ele alırken karşımıza İslam dünyasının geçirdiği tarihi süreç çıkmaktadır. Her birinin dönemleri itibarı ile çıktıkları coğrafyanın ve bölgenin şartları etkili olmuştur. Balkanlar ve Bulgaristan'ın geçirdiği tarihi süreç bu akımların bölgeye girişlerine zemin hazırlamıştır. Osmanlı'nın güç kaybetmesi ve çöküşe geçmesiyle birlikte Balkanlar yeni bir döneme adım atmaktadır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ve Osmanlı'nın bölgeden tamamen ayrılması ile kalan tebaa dini ve kültürel açıdan zorluk yaşamaya başlamıştır. Bulgaristan bağlamında bu durum kendilerini yeni arayışlara itmektedir. Dini alanda var olan yetersizlik ve yetişmiş kadro eksikliği sunulan yeni görüşlere kapı aralamaktadır.

Bu akımlardan gelenekçi yapı, İslam dinini zamanla oluşan hurafelerden arındırmak ve yenilik olarak dine giren bütün uygulamaları bertaraf etmek amacıyla dinin aslına dönüş noktasında Selefîyye (Vehhabilik) doktrinini tamamen naslara dayalı bir akım olarak olgunlaştırmıştır. Mehdici akımların oluşmalarında daha çok bölgenin şartları ve diğer dinlerde var olan inanışlar etkili olmuştur. Balkan coğrafyası açısından Osmanlı sonrası ve komünizm döneminde yaşanan sıkıntılar bu bölgeye girişlerini kolaylaştırmıştır. Tarikatlar ise geleneğe bağlı tasavvufi yapı oluşturmuşlardır. Bu gayret ve yaklaşımları çıkmış oldukları yörenin dışında örneğin Bulgaristan'da da değişmemiştir. Belki de sadece Aleviliği bu noktada farklı değerlendirmek gerekir çünkü temelinde akımdan daha özel bir yapıya sahiptir.

Bulgaristan 681 yılında kuruluşundan itibaren incelediğimiz tarihi süreçte Balkan yarımadasında coğrafik konumu ve şekillenen etnik yapısı gereği devamlı önem arz etmiştir. Bulgarlar, Bizans'ın etkisi ve baskısı ile 864 yılında Hristiyanlığı din olarak benimsemiş ve kabul etmiştir. İslam dininin Bulgaristan'a girişi Osmanlı İmparatorluğunun bu coğrafyaya yayılmasından önce Sarı Saltuk ve benzeri derviş ve akıncıların gelişiyle gerçekleşmiştir. İslam'ın genel manada nüfuzu ve yayılması ise Osmanlı döneminde uygulanan iskân politikası neticesinde olmuştur. Osmanlı medeniyeti ve mirası günümüze dek ulaşmış ve kendini hissettirmiştir. Osmanlı döneminde Bulgaristan'a yerleşen İslam şüphesiz Hanefi-Maturidi anlayışı ile ifade bulmaktadır.

Bulgaristan'ın etnik ve dini yapısı Bulgarlar, Türkler, Pomaklar ve Romenlerden teşekkül etmiştir. Osmanlı asırlar boyu Bulgarların etnik ve dini kimliğine dokunmamış ve Müslümanlar dışındaki unsurlar da rahat bir hayat sürmüşleridir. Bulgaristan 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve Osmanlı İmparatorluğundan tamamen bağımsız bir Krallığa dönüşmüştür. Bugün Güney Bulgaristan olarak bilinen Kırcaali ve Doğu Rodoplar, 1912 Balkan Savaşına kadar Osmanlı toprağı olarak varlıklarını sürdürmüş ve sonrasında onlar da Bulgaristan sınırlarına dahil edilmiştir.

1944 yılında İkinci Dünya Savaşı neticesinde Bulgaristan Sovyetler Birliği bloğuna dahil oldu ve yönetim şekli olarak komünizmi benimsedi. Bu dönem azınlıklar için şartların daha da zorlaştığı bir dönem oldu. Azınlıklar aşamalı olarak asimilasyona maruz kaldı ve “soya dönüş” adı altında hepsinin Bulgar olduğu tezi savunuldu. Bu dönemde dini vecibelerini yerine getirmeleri oldukça zordu. Ortaya konulan tez çerçevesinde, Bulgaristan'da yaşayan herkes Bulgar olarak kabul edildi. Genel anlamda Osmanlı sonrası Müslüman-Türkler devamlı sıkıntıya maruz kaldılar.

1989 yılında komünizmin yerini demokratik yönetim şekli aldı ve azınlıklar biraz nefes aldı. Dini ve milli manada özgürlükleri iade edildi ve yıllar içerisinde Bulgaristan Devlet erkânı yapılan uygulamalar sebebiyle özür diledi. Bu olumlu bir adım olup karşılığını buldu. Bulgaristan Türkleri siyasette ve parlamentoda yerlerini aldı.

1990 yılına kadar var olan siyasi konjonktür kaynaklı etkisi ve gücü olmayan Başmüftülük kurumu yeni dönemde özerk yapısı ile Bulgaristan Müslümanlarının dini hayatında yerini aldı. Özgürlüklerin elde edilmesiyle dışardan gelen akımların çalışma

ve etki durumlarına yön vermeye çalıştı. Bu dönemde yeterince güce sahip olmaması nedeniyle uzun süre tüzel statüsü ile uğraşmak zorunda kaldı. Kurum devamlı siyasetin etkisi altında varlığını sürdürdü. 2002 ve 2018 yılında kabul edilen “Dinler Yasası” Başmüftülüğü yeni durumlarla karşı karşıya bıraktı. Üzerinden siyasi etkinin hiç eksik olmadığı kurum bu yasalar doğrultusunda siyasetten daha fazla etkilenme sürecine girdi.

Toplumun şekillenmesi noktasında var olan dini eğitim kurumları, Osmanlı’nın Bulgaristan hâkimiyetinin son bulmasıyla sahip oldukları etki ve statüyü kaybetmiştir. Var olan geleneksel din eğitimi kurumları yerlerini modern çağdaş olan eğitim kurumlarına bırakmıştır. Yıllar geçtikçe din eğitimi erozyona uğramış, öğrenci sayılarında ciddi düşüş yaşanmış ve Devletin etkisi kendisini hissettirmiştir. Pomakların din eğitimi aldıkları okullar üzerinde ayrıca durulmuş ve Hristiyanlaştırılmaları için çaba sarf edilmiştir.

Bütün bu yaşananlar doğrultusunda Medresetü’n-Nüvvab’ın kuruluşu din eğitimi alanında önemli bir gelişme olarak yerini almıştır. Bulgaristan Müslümanlarına din eğitimi alanında kadrolar yetiştirmiş ve bu konuda başarılı bir eğitim faaliyeti sürdürmüştür. Medresetü’n-Nüvvab, Bulgaristan Müslümanları arasında itibarını ve etkisini günümüze dek korumuş olup zorluklar içerisinde iyi neticeler alınabildiğini göstermiştir. 1991 yılında kurulan İmam Hatip Liseleri ve Yüksek İslam Enstitüsü aynı başarıyı ortaya koyamamıştır.

Bulgaristan’ın yaşadığı tarihi süreç ve din eğitimi alanındaki gelişmeler toplumun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Balkanların geneline, özelde ise Bulgaristan’a Hanefi-Maturidi İslam anlayışı hâkim olmuştur. Bu durum Osmanlı döneminde başlamış olup 1990 yılına kadar diğer akımlardan fazla etkilenmemiştir. 1990 yılında Bulgaristan dış dünyaya açılmış ve etnik yapısı itibarı ile akımların ilgi alanına girmiştir. Medresetü’n-Nüvvab’ın açılışıyla Mısır ve İstanbul kaynaklı bazı ıslah çalışmalarından etkilenmiştir, ancak bu uzun süre devam etmemiştir.

Bulgaristan’ın en büyük eksikliği, Osmanlı sonrası yaşananlar neticesinde uzun süre din eğitiminden uzak kalması ve dini bilgi bağlamında dejenerasyonudur.

1990 sonrası dönemde elinde eğitim almış kadro neredeyse yoktur. Bu akımların çalışmalarını kolaylaştırmıştır. Bulgaristan'ın değişimi dengeli yaşaması ve gelenek olarak var olan Hanefi-Maturidi İslam anlayışı yeni akımların çalışmalarını zorlaştıran nedenler olmuştur.

Sovyetler Birliğinin dağılması neticesinde Balkan ülkeleri yeni bir döneme girdi. Bazı bölgelerde oluşan karışıklık radikal akımların nüfuzu için alan oluşturdu, örneğin eski Yugoslavya coğrafyası bunların başında gelmektedir. Bu durumdan istifade ederek bölgeye yönelen Suudi Arabistan kökenli vakıflar Bulgaristan'ı da çalışma sahalarına ilave etti. Bulgaristan'a okumak amaçlı gelip yerleşen Araplar bu konuda kendilerine yardımcı oldu. Eğitimlerinin sonunda ülkelere dönmeyip Bulgaristan'da yaşamaya devam ederek komünizm sonrası Arabistan kaynaklı bütün çalışmalara destek verdiler. Belli ölçüde Bulgaristan'dan evlenerek aile kurdular.

Ayrıca özellikle Suudi Arabistan'a giden Bulgaristanlı öğrenciler Vehhabiliğin yayılmasında ciddi rol oynadı. Suudi Arabistan'a eğitim amaçlı gidenlerin büyük çoğunluğunu Pomaklar oluşturmaktadır. Pomakların yoğun olması eğitimleri sonrası yaşadıkları yerlere dönmeleri akımın çalışmalarını kolaylaştırdı.

Vehhabilik hareketinin çalışmalarına bazı dönemlerde Bulgaristan sessiz kaldı. 2012 yılında 13 kişinin yargılamasıyla bu konuyu önemsediklerini gösterdi. Vehhabilik akımı Balkan coğrafyasının genelinde olduğu gibi çalışmalarını daha ziyade Türklerin dışındaki Müslüman topluluklar arasında sürdürmüştür. Bu konuda en çok etkilenen kesim Pomaklar olmakla beraber Romenler de bu kategoridedir. Türkler arasında geleneğe bağlı yaşantı, Türkiye'ye bağlılık ve Türkçe dil faktörü Vehhabilerin çalışmalarına engel teşkil etmiştir.

Vehhabilerin nüfuz ettiği bölgelerde gençlerle yaşlı yerel cemaat arasında görüşlerinden dolayı gerginlik meydana gelmiştir. Bu gerginlik bazen cemaatin bölünmesine hatta camilerin ayrılmasına kadar gitmiştir. Vehhabilik görüşünü savunanlar zamanla bu şekilde yol alamayacaklarını anlayarak daha temkinli ve halka yakın davranmaya başlamışlardır. Vehhabilik beklediği etkiyi oluşturamamış olsa da çalışmalarına devam etmektedir.

Romenlerin yaşadığı mahallelerde sosyal hayatın tamamını etkilenmiştir. Pazarlık'te Vehhabilik görüşleri çerçevesinde kız çocukların okula gitmeleri engellenmiş ve var olan düzene karşı gelmek gibi yansımıştır. Bu konuda kendileri dinin gereğini yaptıklarını savunarak bir taraftan gururlu olduklarını ifade etmişlerdir.

Radikal akımların yanında diğer gruplarda Bulgaristan'ın yeni döneminde varlığını gösterdi. Mehdiçi olan gruplar sınıfından Ahmediyye, Bahailik, Oktar grubu, MİHR Vakfı, yerlerini aldı. Her biri çalışma noktasında farklı metod izledi.

Bahailer yabancı mensupları üzerinden Bulgaristan'da yaşayan bütün kesimlere hitap etmeye çalışarak kurumsal bir yapı üzerinden faaliyetlerini devam ettirdi. Bu akımlar içerisinde Bulgaristan'a ilk gelen akım özelliğini taşımaktadır. Daha komünizm öncesi ülkeye giriş yapıp kendilerine yer edinmişlerdir. Komünizm döneminde kısmen sürdürülen çalışmalar 1990 sonrası daha rahat ortamda devam ettirilmiştir. Bahailik Bulgaristan'da resmi olarak ayrı bir din hüviyetindedir. Çalışmalarından Bulgaristan Müslümanları etkilenmedi, daha çok Hristiyanlar arasında yaygınlık kazandı. Kendilerini yeni bir din olarak ortaya koydu ve ısrarcı oldu. Yoğun bir şekilde Bahailik eserleri Bulgarcaya tercüme edilmiş ve kısmen sadece Bulgarca kaleme alınmış eserleri mevcuttur. Sofya'da bir merkezleri bulunup ziyarete açıktır.

Ahmediyye akımı Bulgaristan'ın uç noktalarında faaliyet göstermeye başladı. İngiltere ve Pakistanlı taraftarları ile etkili olmaya çalıştı. Yerelde ulaşabildiği kişi ve ailelerle çalışmalarını sürdürdü. Bulgaristan'da yasal bir oluşuma dönüşmek için teşebbüste bulundu. İlk aşamada başarılı olmakla beraber tepkilerin artması neticesinde resmiyetleri fes edildi. Bulgaristan Başmüftülüğü tarafından kendilerinin dışındakilerini kabul etmemelerinden ve kurucularını Peygamber olarak gördüklerinden dolayı gündeme geldi ve İslam çerçevesi dışında bir hareket olarak değerlendirildi. AİHM'de Bulgaristan'ı kendilerine karşı sergilenen tutumdan dolayı para cezasına mahkûm ettirdi. Yoğun bir şekilde Bulgarca eser tercüme eden akımlar arasında yer aldı. Eserlerinin bir kısmı demokrasinin gelişi ile 1991 yılında yayımlandı bu da alt yapı olarak hazır olduklarını göstermektedir.

Oktar grubu, çalışmalarını daha çok yayın araçları olan televizyon programlarından yürüttü. Oktar çıkış noktalarından biri olan Darwin teorisini çürütmekle gündem oldu. İslami bir çalışma gibi göstererek bununla bilim adamı olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Bulgaristan basınında bu gibi konularla fazla yer alan kişiler arasında yerini aldı. Gündeme geldiği diğer konu eserlerinin Bulgarcaya tercüme edilmesi oldu.

Evrenesoğlu taraftarları saha çalışması olarak birkaç girişimde bulundu ama beklediği etkiyi oluşturamadı. Kısa bir dönem Bulgaristan'ın gündemini çalışmalarıyla işgal etti. Bazı Romen mahallelerinde kendilerine grup oluşturdu. Tasavvufi yaklaşımı ve din ayırımı yapmadan toplumun tamamına hitap ettiklerini savundu. Oktar gibi televizyon yayınları yaygın olmakla beraber kitap tercümesi ve baskısı konusunda bir çalışmaları olmadı.

Tasavvuf kaynaklı ve kültürel ıslahçı gruplar bölümünde ele aldığımız cemaat ve hareketler, Bulgaristan'da sağlıklı, verimli çalışmalar yürüttü. Faaliyetleri yerel cemaatlerin yaklaşımlarına uygun olarak gelişti. Yerel cemaatlerde bazı noktalarda ön yargı etkili olsa da genel anlamda yapılanlara tepki göstermedi. Hanefi-Maturidi anlayışına uygun yaklaşımlarla, sahada yerlerini aldılar. Yerel cemaatin gelenek ve göreneklerini görmezden gelmeyerek sıcak karşılandılar. Hepsinin kalıcı çalışmaları ve mensupları varlıklarını sürdürmektedir.

Hüdayi vakfı çalışmalarını Bulgaristan Başmüftülüğü ile istişare ve anlaşma içerisinde yürüttü. Yerel cemaate hitap etme noktasında Osmanlı'dan kalan İslam anlayışı doğrultusunda devam ettirdi. Başmüftülüğe imam yetiştirme ve var olan imamların seviyelerini yükseltme konusunda destek verdi. Bunun dışında vakıf kültürüne uygun sosyal yardımlaşmada bulundu.

Süleyman Efendi cemaati üstadlarının Bulgaristanlı olması nedeniyle bu coğrafyaya ayrı bir önem verdi. Cemaat koyu bir Hanefi-Matüridi anlayışı savunuculuğu yaptı. Gittiği bölgelerde yerel cemaatle özellikle yaşlı kesimle çok iyi iletişim kurdu. Bulgaristan'ın değişik bölgelerine yurtlar inşa etti. Türkiye'deki çalışmaları buraya aktarmak istedi ancak resmi engeller doğrultusunda çok başarılı olamadı. Çalışmalarında Bulgaristan Başmüftülüğü ile devamlı temas içerisindeydi.

Değerlendirmeye aldığımız akımlar, bize, Bulgaristan'daki yerel Müslümanların din anlayışlarının öneminin büyüklüğünü gösterdi. Benimsenmiş bir anlayışını küçük görerek veya külliye yalan sayarak bir netice elde edilemeyeceğini ortaya koydu. Bunun dışında Bulgaristan Müslümanları 1990 yılından sonra o güne kadar alışık olmadıkları bir tabloyla karşı kaşıya kaldılar ve bununla yaşamayı öğrendiler. Her şeye rağmen sahip oldukları Hanefi-Maturidi çizgilerinden ayrılmadılar. Söz konusu akımlar etkilerini göstermiştir ve göstermeye devam etmektedir, ancak Bulgaristan'da hala kalıcı anlayış Hanefi-Maturidi İslam anlayışıdır.



KAYNAKÇA

- 19min: “Bahayski zam.-ministır v megaskandal za milioni”, (Çevrimiçi) <https://m.19min.bg/news/8/37887.html/>, 23.04.2012.
- A9TV: (Çevrimiçi) [http://a9.com.tr/video/1009/Hz-Mehdi-\(as\)/all.](http://a9.com.tr/video/1009/Hz-Mehdi-(as)/all.), 05.01.2019.
- Abbasi, S.: **İzbrani Otkisi ot Mıdrostite na Obeştaniya Mesiya**, çev. Islam International Publications Limited, İslamabad, Raqcem Press, 1991.
- Abdu Er-Rahman bin Abd El- Kerim Eş-Şiha: **Vsyako Novovıvedenie v Religiyata e Zabluda**, çev., (EİRC); (Çevrimiçi) www.islamland.com/bul/books/13.04.2019.
- Abdulkahir el-Bağdadi: **el-Fark Beyne’l-Fırak**, Kahire, ts.
- Abdullah Salih el-Useymîn: **Tarih el-Memleke el-Arabia es-Saudia**, Riyad, 1997.
- Abdülaziz b. Abdullah b. Abdur-rahman b. Bâz: **Muhammed b. Abdilvehhab Da’vetuhû ve Siretuhû**, Riyad, 1995.
- Acaroğlu, M.Türker: **Deliorman Türkleri Üzerine Bir İnceleme, Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Acaroğlu, Mehmet: **Bulgaristan Türkleri**, İstanbul, Kültür Sanat Yayınları, 2007.
- Açıkgenç, Alparslan: “Said Nursi”, **DİA**, C. XXXV, 2018, s. 565-572.
- Ahmed, Kadı Abdulcebbâr b.: **Tesbitu Delaili’n-Nübüvve**, thk., Abdulkirim Osman, Beyrut, Darü’l-Arab, 1966.
- Ahmed, Şabanali: “Bugaristan’da Alevilik (Yablanovo Örneği)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2012.
- Ahmed, Vedat S.: "Bulgaristan Müslümanlarının Durumu; 1878-1885", **Kalem**, sayı 6, 2002.
- Ahmed, Vedat S.: “Bulgaristan'da Müslüman-Türk Varlığının Korunmasındaki En Önemli Etken Olan İslami Eğitimin Geçmişi ve Bugünü”,

Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet'e Katkıları Sempozyumu (31 Mayıs-1 Haziran 2007) Bildiriler Kitabı, İsparta, 2007.

- Ahmedov, Alper: “Osmanlı Sonrası Bulgaristan’da Kur’an Çalışmaları”, Basılmamış YL Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.
- Ahsan, M. Manazır: “Cemaat-i Tebliğ”, **DİA**, C. VII, 1993, s. 293-294.
- Akgündüz, Ahmet: **Arşiv Belgeleri Işığında Silistre’li Süleyman Hilmi Tunahan**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1997.
- Akın, Murat: “Günümüzde Bazı Marjinal Mehdi Tipler ve Söylem Analizleri”, **Kader** 16/1, 2018.
- Aksu, Ziyauri: **Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Örnek Neşriyat, 1994.
- Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989.
- Albayrak, Ali, Teber, Ömer Faruk, Gökalp, Yusuf: “Anadolu’da Bahai Faaliyetlerinin Tarihsel Bir Yansıması: Emin Ali’nin Bahai Hareketi Hakkında İlmi Bir Tetebbu” **Turkish Academic Research Review – Türk Akademik Araştırmalar Dergisi**, c/vol. 5, sayı/issue 4, 2020.
- Aleksiev, Bojidar: “Kız Ana Sultan i Problemit za Jenskoto Nachalo v İslamskiya Mistisizim”, **Bulgarski Folklor**, 2003, br. 2-3.
- Aljazeera: (Çevrimiçi) www.aljazeera.com.tr, 17.09.2019.
- Alp, İlker: **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)**, Ankara, Trakya Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Altun, Bekir: **Selefilik-Vehhabilik Ve Türkiye’deki Faaliyetleri**, (YL Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Altunan, Sema: **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Rumeli Yürükleri ve Naldöken Grubu**, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Eskişehir, 1999.
- Asenov, Bancho: **Sekti na Myusyulmanska Osnova (Kızılbaşka Sekta) Aliyani, Religiite i Sektite v Bulgaria**. Sofya, 1998.

- Aydın, Mahir: **Şarkı Rumeli Vilayeti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı: “Bulgaristan’da Türk Nüfusu ve Osmanlı Mimari Abideleri Meselesi”, **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri**, C. IV, İstanbul, Seçil Ofset, 2000.
- Bahaiska Obştnost: (Çevrimiçi) www.bahai.bg/content/view/13/83/2, 17.05.2019.
- Bilgiç, Bestami: “Günümüzde Bulgaristan”, **Balkanlar El Kitabı**, C. II, İstanbul, Araştırma ve Kültür Vakfı, 2006.
- Bozkuş, Metin: “Bahailiğin Arka Planı ve Söylemi üzerine Bir Değerlendirme (Sivas Örneği)”, Cumhuriyet Üniversitesi **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 5, sayı 2, Sivas, 2002.
- Bulut, Halil İbrahim: **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, Ankara Okulu, 2013.
- Büyük, Hamdi Fırat: “Balkanların Yeni Kâbusu: IŞİD”, panorama.khas.edu.tr/uploads/pdf/balkanlarin-yeni-kabusu-isisid.pdf (Erişim: 03.08.2017).
- Büyükkara, Mehmet Ali: **Çağdaş İslami Akımlar**, İstanbul, Klasik, 2016.
- Büyükkara, Mehmet Ali: “Vehhabilik”, **DİA**, C. XXXXII, 2012, s. 611-615.
- Büyükkara, Mehmet Ali: **İhvan’dan Cüheyman’a Suudi Arabistan ve Vehhabilik**, İstanbul, Klasik, 2018.
- Cambazov, İsmail: **Bulgaristan’da Başmüftülük Tarihi**, Sofya, 2013.
- Cambazov, İsmail: **Medresetü'n-Nüvvab; Anılar-Belgeler**, Sofya, 2005.
- Cambazov, İsmail: **Sofya İslam Enstitüsü, Anılar-Belgeler**, Sofya, 2005.
- Celil, Mehmed: “Mekteblerimizin İyi ve Fena Günleri”, **Rehber**, 19 Mayıs 1928, sayı 18.
- Commins, David: **The Wahhabi Mission and Saudi Arabia**, London, I.B. Tauris, 2006.

- Coşkun, Birgül D.: **Bulgaristan’la Yeni Dönem, Ankara: ASAM Yayınları, 2001.**
- Çalışkan, Basri: **Bulgaristan’da İslam, İstanbul, İnkılab Yayınları, 2019.**
- Çalışkan, Necmettin: **Modernleşme Sürecinde Müslümanlar, Ankara, Nobel, 2018.**
- Çapın, Meryem: “Yeni Bir Dini Hareket Olarak Adnan Oktar Grubu: Dini Gruplar Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme”, Basılmamış YLT, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2019.
- Çelebi, Evliya: **Seyahatnâme, (haz. Mümin Çelik), İstanbul 1995.**
- Çiçek, Hacı: “Bahailik, Bahailiğin Görüşleri, İslam Düşüncesindeki Yeri ve Ona Dair Bazı Yorumlar”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 3, sayı 6, 2017/1
- Dalkılıç, Mehmet, Biçer, Ramazan, Demirli, Ekrem: **Balkanlarda Dini Aşırılıklar ve Etnik Barış, İstanbul, Tasam, 2012.**
- Dalkılıç, Mehmet: “Bulgaristan Yeni “Dinler Yasası” Çerçevesinde Müslümanların Güncel Sorunları ve Türkiye’nin Rolü”, **Bildiriler Kitabı**, Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman, Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle), I. Cilt, 24-25 Ekim 2019, Malatya.
- Darık: “Bahaytsi ot tsyal svyat se sibirat v Balchik”, (Çevrimiçi) www.dariknews.bg/, 08.08.2006.
- Dayıoğlu, Ali: **Toplama Kampından Meclise, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.**
- Demir, Ahmet: **Mehdinin Çıkış Alametleri ve Özellikleri, İstanbul, Güneş Yayınları, 2005.**
- Dırjaven Arhiv – Smolyan: Dırjaven Arhiv – Smolyan, f. 16, op. 1, a.e. 34.
- Dırjaven Arhiv – Smolyan: Dırjaven Arhiv – Smolyan, f. 391, op. 2, a.e. 3.
- DİA: “Erol Muhammed Raşid” **DİA**, C. XI, 1995, s. 305.

Dimitrov S., Jechev N., “İstoriya na Dobruca”, t.3, Sofya, 1988.
Tonev V.:

Dnevnik: “Kreationsizmit nastipva v İslamskiya Svyat”, (Çevrimiçi) www.dnevnik.bg/sviat/, 06.11.2009.

Dursun, Haluk: “Deliorman ve Koca Balkanlarda Alevilik” **Kubbealtı Akademik Mecmuası**, sayı:4, yıl: 26, Ekim-1997.

Ebû Mansûr
Muhammed b.
Muhammed b.
Mahmûd Mâtürîdî: **Te’vilâtu Ehli’s-Sünne, thk. Mecdi Beslüm**, Beyrut: Saru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1426/2005.

Ebu’l-Hasen el-Eş’ârî: **Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu’l-Musallîn**, Kahire, 1950.

Efe, Fikret: “Cemaat-i Tebliğ, Doğuşu ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 2002.

Efendi, Şevki: **Bahai Dininin I. Yüzyılı**, (Ter. Suna Bozkır), İstanbul, Baha Yayınları, 1995.

Ekici, Nuray: “Bulgaristan Türkleri”, **Balkanlar El Kitabı**, C. II, İstanbul, Araştırma ve Kültür Vakfı, 2006.

Ekinci, Mustafa: **Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2002.

Eklesiya, Mariana: **Jivot za Vyarata**, Sofya, 2002.

Elena Mustakova-Pasart: “Koi sa horara ot Bahaiskoto obshtestvo v Bulgaria”, (Çevrimiçi) <https://bnt.bg/bg/a/koi-sa-horata-ot-bahajskoto-obshtestvo-v-balgariya/>, 11.08.2020.

Eminov, Ali: The Turks, Vol. 6: The Turkish World, pp. 584-591., 2002, Çev. Mine Çankaya, Bulgaristan Türkleri 1945-1983, Türkler, 21 vols. Vol. 20: Türk Dünyası, Ankara, Yeni Türkiye., 2002.

Erim, Nihat: **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara, AÜHF Yay., 1953.

Erk, Hasan Basri: **Tarih Boyunca Alevilik**, İstanbul, 1954.

- Ertürk, Haşim, Emi-
noğlu, Rasim: **Bulgaristan’da Türk-İslam Eğitimi ve Kültür Müesseseleri ve Medresetü’n-Nüvvab**, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 1993.
- Evstatiev, Simeon: **Public İslam on the Balkans in a Wider European Context**, Budapesta, Open Society Institute, 2006.
- Evstatiev, Simeon: **Religiya i Politika v Arabskiya Svyat**, Sofya, İztok-Zapad, 2012.
- Evstatiev, Simeon: “Bulgaria Moje da se Protivopostavi na İDİL Samo s Podkrepa na Bilgarskite Myusyulmani”, v. **Kapital**, 5.11.2014.
- Facebook: Facebook/ El-s Sunna en-Nebevi/ Çevrimiçi: 23.09.2020.
- Feher, Geza: **Bulgar Türkleri Tarihi**, çev. heyet, 2. bsk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: **Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri**, 11. Baskı, İstanbul, ŞA-TO Yay., 2001,
- Fırlalı, Ethem Ruhi: “Bahailik”, **DİA**, C. IV, 1991, s. 464-468.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: “Kadiyanilik”, **DİA**, C. XXIV, 2001, s. 137-139.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: **Türkiye’de Alevilik-Bektâsilik**, İstanbul, Selçuk Yayınları, 1990.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: “Şiiliğin Doğusu ve Gelişmesi”, **Şiilik Sempozyumu**, İstanbul, 1993.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, (Mezhepler Tarihi Açısından bir Bakış), **AÜİFD**, 1981, Sayı, 27.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: **Kadiyanilik**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: **Kadiyanilik: Ahmediyye Mezhebi**, İzmir, 1986.
- Fırlalı, Ethem Ruhi: **Babilik ve Bahailik**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1994.
- Focus: “Syankata na radikalniya İslam”, (Çevrimiçi) www.focus-news.net/, 17.03.2009.

- Georgiev: **İstoriya na Bulgaria**, Sofya, 1993.
- Georgieva, Blaga: “İslamska Sekta Nabira Chlenove u Nas”, (Çevrimiçi) <https://www.24chasa.bg/Article/1517488/>, 24.08.2012.
- Ghodsee, Kristen: **Muslim Lives in Eastern Europe. Gender, Ethnicity, & The Transformation of Islam in Postsosialist Bulgaria**, Princeton University Press, 2010.
- Gramatikova, Nevena: **Prevantivnosti na Vremeto i Problemit s İdentichnostta na Alianite v Bulgaria**, Sofya, 2001.
- Gün, Faruk: “Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme”, **Artuklu Akademi**, 2017/4(1).
- Günay, H. Mehmet: **Osmalı Sonrası Bulgaristan Türklerinin Dini Yönetimi ve Özel Yargı Teşkilatı 1878-1945**, İstanbul, Rumeli Türkleri Vakfı, 2006.
- Güngör, Erol: **Tarihte Türkler**, İstanbul, Ötüken Neş., 1992.
- Halaçoğlu, Yusuf: “Bulgaristan”, **DİA**, C. VI, 1992, s. 396-399.
- Hamidullah, Muhammed: **İslam’a Giriş**, Çev. Cemal Aydın, Ankara, TDV Yay., 2004.
- Hamzaoğlu, Yusuf: **Sırbistan Türklüğü**, Üsküp, Üsküp Logos-A Yay., 2004.
- Harman, Vezir: “Resûl ve Nebi Kavramları Çerçevesinde Peygamberliğin Dindeki Yeri”, Cumhuriyet Üniversitesi **İlahiyat Fakültesi Dergisi** 18/2 2014.
- Harun Yahya -Adnan Oktar: (Çevrimiçi) <http://www.harunyahya.org/tr/>, 02.05.2018.
- Harun Yahya: (Çevrimiçi) <https://bg.harun-yahya.net/>, 24.07.2019.
- Hatiboğlu, İbrahim: “Medresetü'n-Nüvvab”, **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 344-346.
- Hatiboğlu, İbrahim: “XX. Yüzyılın ilk Yarısında Bulgaristan Müslümanları Arasında Dini Islahat Çabaları”, **Balkanlar’da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri**, Sofya, 2000, bsk. İstanbul, İRCİCA, 2002.

- Hugh, Poulton: **Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler:** Çev. Yavuz Alagon, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1993.
- Hüsnü, Ezber Bodur: “Küreselleşmenin Dini Alandaki Etkisi ve Ulus-Devlet”, **KSÜİFD**, say. 4, Kahramanmaraş, 2004.
- İbn Hazm: **el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvâi ve’n-Nihal**, C. IV, Kahire, ts.
- İbn Manzûr: **Lisânul-Arab**, Beyrut, 1968.
- İbn-i Haldun: **Mukaddime**, Çev. Halil Kendir, Ankara, İmaj Yayınları, 2004.
- İbnü’l-Esir: **el-Kâmil fi’t-Tarih**, Beyrut, 1965.
- İbşirli, Mehmet: **Klasik dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı, Osmanlı Devleti Tarihi**, İstanbul, Feza Gazetecilik, 1999.
- İlhan, Avni: **Mehdilik**, İstanbul, Beyan Yayınları, 1993.
- İnalcık, Halil: **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Ankara, Eren Yay., 1999.
- İnalcık, Halil: “Bulgaria”, **the Encyclopedia of İslam**, E.J. Brill, Leiden, 1960.
- İnalcık, Halil: **Türkler ve Balkanlar**, İstanbul, Obiv Yayınları, 1993.
- İpek, Yasin: “İran ve Osmanlı Coğrafyasında Gelişen Dini Hareket Olarak Babilik-Bahailik ve Günümüz Türkiye’sindeki Faaliyetleri”, Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2018.
- İvanov, Mihail: **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Sofya, CSD, 2016, Ekspertno intervyu, 18.06.2015.
- İvanova, Evgeniya: **Othvirlenite Priobshteni**, Sofya, İİH, 2002.
- İvanova, Evgeniya: **İslamizirani Balkani: Dinamika na Razkazite**, Sofya, NBU, 2014.
- İzeti: **Balkanlar’da Tasavvuf**, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2004.
- Jelyazkova, Antonina, B. Aleksiev, J. Nazırska: **Myusyulmanskite Obshtnosti na Balkanite i v Bulgaria**, Sofya, İMİR, 1997.

- Jelyazkova, Antonina: **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Sofya, CSD, 2016, Ekspertno intervyu, 5.06.2015.
- Jelyazkova, Antonina: “İztırvahme getata chakat ni problemite na SASHT, i YUAR”, v. **Standart**, 26.05.2015.
- Kaan, Enver Osman: “Dinde Aşırılık”, **Diyanet Aylık Dergi**, Mayıs, 2017.
- Kamil, İbrahim: “Krallık Döneminde Bulgaristan” **Balkanlar El Kitabı**, C. II, İstanbul, Araştırma ve Kültür Vakfı, 2006.
- Kaplan, Mehmet: “Dini Gruplar ve Çatışma: Said Nursi ve Nurculuk Örneği”, Basılmamış YLT, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, İsparta, 2017.
- Karahasan, Çınar: **Etnicheski Maltsinstva v Bulgaria**, Sofya, LİK, 2005.
- Kaya, Hasan: **Alevilik-Kızılbaşlık**, İstanbul, Senfoni Yayınları, 2003.
- Kayapınar, Ayşe: “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan’daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:1 Sayı:2, 2003.
- Kazıcı, Ziya: **Siyasi Kültürel Sosyal İslam Tarihi**, C. X, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1995.
- Kemaloğlu, Ayşegül: **Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2012.
- Keskioğlu, Osman: **Bulgaristan’da Türkler**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1995.
- Kılıç, Osman: **Kader Kurbanı**, Ankara, BİSAV, 2002.
- Kiel, Machiel: “Niğbolu”, **DİA**, C. XXXIII, 2007, s. 87-89.
- Kiel, Machiel: **Bulgaria pod Osmanska Vlast**, Sofya, Tendril, 2017.
- Kocaoğlu, Sami: **Bulgaristan Türkleri Ah**, İstanbul, Melisa Matbaacılık, 1998.
- Kolarov, Georgi: “Sektantite ot Ahmadiya –Humanisti, ili Teroristi?”, (Çevrimiçi) <https://news.bg/columnists/sektantite-ot-ahmadiya-humanisti-ili-teroristi.html/>, 24.11.2008.

- Korkmaz, Esat: **Alevilik ve Bektaşilik Sözlüğü**, İstanbul, Anahtar Kitaplar yay., 2005.
- Köprülü, Fuat: **Anadolu'da İslamiyet**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2000.
- Kutlu, Sönmez: "İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu", **İslami İlimlerde Metodoloji (Usul) Meselesi I**, İstanbul, 2005.
- Kutlu, Sönmez: **Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, Ankara, TDV, 2000.
- Kutluay, Yaşar: **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara, 1965.
- Kutluay, Yaşar: "Mezhepler Tarihi Yönünden Said Nursi ve Nurculuk", **İslam Teknikleri Enstitüsü Dergisi**, C. III, Cüz-3-4, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1966.
- Kuyucuklu, Nazif: "Bulgaristan", **DİA**, C. VI, 1992, s. 391-396.
- Küçüköner, Halide Ru-meysa: "Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedilerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi" Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi SOBE, Diyarbakır, 2018.
- Madawi Al-Rasheed: **A History of Saudi Arabia**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Markov, Yulian: "Razvitie na Obrazovaniето Sred Turskoto Naselenie v Bulgaria" (1944-1952.) **İstoricheski Pregled**, g. 26, br. 1, 1970.
- Martin, Van Bruinesen: **Kürtlük, Türklük, Alevilik**, (Çev. Hakan Yurdakul), İstanbul, İletişim Yay., 2000.
- Mehmedov, Ali: "Bulgaristan Şumnu'daki Medresetü'n-Nüvvab'ın İslam Din Eğitimi Tarihindeki Yeri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.
- Memişoğlu, Hüseyin: **Bulgaristan'da Türk Kültürü**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995.
- Memişoğlu, Hüseyin: **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2002.
- MİHR Vakfı: (Çevrimiçi) <https://www.mihr.com/mihrvakfi/>, 04.05.2018.

- MİHR Vakfı: (Çevrimiçi) <http://www.imamiskenderalimihr.com/>, 22.09.2019.
- Mikov, Lyubomir, Aleksiev, Bojidar: “Bulgaristan Bektaşî ve Kızılbaş (Alevî) Cemlerinde Görevli, Manevî Lider Olanların İsim, Lakap ve Adlandırılmaları”, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu (30-31 Ekim 2009 Üsküp/Scopje=**Hacı Bektaş Velî’nin tarihsel Kimliği, Düşünce Sistemi ve Etkileri**, (edit. Gıyasettin Aytaş-Yusuf Doğan-B.A.Yeşilel).
- Mikov, Lyubomir, Aleksiev, Bojidar: “Sveštana Topografiya na Selo Yablanovo, Kotlensko”, **Bilgarski Folklor**, 2003 sy. 2-3.
- Mikov, Lyubomir: **Bulgaristan’da Alevî-Bektaşî Kültürü**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2008.
- Mikov, Lyubomir: **İzkustvo na Heterodoksnite Myusyulmani v Bulgaria (16-20 vek). Bektashi i Kızılbashî**, Sofya, BAN, 2005.
- Milenkoff, İrene: **Uyur İdik Uyardılar**, Çev. Turan Alptekin, İstanbul, Cem Yay., 1993.
- Milenkoff, İrene: **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, Çev. Turan Alptekin, İstanbul, Cumhuriyet Kitap Kulübü, 1999.
- Mirza Masrur Ahmad: **Poslanie na Hazrat Halifatul Masih V, Naslednik na Mesiyata kım Müsülmanskiya Camaat Amadiya**, s. 1-9. (Çevrimiçi), www.ahmediyya.org 28.07.2020.
- Mirza Masrur Ahmed: **Svetovnite Krizi i Pyıtyat kım Mira**, Bulgarcaya çev. Muhammad Aşraf, Tahir Ahmad, Almanya, İslam İnternational Publications Ltd, 2015.
- Mirza Tahir Ahmed: **Otgovor na Vıprosa za İmam Mehdi**, s. 1-4; (Çevrimiçi), www.ahmediyya.org 23.07.2020.
- Muhammed bin Abd Al-Vahhab: **Trite Osnovi, Akida i Sektite**; Çev. (EIRC), (Çevrimiçi), www.islamland.com/bul/books 19.05.2019.
- Muhammed Kıvamuddin b. Nur: **Ta’dil**, Şumnu, 1924

Müslmanska Obştnost (Çevrimiçi) <https://ahmediyya.org/>, 12.05.2019.

Ahmediya:

Natsionalen Statisticheski Institut: (Çevrimiçi) www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/, 07.06.2018.

Nazırska, Jorjeta: **Bılgarskata Dırjava i Neynite Maltsinstva; 1879-1885**, Sofya, LİK, 1999.

Nikolov Yovo: Pırvi İdvat Emisarite, v. **Kapital**, 14.08.2004.

Nikolov, Yovo: “Bulgaria e v Globalniya Plan na Radikalnite İslamisti”, v. **Kapital**, 22.09.2001.

Nikov, Hristo: **Shtrihi kım İstoriyata na s. Yablanovo**, Sliven, Abagra, 2010.

Noyan, Bedri: **Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik**, Ankara, Ardıç Yay., 1985.

Ocak, Ahmet Yaşar: “Alevi”, **DİA**, C. II, 1989, s. 368-369.

Ocak, Ahmet Yaşar: “Hacı Bektaş-ı Veli” **DİA**, C. XIV, 1996, s. 455-458.

Ocak, Ahmet Yaşar: **Babaîler İsyanı**, İstanbul, Dergâh Yay., 1980.

Öktem, Niyazi: “Anadolu Aleviliğinin Senkretik Yapısı”, **Türkiye’de Aleviler, Bektâşiler, Nusayriler**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 1999.

Öngören, Reşat: “Tunahan Süleyman Hilmi”, **DİA**, C. XXXXI, 2012, s. 375-377.

Öz, Mustafa: **Anahatlarıyla İslam Mezhepler Tarihi**, İstanbul, Ensar Neş. 2012.

Öz, Mustafa: “Gâliyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, C. XIII, 1996, s. 333-337.

Özbir, Kamuran: **Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez**, İstanbul, Son Havadis Yay., 1986.

- Özcan, Salih: “Seyyid Muhammed Raşid Erol’un Hayatı ve Tasavvufi Et-kisi”, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Kasım, C. 8, sayı 2, 2016.
- Özgür, Nurcan: **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, İstanbul, Der Yayınları, 1999.
- Özşuca, Neyir: **Bahai Dini; Tarihi, Prensipleri ve Dini Hükümleri**, An-kara, 1967.
- Özşuca, Neyir: **Bahai Tarihi Özeti**, İstanbul, 1987.
- Pavlova, Antoaneta: **İstoriya na Turskite Uchilishta v Bulgaria, 1878-1959**, Magistır, 1993.
- Peev, Yordan: **Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii**, Sofya, CSD, 2016, Ekspertno intervyu, 23.06.2015.
- Piştifoğlu, Abdulha-mit: “Ahmediye Cemaati ve Türkiye’deki Faaliyetleri”, Basılma-mış YLT, İstanbul Üniversitesi SBE, 2014.
- Popoviç, Aleksandre: **Balkanlarda İslâm**, Çev. Komisyon, İstanbul, İnsan Yay., 1995.
- Praven Svyat: “Pravitelstvoto shte izpılni reshениyata po pet dela pred ESPCH”, (Çevrimiçi) www.legalworld.bg/67346.pravitelst-voto-shte-izpylni-resheniata-po-pet-dela-pred-espch.html&orderby=2/, 06.12.2017.
- Radikal gazetesi: (Çevrimiçi) www.m.radikal.com.tr/, 17.09.2019.
- Reissner, Johansen: “Saudi Arabien und die kleneren Golfstaaten”, **İslam in der Gegenwart**, München, 1996.
- Salam, Habibullah Mo-hammad: “İskender Evrenosoğlu ve Mehdilik İddiası”, Basılmamış YLT, Uludağ Üniversitesi SOBE, Bursa, 2020.
- Sânî, Hafız Hasan: “Bulgaristan Müftülükleri”, **Sırât-ı Müstakîm**, 1910.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem: “Mehdi”, **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 369-371.
- Seyman, Adil: “Balkanlar’da Alevilik Bektaşılık”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

- Sezgin, Abdulkadir: “Türkiye Aleviliği, Alevilerde Liderlik ve Kavram Sorunu, **2023 Dergisi**, Ankara, Aralık 2004, sayı 44.
- Sitembölükbaşı, Şaban: “Tunahan Süleyman Hilmi”, **DİA**, C. XXXXI, 2012, s. 377.
- Stefanov, Pavel: “Kakvo e Bahaistvoto i ima li pochva u nas:”, (Çevrimiçi) www.pravoslavie.bg/, 06.12.2005.
- Stefanov, Svetoslav: “Dogodina shtre slojim darvinizma na prashnite lavitsi na istoriyata”, (Çevrimiçi) <https://m.dnevnik.bg/dnevnikplus/2008/12/07/596059/> 07.12.2008.
- Stoyanov Valeri: **Turskoto Naselenie v Bulgaria Mejdu Polyusite na Etnicheskata Politika**, Sofya, LİK, 1998.
- Stoykov, R.: “Selishta i Demografski Oblik na Severoiztochna Bulgaria i Yujna Dobruca prez Vtorata Polovina na 16 vek”, s. 35/V, **İzvestiya na Varnenskoto Arheologicheskoto Drujestvo**, Varna, N-151, 1964.
- Şahin, İlhan: **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C. X, Konya, Kombassan Yay., 1994.
- Şehristânî: **el-Milel ve’n-Nihal**, Kahire, 1968.
- Tatarlı, İbrahim: **Hak ve Özgürlükler Hareketi**, Sofya, 2004.
- Tatarlı, İbrahim: “Şumen Devlet Türk Öğretmen Okulu (Daru'l-muallimin)”, **Ümit**, Sofya, Kasım 1995, sayı 5.
- Tatarlı, İbrahim: **Bulgaristan’dan 1944 -2006 Yılları Arasında Türk Göçleri, İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları**, Sofya, Avrasya, 2009.
- Tatarlı, İbrahim: **Hak ve Özgürlük Hareketi Yurtta ve Balkanlar’da Demokrasi, İşbirliği ve Güvenliğin Etkin Faktörüdür**, Sofya, 2003.
- Topbaş, Osman Nuri: **Altınoluk Dergisi**, , sayı 395, Ocak, 2019.
- Troeveva, Evgeniya: “Traditsionen i Nov İslam v Bulgaria”, **Bilgarski Folklor**, 3-4/ 2012.

Tsentır za İzsledvane na Demokratiyata:	Radikalizatsiya v Bulgaria Zaplahi i Tendentsii , Sofya, CSD, 2016.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	TSDA, f.471, op. 2, a.e. 20, s. 44-45.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	TSDA, f. 165, op. 3, a.e. 14,73,83.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 887, 888, f. 165, op. 2, a.e. 41.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 887.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 888, f. 165, op. 2, a.e. 41.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	TSDA, f. 166, op. 7, a.e. 72.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 863, v. 16.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	TSDA, f. 166, op. 1, a.e. 863, v. 48.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	Dırjaven Vestnikı, br. 56, 09.07.1880.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	Dırjaven Vestnikı, , br. 18, s. 98. 1995.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	Dikkat, sy. 4, 17.05.1883.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	Çiftçi Bilgisi, sy. 2, 07.02.1920.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	İttifak, sy. 60, 9 Teşrîn-i Evvel 1331/1895; 61, 16 Teşrîn-i Evvel 1311/1895.
Tsentralen Dırjaven Arhiv:	Medeniyet, 13. 08. 1936, sayı 101.

- Tsentrallen Dırjaven Arhiv: Medeniyet, 14. 06. 1937, sayı 41.
- Tufan, Muzaffer: **Balkanlar'da Türk Kültürü**, İstanbul, Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Tuğlacı, Pars: **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, İstanbul, Öncü Kitabevi, 1984.
- Turan Ahmet, "Suleymancılık", **OMÜİFD**, S.9, Samsun, 1997.
- Turan, Ahmet: "Said-i Nursi ve Nurculuk", **OMÜİFD**, S.10, Samsun, 1998.
- Turan, Ömer: **Bulgaristan Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar**, İstanbul, İSAM, 1998.
- Turan, Ömer: **Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, Balkan Türkleri**, Ankara, ASAM, 2003.
- Turan, Ömer: **The Turkish Minority in Bulgaria**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Türk Tarih Kurumu: "Bulgaristan'da Türk varlığı bildirgeleri", Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1985.
- Ulutaş Selcen Özyurt: "Mühimme Kayıtlarına Göre Bulgaristan'da Gayr-i Sünni Hareketler (XV-XVI. Yüzyıl)" **ADAM Akademi**, 8/2 2018.
- Useymîn: **eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab Hayâtuhû ve Fikruh**, Riyad, 1992.
- Ushatova, Desislava: "Dans predotvrati sıbranie na İslamska sekta v Kırdjaliysko", (Çevrimiçi) www.actualno.com/society/dans-predotvrati-sybranie-na-isljamska-sekta-v-kyrdjalijskonews_384930/, 27.04.2012.
- Usta, Niyazi: "Menzil Nakşiliği", **Demokrasi Platformu**, sy. 6, 2006.
- Üner, M. Emin: "Alevilik, XVI. Yüzyıla Kadar Tarihi Gelişimi ve Yavuz Devri Osmanlı _İran İlişkilerindeki Rolü", **Köprü**, İstanbul, Bahar sy. 98.

- Ünlüsoy, Kamile: “İhvân-ı Müslimin’in Kabir Ziyaretleriyle İlgili Görüşleri Ve Muhaliflerinin Eleştirileri Üzerine Bir Değerlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl:2020/1, Sayı: 44.
- Üzüm, İlyas: “Kızılbaş” **DİA**, C. XXV, 2002, s. 546-557.
- Üzüm, İlyas: “Ne Heybeli Ne Torbalı” **Günümüz Bulgaristan Aleviliği**, İstanbul, Horasan Yayınları, 2005.
- Üzüm, İlyas: **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**, İstanbul, İSAM, 2007.
- Voll, John: “Muhammad Hayya al-Sindi and Muhammad ibn Abd al-Wahhab, An Analysis of an Intellectual Group in Eighteenth-Century Medina”, BSOAS, vol. 38, 1975.
- Vrankov, Nikola: İz Arhiva na Ministerstvoto na Narodnoto Preosveshtenie-187811879-188411885, Sofya, 1905.
- Yahya, Harun, (Adnan Oktar): **Hayalin Diğer Adı Madde**, İstanbul, Araştırma Yayınları, 2014.
- Yalımov, İbrahim: “Bulgaristan Türklerinin Eğitim Düzeni”, **Ümit**, 1997, sayı 6.
- Yalımov, İbrahim: **İstoriya na Turskata Obshtnost v Bulgaria**, Sofya, İK, 2000.
- Yanev, Nikolay: **Riskova Sreda i Dostup do Obrazovanie v Pazarcik**, Sofya, 2019.
- Yavuz, Hakan: **Modernleşen Müslümanlar**, İstanbul, Kitap yayınevi, 2005.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “Gulüv”, **DİA**, C. XIV, 1996, s. 192-195.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “Mehdi”, **DİA**, C. XXVIII, 2003, s. 371-374.
- Yılmaz, Hasan Kamil: “Aziz Mahmud Hüdayi”, **DİA**, C. IV, 1991, s. 338-340.
- Yılmaz, Hasan Kamil: “Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri ve Vakfı Hakkında”, (Çevrimiçi) <http://hasankamilyilmaz.com/aziz-mahmud-hu-dayi-hazretleri-ve-vakfi-hakkinda-suleyman-temurhan.html> 23.11.2019.

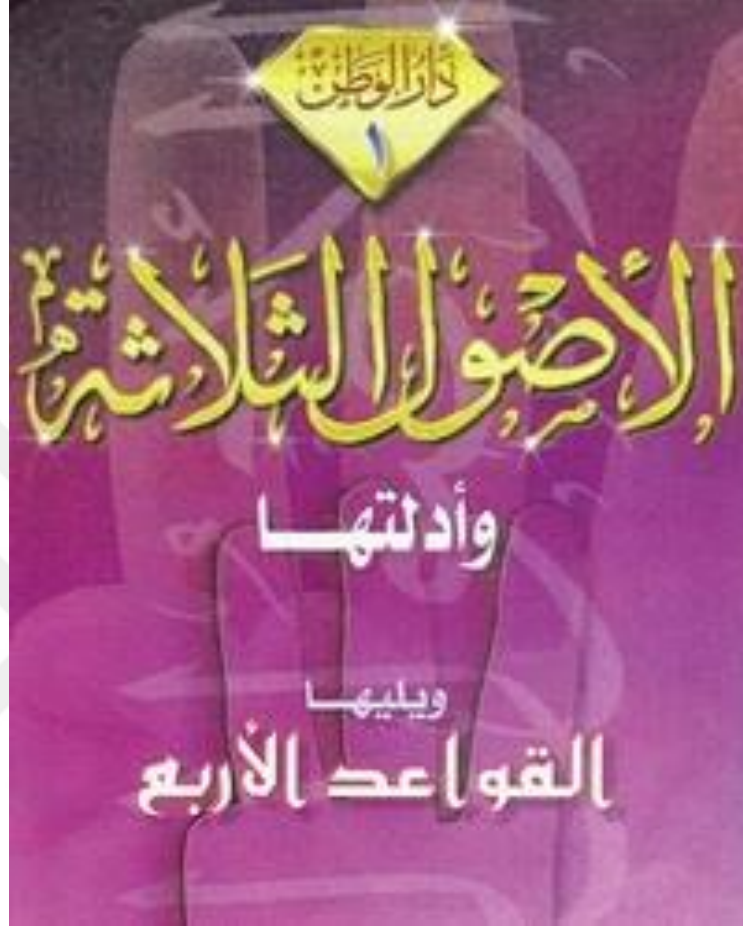
- Youtube: (Çevrimiçi)
<https://www.youtube.com/watch?v=krdQyye8sbY>.,
 01.02.2019.
- Youtube: (Çevrimiçi)
<https://www.youtube.com/watch?v=Fws1DoWN7OQ/> 17.11
 2019.
- Yörükan, Yusuf Ziya: “Vahhabilik”, Ankara Üniversitesi **İlahiyat Fakültesi Der-
 gisi**, c. II, sayı I, 1953.
- Yusufova, Gülümser: “İslamskoto Religiozno Obrazovanie v Prehoda kım Demok-
 ratsiyata”, **Godishnik VII**, Sofya, 2011.
- Yusufova, Gülümser: **İslamskite Religiozni Uchilishta v Bulgaria**, VII, Bakala-
 vırska Teza, Sofya, 2005.
- Zahir, İhsan İlahi: **İslam Dünyasında İngiliz Emperyalizmi Kâdiyâanilik
 (Ahmediye Mezhebi)**, Çev. Arif Aytekin, İstanbul, Ebru Ya-
 yınları, 1985.
- Zhelyazkova, Anto-
 nina: “Bulgaria”, in **Joselyne Cesari (ed.) Oxford Handbook of
 European Islam**, Oxford University Press, 2014.
- Zihni, Ahmet: “Müftülüklerimiz ve Narodnaklar II”, **Çiftçi Bilgisi**, sy. 2,
 07.02.1920.
- Zornitsa Stoilova: “Kakvo Patriotichno ima v Tova da İzpravyat Horata edni
 Sreshtu Drugi”, v. **Kapital**, 28.03.2014.

EKLER

Resim 1: Abd Ar-Rahman bin Abd Al-Karim Ash –Sheha’nın Bulgarcaya tercüme edilmiş kitabı, **Vsyako Novovivedenie v Religiyata e Zabluda-Dinde her Yenilik Bidattır.**



Resim 2: Muhmmmed bin Abd Al-Wahhab'ın Bulgarcaya tercüme edilmiş eseri **Trite Osnovi Akida i Sektite-Dinde Üç Temel Esas ve Delilleri.**



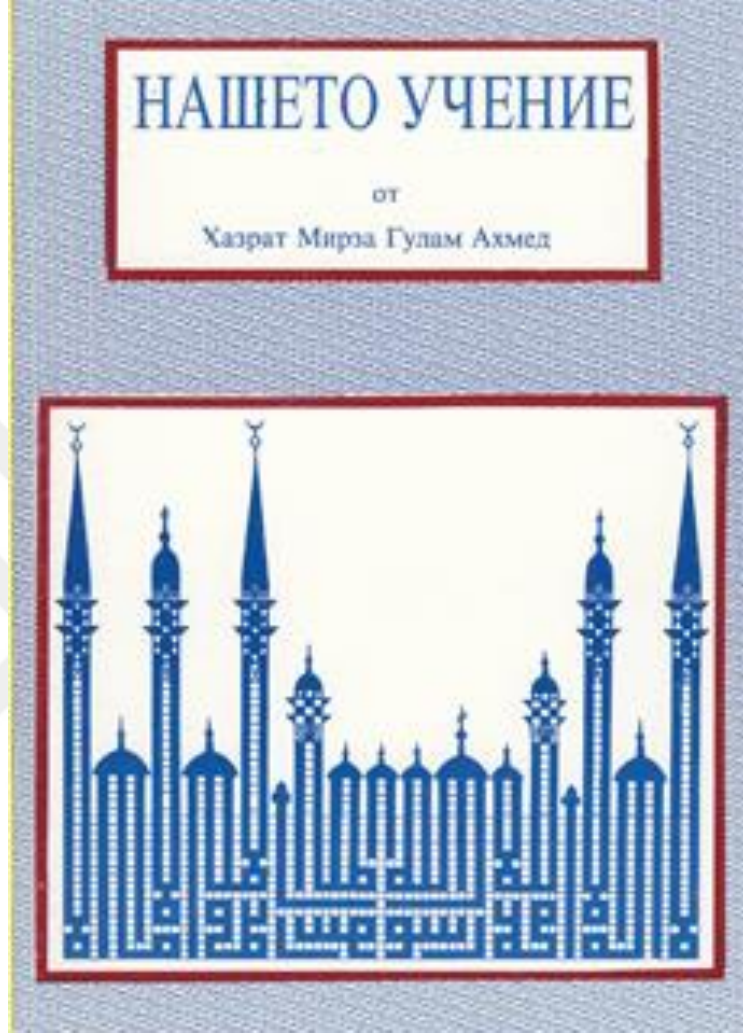
Resim 3: Mirza Mansur Ahmed'in Bulgarcaya tercüme edilmiş eseri *Svetovnite Krizi i pıtyat kım Mira-Dünya Krizleri ve Barişa Giden Yol.*



Resim 4: Islam International Publications Ltd.tarafından Bulgarca yayınlanan kitab, **Myusyulman-kata Camaat “Ahmadiya”- “Ahmediyye” Müslüman Cemaati**



Resim 5: Mirza Gulam Ahmed'in Bulgarcaya tercüme edilmiş kitab, **Nasheto Uchenie-Bizim Öğretelerimiz.**



Resim 6: Ahmediyye Cemaati tarafından Bulgarcaya tercüme edilmiş kitab **Myusyulmanski Halifat**
Ahmadiyya-Ahmediyye Müslüman Hilafeti.



Resim 7: Mariana Eklesil tarafından Bulgarca kaleme alınmış kitab, **Jivot za Vyarata-Din Uğruna Hayat.**



Resim 8: Bulgaristan Bahailer Topluluğu tarafından periyodik basılan **Bahaite-Bahailer** dergisi.



Resim 9: Bahaullah'ın dualarını içeren Bulgarca basılmış kitab, **Bahaiski Molitvi-Bahailerin Duaları.**



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı-Soyadı:

Şabanali Ahmed Durmuş

Eğitim:

İlk ve Orta Okul:

Bulgaristan, Kırcaali ili, Çubuklu (Vodaç) köyü.

Lise:

Bulgaristan, Mestanlı İmam Hatip Lisesi.

1999 – 2001:

Ürdün, Zarka Üniversitesinde Arapça Dil Eğitimi.

2001 – 2005:

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

2010 – 2012:

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans.

2012

– İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Doktora Öğrencisi.

İş Deneyimi:

Ocak 2006 – Temmuz 2006:

Haskovo Bölge Müftü Yardımcısı.

Temmuz 2006 – Mart 2010:

Bulgaristan, Kırcaali Bölge Müftüsü.

Ekim 2009 – Ekim 2014:

Bulgaristan, Yüksek İslam Şurası Başkanı.

Ekim 2014 – Mart 2017:

Bulgaristan Ulusal Meclisi, Kırcaali Milletvekili.